

ПРУДЕНЦІЙНИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

Монографія

Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016

УДК 368.036

ББК 65.271

В 60

Рецензенти: докт. екон. наук, доцент, професор кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка *Яворська Т. В.*; докт. екон. наук, доцент, професор кафедри фінансів Національного університету харчових технологій, м. Київ *Шірінян Л. В.*; канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури, президент Харківського союзу страховиків *Временко Л. В.*

Рекомендовано до видання рішенням вченої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 1 від 31.08.2015 р.

Авторський колектив: докт. екон. наук, професор Внукова Н. М. – загальна редакція, вступ, п. 1.1.2, 2.5, висновки; канд. екон. наук, доцент Корват О. В. – п. 1.1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.3, 2.4, 3.2, додатки; викладач Опешко Н. С. – п. 2.2, 3.1.

Внукова Н. М.

В 60 Пруденційний нагляд у сфері страхування : монографія / Н. М. Внукова, О. В. Корват, Н. С. Опешко. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 260 с. (Укр. мов.)

ISBN 978-966-676-626-0

Розкрито теоретико-методичні засади здійснення пруденційного нагляду у сфері страхування. Запропоновано рекомендації для вирішення завдань побудови системи забезпечення пруденційного нагляду на основі оцінювання ризиків у сфері страхування.

Рекомендовано для фахівців у сфері фінансів, науковців, а також викладачів, студентів і аспірантів економічних спеціальностей.

УДК 368.036
ББК 65.271

ISBN 978-966-676-626-0

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2016
© Внукова Н. М., Корват О. В., Опешко Н. С., 2016

Перелік скорочень

Держфінпослуг – до 23.11.2011 р.	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України
Нацкомфінпослуг – з 23.11.2011 р.	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
МВФ –	Міжнародний валютний фонд
НБУ –	Національний банк України
ТРП –	тести раннього попередження
APRA –	Управління з пруденційного регулювання Австралії (<i>Australian Prudential Regulation Authority</i>)
CARAMELS –	підхід до оцінювання стійкості страховиків, який передбачає аналіз достатності капіталу (<i>capital</i>), якості активів (<i>asset quality</i>), перестраховування (<i>reinsurance</i>), адекватності виплат і актуарних зобов'язань (<i>adequacy of claims and actuarial liabilities</i>), менеджменту і корпоративного управління (<i>management and corporate governance</i>), доходності і прибутковості (<i>earnings</i>), ліквідності та узгодженості активів і зобов'язань (<i>liquidity and asset/liability matching</i>), уразливості до дій пов'язаних осіб (<i>subsidiaries and related parties</i>), чутливості до ринкового ризику (<i>sensitivity to market risk</i>)
CEIOPS –	Комітет європейських органів нагляду за страхуванням і пенсійними фондами (<i>Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors</i>)
ERM –	ризик-менеджмент на рівні підприємства (корпоративний) (<i>enterprise risk management</i>)
ES –	очікуваний дефіцит (<i>expected shortfall</i>)
FSA –	Управління з фінансового регулювання та нагляду Великобританії (<i>Financial Services Authority</i>)
IAA –	Міжнародна актуарна асоціація (<i>International Actuarial Association</i>)
IAIS –	Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю (<i>International Association of Insurance Supervisors</i>)
IASB –	Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (<i>International Accounting Standard Board</i>)

IRIS –	Інформаційна система регулювання страхової діяльності (<i>Insurance Regulatory Information System</i>)
IRM –	інтегрований ризик-менеджмент (<i>integrated risk management</i>)
ICP	основні принципи страхування (<i>Insurance Core Principles</i>)
MCR –	необхідний мінімальний капітал (<i>Minimum Capital Requirement</i>)
NAIC –	Національна асоціація страхових комісарів США (<i>National Association of Insurance Commissioners USA</i>)
OECD –	Організація економічного співробітництва та розвитку (<i>Organization for Economic Cooperation and Development</i>)
ORSA –	оцінювання власного ризику і платоспроможності (<i>own risk and solvency assessment</i>)
OSFI –	Канадський Департамент з нагляду за фінансовими інститутами (<i>Office of the Superintendent of Financial Institutions</i>)
QIS	дослідження кількісного впливу (<i>Quantitative Impact Study</i>)
RBC –	показник капіталу на основі ризику (<i>Risk-Based Capital</i>), застосовується в США
RBS –	нагляд на основі (оцінки) ризику (<i>Risk Based Supervision</i>)
ROE –	рентабельність капіталу (<i>return on equity</i>)
ROA –	рентабельність активів (<i>return on assets</i>)
RSM –	необхідна маржа платоспроможності (<i>Required solvency margin</i>)
SCR –	необхідний капітал платоспроможності (<i>Solvency Capital Requirement</i>)
VaR –	вартість під ризиком (<i>Value at Risk</i>)

Вступ

Страховання є важливою галуззю економіки, яка надає громадянам страховий захист, формує ресурси для довгострокових інвестицій, забезпечує зростання фінансового статку населення. Підтримання стабільності ринку страхування, надійності страховиків, зміцнення довіри до них суспільства – стратегічне завдання держави.

Практика державного регулювання платоспроможності страхових компаній в Україні є недосконалою з погляду нових світоглядних, концептуальних і теоретичних підходів економічної науки. Процеси здійснення пруденційного нагляду в Україні на цей час недостатньо досліджені та вирішені у теоретичному і методичному аспектах, існує потреба приведення національного законодавства відповідно до стандартів і рекомендацій Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) та Комітету європейських органів нагляду за страхуванням і пенсійними фондами (CEIOPS). Є актуальним акцентування нагляду на контролі ризиків діяльності страховиків. Необхідність запровадження пруденційного нагляду за страховою діяльністю позначена Концепцією розвитку страхового ринку України до 2010 року [311], Концепцією захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [310], Концепцією запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [309] та Стратегією реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012 – 2017 роки [382].

Відповідно до Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015 – 2020 роки [381] у межах реалізації напряму вдосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду передбачено завдання щодо забезпечення впровадження системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та переходу на систему нагляду на основі оцінки ризиків.

Теоретичним, методологічним і методичним питанням пруденційного нагляду приділено увагу переважно іноземними фахівцями, зокрема Л. Асталосом, Р. Дж. Хобартом, П. Шармою, М. Бартом, Дж. Брюсом, А. Чаттерджі, Г. Томпсоном, У. Макдональдом та ін. Українські науковці, серед яких В. Базилевич, О. Барановський, Л. Временко, О. Гаманкова, В. Геєць, А. Гриценко, І. Д'яконова, О. Залєтов, О. Козьменко, Д. Кондратенко, В. Міщенко, С. Науменкова, Л. Нечипорук, С. Осадець, Р. Пікус,

Н. Ткаченко, В. Фурман, Л. Ширінян, Т. Яворська, здійснили помітний внесок у дослідження багатьох проблем розбудови національного фінансового сектору та ефективного державного регулювання у сфері фінансових послуг, що є передумовою вирішення завдань формування системи пруденційного регулювання галузі страхування.

Незважаючи на існування ґрунтовних досліджень підвищення дієвості регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні, проблема системної побудови ефективного пруденційного нагляду за страховою діяльністю досліджена недостатньо. Необхідність подальшого розвитку теоретичних і методичних питань нагляду за стійкістю страховиків і страхового ринку, приведення державного регулювання страхової діяльності в Україні відповідно до міжнародних стандартів, потреба більш ґрунтовного вивчення методичних підходів до оцінювання стійкості страховиків, уникнення термінологічних суперечностей категоріального апарату обумовили актуальність і зміст дослідження, його мету і завдання.

Об'єктом дослідження є пруденційний нагляд і регулювання у сфері страхування. Предмет дослідження – це теоретичні та методичні підходи до формування системи пруденційного нагляду на основі оцінки ризиків за страховою діяльністю.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розроблення методичних засад формування системи забезпечення пруденційного нагляду за страховою діяльністю в Україні.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі завдання:

- визначити теоретичні положення здійснення пруденційного нагляду і регулювання страхової діяльності, уточнити понятійно-термінологічний апарат;
- ідентифікувати основні ризики діяльності страховика за картою ризику;
- розробити методичний підхід до оцінювання фінансової стійкості страховика та страхового ринку у пруденційному надгляді;
- обґрунтувати загальні підходи до формування інструментів пруденційного нагляду;
- охарактеризувати сутність і розробити систему моніторингу страхової діяльності в пруденційному надгляді;
- розробити практичні рекомендації для вирішення завдань із формування системи пруденційного нагляду на основі оцінки ризиків.

Розділ 1. Теоретико-методичні основи пруденційного нагляду у сфері страхування

1.1. Концептуальні засади пруденційного нагляду і регулювання у сфері страхування

1.1.1. Концептуальні основи пруденційного нагляду і регулювання страхової діяльності

У світовій практиці під пруденційним наглядом (від англ. *prudential* – розсудливий) розуміють нагляд або регулювання фінансових установ, таких, як банки, будівельні фонди, страхові компанії, за якого державний наглядовий орган прагне гарантувати, що вкладники захищені фінансовою надійністю цієї установи через регулювання платоспроможності [477]. На страхових ринках світу платоспроможність страховиків обов'язково перебуває під контролем держави [51; 435; 456; 476]. Запобігання неплатоспроможності страхових компаній визначається також метою державного нагляду за страховою діяльністю в Україні [363, ст. 35].

Дослідженню теоретичних та методологічних основ функціонування пруденційного нагляду приділяється значна увага іноземних фахівців, зокрема Л. Асталосом [279; 280], Р. Дж. Хобартом [390], П. Шармою [456], М. Бартом [402], Дж. Брюсом [407], А. Чаттерджі [413], Г. Томпсоном [479], У. Макдональдом [317]. На міжнародному рівні та рівні окремих країн обговорюються проблеми побудови дієвого пруденційного нагляду, результатами розгляду є відповідні директиви [395], звіти [400; 412; 432; 473], рекомендації [344; 410; 418; 467; 472], принципи та стандарти [435; 455; 470], офіційні документи державних органів, що роз'яснюють концепцію розвитку або розроблені для публічних дискусій [423; 469; 476; 475; 480].

Ризик неплатоспроможності не можна повністю виключити в ринковій економіці. Державний нагляд не є гарантом відсутності банкрутств [277, с. 6]. На думку К. Воблого, держава, здійснюючи нагляд, повинна контролювати процес діяльності фінансової установи, зокрема страховика, стежити, щоб не було зловживань і значних помилок під час надання страхових послуг, та втручатися в керування справами оскільки цього вимагають або інтереси страхувальників, або інтереси загальнодержавного блага [38, с. 91].

Аналіз наукових і правових джерел дав змогу встановити, що пруденційне регулювання і пруденційний нагляд характерні для ринку фінансових послуг. Його основною метою є належний *захист споживачів* [395]. Деякі країни додатково визначають мету забезпечення громадської довіри до ринку фінансових послуг [456, с. 16; 390], яка є наслідком виконання основної мети.

Для розкриття сутності пруденційного нагляду та регулювання уточнено відмінності між поняттями "державний нагляд" і "державне регулювання" через те, що існують різні підходи до їх трактування. Так, із погляду Т. Сребницької, державне регулювання підприємництва – це система правових, організаційних і регуляторно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності економіки [219, с. 50].

Українські науковці та практики часто дискутують щодо термінів "регулювання" та "нагляд". Погляди змінюються від повного ототожнення понять до їх розрізнення як взаємодоповнювальних: регулювання розглядається як процес створення та дотримання норм і правил діяльності фінансових установ, а нагляд – як форма діяльності державних органів щодо забезпечення законності [97, с. 38; 306, с. 3; 170, с. 5; 386; 271, с. 25]. Іноді регулювання у сфері фінансових послуг трактується звужено як система норм, що регулює діяльність фінансових установ [97].

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [365] визначає державне регулювання як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою *захисту інтересів споживачів* фінансових послуг та запобігання кризовим явищам шляхом: 1) ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; 2) нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ; 3) нагляду за діяльністю фінансових установ; 4) застосування уповноваженими державними органами заходів впливу; 5) проведення інших заходів із державного регулювання ринків фінансових послуг.

Тобто державне регулювання – це поняття, яке містить процес нагляду як складову частину.

На основі аналізу наукових досліджень [80; 93; 97; 279; 306; 317; 402; 437; 456; 475; 479] та нормативних документів [309; 395; 423; 469; 476; 475; 480] встановлено, що сутність пруденційного регулювання

полягає в законодавчому визначенні принципів, правил, вимог до діяльності фінансових установ для забезпечення їх платоспроможності, контролі за дотриманням визначених принципів, правил і вимог та застосуванні державними органами запобіжних і виправних заходів із метою *належного захисту споживачів* фінансових послуг.

Таким чином, у подальшому пруденційний нагляд розглядається як складова процесу пруденційного регулювання, а також як самостійна функція наглядового органу, яка не поглинає інші функції нагляду¹, а проникає в них, впливаючи на ефективність державного регулювання. У зв'язку з тим, що в багатьох публікаціях і законодавчих актах державний нагляд характеризується як вид контрольної діяльності, для визначення сутності пруденційного нагляду необхідно уточнити різницю між поняттями "контроль" та "нагляд".

У менеджменті контроль визначається як процес перевірки або вимірювання певних властивостей об'єкта [285], або як процес, що забезпечує досягнення поставлених цілей через встановлення стандартів діяльності системи, вимірювання відповідності результатів діяльності визначеним стандартам і коригування управлінських процесів, якщо результати відрізняються від нормативів [288].

Дослідження наукової думки стосовно визначення термінів "нагляд" і "контроль" [38; 71; 97; 110; 262; 285; 386] дало можливість виокремити два підходи: перший – це застосування цих понять як синонімів, другий – це встановлення відмінності між ними за ознакою підлеглості підконтрольного суб'єкта (у разі нагляду – підлеглості немає).

Терміни "нагляд" і "контроль" не слід ототожнювати, враховуючи такі відмінності. Процес державного нагляду полягає у здійсненні регулятивно-контролюючих заходів², якими можуть бути як контрольні, так і запобіжні та виправні регулятивні дії. Не випадково, за тлумаченнями лінгвістів, "здійснювати нагляд" означає спостерігати, відповідаючи за результати [285]. Контрольні функції державного нагляду полягають у перевірці відповідності діяльності фінансової установи нормам, принципам і правилам законодавства. Зокрема, згідно з Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [350],

¹ До інших функцій нагляду належить нагляд за поведінкою на ринках, нагляд за якістю послуг [212, с. 21].

² Поняття "регулятивно-контролюючі заходи держави" запозичене із визначення Т. Сребницької терміна "державне регулювання підприємництва".

Нацкомфінпослуг у процесі нагляду здійснює контроль за платоспроможністю страховиків.

Крім контрольних функцій у пруденційному нагляді виконуються регулятивні дії: приписи, штрафи, вимоги виправного характеру, рекомендації щодо змін законодавчих актів для усунення виявлених негативних явищ і тенденцій та запобігання їм у майбутньому. Виконання вимог законодавства та вимог виправного характеру стає обов'язком фінансової установи, але такі коригування діяльності не входять до самого процесу нагляду.

Крім того, нагляд має передбачати функції внутрішнього контролю якості державного регулювання для досягнення мети та виконання поставлених завдань. Пруденційне регулювання з метою належного захисту споживачів має забезпечувати платоспроможність фінансових установ і стійкість підконтрольного ринку фінансових послуг шляхом визначення вимог до платоспроможності, правил і принципів діяльності з надання фінансових послуг та цим сприяти стабільності фінансової системи¹. Тобто контроль за результативністю пруденційного регулювання, який визначається рівнем стійкості ринку фінансових послуг, зокрема страхового ринку², є однією з функцій пруденційного нагляду.

У дослідженнях та нормативних документах пруденційний нагляд формулюється як система вимог до фінансової стабільності страховика, що ґрунтується на пруденційних нормативах ("коефіцієнтах розсудливості") [93; 97; 246, с. 166; 386] або як система наглядових процедур за дотриманням фінансовою установою пруденційних правил, якими є кількісні та якісні показники, нормативи та вимоги щодо ліквідності, капіталу та платоспроможності, прибутковості та якості активів, ризиковості операцій, якості систем управління та управлінського персоналу [309].

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [365] визначає пруденційний нагляд як складову

¹ Фінансова система складається з інституційних одиниць і ринків, які взаємодіють між собою, зазвичай складним способом, з метою залучення коштів для інвестицій і забезпечення роботи механізмів фінансування комерційної діяльності [344, с. 11]. Структура фінансової системи може бути визначена як сукупність стійких зв'язків між елементами внутрішньої інституційної структури фінансової системи і структурними пріоритетами у фінансуванні нефінансового сектору [159, с. 20]. Основна макроекономічна функція фінансової системи – трансформація фінансових ресурсів.

² Ринок страхових послуг є підсистемою фінансової системи, головною функцією якого є акумуляція та розподіл страхового фонду з метою захисту суспільства [10, с. 38], тобто один із різновидів трансформації фінансових ресурсів.

частину загальної системи нагляду, який проводять органи, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, яка ґрунтується на регулярному проведенні оцінювання загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотриманні обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами.

Світовий досвід доводить необхідність виконання регулятором не лише функцій контролю, але й запобіжних і виправних дій, тобто функцій активного *захисту споживачів*. Крім запобігання неплатоспроможності фінансових установ для виконання основної мети пруденційного нагляду, його завданням також має стати попередження кризових явищ на ринку фінансових послуг, яке виконується шляхом відстеження наглядовим органом загальних тенденцій та виявлення накопиченого ринком кризового потенціалу. Таким чином, до функцій пруденційного нагляду слід зарахувати:

- контроль відповідності рівня платоспроможності фінансових установ і факторів, які на нього впливають, визначеним законодавством вимогам і принципам;
- оцінювання стійкості ринку фінансових послуг;
- виявлення негативних відхилень і тенденцій, встановлення їх причин та застосування регулятивних заходів з усунення проблем у межах наглядових повноважень (приписи, штрафи, рекомендації тощо).

Таке оцінювання сутності всебічно характеризує пруденційний нагляд.

З методологічної точки зору можливі два підходи до здійснення нагляду: на основі оцінювання ризиків та на основі перевірки виконання певних нормативів і вимог [317; 390]. Сучасна практика нагляду найчастіше ґрунтується на оцінюванні ризику. У звітах міжнародних фахівців [317; 390; 456] констатується, що нагляд на основі ризиків став міжнародним стандартом, затвердженим Базельським комітетом із питань банківського нагляду, Міжнародною асоціацією комісій з цінних паперів та Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю. Нові та змінені системи нагляду на основі ризиків побудовані в розвинених країнах світу, зокрема, Великобританії, Швейцарії, Нідерландах, Канаді, Австралії.

Нагляд на основі оцінювання ризиків (*Risk Based Supervision – RBS*), за визначенням У. Макдональда, – це структурований процес, спрямований на ідентифікацію найзначніших ризиків, із якими зіштовхується кожна

фінансова установа, і перевірку органом нагляду, як установа керує ними і наскільки вона здатна протистояти ризикам діяльності та, зрештою, банкрутству [317].

У науковій літературі та нормативних документах терміни "пруденційний нагляд" і "нагляд на основі ризиків" іноді вживають як синоніми, хоча існують погляди на їх трактування як протилежних за змістом понять. Наприклад, Л. Асталос у документі "Бачення й Стратегія українського страхового сектору та страхового нагляду (2008 – 2015)" для вибору в Україні бажаної наглядової концепції пропонує два типи нагляду: пруденційний або на основі ризиків [279]. У цьому є певна суперечливість, що призводить до невпорядкованості понятійного апарату, тому є потреба визначити загальне та відмінне у цих категоріях.

Різниця між наглядом на основі оцінювання ризиків та наглядом за дотриманням вимог, на думку У. Макдональда, полягає в тому, що мета останнього підходу – знайти порушення законодавства, незалежно від того, чи пов'язані ці порушення із платоспроможністю страховика. Зокрема, нагляд за дотриманням вимог у процесі перевірки звітів може зосереджувати увагу на узгодженості даних або на затримці фінансового звіту і не перевіряти рівень фінансових проблем в установі [317, с. 3].

Міжнародний консультант Р. Дж. Хобарт стверджує, що нагляд за дотриманням вимог характеризується екстенсивними і деталізованими регуляторними правилами, а роль наглядового органу є обмеженою. Експерт відокремлює три проблеми, притаманні нагляду за дотриманням вимог [390]: деталізовані правила можна виконувати формально; нормативні положення з часом втрачають актуальність; нагляд за дотриманням вимог вимагає більших ресурсів, ніж нагляд на основі ризику.

Аналізуючи звіти У. Макдональда та Р. Дж. Хобарта, можна дійти висновку, що Л. Асталос, протиставляючи пруденційний нагляд і нагляд на основі ризиків, під першим терміном мав на увазі саме нагляд за дотриманням вимог.

Існує точка зору стосовно розподілу типів нагляду на традиційний, що полягає у виявленні наявних проблем і поступовому їх розв'язанні, та проектно-проривний, що передбачає вміння формувати бачення майбутнього [212, с. 20].

По суті, це характеристики розглянутих наглядових підходів: нагляд на основі ризиків спрямований на аналіз подальших подій та попередження

проблем, а нагляд за дотриманням вимог оцінює наявні проблемні ситуації, іноді із запізненням. Незважаючи на відмінності методологій, нагляд на основі оцінювання ризиків також вимагає дотримання встановлених правил і норм. Але ці правила повинні відповідати меті регулювання, стосуватися загальних аспектів діяльності і не переобтяжувати компанії надмірними вимогами.

Дослідивши особливості наглядових підходів, розглянуто більш точне визначення нагляду на основі ризику (за страховою діяльністю), подане М. Бартом [402]: нагляд на основі ризиків – це регулюючий процес, де обмежені регуляторні ресурси спрямовуються на основі пріоритету до тих компаній, напрямів діяльності й процедур, які є підвищеним джерелом ризику для тривалої стабільності страхових ринків. Мета цього нагляду, на думку М. Барта, полягає в збільшенні його ефективності, завдяки мінімізації ціни ризику банкрутств для суспільства, у яку включається вартість прямих втрат від неплатоспроможності страховиків, вартість попередження неплатоспроможності та вартість, пов'язана з фінансуванням тих банкрутств, що неминуче відбуваються [402].

Проведений аналіз дає змогу відокремити два характерні принципи нагляду на основі ризику: превентивність та пріоритетність. Принцип пріоритетності характеризується М. Бартом, який зазначає, що першочерговість наглядової перевірки встановлюється більшим рівнем ризику для суспільства [402]. На думку вченого С. Мошенського, принцип превентивності полягає у попередженні проблем та набуває особливого значення в сучасній системі регулювання фінансових послуг, оскільки її мета – запобігти можливим зловживанням і порушенням, а не реагувати на випадки порушень після того, як вони вже сталися [165, с. 97].

Державне регулювання, як і нагляд, може базуватися на різних підходах [398; 413; 437; 475]: підхід регулювання на основі принципів визначає мету, згідно з якою регуляторні вимоги тлумачаться залежно від обставин, а підхід на основі правил встановлює чітко регламентовані вимоги. Регуляторні та наглядові підходи мають логічний зв'язок: у ході регулювання на основі принципів під час нагляду оцінюються ризики досягнення цілей, у процесі регулювання на основі правил контролюється дотримання вимог.

Порівняльна характеристика сутності пруденційного нагляду і регулювання наведена в табл. 1.1.

Характеристики пруденційного регулювання та нагляду

Характеристика	Пруденційне регулювання окремого ринку фінансових послуг	Пруденційний нагляд за окремим ринком фінансових послуг
Мета	Належний захист споживачів, забезпечення довіри до ринку фінансових послуг	
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення платоспроможності фінансових установ; • забезпечення стійкості ринку та сприяння стабільності фінансової системи 	<ul style="list-style-type: none"> • Запобігання неплатоспроможності фінансових установ; • попередження дестабілізаційних процесів та явищ на ринку
Функції	<ul style="list-style-type: none"> • Законодавче визначення принципів, правил, вимог до діяльності фінансових установ для забезпечення їх платоспроможності; • контроль за дотриманням фінансовими установами принципів, правил і вимог; • контроль якості пруденційного регулювання; • застосування запобіжних та виправних заходів для виконання цілей і завдань регулювання 	<ul style="list-style-type: none"> • Контроль відповідності рівня платоспроможності фінансових установ і факторів, що на неї впливають, вимогам законодавства; • контроль стійкості ринку фінансових послуг, зокрема під впливом ринкових змін, а також дії регуляторних актів державних органів; • застосування запобіжних і виправних заходів для виконання цілей і завдань нагляду
Підходи	<ul style="list-style-type: none"> • На основі правил; • на основі принципів 	<ul style="list-style-type: none"> • На основі дотримання вимог; • на основі ризиків

Дослідження концептуальних засад пруденційного нагляду та регулювання дозволило уточнити визначення **поняття "пруденційний нагляд"**: це сукупність функцій державного регулювання ринків фінансових послуг, у процесі виконання яких регулятором здійснюється контроль відповідності рівня платоспроможності фінансових установ і факторів, що на неї впливають, вимогам законодавства; контроль стійкості ринку фінансових послуг; виправні та запобіжні заходи для запобігання неплатоспроможності фінансових установ та попередження дестабілізаційних процесів і явищ на ринку фінансових послуг з метою належного захисту споживачів.

Дане визначення узагальнено для всього ринку фінансових послуг, тому що сутність пруденційного нагляду для кожної сфери ринку однакова. У дефініції виокремлено, що нагляд, передусім, здійснюється за платоспроможністю окремих установ, які надають фінансові послуги, але має здійснюватися також і за стійкістю ринку загалом. У визначенні пруденційного нагляду підкреслено *функцію активного захисту споживачів* через виконання виправних і запобіжних заходів.

З табл. 1.1 можна виокремити такі **базові поняття пруденційного регулювання** і нагляду, як платоспроможність, ризик, стійкість і стабільність. Для подальшого визначення концептуальних засад постає завдання дослідження їх сутності та взаємозв'язків між ними.

Ризик – це складна категорія, що має множину різних, а іноді й протилежних проявів і стосується багатьох соціально-економічних, технологічних, екологічних проблем. Можна стверджувати, що ризик існує лише в процесі створення та функціонування будь-якої системи: підприємства, держави, людини, техніки тощо. Для суб'єкта ринкових відносин він становить властивість його діяльності та в ній проявляється. В. Павлов стверджував: "ризик не має, якщо нічого не робити, але тоді ви не керуєте подіями" [217, с. 55].

До теоретичних узагальнень поняття "ризик діяльності" та його синонімів "господарський ризик", "економічний ризик", "підприємницький ризик", "ризик підприємства" постійно вдаються науковці [33; 60; 63; 168; 197; 200; 217; 273; 275; 313; 371; 378].

Незважаючи на численність публікацій і досліджень, однозначного загальноприйнятого тлумачення категорії "ризик" не існує. Вчені Н. Внукова та В. Смоляк під час морфологічної декомпозиції тлумачення терміну "ризик" виокремили ключові слова: небезпека (загроза), явище (подія), імовірність, можливість, ступінь (рівень, міра), дія (діяльність), характеристика, невизначеність [33, с. 16–26]. Суперечність застосування цих визначень досі не вирішена. Далі розглянуто доцільність вживання ключових слів для визначення терміна "ризик".

Ключові компоненти "імовірність", "ступінь", "міра", "рівень" застосовуються досить часто, зокрема А. Лобановим [273, с. 14], Н. Радкевичем [197], у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [327]. Слід погодитись із думкою М. Рогова, що "варто розрізняти ризик і його міри" [371], тому під час формулювання сутності ризику не слід використовувати слова, які позначають його величину.

Складовий компонент "діяльність" у визначенні ризику В. Гранатуровим [63], В. Костриченко [313] та В. Глущенко [60, с. 19] використовується для позначення дій суб'єкта, які пов'язані з вибором альтернатив в умовах невизначеності. Обґрунтованою є позиція Ю. Слепухіної, яка стверджує, що трактовка ризику як дії або діяльності неприйнятна з точки зору дослідження операцій, коли існують можливі альтернативи під час ухвалення рішень [217, с. 54].

Формулювання ризику як характеристики, властивості чи фактора діяльності, середовища або рішення відображає постійну наявність ризику в діяльності суб'єкта господарювання. Зокрема, Г. Попова визначає ризик як фактор управлінської діяльності [191, с. 9]. Дійсно, ризик є невід'ємним атрибутом існування суб'єкта господарювання, він виконує функцію природного регулятора економічних процесів, тому що задає межі діяльності організації, дає можливість зіставляти реальність і суб'єктивні уявлення про неї. Однак ключові слова "властивість", "характеристика", "фактор" не відображають змісту поняття "ризик".

Категорію "ризик" іноді розглядають як невизначеність, наприклад, в "Економічній енциклопедії" [217, с. 53]. Неокласична школа економічної науки вважає поняття ризику та невизначеності ідентичними [273, с. 14]. Але відмінності таки існують. На підставі постулатів, які висунуті сучасним російським науковцем М. Роговим для обґрунтованого визначення ризику [371], уточнено особливості ризику діяльності та його відмінності від невизначеності:

- ризик пов'язаний з очікуваннями і рішеннями суб'єкта та відображає їх, а невизначеність може існувати самотійно;
- ризик проявляється лише в майбутньому на відміну від невизначеності, яка може існувати в будь-який час;
- ризик може бути оцінений (виміряний) на відміну від невизначеності;
- вимірювальні характеристики ризику залежать від проміжку часу (часового горизонту), на який здійснюється оцінювання.

Ризик як подія, явище, небезпека чи загроза визначається Законом України "Про страхування" [363, ст. 8], Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредвея (COSO) [389], а також розглядається П. Грабовим [200], Н. Внуковою та В. Смоляком [33, с. 26], Ж. Яворською [275]. Слово "подія" найбільш змістовне у трактуванні сутності ризику. Слово "явище" є синонімом слова "подія", а слова "небезпека", "загроза" також набувають значення можливої "події" із негативним результатом.

У більшості формулювань ризику акцентується увага на аспекті можливості його настання або ризик визначається як "можливість", зокрема Ф. Рогальським [201, с. 176], М. Роговим [371], Г. Клейнером [378], О. Чугуновим [273, с. 15]. Характеристика категорії ризику як "можливості" добре відображає її сутність у значенні можливої події, яка може статися, а може і не статися.

Необхідно звернути увагу на існування двох протилежних поглядів на ризик: перший ідентифікує ризик як можливу невдачу, матеріальну чи фінансову втрату, другий допускає не лише невдачу, а й успішний результат, отримання додаткового прибутку внаслідок реалізації успішних рішень. І перша, і друга позиції виправдані парадигмою наукового мислення. Зокрема, з метою інтегрованого управління ризиком вивчають події, вплив яких може бути позитивним, від'ємним або змішаним [217, с. 8], однак із позиції безпеки ризик розглядається лише з негативної точки зору [376, с. 3].

Ще одним важливим аспектом у визначенні ризику діяльності є ставлення до нього зацікавленої сторони, якою може бути будь-яка особа чи група осіб, що зацікавлені в діяльності чи успіху організації [319], зокрема споживачі, власники, працівники, асоціації, партнери, суспільство. Сприйняття можливих негативних наслідків є суб'єктивним і може коливатися від категоричної неприпустимості втрат до згоди йти на будь-який ризик заради доходу. Тобто не всі негативні події будуть вважатися ризиком із погляду зацікавленої сторони.

Найбільш точним визначенням сутності ризику діяльності суб'єкта підприємництва є дефініція М. Рогова, який визначає ризик як можливість невідповідності характеристик економічного стану об'єкта (підприємства або іншого суб'єкта господарювання) очікуваним (альтернативним) значенням з погляду особи, що ухвалює рішення [371]. Це трактування передбачає і позитивну, і негативну економічні складові.

Слід зауважити, що під час управління діяльністю у масштабі всієї компанії об'єктом контролю є сукупний або "інтегральний" ризик підприємства [273, с. 574], який доцільно розглядати лише з позиції безпеки. Крім того, рівень ризику фінансової установи цікавить не лише керівництво компанії, а й державу, тобто коло суб'єктів, які можуть визначати ризик, є більш широким, ніж тільки особи, що ухвалюють управлінські рішення. Ще одним зауваженням до дефініції М. Рогова є доцільність визначення ризику ні через окремі характеристики економічного стану, а через інтегральні показники діяльності підприємства, до яких, зокрема, відносять вартість компанії, рентабельність активів.

На основі критичного аналізу тлумачень пропонується розглядати сукупний ризик діяльності суб'єкта підприємництва як можливу подію, яка ідентифікується негативним відхиленням очікуваних (альтернативних) інтегральних показників діяльності суб'єкта господарювання з погляду

зацікавленої сторони. У цьому визначенні підкреслено суб'єктну складову ризику, обґрунтовано необхідність розглядати сукупний ризик із позиції безпеки з використанням інтегральних показників. Суб'єктивне сприйняття ризику особою, яка зацікавлена у функціонуванні фінансової установи, впливає на встановлення величини відхилення інтегральних показників діяльності від нормативного значення, яке вважається ризиком.

Другим терміном, який розглядається як базова категорія пруденційного нагляду, є **платоспроможність**. За стандартами IAIS, компанія є платоспроможною, якщо вона здатна виконувати свої договірні зобов'язання за умови всіх достатньо передбачуваних обставин [194, с. 37]. Л. Орланюк-Малицька формулює платоспроможність страховика як його здатність своєчасно виконати грошові зобов'язання, обумовлені законом або договором, перед страхувальниками, тобто забезпечити перевищення загальних активів господарюючого суб'єкта над зовнішніми зобов'язаннями [183, с. 4].

Аналогічно цей термін розглядає А. Кварандзія [103]: платоспроможність – це здатність компанії відповідати за зобов'язаннями, по-перше, вчасно, по-друге, у повному обсязі; організація є платоспроможною, якщо вона сформувала активи в достатньому обсязі й ліквідній формі для гарантії забезпечення страхових і інших зобов'язань.

О. Залетов характеризує сутність платоспроможності як наявність достатніх ліквідних активів для виконання фінансових зобов'язань [93, с. 3]. О. Гаманкова зазначає, що поняття платоспроможності наближається до поняття ліквідності, зокрема, страховик вважається неплатоспроможним, якщо його активи неадекватні або недоступні (перебувають у неліквідній формі) в певний час [51, с. 20].

Слід зазначити, що не можна прирівнювати платоспроможність до ліквідності, так само як і нездатність активів своєчасно перетворитися на грошові кошти (неліквідність) до недостатності активів взагалі для виконання зобов'язань (неплатоспроможність). Схожу думку висловлює Н. Ткаченко, яка проти ототожнення поняття ліквідності і платоспроможності [248, с. 110]. У визначенні платоспроможності є важливий аспект, на який вказує Н. Ткаченко, – це здатність виконувати зобов'язання на конкретну дату [248, с. 111].

Отже, платоспроможність фінансової установи можна визначити як її здатність на визначений момент часу виконати свої зобов'язання, обумовлені законом і договорами, в повному обсязі. У разі достатності активів для виконання всіх зобов'язань, але недостатності грошових коштів

в окремий момент для вчасного виконання поточних зобов'язань, компанія є платоспроможною, тому що вона здатна їх виконати взагалі.

Також слід зауважити, що неплатоспроможність фінансової установи – це втрата компанією здатності виконувати зобов'язання в повному обсязі через недостатність активів для їх виконання. Тобто неплатоспроможність (банкрутство) є негативною подією. Якщо для окремої фінансової установи неплатоспроможність розглядати як можливу майбутню подію, то неплатоспроможність перетворюється на ризик, імовірність якого можна вимірювати. Наприклад, фінансова установа у визначений момент часу має ліквідні кошти, зокрема позикові, для виконання поточних зобов'язань у повному обсязі, але її активів недостатньо для виконання всіх майбутніх зобов'язань. Така установа є платоспроможною, але з високим рівнем ризику неплатоспроможності.

Ця позиція узгоджується з результатами зарубіжних досліджень, які визначають ризик неплатоспроможності (*insolvency risk*)¹ як можливу нездатність задовольнити вимоги контрагентів повністю через неплатоспроможність, коли зобов'язання перевищують активи [456, с. 80].

Під час зіставлення дефініцій "сукупний ризик діяльності" та "ризик неплатоспроможності" встановлено, що ризик неплатоспроможності є окремим видом сукупного ризику діяльності, наявність реалізації якого не залежить від суб'єктивних оцінок, а є об'єктивним явищем нездатності виконати зобов'язання в повному обсязі у разі перевищення зобов'язань над активами.

Слід розглянути категорію "**стійкість**", яка в економічній науці найчастіше визначається як здатність системи повертатися в стан рівноваги після зовнішнього впливу [241, с. 13]. Стійкість фінансової установи трактується науковцями по-різному [51; 66; 77; 138; 141; 241; 248; 272] як: здатність виконувати власні зобов'язання протягом тривалого часу (здатність зберігати платоспроможність); здатність протистояти дестабілізуючим чинникам; здатність не погіршувати значення своїх фінансових показників; певний фінансовий стан, коли зобов'язання виконуються; характеристика спроможності ефективно виконувати функції; характеристика стану фінансів компанії.

Можна погодитися з підходом до визначення фінансової стійкості як тривалої платоспроможності. Такої думки дотримується Н. Грищенко,

¹ Ризик неплатоспроможності називають також балансовим (*balance sheet risk*).

яка характеризує фінансову стійкість як здатність страхової компанії зберігати існуючий рівень платоспроможності впродовж тривалого часу і за суттєвих впливів, використовуючи для цього фінансовий, технологічний або управлінський потенціали [66, с. 186]. Стосовно інших визначень стійкості можна сказати, що, фінансовий стан, коли зобов'язання виконуються, є наслідком стійкості, а здатність протистояти дестабілізуючим чинникам є окремою складовою стійкості.

Новітня наука досліджує суб'єкти господарювання як відкриті адаптивні системи, здатні до самоорганізації [143; 188]. Г. Ліщук підкреслює необхідність формулювати стійкість із урахуванням динаміки як здатності підприємства зберігати можливість функціонування й розвитку і в нормальних умовах, і за наявності впливів на неї зовнішнього й внутрішнього середовища [143, с. 3]. Отже, стійкість характеризується не лише достатнім капіталом, якісними активами та іншими показниками діяльності, але і спроможністю фінансової установи пристосовуватися до змін і розвиватися.

Ураховуючи зазначене, категорію "стійкість" необхідно відрізнити від "надійності", що означає властивість системи (її елемента) протягом часу зберігати у встановлених межах значення параметрів, що характеризують здатність виконувати необхідні функції в заданих режимах та умовах функціонування [248, с. 107; 285]. Для фінансової установи надійність – це властивість зберігати платоспроможність у разі звичайних (нормальних) умов, без впливу негативних факторів.

Сучасне державне регулювання страхової діяльності розглядає категорію "платоспроможність" – як "абсолютну платоспроможність" [374], тобто здатність страховика зберігати її протягом тривалого часу та у разі негативних ситуацій. В Україні метою пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами визначено необхідність забезпечення їх стійкості [309]. Але нагляд без прийняття законодавчих актів не зможе повноцінно забезпечити фінансову стійкість. Законодавче визначення вимог до страхової діяльності є завданням пруденційного регулювання (див. табл. 1.1).

Сприяння фінансовій **стабільності**, підтримання сталих ринків є окремим завданням пруденційного регулювання [283; 287; 295; 169; 170; 395; 456]. За визначенням Європейського центрального банку, фінансова стабільність – це стан, коли фінансова система здатна протистояти шокам без розвитку кумулятивних процесів [99]. МВФ визнає фінансову систему

стабільною, коли вона сприяє функціонуванню економіки (а не перешкоджає йому) та розсіює фінансові дисбаланси, які виникають ендогенно або як результат значних негативних і несподіваних подій [465].

Фінансова стабільність, на погляд П. Каллаура, є характеристикою здатності фінансової системи ефективно функціонувати протягом тривалого часу, підтримуючи рівновагу і зберігаючи структуру [302, с. 4] та повністю абсорбувати негативні шоки усередині [99]. В. Платонов характеризує "фінансову стабільність" як динамічний процес зміни реальних станів її фінансового сектору, кожний з яких може характеризуватися більшою або меншою безпекою або як рівномірний і передбачуваний тип розвитку фінансової системи держави, за якого вона зберігає можливість існувати, відтворюватися і змінюватися, не втрачаючи у ході цього своїх базових функцій і не створюючи загрози для економічної безпеки держави, та зазначає, що стабільність нині сприймається як синонім безпеки [340, с. 46–47].

У науковій літературі і національному законодавстві фінансова безпека формулюється як уже досягнутий стан захищеності фінансової системи та фінансових ринків, який характеризують збалансованістю та стійкістю компонентів структури і діяльності до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [16; 78; 79; 171; 321; 340; 354; 362; 378].

Фінансова безпека є складовою частиною економічної безпеки держави. У свою чергу, безпека страхового ринку – це такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування [321]. Безпека страхового ринку є складовою фінансової безпеки. Згідно з твердженням Н. Ткаченко, забезпечення економічної безпеки країни є окремою метою державного регулювання платоспроможності страхових компаній [245, с. 151].

Не лише категорія "безпека" розглядається як синонім стабільності. Часто з поняттям "стабільність" ототожнюють термін "стійкість" і на макро-, і на мікрорівнях [248, с. 104; 340, с. 44]. Таке ототожнення ускладнює науковий пошук у розв'язанні проблемних питань пруденційного регулювання та потребує уточнення понятійно-термінологічного апарату.

П. Каллаур [99] розрізняє поняття "фінансова стабільність" і "фінансова стійкість". Він зазначає, що концепт стабільності є більш широким

і передбачає функціонування фінансової системи в стані рівноваги, водночас фінансова стійкість є властивістю фінансової системи повертатися до рівноважного стану.

Центром наукових досліджень НБУ визнається відсутність остаточного визначення поняття стійкості фінансової системи, але вважається найбільш правильним формулювання стійкого стану фінансової системи, спираючись на її здатність виконувати притаманні їй функції [182, с. 10]. Стійкість фінансової системи – це стан динамічної фінансової системи, за якого вплив будь-яких шоків на фінансову систему (чи на окремі її елементи) не заважає їй забезпечувати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів в економіці, функціонування платіжної системи, а також абсорбцію (амортизацію) шоків [182, с. 12] та несуттєво впливає на можливість виконання фінансовою системою власних функцій [306, с. 18].

Згідно з проектом "Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року", стійкість фінансового сектору передбачає його здатність до самодостатнього розвитку, протидії негативному впливу інших країн на внутрішню фінансову політику України, а також нейтралізації загроз світових фінансових криз [383]. О. Говтвань стверджує, що стійкість фінансової системи виражається в її здатності забезпечувати ліквідність власних зобов'язань [159, с. 138].

З проведеного дослідження випливає, що стійкість на макроекономічному рівні проявляється аналогічно мікроекономічній стійкості фінансової установи: стійкість фінансової системи (підсистеми) – це її здатність протягом тривалого періоду та за умови суттєвих негативних ситуацій виконувати свої функції з трансформації фінансових ресурсів і забезпечувати ліквідність зобов'язань усіх фінансових установ системи (підсистеми), використовуючи внутрішні адаптаційні можливості.

З огляду на схожість визначення стійкості на мікро- та макрорівнях, доцільно провести аналогію між платоспроможністю фінансової установи та ліквідністю фінансової системи. Останнє поняття не знайшло широкого висвітлення у науковій літературі. Можна погодитися з трактуванням сутності ліквідності фінансової системи як спроможності системи виконувати свої функції [144, с. 11–12] та запропонувати уточнення: ліквідність є здатністю фінансової системи виконувати свої функції у визначений термін.

Аналогічно тому, що для фінансової установи ризик неплатоспроможності – це можлива нездатність установи виконати свої зобов'язання,

системний ризик розглядається як можлива нездатність фінансової системи виконати свої функції. Це підтверджується сучасними поглядами науковців та практиків. Зокрема, у "Пораднику з оцінювання системної значущості фінансових інститутів, ринків та інструментів"¹ системний ризик визначено як ризик у наданні фінансових послуг, зумовлений погіршенням стану всієї фінансової системи або її частини, який може спричинити серйозні негативні наслідки для реального сектору економіки [432, с. 2]. С. Моїсєєв характеризує системний ризик як ризик виникнення ситуації, у якій значна частина фінансового сектору стає неплатоспроможною або неліквідною [164, с. 34].

Системний ризик, за визначенням МВФ, є втратою економічної вартості або довіри до істотної частини фінансової системи із супутнім збільшенням невизначеності стосовно неї, що є суттєвим для значного негативного впливу на реальну економіку [461].

А. Піскунов розглядає його як потенційну небезпеку того, що наявні конструктивні особливості системи будуть стимулювати накопичення і розповсюдження певного типу мікроекономічних ризиків [338]. О. Говтвань тлумачить ризик системи як загрозу системної загальноекономічної кризи [159, с. 146]. Сучасною наукою та практикою визнано, що криза виникає внаслідок реалізації накопиченого системного ризику та відображає циклічний характер розвитку економіки [153; 159; 164; 287; 295; 297; 302; 308; 315; 316; 443; 446].

Останнім базовим поняттям пруденційного регулювання є "стабільність", сутність якого є складною та багатогранною. Л. Паутова зазначає [70], що "стабільність" асоціюється з порядком, незмінністю, рівновагою, стійким функціонуванням і застосовується в сучасних дослідженнях для опису структури і станів системи, її підсистем та елементів, процесів і відносин, тому цей термін поданий у різних значеннях. Можна погодитися з Л. Паутовою, що стабільність системи є сполученням різних її видів, системоутворювальних і системозмінювальних тенденцій, а також єднанням стійкості – з одного боку та мінливості і невизначеності – з другого. Стабільна система підтримує баланс цих різних початків. Ураховуючи позиції В. Платонова та Л. Паутової, стабільність фінансової системи доцільно визначити як динамічний процес зміни її станів, за яких вона

¹ Порадник розроблено МВФ, Банком міжнародних розрахунків та Радою з фінансової стабільності.

протягом тривалого періоду виконує свої функції. Тривале виконання системою своїх функцій відображає наявність у неї балансу протилежностей.

Зведення базових понять пруденційного нагляду та регулювання, які містять запропоновані уточнення, наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Сутність базових понять пруденційного нагляду та регулювання

Базові поняття пруденційного нагляду та регулювання:	
Для фінансової установи	Для фінансової системи (підсистеми)
Ризик неплатоспроможності – можлива нездатність виконати зобов'язання в повному обсязі у разі перевищення зобов'язань над активами	Системний ризик (загроза системної кризи) – можлива нездатність фінансової системи або її частини виконати свої функції, яка є суттєвим негативним впливом на економіку
Платоспроможність – здатність виконувати свої зобов'язання в окремий момент часу	Ліквідність – здатність системи (підсистеми) виконувати свої функції в окремий момент часу
Стійкість – здатність протягом тривалого часу та у разі суттєвих негативних ситуацій зберігати платоспроможність, використовуючи для цього фінансовий, технологічний та управлінський потенціал. Надійність – здатність зберігати платоспроможність у разі звичайних умов	Стійкість – здатність системи (підсистеми) протягом тривалого періоду та у разі суттєвих негативних ситуацій виконувати свої функції з трансформації фінансових ресурсів і забезпечувати ліквідність зобов'язань усіх фінансових установ системи (підсистеми) за рахунок внутрішніх адаптаційних можливостей
Стабільність – динамічний процес зміни станів фінансової установи, за яких фінансова установа протягом тривалого періоду виконує свої зобов'язання	Стабільність – динамічний процес зміни станів фінансової системи (підсистеми), за яких система протягом тривалого періоду виконує свої функції

Підсумовуючи розгляд економічних категорій, варто зазначити, що фінансова стійкість забезпечує фінансову стабільність, тому є більш важливою категорією для економічного аналізу та оцінювання, що має особливе значення для виконання цілей і завдань пруденційного нагляду та регулювання. Аналогічна позиція у Д. Маруженка розглядати фінансову стійкість як головний чинник стабільної діяльності [157], а також у С. Міщенко, що стабільність фінансової системи визначається відповідним рівнем стійкості фінансового сектору [161]. Протилежної думки дотримується О. Крухмаль, яка вважає, що стабільність є однією із складових фінансової стійкості [138].

У фінансовій системі (та її підсистемах) існують ринкові процеси забезпечення стійкості для протистояння реалізації криз (наявність фондів гарантування і резервування, процеси саморегулювання, можливості злиття,

поглинання, передачі портфеля зобов'язань тощо). Крім ринкової адаптації, стійкість фінансових систем може підвищуватись регуляторними діями держави, що є більш визначальними для забезпечення фінансової стабільності та фінансової безпеки, ніж адаптаційні можливості ринку.

За підвищення стійкості фінансової системи і послаблення системних ризиків відповідає макропруденційна політика [424, с. 21], яка намагається через контроль системного ризику сприяти розвитку фінансової системи як цілого, а не впливати на окремі установи чи застосовувати економічні заходи в ізоляції [424, с. 20]. Макропруденційна політика (регулювання) здійснює "налаштування" пруденційних норм шляхом відстеження рівня системних ризиків (підхід "згори – вниз") на відміну від мікропруденційного регулювання, яке встановлює норми на основі аналізу ризиків окремих учасників ринку (підхід "знизу – вгору") [164; 343].

Хоча макропруденційне регулювання ще не повністю окреслено та впроваджено у світову практику [163], потреба в його застосуванні є дуже актуальною [424]. Кінцева мета макропруденційного регулювання – мінімізація ціни системного ризику для суспільства [164; 163; 343], його об'єктом виступають відносини між фінансовими посередниками, ринками, а також між фінансовою системою та реальною економікою [164]. Вибір об'єкта зумовлений тим, що взаємозв'язки можуть сприяти накопиченню системного ризику, а у період кризи – збільшувати негативний прояв фінансового циклу.

М. Ковальов і С. Пасеко розглядають макропруденційне регулювання як систему динамічних інструментів забезпечення фінансової стабільності [303, с. 17].

Макропруденційне регулювання в законодавстві Республіки Казахстан формулюється таким чином [307]: 1) регулювання системних ризиків фінансової системи в цілому, які виникають унаслідок колективних однорідних дій окремих фінансових інститутів; 2) неоднакове регулювання інститутів залежно від значущості та їх системоутворювального характеру (на відміну від мікропруденційного підходу, що припускає встановлення єдиних норм стосовно всіх фінансових інститутів).

Крім відстеження рівня системних ризиків і "налаштування" пруденційних норм, до функцій макропруденційного регулювання слід зарахувати концептуальне визначення загальних принципів і правил діяльності фінансових установ, координацію та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері пруденційного нагляду, виявлення потенційних недоліків державного регулювання, які збільшують рівень системних ризиків.

Дослідження засад державного регулювання стійкості фінансової системи виявило, що макропруденційна політика не лише впливає на мікропруденційне регулювання, але й базується на мікропруденційному нагляді за окремими ринками фінансових послуг [164, с. 36].

На основі аналізу світового досвіду регулювання у сфері страхування [395; 435; 449; 456; 467; 476] пропонується відокремлювати такі напрями пруденційного нагляду за страховою діяльністю, як:

- нагляд за доступом на ринок: ліцензування та інші дозвільні процедури;
- нагляд за діяльністю страховиків: безвиїзні перевірки (рання діагностика на основі звітів) та виїзні перевірки діяльності страховиків (інспектування), а також у разі необхідності призначення заходів фінансового оздоровлення;
- тимчасове адміністрування та нагляд за ліквідацією;
- нагляд за стійкістю страхового ринку.

Доступ на ринок регулюється законодавством. Умовами одержання ліцензії на право здійснювати страхову діяльність є мінімальна величина капіталу, зокрема статутного капіталу компанії [363, ст. 38], достатність власних коштів для покриття необхідного капіталу платоспроможності з урахуванням запланованих обсягів діяльності, наявність систем управління, документально оформлена схема операцій, умови договорів страхування [395, глава II]. Під час ліцензування наглядовий орган оцінює можливі ризики діяльності компанії та здатність їм протистояти.

Найбільш складним і трудомістким є нагляд за поточною діяльністю страховиків. У ході цього головна увага приділяється ризикам, які вже реально існують у діяльності, здійснюється аналіз якості функціонування внутрішніх систем управління. Це комплексний і повторюваний процес, де на основі звітів компанії та зовнішньої інформації оцінюють фактори ризиків і сукупний ризик неплатоспроможності, відстежують їх динаміку. Контроль рівня ризиків доцільно проводити в табличному вигляді [407]. За допомогою матриці ризиків зручно здійснювати аналіз не лише показників, отриманих на підставі офіційної звітності страховика, але й додаткової інформації, зокрема стосовно скарг клієнтів, рейтингових оцінок, оцінювань актуаріїв та аудиторів, відстежувати тенденції змін показників, контролювати виконання страховиком нормативів платоспроможності.

На рівні міжнародних принципів і стандартів регулювання страхової діяльності визнано, що кожний страховик має підтримувати платоспромож-

ність понад мінімальних вимог, щоб справитися з волатильністю (нестійкістю) ринків і економічних умов, нововведеннями в галузі й іншими факторами ризику. Відповідно до рекомендації IAIS "Контрольні рівні платоспроможності" [467] нормативи платоспроможності повинні бути встановлені на високому рівні з метою визначення необхідності виїзної перевірки або втручання наглядового органу на ранній стадії виникнення ускладнень.

Якщо рання діагностика безвиїзних перевірок виявляє негативні відхилення певних критеріїв, регулятор робить запити до керівництва компанії для уточнення ситуації. За результатами відповіді страховика наглядовий орган може здійснювати виїзні інспектування та, у разі необхідності, застосувати виправні заходи. Найбільш ефективним є варіант координації зусиль безвиїзного нагляду та інспектування, тому що ці наглядові методи є взаємодоповнюючими [277]. Глибина державного втручання зростає залежно від рівня падіння платоспроможності. Якщо вжиті заходи з підвищення платоспроможності не дають результату, то регулятор може встановити контроль за активами і компанією в цілому та запровадити тимчасове адміністрування.

Нагляд за стійкістю страхового ринку виконується регулятором на основі агрегованих звітних даних страховиків. Існує думка, що нагляд за рівнем ризиків окремого сектору фінансових послуг є функцією лише макропруденційного нагляду [302, с. 4]. Таку позицію висловлюють фахівці банківської справи.

Справді, в межах регулювання банківського сектору мікро- та макропруденційний нагляд виконує єдиний державний орган – центральний банк. Але для страхового ринку нагляд за стійкістю страхового сектору доцільно здійснювати уповноваженому органу нагляду за страховою діяльністю, тому що такий нагляд буде більш кваліфікованим. У разі виявлення негативних станів і тенденцій на ринку, що перебуває під наглядом, уповноважений орган зможе оперативно застосовувати заходи в межах своїх повноважень та додатково вносити пропозиції щодо макроекономічного реагування стійкості. Крім того, цей напрям нагляду виконує функцію внутрішнього контролю результативності пруденційного регулювання.

Процес нагляду на основі ризиків унеможлиблює зайві процедури, зокрема здійснення виїзних перевірок, якщо рівень ризику невисокий, та зосереджується на значних небезпеках. Для цього наглядовий орган має формувати та періодично переглядати плани регулятивних заходів і графіки перевірок страховиків для вчасного реагування на можливі проблеми.

У розробленій структурі процесу пруденційного нагляду на основі оцінювання ризиків (табл. 1.3) відокремлено чотири етапи, які є загальними для кожного напрямку пруденційного нагляду, та визначено результати їх виконання [120, с. 802–803]. До основних етапів відносяться збір інформації, аналіз, ухвалення рішень, зокрема складання планів і графіків, а також виконання регулятивних заходів у межах напрямів нагляду.

Таблиця 1.3

Структура процесу пруденційного нагляду за страховою діяльністю на основі оцінки ризиків

Етапи пруденційного нагляду	Результат виконання етапу стосовно кожного напрямку пруденційного нагляду				
	Нагляд за стійкістю страхового ринку	Нагляд за доступом на ринок	Нагляд за діяльністю страховиків		Тимчасове адміністрування та нагляд за ліквідацією
			Безвиїзні перевірки	Виїзні перевірки	
1. Збір інформації	Поповнення даними системи оцінювання ризиків	Поповнення даними системи оцінювання ризиків	Поповнення даними системи оцінювання ризиків	Поповнення даними системи оцінювання ризиків	Поповнення даними системи оцінювання ризиків
2. Аналіз	Оцінювання ризиків та стійкості ринку. Офіційні звіти, огляди	Звіт про відповідність ліцензійним (дозвільним) умовам. Матриця ризиків страховика	Матриця ризиків страховика. Оцінка ризиків та стійкості страховика. Запити до компаній	Матриця ризиків страховика. Оцінка ризиків та стійкості страховика. Звіти про перевірку	Матриця ризиків страховика. Оцінка ризиків та стійкості страховика. Звіти про тимчасове адміністрування / ліквідацію
3. Ухвалення рішень	План регулятивних заходів	Видача або відмова у видачі ліцензій, дозволів	Графік перевірок страховиків. Приписи. Штрафи	Приписи. Штрафи. Вимоги виправного характеру	Рішення стосовно корегування дій
4. Виконання запобіжних та виправних заходів	Пропозиції до нормативних документів. Виконання регулятивно-контролюючих та роз'яснювальних заходів	–	Контроль за виконанням заходів страховиком	Контроль за виконанням заходів страховиком	Тимчасове адміністрування. Контроль за роботою ліквідаційної комісії

З табл. 1.3 видно, що для виконання функцій пруденційного нагляду на основі ризиків важливим є існування автоматизованої системи оцінювання ризиків, яка дає змогу поповнювати та зберігати необхідну інфор-

мацію, в оперативному режимі здійснювати розрахунок контрольних показників та їх аналіз на відповідність встановленим нормам.

Процеси регулювання фінансової сфери у всьому світі постійно розвиваються. Погляди регулівних організацій на проблему державного регулювання стійкості (платоспроможності) страховиків суттєво змінилися. Уважається, що рівень платоспроможності окремого страховика повинен визначатися на основі саме його індивідуальних ризиків: чим більший ризик діяльності, тим більший капітал повинна мати компанія [136, с. 40].

Аналіз В. Салінім та А. Клочковою нової концепції реформування системи контролю платоспроможності дав можливість дійти висновку [374], що абсолютна платоспроможність визначається умовами, у яких існує страхова компанія (страхові продукти й тарифна політика, організаційна структура компанії, якість менеджменту та інше), а також зовнішніми факторами (економічні цикли, конкурентне середовище тощо). Для відстеження абсолютної платоспроможності органи страхового нагляду повинні мати у розпорядженні значну різноманітність різних інструментів. В. Салін і А. Клочкова зазначають, що нова концепція платоспроможності містить складові попередньої, але додатково передбачає вивчення перспектив фінансового стану компанії на основі оцінки різних факторів, зокрема тих, які не мають грошового вираження.

Нова концепція пруденційного регулювання вимагає уточнення стандартів оцінювання особливих ризиків страховика, змін у правилах обліку та звітності, наявності в органів нагляду за страховою діяльністю відповідних інструментів для відстеження "абсолютної платоспроможності" страхових компаній. Крім моніторингу виконання нормативної платоспроможності, розрахунку страхових резервів та інвестування, наглядовим органам необхідно перевіряти надійність систем управління, якість ведення бухгалтерського обліку, систем ризик-менеджменту та внутрішнього контролю. Як зазначається державним регулятором Швейцарії, поки що є багато аспектів у цих змінах, але вони всі мають загальну мету: більш точно оцінювання специфічних ризиків компаній з використанням удосконаленої й деталізованої структури фінансового звіту, стандартизація підходів між країнами й індустріями, де прозорість і порівнянність показників практичні та вдосконалені [475, с. 4].

Аналіз світового досвіду [279; 398; 413] дав змогу виокремити характеристики регуляторних підходів (табл. 1.4), які визначають підходи до нагляду (див. табл. 1.1).

Характеристика підходів до регулювання ринків фінансових послуг

Регуляторний підхід	Регулювання на основі правил	Регулювання на основі принципів
Ознаки регуляторного підходу	<ul style="list-style-type: none"> • Вимоги законодавства визначаються у вигляді правил, виконання яких контролюються наглядом за дотриманням вимог 	<ul style="list-style-type: none"> • Визначається мета, згідно з якою регуляторні вимоги тлумачаться залежно від обставин, а нагляд оцінює ризику досягнення мети
Базові умови ефективного функціонування	<ul style="list-style-type: none"> • Ринок, що вимагає контролю; • саморегулювання окремих сфер; • механізм вирішення суперечок; • програми навчання споживачів; • публічне розкриття інформації 	<ul style="list-style-type: none"> • Конкурентний ринок; • ефективне саморегулювання; • інститут омбудсмена; • активність споживачів; • ефективна ринкова дисципліна
Спрямованість	<ul style="list-style-type: none"> • Консолідація ринку 	<ul style="list-style-type: none"> • Лібералізація ринку

В умовах справедливої конкуренції, ефективного саморегулювання та ефективної ринкової дисципліни регуляторний підхід на основі принципів та нагляд на основі ризиків будуть більш дієвими. Для ринку, який вимагає контролю і в якому саморегулювання не охоплює всі сфери ринкових відносин, доцільніше використовувати регулювання на основі правил і нагляд на основі дотримання вимог. Але ефективність останнього підходу залежить від якості організації регуляторних процесів: якщо вимоги не будуть відповідати стану та тенденціям на ринку, мета регулювання може бути не досягнута.

Базові умови в Україні свідчать на користь використання підходу регулювання на основі правил та нагляду на основі дотримання вимог. Міжнародні експерти зазначають [279], що немає необхідності в поспішному копіюванні європейського законодавства. Важливим є процес обмірковування та обговорення норм регулювання страхового сектору в Україні у світовому контексті, а перехід до сучасної моделі пруденційного регулювання краще здійснити через режим *Solvency I* із запровадженням на першому етапі пруденційного нагляду над основними фінансовими критеріями [281]: мінімальним тарифом, раціональним перестраховуванням, адекватними технічними резервами, справедливою та правильною політикою інвестування активів і перерозподілу витрат із клієнтами, прийнятним використанням власного капіталу, зміна в часі маржі платоспроможності.

Посилення взаємозалежності фінансових ринків стимулює створення глобальної системи регулювання. О. Білоус та Д. Лук'яненко зауважують, що уніфікація норм і стандартів на міжнародному рівні поступово згладжує відмінності між національними моделями та об'єктивно веде до вирівнювання базових параметрів систем національного регулювання, їхньої прогресуючої адаптації до загальносвітових критеріїв побудови регулюючих механізмів [18, с. 523]. Схожу думку висловлюють О. Філонюк та О. Залетов про вплив процесів міждержавної інтеграції, інтернаціоналізації та глобалізації економіки на поступове "розмивання" ідентифікаційних меж між різними національними моделями державного регулювання страхової діяльності [259, с. 49].

На світовому рівні формуються загальні принципи побудови систем регулювання, що допускає створення кожною країною індивідуальних підходів і методів регулювання національного ринку, які не суперечать узгодженим міжнародним нормам. Таким чином, удосконалення національної системи регулювання платоспроможності страховиків в умовах формування глобально інтегрованої регулювальної системи [110, с. 9] має відбуватися на основі міжнародних принципів і стандартів, а також Директив ЄС.

Функція регулювання платоспроможності страховиків не може бути реалізована окремо від інших функцій. Як підсистема, пруденційне регулювання входить у систему державного регулювання страхової діяльності. Завдання державного регулювання вирішуються на трьох рівнях: попередніх умов, регуляторних вимог і наглядових дій (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Місце міжнародних принципів і стандартів у національній системі регулювання страхової діяльності

Кожен рівень відображає зобов'язання та відповідальність органів державної влади.

На першому рівні умовами ефективного функціонування страхового ринку та страхового нагляду є ефективна політика, належні інституційні та законодавчі рамки, встановлені для нагляду за фінансовими сектором, розвинута й ефективна інфраструктура ринку (дієва законодавча та судова системи, всеосяжність та якість стандартів бухгалтерського обліку, актуарних і аудиторських стандартів, наявність компетентних бухгалтерів, актуаріїв і аудиторів), продуктивні грошові та фондові ринки [435, с. 6–8]. Орган нагляду за страховою діяльністю повинен мати достатньо повноважень і фінансових ресурсів, бути законодавчо захищеним, оперативно незалежним і відповідальним за виконання своїх функцій, мати можливість наймати і навчати персонал [435, с. 9].

Згідно зі стандартами IAIS [401; 476] структура системи регулювання страхової діяльності має складатися з трьох компонентів: фінансової, управління та ринкової поведінки.

На другому рівні регулювання (див. рис. 1.1) повинні бути:

- фінансовий блок, який передбачає встановлення вимог до платоспроможності і достатності капіталу, оцінювання та адекватності технічних резервів, форм капіталу, інвестицій;
- блок вимог до управління, що регулює процеси управління та контролю на рівнях вищого керівництва і директорів, організаційні аспекти, кваліфікацію, технології, зокрема, ризик-менеджмент, корпоративне управління, взаємини акціонерів та компаній усередині групи;
- блок вимог до ринкової поведінки, який містить правила роботи з клієнтами, поведінки страховика як інвестора, розкриття інформації.

Виконання регуляторних вимог страховиками інспектується наглядовим органом (третій рівень). Профіль ризику кожного страховика має оцінюватися з урахуванням специфіки діяльності кожної компанії, і виправні заходи мають застосовуватися індивідуально, щоб урахувати особливості ризику страховика, а також відповідати законодавству і бути ефективними. Обсяг повноважень і можливостей наглядових дій відображає ступінь відповідальності наглядового органу [401].

У міжнародних стандартах підкреслюється, що всі елементи структури регулювання взаємопов'язані, тому для досягнення ефективності

послаблені правила в одному елементі мають компенсуватися більш жорсткими заходами в інших.

Рівень платоспроможності, як і порядок регулювання страхової діяльності, визначається кожною країною самостійно. На основі аналізу загальної структури регулювання платоспроможності IAIS [401; 476] уточнено місце міжнародних стандартів у національній системі регулювання страхової діяльності (див. рис. 1.1) та їх роль у формуванні національного пруденційного режиму.

Пруденційний режим ґрунтується на всіх трьох компонентах регуляторних вимог (фінансових, управління та ринкової поведінки) і відповідних наглядових діях за ними, але основна увага зосереджується на фінансових вимогах. Міжнародні принципи і стандарти регулювання платоспроможності мають бути основою для побудови національних режимів пруденційного регулювання.

Характерною рисою наглядової роботи Нацкомфінпослуг у 2014 році стало значне зниження кількості інспекційних перевірок і перенесення акцентів на пруденційний нагляд, основними напрямками якого є додержання встановлених критеріїв і нормативів щодо ліквідності, капіталу та платоспроможності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій; якості систем управління та управлінського персоналу; додержання правил надання фінансових послуг [298].

Ураховуючи необхідність приведення у відповідність національного нагляду до міжнародних принципів і стандартів, основні нормативно-правові акти мають поступово оновлюватись та прагнути до побудови "ризикового" режиму пруденційного регулювання *Solvency II*, а пруденційний нагляд, як складова пруденційного регулювання, – поступово переходити від нагляду за дотриманням вимог до нагляду на основі ризиків. Запровадження нагляду на основі оцінки ризиків, на думку У. Макдональда [317, с. 17], буде успішним, якщо підхід за дотриманням вимог поступово розвиватиметься, зосереджуючи увагу на тих аспектах операцій установи, від яких, насамперед, залежить її стан. На думку Л. Асталоса [279], український страховий ринок має всі можливості для своєчасної та справжньої адаптації фінансового регулювання й нагляду до світових вимог, основною метою яких є належний захист споживачів.

1.1.2. Концептуальні основи захисту прав споживачів фінансових послуг у пруденційному нагляді і регулюванні страхової діяльності

Схвалена Кабінетом Міністрів України у 2012 році Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012 – 2017 роки [382] спрямована на подальший розвиток системи захисту прав споживачів і формування концептуальних напрямів діяльності органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, органів виконавчої влади, спеціалізованих установ, що виконують функції на ринках фінансових послуг, громадських організацій, об'єднань учасників ринків фінансових послуг та інших зацікавлених осіб із цього питання.

Метою реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг є забезпечення балансу прав і обов'язків фінансових установ і споживачів фінансових послуг (дотримання прав споживача в умовах виконання фінансовою установою встановлених норм і правил *пруденційного*, фінансового чи операційного характеру), належного рівня надання таких послуг, а також забезпечення гарантії недоторканності прав споживачів фінансових послуг.

Стратегія спрямована на розбудову комплексної системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг, яка сприятиме фінансовій стабільності та зростанню добробуту громадян, стане доступною і зрозумілою для них, забезпечуватиме належну якість надання фінансових послуг, запобігатиме застосуванню дискримінаційної щодо споживачів практики роботи фінансових установ, у тому числі під час укладання та виконання договорів, а також на недопущення надання не передбачених в установленому порядку фінансових послуг юридичними та фізичними особами, що не мають на це права.

Подальше реформування системи захисту прав споживачів пов'язано із збільшенням звернень споживачів до Спеціального органу з регулювання ринків фінансових послуг, у теперішній час – до Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

У табл. 1.5 наведено динаміку звернень до цього органу.

Як видно з табл. 1.5, за шість років загальна кількість звернень зросла більше, ніж у 5 разів, пропорційно цій величині зросла кількість звернень від фізичних осіб та органів влади. Більший темп зростання звернень відзначається за колективними зверненнями – більше 8 разів, що свідчить або про системність порушення або про самоорганізацію споживачів.

Динаміка звернень до Нацкомфінпослуг

Джерело звернень	Кількість звернень за роками, од.			Темп зростання, 2012/2006
	2006	2007	2012	
Від фізичних осіб, у тому числі	616	942	3391	5,5 рази
колективні	26	42	211	8,11 рази
повторні	77	94	80	85,0 %
Питома вага повторних звернень у загальній кількості, %	12,5	9,98	2,36	18,9 %
Від КМУ	48	113	252	5,25 рази
Від інших органів	274	348	1541	5,62 рази
Разом	938	1403	5184	5,52 рази

Позитивним є те, що значно зменшилась питома вага повторних звернень у загальній кількості звернень, що свідчить про ретельний розгляд питань на первинній стадії.

За повідомленням Голови Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [377], цей орган використовує всі свої повноваження для захисту інтересів споживачів фінансових послуг і забезпечує високу результативність розгляду звернень.

У повідомленні зазначено, що основні питання – це порушення термінів виплати або зменшення суми страхового відшкодування, відмова у виплаті відшкодування страховими компаніями. З цього приводу надійшло за 4 квартал 2012 року 1 268 звернень.

Найбільша кількість звернень надійшла від мешканців Києва та Київської області – 759 (35,7 %), Одеської і Донецької областей – по 96 звернень (4,5 %). Найменша кількість надходить з Рівненської, Сумської і Тернопільської областей.

Нацкомфінпослуг спрямовує вимоги до фінансових установ про надання повної інформації за наведеними у зверненнях питаннями. Крім цього, здійснюються позапланові перевірки фінансових установ, на дії яких споживачі скаржаться у своїх зверненнях. Як результат, кількість звернень громадян, питання яких вирішуються позитивно, постійно зростає.

В умовах ринкової економіки споживачам (покупцям) фінансових послуг належить надзвичайно важлива роль у її розвитку. Це пояснюється тим, що частина їхнього доходу, яка знаходиться на ринку фінансових послуг, за наявності відповідного механізму, може стати потужним джерелом економічного зростання будь-якої держави.

Між тим, у Законі України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [365] не подано чіткого визначення категорії "споживач фінансової послуги", а лише зазначені деякі положення.

1. Учасники ринків фінансових послуг – юридичні особи та фізичні особи (суб'єкти підприємницької діяльності), які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність із надання фінансових послуг на території України, та **споживачі таких послуг**.

2. Відносини, що виникають у зв'язку з функціонуванням фінансових ринків і наданням **фінансових послуг споживачам**, регулюються Конституцією України, Законом "Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг", іншими законами України з питань регулювання ринків фінансових послуг, а також прийнятими згідно з цими законами нормативно-правовими актами.

3. Фінансові установи зобов'язані ідентифікувати особу **споживача фінансових послуг**, здійснюючи:

перевірку факту існування юридичних осіб – **споживачів фінансових послуг** шляхом отримання від них та/або від відповідних органів державної влади матеріалів про підтвердження державної реєстрації такої особи, включаючи інформацію щодо її назви, організаційно-правової форми, місцезнаходження, посадових осіб та їх повноважень;

перевірку повноважень особи, яка має намір діяти від свого імені або від імені іншого **споживача фінансових послуг**.

4. Фінансові установи зобов'язані зберігати документи щодо ідентифікації **споживачів фінансових послуг** та облікові документи щодо здійснення фінансових операцій відповідно до законодавства.

5. Метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні та основним завданням Уповноваженого органу є захист інтересів **споживачів фінансових послуг**.

Узагальнення положень законодавства про фінансові послуги наведено у табл. 1.6. Як видно з табл. 1.6, споживач повинен бути ідентифікований та перевірений його повноваження. Враховуючи, що в Законі України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" не виокремленні учасники інфраструктури ринків фінансових послуг, а отже, споживачами фінансових послуг можуть бути і не учасники ринку фінансових послуг, зазначені в законі, а і підприємства фінансової інфраструктури.

Автори роботи [31] зазначають, що споживачем фінансової послуги може бути практично кожний громадянин як фізична особа, що не обмежена законом у своїй правосуб'єктності та дієздатності; групи громадян (партнерів); трудові колективи та юридичні особи усіх форм власності. Разом із цим, вони наголошують, що вирішальна роль у розвитку ринку фінансових послуг належить населенню.

Таблиця 1.6

**Сутність та зміст категорії "споживач фінансової послуги"
за Законом України "Про фінансові послуги та державне
регулювання ринків фінансових послуг"**

1. Учасник ринку фінансових послуг	3. Державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні здійснюється з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг
2. Ідентифікація споживача фінансовими установами відбувається через перевірку факту існування юридичною або фізичною особи шляхом отримання від них та (або) від відповідних органів державної влади певних матеріалів	4. Правові основи захисту інтересів споживачів фінансових послуг регулюються Конституцією України, Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг", іншими законами України з питань регулювання ринків фінансових послуг, а також прийнятими згідно з цими законами нормативно-правовими актами

Необхідність розроблення Стратегії [382] обумовлена потребою врахування досвіду світової фінансової кризи та її прояву в національній економіці з метою запровадження дієвих механізмів захисту від наслідків такої кризи. Вона посилює наголос на виконанні державою основної мети законодавчого регулювання ринків фінансових послуг – це формування передумов для ефективного захисту прав споживачів фінансових послуг.

Сучасний стан відносин між різними категоріями учасників ринків фінансових послуг в Україні не забезпечує істинного функціонування таких ринків, не може забезпечити їх сталого розвитку. Не повною мірою дотримуються загальні принципи захисту прав споживачів фінансових послуг Організації економічного співробітництва та розвитку.

Так, система законодавчого забезпечення функціонування ринків фінансових послуг в Україні створена без урахування потреби захисту прав споживачів фінансових послуг. Базове законодавство щодо захисту прав споживачів [361] на належному рівні не враховує особливості надання фінансових послуг, а нормативно-правові акти органів, що здійснюють

державне регулювання ринків фінансових послуг, містять лише окремі елементи захисту прав споживачів, і їх застосування не завжди є ефективним. Інституційна інфраструктура щодо захисту прав споживачів фінансових послуг є недосконалою. Постійно відбуваються дискусії щодо впорядкування діяльності всіх регуляторів ринку фінансових послуг і створення одного мегарегулятора [32].

Держспоживінспекція, що є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері державного контролю за додержанням законодавства *про захист прав споживачів*, наділена відповідними повноваженнями щодо забезпечення захисту прав споживачів усіх видів продукції та послуг, у тому числі фінансових, однак не має належних для їх здійснення фінансових, інституційних та операційних ресурсів, а також підготовлених на належному рівні працівників. Негативним фактором також є те, що зазначена Інспекція уповноважена приймати рішення щодо відповідальності фінансових установ тільки в частині надання фінансових послуг, передбачених Законом України "Про захист прав споживачів" [361], тобто лише щодо споживчого кредитування.

Між тим стаття 15 цього закону дає споживачеві право розірвати договір, а також вимагати відшкодування збитків у випадку придбання продукції (послуги), що не має необхідних споживчих властивостей, що з'явилося наслідком надання недоступної, недостовірної, неповної або несвоєчасної інформації про продукцію. Та ж стаття роз'ясняє, що під час розгляду вимог споживача про відшкодування збитків, заподіяних недостовірною або неповною інформацією про продукцію або несумлінну рекламу, необхідно виходити із припущення про те, що в споживача немає спеціальних знань про властивості й характеристики продукції, що він здобуває. Стосовно фінансових послуг зміст цієї статті є недосконалим, він майже не враховує особливості їх надання. Тому наявні механізми вирішення конфліктів, які виникають між споживачами та надавачами фінансових послуг, є неефективними та потребують додаткових витрат.

Удосконалення інституційної структури захисту прав споживачів фінансових послуг здійснюватиметься шляхом запровадження дієвих механізмів державного регулювання процесів забезпечення та координації здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг, а також координації діяльності державних регуляторних органів у зазначеній сфері, яку може виконувати Нацкомфінпослуг.

Основними проблемами, що не надають оптимального захисту прав споживачів ринку фінансових послуг, залишаються:

- надання фінансовими установами неповної, викривленої або недостовірної реклами;
- нав'язування фінансовими установами вимог з укладання інших договорів з надання супутніх фінансових послуг із конкретними фінансовими установами та ін.

Між тим поставлені на урядовому рівні стратегічні завдання з розвитку механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг і розширення пруденційного нагляду та регулювання сприятимуть створенню цілісної системи захисту прав споживачів фінансових послуг, підвищення рівня захисту та покращення доступу споживачів до якісних фінансових послуг, зміцнення довіри перших до фінансових установ, захист споживачів від можливих порушень з боку фінансових установ.

1.2. Визначення основних ризиків діяльності страховика

Сукупний ризик діяльності будь-якої установи можна розкласти на складові ризики, які є ризикуотворювальними факторами для інтегрованого результату. *Ризикуотворювальні фактори* – це сутність процесів або явищ, що сприяють виникненню того чи іншого виду ризику й визначають його характер [204]. Складові ризики діяльності є джерелами, причинами сукупного ризику, які можна охарактеризувати як можливі події або процеси, які змінюють величину сукупного ризику.

Кожний суб'єкт підприємництва має свій профіль ризиків, тобто "комбінацію основних ризиків, особливості і відносні значимості яких визначаються специфікою його діяльності" [273, с.579]. Відокремлення складових частин сукупного ризику дає змогу краще усвідомлювати та розуміти обставини, у яких загальний ризик зростає або зменшується, допомагає завчасно ідентифікувати причини неплатоспроможності, попереджувати небезпечні події або зменшувати їх негативний вплив.

Науковці та практики [76; 273; 400; 402; 456; 458; 472; 473; 475] здійснюють групування негативних подій за різноманітними характеристиками, однак не існує єдиної точки зору щодо однозначного відокремлення ризиків діяльності страхової компанії. Причиною, чому важко однозначно виокремити складові ризики, є те, що між ними існує тісний взаємозв'язок. Взаємовпливи бувають дуже складними: несприятлива подія може виникати не

через один фактор, а спричинятися кількома ланцюгами негативних причин [456]. Установлена наявність інтегральних ризикоутворювальних факторів, які впливають, між іншим, іноді взаємовиключно на динаміку відразу декількох видів ризиків [204].

За дослідженням П. Шарма, на основі аналізу даних про діяльність страхових компаній, що мали помітні фінансові проблеми, зібраних європейськими органами страхового нагляду виявлено, що прямими причинами фактичних випадків неплатоспроможності страховиків ставали необґрунтовані рішення в умовах ризику, зовнішня критична подія або несприятливі фінансові результати.

Детальний аналіз довів, що причинні ланцюги починалися в кожному випадку з внутрішніх чинників: проблем в управлінні, або проблем з акціонерами чи з зовнішніми службами контролю. Ці проблеми включали некомпетентність чи роботу поза своєю компетенцією, недостатність інтегрованості процесів і колективів, конфліктні причини, слабкість компанії перед неправильними рішеннями групи, у якій вона працює.

Базові внутрішні проблеми призводили до неадекватних внутрішніх процесів: некоректності в обліковій політиці та інформаційних технологіях, невідповідності комунікацій між відділами, аутсорсингом, контролем за дистрибуцією. Через встановлення керівництвом допустимого ризику на необґрунтовано високому рівні часто ухвалювалися невідповідні рішення стосовно ризиків перестрахування, витрат, андеррайтингу, управління активами та зобов'язаннями. Внутрішні проблеми в управлінні сприяли тому, що фінансові результати та фактори, які на них впливають, зокрема резерви та активи, були неточно оцінені. Причинами фінансових негараздів нерідко ставали зовнішні критичні події.

Учасниками дослідження пруденційного нагляду відокремлені загальні причини та відносини між причинами ризиків [456, с. 20], які стали основою карти ризиків, для побудови якої застосовувалась причинно-наслідкова методологія: ризики ідентифікувалися та класифікувалися з погляду причинних зв'язків між ними.

Удосконалена схема причинно-наслідкового ланцюга ризиків наведена на рис. 1.2.

Уточнено, що дії та результати діяльності компанії мають вплив на базові зовнішні причини ризиків. Зокрема, неплатоспроможність страховика є фактором зовнішніх ризиків, сила впливу якого залежить від обсягів операцій страхової компанії. Виокремлено невідповідні стратегічні

рішення в окрему причину (замість невідповідного рішення стосовно допустимого рівня ризику) і визначено зв'язки між нею та іншими причинами ризиків, замінена причина ризику "неправильна оцінка фінансового результату" на причину будь-якої неправильної оцінки, а також показаний вплив неправильної оцінки на ухвалення невідповідних стратегічних рішень.

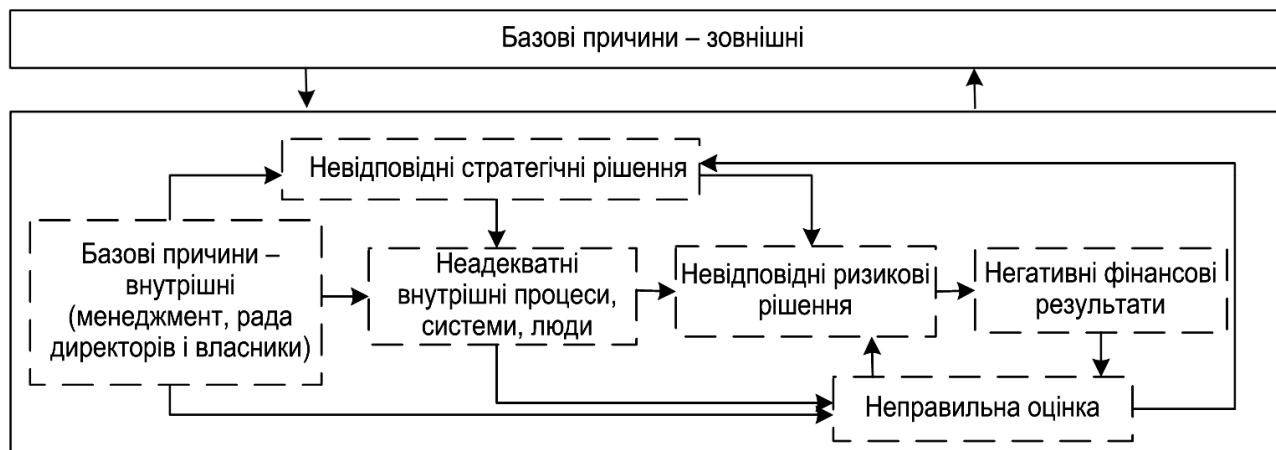

Рис. 1.2. Загальні зв'язки між причинами ризиків

Наведений на рис. 1.2 ланцюг підтверджує висновок представників європейських органів нагляду за страховою діяльністю, що неадекватна побудова системи корпоративного управління в компанії, нездатність менеджменту увалювати своєчасні рішення та інші проблеми якості системи управління страховика – головний фактор сукупного ризику неплатоспроможності [456, с. 9].

Для уточнення деталізованої карти ризиків діяльності страхової компанії (див. рис. 1.2) узагальнено ризики діяльності страховика, які наведені в літературі [76; 273; 400; 402; 456; 458; 472; 473; 475]. Переліки видів ризиків діяльності страховика наведені у додатку А. Ризики страховика із характеристиками їх властивостей та взаємозалежності між ризикоутворювальними факторами подано в табл. 1.7 в алфавітному порядку.

Більшість ризиків, наведених у табл. 1.7, властиві всім фінансовим установам. До основних класів ризиків фінансових установ належать ринкові, кредитні, операційні ризики, ризики ліквідності і ризики бізнес-події¹ [205; 273, с. 15–17; 478]. Характерним для страхового сектора є окремий вид операційного ризику, який називають страховим або технічним.

¹ Ця класифікація вперше запропонована компанією *Coopers & Lybrand* документом "Загальноприйняті принципи управління ризиком" у 1996 році.

Характеристика ризиків діяльності страховика

Ризик	Характеристика
1	2
Бухгалтерський ризик	Застосування неадекватної (некоректної) облікової політики, неправильного відображення господарських операцій, помилок у складанні фінансової звітності (внутрішньої і зовнішньої)
Діловий ризик	Невідповідне або неадекватне впровадження загальних аспектів бізнесу, включаючи ризики неконтрольованого або стрімкого зростання (або недосягнення запланованого зростання) і його наслідки для адміністративних ресурсів, витрат, ліквідності ("ризик зростання"); надлишкової концентрації бізнесу в окремому регіоні або секторі, або накопичення уразливості до окремого типу ризику ("ризик концентрації"); невідповідності або неадекватного управління виконанням робіт сторонніми особами ("ризик аутсорсингу")
Інвестиційний ризик	Застосування невідповідної стратегії інвестування або неадекватне впровадження обраної стратегії інвестування, включаючи неправильне оцінювання ринкових, кредитних та інших ризиків, властивих володінню активами
Кредитний ризик	Можливість втрат у результаті невиконання страховиком дебіторської заборгованості від третіх осіб, зокрема брокерів, перестраховиків. До кредитного ризику зокрема відносять: прямий ризик дефолту, ризик зниження рівня рейтингової оцінки контрагента ("міграційний ризик"); непрямий кредитний ризик ("ризик спреду"); ризик (затримки) розрахунків; ризик контрагента (зміни вартості послуг, умовних активів та зобов'язань); ризик концентрації, ризик неправильного оцінювання (даних, моделі)
Операційний ризик	Можливість втрат унаслідок неправильної побудови бізнес-процесів, неефективності процедур внутрішнього контролю, технічних помилок систем і процесів, навмисних і ненавмисних дій персоналу, некомпетентності в управлінні, аварійних ситуацій, збоїв апаратури, несанкціонованого доступу до інформаційних систем та ін. До операційних ризиків належать можливі збитки від неадекватності методів управління ризиками. Базельський комітет до операційного ризику також зараховує юридичний ризик, але залишає за рамками схеми достатності капіталу стратегічний ризик і ризик втрати репутації
Ризик адміністрування	Функціонування неадекватних або невдалих адміністративних систем, включаючи комунікації між зовнішніми відділами роботи з клієнтами та внутрішніми операційними відділами
Ризик андеррайтингу	Застосування невідповідної стратегії андеррайтингу або неадекватне впровадження обраної стратегії, зокрема неправильне оцінювання очікуваних збитків (страхових виплат), ризику дострокового припинення дії договорів, ризику катастроф та інших економічних факторів і біометричних параметрів (смертність, захворюваність, довголіття), що впливають на розмір страхових премій та/або резервів; неправильне андеррайтингове оцінювання ризику, що приймається на страхування (недоотримання страхових премій); надмірна концентрація ризиків за договорами страхування

1	2
Ризик (бізнес-) події	Можливість втрат унаслідок форс-мажорних обставин, несприятливих змін законодавства, дій державних органів та ін. До ризиків події звичайно відносять ризик змін у соціальному, технологічному, демографічному, політичному, правовому, податковому та іншому середовищі, а також ризик катастрофи або екстремальної події, включаючи надмірну акумуляцію подій через певну причину чи пов'язані з нею наслідки
Ризик витрат/ризик управління витратами	Застосування невідповідної стратегії управління витратами або неадекватне впровадження обраної стратегії, включаючи ризики неконтрольованого збільшення витрат, недоцільне використання фінансових та інших ресурсів, недостатнє розуміння технік прогнозування (ризик неправильної оцінки, зокрема оцінювання впливу інфляції), неякісний моніторинг та контроль витрат
Ризик внутрішнього управління/контролю	Функціонування неадекватних або невдалих систем корпоративного управління й загального контролю, включаючи ризик, що походить від неадекватної культури контролю
Ризик даних	Збирання неповних або зберігання неадекватних чи некоректних даних
Ризик дистрибуції (розповсюдження)	Невідповідне розповсюдження страхових послуг і неналежний контроль за дистрибуцією, особливо де здійснюється продаж через посередників та через Інтернет, зокрема ризик помилкового продажу
Ризик дострокового припинення дії договорів	Неочікуване припинення, завершення дії договору, що може призвести до перевищення викупної суми ¹ понад математичний резерв, неповернення здійснених страховиком початкових аквізиційних витрат ² від майбутніх страхових премій. Неочікуване припинення дії договорів є фактором ризиків непокриття викупних сум і витрат. На ризик дострокового припинення дії договорів має вплив антиселекція ³ , ризики репутації, економічного циклу, дистрибуції
Ризик економічного циклу / економічних умов	Несприятливі зміни в економіці, включаючи несприятливі зміни таких економічних факторів, як процентні ставки, інфляція, валютні курси
Ризик інших зобов'язань, збитків, витрат	Можливі збитки або витрати внаслідок причин, що виникають через невідповідність дій регуляторним вимогам, збитки або витрати щодо діяльності, яка не пов'язана з страхуванням
Ризик ліквідності балансової	Можливість дефіциту наявних коштів або інших високоліквідних активів для виконання зобов'язань перед контрагентами
Ризик ліквідності ринкової	Можливість втрат через труднощі в покупці або продажі активу в потрібній кількості за короткий період часу через погіршення ринкової кон'юнктури

¹ Викупна сума – сума, яку страховик виплачує страхувальнику в разі дострокового припинення дії договору страхування життя [363, ст. 28].

² Аквізиційні витрати – витрати, пов'язані з укладанням та пролонгацією договорів страхування.

³ Антиселекція – несприятливий вплив на результати діяльності страховика через вибір страхувальниками тих видів страхового захисту, за якими настання ризику найбільш імовірно [225, с. 27].

1	2
Ризик менеджменту /компетенції персоналу	Низька кваліфікація, недостатність досвіду, інших особистих або професійних якостей у менеджменту, персоналу або іншим "інсайдерам", що дають можливість адекватно й успішно виконувати свої завдання. Надмірна довіра до однієї чи декількох персон ("ризик ключової особи")
Ризик моделі	Використання неадекватної моделі та/або некоректних параметрів для прогнозування фінансових ринків, визначення вартості фінансових інструментів, зобов'язань та оцінювання пов'язаних з ними ризиків
Ризик непокриття викупних сум	Можливі збитки внаслідок перевищення викупної суми, що сплачується у разі дострокового припинення дії договору життя, математичного резерву
Ризик непокриття витрат	Можливі збитки внаслідок непокриття витрат на ведення справи відповідними доходами. Цей ризик може виникнути через незбалансоване збільшення витрат або через непрогнозоване зменшення чи недоотримання доходів
Ризик непокриття страхових виплат	Можливі збитки внаслідок того, що реальна сума страхових виплат не може бути покрита відповідними доходами, що призначалися для виплат. Причинами може бути одержання незадовільної премії у разі прийняття ризиків на страхування, неотримання або недоотримання інвестиційного доходу, що спрямовується в страхові резерви. Це може статися також внаслідок ризику випадкового відхилення виплат від очікуваних збитків; негативного відхилення очікуваних збитків через непередбачені зміни у факторах ризику, які призвели до збільшення частоти та/або серйозності вимог або умов виплат (наприклад, зміна законодавства, зміна технології, зміна соціальних, демографічних або медичних факторів, зміна клімату і погодних умов), а також внаслідок того, що технічні резерви ¹ сформовані у недостатньому обсязі для покриття страхових зобов'язань
Ризик (органу) управління/групи	Неадекватне або невідповідне управління, контролю або впливу від органів управління та пов'язаних осіб, включаючи головних акціонерів, підприємства групи та їх менеджмент
Ризик неправильної оцінки	Можливість неправильних оцінок, зроблених на будь-яких етапах та в будь-яких сферах діяльності страховика, зокрема ризик оцінки активів, ризик оцінки технічних резервів, ризик оцінки інших зобов'язань, ризик неправильної оцінки очікуваних збитків за страховим продуктом. Причинами помилкових оцінок можуть бути ризики моделі, даних, випадкових флуктуацій, зміни тенденцій. Неправильні результати оцінювання можуть призвести до ухвалення неправильних управлінських рішень

¹ До технічних резервів належать резерви премій, зокрема незароблених премій та нетто-премій; інші математичні резерви, крім резерву нетто-премій, зокрема бонусів і витрат на ведення справи; резерви збитків (виплат), зокрема заявлених, але не врегульованих збитків та збитків, що виникли, але не заявлені; резерв катастроф; резерв коливань збитковості.

Закінчення табл. 1.7

1	2
Ризик перестраховування	Застосування невідповідної стратегії перестраховування або неадекватне впровадження обраної стратегії, включаючи ризики неправильного оцінювання кредитоспроможності контрагентів з перестраховування, неправильного оцінювання параметрів страхового продукту та якості андеррайтингу або нерозуміння характеристик продуктів перестраховування, що призводить до вибору неправильного та/або недостатнього перестрахового покриття
Ризик репутації	Можлива втрата ділової репутації, що призводить до втрати (руйнування) бізнесу, зменшення вартості гудвілу та вартості компанії
Ризик ринкової конкуренції	Несприятливі зміни всередині страхових ринків, включаючи збільшення або зменшення попиту чи пропозиції страхових продуктів
Ризик стратегії	Можливість вибору неадекватної бізнес-стратегії, неналежних шляхів та методів реалізації стратегії, зокрема недостатності ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей, неадекватного стратегічного реагування на зміни в бізнес-середовищі, встановлення неадекватно високого допустимого ризику. До ризику стратегії відносяться ризики застосування невідповідних стратегій з андеррайтингу, перестраховування, інвестування, управління активами та пасивами, управління витратами, ухвалення неадекватної (некоректної) облікової політики
Ризик управління активами і пасивами / ризик узгодження активів та зобов'язань	Можливість того, що грошові потоки від активів не будуть відповідати потребі в грошових коштах на виконання зобов'язань. Неузгодженість (невідповідність) активів та зобов'язань за валютою, строками або процентами може виникати через неадекватне розуміння ліквідності активів, строків закінчення зобов'язань, через вплив ринкових ризиків тощо
Ринковий ризик	Негативна зміна вартості активів у результаті коливань процентних ставок, курсів валют, цін акцій, облігацій і товарних контрактів. Різновидами ринкового ризику є валютний ризик, процентний ризик, ціновий ризик ринку акцій, ціновий ризик товарних ринків, ризик ринку похідних фінансових інструментів
Страховий (технічний) ризик	Можливість втрат унаслідок некомпетентності або помилок персоналу, недоліків та упущень андеррайтингового менеджменту, неправильних оцінок, неефективності процедур внутрішнього контролю, що спричиняє неадекватне формування страхових премій, технічних резервів і перестраховування, управління витратами
Технологічний ризик	Неадекватне або невідповідне використання (невикористання) технологій, зокрема інформаційних, можливість збоїв і відмов інформаційних систем, програм, баз даних, систем передачі інформації та іншого обладнання. Технологічний ризик може проявлятися як на рівні компанії, так і як зовнішній ризик бізнес-події

У страховій сфері на рівні галузевих стандартів [400; 401; 412; 423; 435; 451; 469; 471; 472; 475; 476] до ризиків страховика за високорівневою класифікацією належать кредитний, ринковий, страховий, операційний, ліквідності та управління. Інші складові, визначені у табл. 1.7, є причинами основних ризиків або їх наслідками. Зокрема, причинами страхового ризику є ризики андеррайтингу, витрат та перестраховування; причинами ризику андеррайтингу – ризики неправильного оцінювання тарифів, дострокового припинення дії договорів, катастроф, біометричних параметрів, концентрації. Ризик узгодження активів і зобов'язань може впливати на страховий, ринковий ризики та ризик ліквідності, а ризик групи – на ризик управління.

Завдяки уточненню видів ризиків (згідно з табл. 1.7), груп їх причин і взаємозв'язків між причинами (згідно з рис. 1.2) вдосконалено деталізовану карту ризиків діяльності страховика П. Шарми, яку наведено на рис. 1.3.

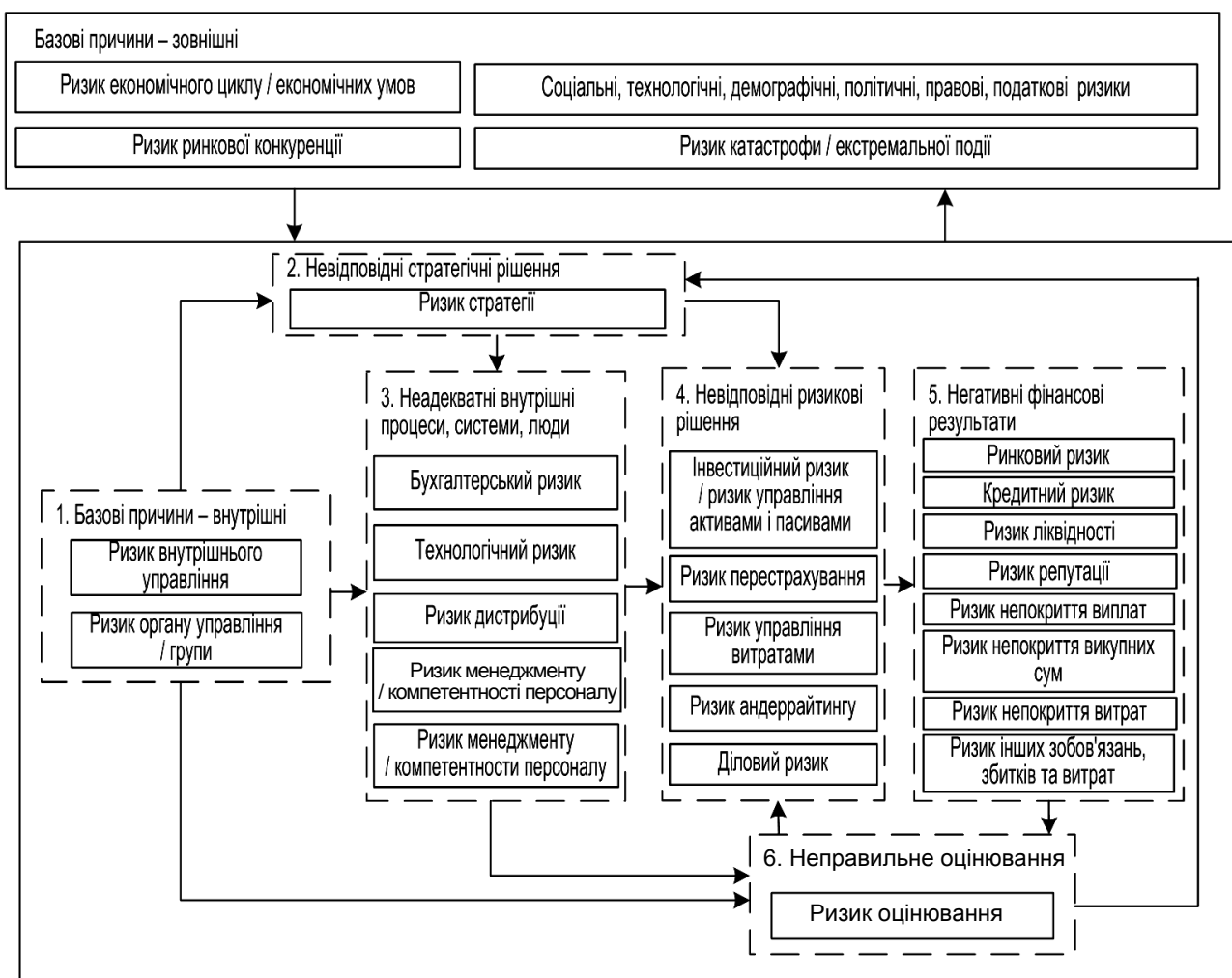

Рис. 1.3. Деталізована карта ризиків діяльності страхової компанії

Подана на рис. 1.3 карта ризиків описує функціонування ризикоутворювальної системи страховика, елементами якої є ризики діяльності (як можливі події, так і події, що вже настали).

Для визначення процесів зміни рівня ризиків, причин реалізації негативних подій, взаємовпливів між ними розглянуто такі особливості [456, с. 20–21]:

1. Різні фактори, які можуть спричинити окремий ефект, не обов'язково діють одночасно. Необхідно розрізняти ланцюг базових причин та тригер-подію ("подію спускового гачка"). Тригер-подія є тільки останньою ланкою в ланцюзі причин, тому дає тільки часткове пояснення ефекту. Лише разом з основною та проміжними причинами тригер-подія стає проблемою.

2. Тригер-подія виявляє вразливу страхову компанію і не завжди створює серйозні проблеми. Найчастіше проблеми виникають у страховиків, які мають недосконале управління. Вони більш схильні до неплатоспроможності, ніж ті компанії, які мають сильний менеджмент і якісну організацію роботи.

3. Відносини між причинами забезпечують зв'язок у ланцюзі причин, які нарешті призводять до реалізації окремого ефекту. Існує дуальність причин і наслідків: у багатьох випадках ризик є наслідком попередніх ризиків і безпосередньою причиною подальших результатів. Інакше кажучи, ідентифіковані ризики можуть бути проміжними зв'язками у великому ланцюзі.

4. Будь-які два причинних ланцюги не будуть на практиці точно схожі один на одного. Хоча можливо ідентифікувати загальні причини й загальні відносини між причинами, між тим, їх значущість буде відрізнятися між різними причинними ланцюгами.

Загалом профіль ризиків страховиків має загальні риси й одночасно відрізняється від ризик-профілів інших фінансових інститутів, зокрема банків. Принципова відмінність діяльності, наприклад, страховиків, що здійснюють страхування життя, від іншої страхової діяльності полягає в тому, що значна частина їх страхових продуктів містить накопичувальні компоненти та має довгостроковий характер. Для продуктів банків і компаній зі страхування життя накопичувальні компоненти є спільними, тому ризик-профілям цих установ притаманна уразливість до ринкових та кредитних ризиків, а також ризику узгодження активів і пасивів.

Загальний ризик-профіль технічного ризику страхової компанії буде залежати від обсягів та пропорцій страхових продуктів за преміями,

резервами, виплатами, нормативними витратами на ведення справи тощо. Страховики однаково чутливі до адекватності страхових тарифів, компанії, що здійснюють страхування життя, більш уразливі до ризику дострокового припинення дії договорів, компанії, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, – до кредитного ризику, пов'язаного із перестраховуванням. Чутливість компаній зі страхування життя до ризику ліквідності більша, ніж в інших страховиків, але менша, ніж у банків. Однаково важливими для фінансових установ є уразливість до операційних ризиків та ризиків управління, зокрема ризику групи.

Розглянута карта ризиків має важливе значення для виконання функцій пруденційного нагляду. І. Д'яконова зазначає, що ризик-орієнтований нагляд має бути спрямований на виявлення закономірностей у виникненні небезпек, визначення ланцюга взаємозв'язків між ризиками, оцінювання взаємозалежності між подіями в ланцюзі, визначення факторів, задіяних у ланцюгах розвитку ризиків [71, с. 16]. Крім того, розглянуті ризики діяльності страховика та їх основні фактори враховуються під час оцінювання сукупного ризику страховика та стійкості страхової діяльності. Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості страховиків і страхового ринку в пруденційному нагляді розглянуто у п. 1.3.

1.3. Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості страхової діяльності у пруденційному нагляді

Наявність фахових оцінок має значення для попередження дестабілізаційних процесів і явищ на ринку страхових послуг, а в періоди економічних криз якісне оцінювання є необхідним інструментом нагляду. Питання оцінювання стійкості та платоспроможності страховиків, фінансового і страхового ринку досліджувалися державними наглядовими органами [182; 367; 402; 423; 437; 452; 469; 475], міжнародними організаціями, зокрема МВФ [344; 405; 410; 418; 443], IAIS [472; 476; 480], CEIOPS [412; 458], Міжнародною актуарною організацією (IAA) [400], Товариством актуаріїв (SOA) [421], Європейською комісією та Міжнародною аудиторською компанією (KPMG) [473], рейтинговими агентствами [320; 323; 331; 332], іноземними та вітчизняними науковцями та практиками, зокрема Н. Внуковою, Н. Притулою, В. Смоляком [34; 35], О. Гаманковою [51], О. Говтванем [159], О. Залетовим [95], А. Кварандзією [103], І. Котлобовським, А. Сметанією [136], А. Піскуновим [338], В. Салінім, А. Ключковою, І. Чуриною [373; 374], Є. Решетінім [199], Я. Телепінім [241], О. Улюкаєвим, П. Трунінім [254; 256] та ін.

Сучасний нагляд на основі ризиків обов'язково передбачає оцінювання та контроль рівня "абсолютної платоспроможності" (стійкості) страхової компанії [400; 476]. З'ясування сутності базових понять пруденційного нагляду (див. табл. 1.2) дало змогу встановити взаємозв'язок між ризиком неплатоспроможності та стійкістю фінансової установи для подальшого її оцінювання. Фінансову стійкість можна визначити як здатність фінансової установи не допускати неплатоспроможності протягом тривалого періоду, тобто втримувати ризик неплатоспроможності на достатньо низькому рівні. Таке формулювання доводить, що між рівнем стійкості та рівнем сукупного ризику¹ існує однофакторна зворотна залежність: чим нижчий ризик, тим вища стійкість.

Оцінювання стійкості – складне завдання, в результаті виконання якого завжди присутня суб'єктивність. Для вимірювання стійкості через лінгвістичні оцінки суб'єктом оцінювання має бути обрано лінгвістичну шкалу: встановлено повний перелік (множину) значень лінгвістичної змінної "рівень стійкості" та інтервали для них. Крім того, необхідно визначити дозволений рівень стійкості, наприклад, установи, які надають громадянам соціально значущі послуги, зокрема компанії зі страхування життя, повинні мати тільки найвищу стійкість.

Вибір допустимого (прийнятного) ризику² обумовлюється ставленням до нього зацікавленої сторони, зокрема власника або держави. Встановлення величини допустимого ризику для власника характеризує його поведінку у разі ухвалення управлінських рішень в умовах невизначеності: перевага ризику, антипатія до нього або нейтралітет. Якщо допустимий ризик обирається державою, то вона виступає як регулятор ринкової поведінки. Регулятивно-контролюючими заходами держава обмежує ймовірність неплатоспроможності фінансових установ. У нормативних документах допустимий ризик може визначатися рівнем довіри (безпеки, надійності), як 100 % мінус імовірність неплатоспроможності протягом визначеного проміжку часу (часового горизонту)³.

¹ Рівень ризику неплатоспроможності – імовірність неплатоспроможності протягом визначеного періоду часу.

² Рівень ризику, на який погоджується суб'єкт, називають допустимим [327, с. 10] або прийнятним. Визначення допустимого ризику називають «схильністю до ризику», толерантністю або «ризик-апетитом» [273, с. 577].

³ Директивою *Solvency II* допустимий ризик встановлено в розмірі 0,5 % за період 1 рік [395].

На рис. 1.4 проілюстровано, як суб'єктивне обрання шкали для лінгвістичної змінної "рівень стійкості" і дозволеного рівня стійкості, а також вибір допустимого ризику визначає функцію залежності рівня стійкості від рівня ризику неплатоспроможності (стійкість і ризик неплатоспроможності оцінюються за однаковий часовий період).

У наведеному прикладі (рис. 1.4) запропоновано здійснювати оцінку за стандартною петашкалою з рівними інтервалами із значеннями рівня стійкості: "наднизький", "низький", "середній", "високий" та "найвищий" та з визначеними функціями приналежності для кожної лінгвістичної змінної. Межа дозволеного рівня стійкості дорівнює 0.8.

Графік функції залежності стійкості від неплатоспроможності проходить через точку з координатами, які відповідають рівню допустимого ризику та граничній межі дозволеного рівня стійкості. На рис. 1.4 величина допустимого ризику (рівень a, b, c, d, e) визначає функції a', b', c', d', e', які проходять відповідно через точки з координатами (a; 0.8), (b; 0.8), (c; 0.8), (d; 0.8), (e; 0.8).

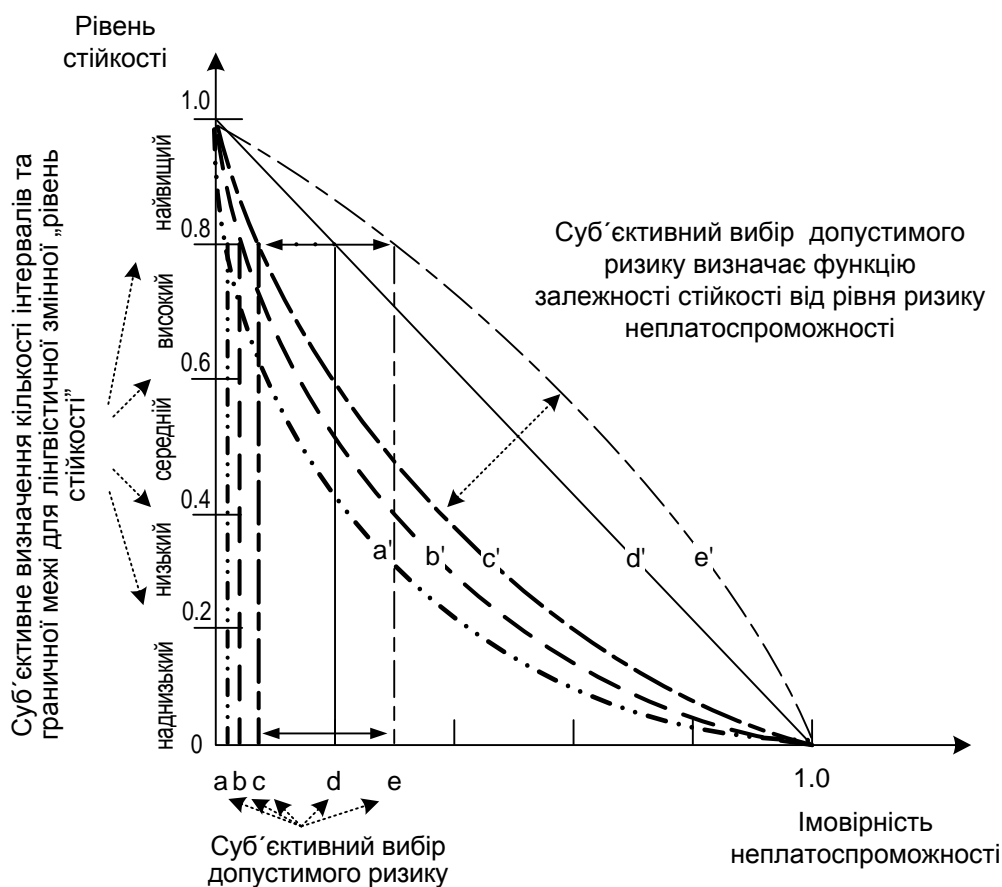

Рис. 1.4. Графічна інтерпретація залежності рівня стійкості від рівня ризику неплатоспроможності

Таким чином, залежність рівня стійкості фінансової установи від рівня ризику її неплатоспроможності є однофакторною і зворотною та визначається суб'єктивною позицією стосовно допустимого рівня ризику неплатоспроможності. Для оцінювання стійкості необхідно: визначити дозволений рівень стійкості та допустимий ризик, обрати функцію залежності між стійкістю та рівнем ризику неплатоспроможності, а також оцінити фактичний рівень ризику неплатоспроможності. В оцінюванні ризику неплатоспроможності також наявна суб'єктивність, яка полягає у виборі моделі, методів, припущень тощо.

У практиці існує значна кількість різних і певною мірою обґрунтованих методик оцінювання стійкості (рівня ризику): методики рейтингових оцінювань [320; 323; 331; 332], внутрішні моделі оцінки ризику [448; 473], методики оцінювання достатності капіталу з урахуванням рівня ризиків діяльності [412; 469], стрес-тестування [139; 182; 326; 405; 430; 443], тести раннього попередження або методики оцінювання стійкості через індикатори [182; 367; 402; 437].

Частина методик ґрунтується на комплексному аналізі стійкості та факторів, що впливають на неї, зокрема, методики рейтингування. Аналіз показників і критеріїв методик оцінювання стійкості страховика рейтингового центру ІГ "Експерт Україна" [320], Національного рейтингового агентства "Кредит-Рейтинг" [332], російського агентства "Експерт РА" [323] та "Національного Рейтингового Агентства" [331], а також "Концепції створення системи рейтингового оцінювання регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання" [312] дало змогу визначити пріоритетну структуру факторів оцінювання [43, с. 15; 118, с. 3–4]:

- нинішній стан страховика (фінансові результати, ділова активність, страховий портфель, рівень довіри споживачів, рівень технології, якість активів, канали дистрибуції, внутрішні ризики та взаємозв'язки між ними тощо);
- наявне зовнішнє середовище (стан економіки і галузі, зовнішні ризики, стан, стратегія і ефективність державного регулювання тощо);
- здатність страховика витримувати внутрішні та зовнішні ризики (якість управління, мобільність, гнучкість, бізнес-стратегія, діловий потенціал, розмір капіталу, ефективність діяльності тощо).

Структура факторів доводить, що оцінювання фінансової стійкості не може бути здійснене без аналізу складових ризиків, з якими стикається страховик. Необхідність детального аналізу ризиків у сучасній практиці

оцінювання стійкості приводить до все більш широкого застосування страховиками внутрішніх моделей ризику.

У внутрішніх моделях страхових компаній за кожним класом, сегментом або лінією бізнесу¹ оцінюються ризики, які властиві відповідній групі договорів. Під час оцінювання ризиків страхової діяльності обов'язково враховуються концентрації страхового ризику, неочікувані зміни демографічних і соціальних тенденцій, зокрема в рівні смертності чи в поведінці страхувальників, значні зміни на фінансовому ринку, кредитний, ринковий ризики, взаємозв'язки та взаємозалежності між різними ризиками, географічні та галузеві концентрації [160, с. 589].

Моделі ризику можуть бути класифіковані як статичні і динамічні, як детерміністичні і ймовірнісні [448; 473]. Статичні моделі визначають фінансовий стан компаній у визначений момент часу, динамічні – включають визначення змін показників протягом часу. Детерміністичні моделі найчастіше будуються як тести за сценаріями можливих подій, у ймовірнісних моделях враховуються ймовірності таких подій. Взагалі застосування та створення моделей ризику в страхуванні – це широка й неоднорідна область [473]. Моделі ризику використовуються незалежно або під час оцінювання достатності капіталу чи стрес-тестування.

Оцінювання достатності капіталу з урахуванням ризику полягає у визначенні грошової міри сукупного ризику фінансової установи – необхідного капіталу платоспроможності (*solvency capital requirement* – SCR) [412, с. 3; 469, с. 33] та перевірки достатності наявного капіталу для його покриття. Формування капіталу платоспроможності створює буфер для поглинання можливих збитків, що властиві майбутній діяльності на визначеному часовому горизонті. Показник SCR є одним із нововведень фінансової сфери, аналогами якого є економічний капітал [421], ризиковий капітал (*risk capital*) [475, с. 13], необхідний економічний капітал (*required economic capital* – REC) [404].

Існує декілька методів оцінювання розміру необхідного капіталу платоспроможності та його складових елементів: стохастичні та детерміністичні моделі, тестування чутливості, сценарне тестування. Суб'єктивно вирішуються питання вибору часового горизонту, рівня довіри, міри ризику (наведено у додатку Б), переліку ризиків діяльності страховика, що повинні включатися в сукупний показник, а також ступеня врахування ефектів

¹ Лінія бізнесу – страхові продукти, що мають спільні риси, об'єднані за напрямом продажу (фізичні/юридичні особи, територія страхування тощо).

диверсифікації і кореляції між ризиками та сегментами страхового бізнесу. На практиці відокремлено два найбільш загальні підходи до розрахунку необхідного капіталу платоспроможності [421, с. 12]:

- підхід закінчення зобов'язань (*a liability runoff approach*) визначає необхідний капітал як поточну ринкову вартість активів, що необхідні для виконання всіх майбутніх зобов'язань перед страхувальниками та пов'язаних із цим витрат із вибраним рівнем довіри, зменшену на поточну вартість зобов'язань. Зазначений підхід застосовує регуляторний орган США;

- підхід річної ринкової переоцінки (*a one-year mark-to-market approach*) характеризує необхідний капітал як поточну ринкову вартість активів, що гарантують покриття ринково оцінених страхових зобов'язань протягом року з вибраним рівнем довіри, зменшену на поточну ринкову вартість зобов'язань. Така оцінка необхідного капіталу платоспроможності слугує основою регулювання платоспроможності страховиків у Європі (Великобританії, Швейцарії та інших країнах, що поступово переходять на *Solvency II*). Північноамериканські страховики також застосовують цей підхід.

Індивідуальний розрахунок необхідного капіталу платоспроможності, що відповідає ризикам діяльності страхової компанії, – трудомісткий процес, який здійснюється за допомогою внутрішніх моделей ризику. Менших витрат вимагає стандартизований підхід (*standardized approach*), де капітал розраховується за визначеними регуляторним органом формулами: для кожної складової загального показника необхідного капіталу визначається стандартна міра уразливості компанії до ризику, яка помножується на стандартизований коефіцієнт. Завершальним етапом є агрегація складових необхідного капіталу за окремими ризиками та/або видами страхування (продуктами, лініями бізнесу) в загальний показник.

Стрес-тестування є методом оцінювання платоспроможності (стійкості), який вимірює поточний та перспективний вплив визначеного переліку припустимих подій, що мають несприятливий характер для активів, зобов'язань та операцій [430, с. 40]. За М. Кудрявцевою, це загальний термін, що поєднує групу методів оцінки впливу на фінансовий стан організації несприятливих подій, обумовлених як виняткові, але можливі [139]. Нетипові умови та події, що складно піддаються статистичному оцінюванню й прогнозуванню, за своїми наслідками не можуть бути вилучені з аналізу. Національний регулятор визначає стрес-тестування як оцінювання готовності страховика до можливих кризових ситуацій [326]. Тобто стрес-тестування доповнює оцінювання впливу "очікуваних" ризиків на стійкість компанії.

Для вимірювання впливу нетипових або екстремальних подій у стрес-тестуванні можуть бути використані детерміністичне сценарне моделювання, різні види стохастичного моделювання, включаючи метод Монте-Карло, тестування чутливості [472]. У процесі розроблення стрес-тестів страховики повинні враховувати власний профіль ризиків і складність діяльності, але існує практика визначення регулятором стандартних стрес-тестів для дослідження стійкості страховиків. Уніфіковані тести дають змогу порівнювати результати між компаніями.

Оцінювати стійкість, рівні ризиків, завчасно прогнозувати неплатоспроможність страхової компанії можна за показниками-індикаторами, що підтверджується теоретичними та практичними дослідженнями [256; 273; 344; 367; 402; 410; 418]. Такі оцінки часто називають тестами раннього попередження. Показники-індикатори можуть бути отримані на основі стандартних звітних форм бухгалтерського обліку, спеціалізованої звітності наглядовому органу, державних статистичних даних, публічної інформації ЗМІ, рейтингових агентств тощо.

Проведений аналіз методичних підходів до оцінювання стійкості дає змогу запропонувати їх класифікацію за видами оцінювання на дві групи:

- прогнозування майбутніх напрямів розвитку процесів і станів системи з відокремленням імовірних станів неплатоспроможності (низької ліквідності);
- діагностування можливих проблем функціонування системи.

У результаті оцінювання за прогнозними методиками отримують показник стійкості (ймовірність неплатоспроможності, уразливість до ризику, грошове оцінювання ризику) на певний часовий горизонт із вибраним рівнем довіри. Слід зазначити, що велике значення у процесі прогнозного оцінювання має часовий горизонт: чим більший строк прогнозування, тим важче надати об'єктивну оцінку. Виходячи з цього, існує проблема визначення оптимального строку оцінювання, особливо для компаній зі страхування життя, що здійснюють довгострокове страхування.

Діагностування спрямоване на раннє попередження наявних слабких сторін стану економічної системи, процесів, що в ній відбуваються, а також тенденцій змін на базі ретроспективного аналізу. Аналітичні методики, побудовані за цим підходом, мають цільову спрямованість: раннє виявлення проблем функціонування через застосування показників-індикаторів.

Застосування системи коефіцієнтів є досить ефективним засобом виявлення компаній, уразливих до ризику дефолту. Підхід до оцінювання

стійкості страховиків "CAMELS", який широко використовується наглядовими органами, є діагностичною методикою раннього попередження неплатоспроможності. Він передбачає аналіз категорій достатності капіталу (*capital*), якості активів (*asset quality*), перестраховування (*reinsurance*) та актуарного результату – адекватності витрат, виплат і резервів (*adequacy of claims and actuarial liabilities*), якості управління діяльністю та корпоративного управління (*management and corporate governance*), дохідності і прибутковості (*earnings*), ліквідності, узгодженості активів і зобов'язань (*liquidity and asset/liability matching*), уразливості до дій пов'язаних осіб (*subsidiaries and related parties*), чутливості до ринкового ризику (*sensitivity to market risk*) [67; 411; 418; 464]. Індикатори, значення яких вийшли за припустимі межі, свідчать наглядовому органу про можливі загрози, тенденції до наростання ризиків, потенційні джерела стресів.

Достатність капіталу вважається основним індикатором стійкості фінансових установ, адже капітал розглядається як буфер для поглинання ризиків. Прибутковість є джерелом капіталу, тому збитки або низька прибутковість можуть сигналізувати про проблеми з платоспроможністю. Досліджуючи якість активів, експерти зосереджуються на потенційно ослаблених активах, концентрації активів та ступені кредитного ризику. Аналіз технічних ризиків (актуарного результату і перестраховування) здійснюється в масштабі всієї компанії з укрупненою деталізацією за лініями бізнесу. Індикатори пруденційності управління ґрунтуються на ефективності операцій стосовно кількості персоналу та операційних витрат, а також залежно від групи. Ринкові індикатори вимірюють діловий потенціал компанії. Ліквідність оцінюється наявністю ліквідних активів для задоволення очікуваного та неочікуваного попиту на готівку. Сукупний показник ризику неплатоспроможності (стійкості) формується через об'єднання коефіцієнтів в інтегральний показник.

Відповідно до посібника МВФ зі складання показників фінансової стійкості [344] система показників стійкості страховиків може бути використана для оцінювання стійкості страхового ринку у вигляді агрегованих мікропруденційних індикаторів, розрахованих на основі агрегованих даних компаній.

Розроблення загальносвітових принципів і методів оцінювання стійкості фінансових систем започатковане МВФ та Світовим банком на початку 90-х років ХХ століття. Упровадженню систем оцінювання фінансової

стійкості в окремих країнах передувало опрацювання методичних підходів до оцінювання стійкості суб'єктів господарювання, фінансових і товарних ринків для виявлення ризиків у їх функціонуванні [182, с. 6].

Макропруденційні оцінювання стійкості в наглядній практиці найчастіше здійснюються на основі діагностичних методів [159; 182; 256; 344; 338]. Через простоту застосування та простоту перевірки моделі на адекватність індикатори фінансової стійкості є головним інструментом макропруденційного нагляду [315], а також важливим інструментом пруденційного нагляду в рамках контролю за стійкістю ринків, що перебувають під наглядом.

Імовірність та масштаби економічних криз (системного ризику) виявляють також прогнозними методами з використанням закономірностей циклічного порядку [316], стандартними регресійними моделями, моделями, побудованими на базі ймовірнісного підходу [273, с. 786–792], а також стрес-тестуванням [161; 182; 405; 443]. Оцінювання стійкості фінансової системи в прогнозних моделях можна проводити аналогічно оцінюванню стійкості фінансової установи на основі залежності стійкості від рівня ризику (див. рис. 1.4): стійкість фінансової системи (підсистеми) повною мірою характеризується рівнем системного ризику із визначеною допустимою ймовірністю настання кризи.

Проблема значущості прогнозних моделей залишається відкритою через те, що здійснені прогнозні оцінювання стійкості не показали масштаби криз [273, с. 785]. Міжнародними інститутами визнано, що наявні методики оцінювання стійкості фінансових систем є недосконалими ні з теоретичної, ні з практичної точки зору, не здатні розпізнавати посилення структурних зв'язків та зростаючу уразливість ринків [295; 315; 446]. Для оцінювання системного ризику існує дві суттєві перешкоди [159, с. 141]: по-перше, ризик за своєю природою є мікроекономічним явищем, по-друге, системний ризик – недостатньо операціональне поняття.

У системного ризику є два прояви [315]: перший – несподівані масові збої на фінансовому ринку, другий – домінування на ринку надмірно великих гравців, яке може призвести до крижкості та слабкої адаптивності системи в цілому. Ризики окремих установ у контексті їх впливу на рівень системного ризику мають бути оцінені, якщо їх реалізація буде мати значний макроекономічний ефект.

Оцінювання системного ризику потребує вимірювання ступеня "накопичення кризового потенціалу" [338], тобто акумуляції мікроекономічних

ризиків окремими інституційними одиницями, а також встановлення механізму поширення системного ризику [338] через систему взаємозв'язків і перехресних зобов'язань. О. Говтвань вважає, що аналіз системного ризику має включати розгляд умов поширення кризових явищ та наявності мотивів деструктивної поведінки ринкових агентів [159, с. 146].

Під час вимірювання системного ризику необхідно здійснювати аналіз зв'язків фінансової системи з макросистемами держави і світу, оцінювання макроекономічних ризиків, стану економіки та загальноекономічної динаміки. Адаптаційні механізми ринку (ринкові і регуляторні) мають бути враховані у процесі оцінювання стійкості фінансової системи як фактори пом'якшення системного ризику.

Структура факторів оцінювання стійкості фінансової системи має бути аналогічна структурі оцінювання стійкості мікросистеми: нинішній стан системи; зовнішнє середовище, здатність системи витримувати внутрішні та зовнішні ризики. Пропонується спільна структура факторів оцінювання (табл. 1.8), яка надає можливість більш ґрунтовно аналізувати стійкість окремого страховика шляхом порівняння із показниками стійкості ринку.

Таблиця 1.8

Фактори оцінювання стійкості страховика та страхового ринку

Група факторів	Фактори оцінювання стійкості	
	страховика	страхового ринку
1	2	3
Поточний стан	<ul style="list-style-type: none"> • якість і структура активів; • структура страхового портфеля та інших зобов'язань; • організаційна структура; • рівень технологій; • конкурентна позиція; • ринкова поведінка; • ділова активність; • внутрішні ризики; • фінансові результати; • рівень довіри споживачів 	<ul style="list-style-type: none"> • якість і структура агрегованих активів; • структура агрегованих зобов'язань; • структура системи і внутрішні зв'язки; • рівень розвитку; • конкурентоспроможність ринку; • ринкова поведінка суб'єктів; • активність суб'єктів; • ступінь кризового потенціалу; • агреговані фінансові результати; • рівень довіри споживачів
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • стан економіки і галузі; • зовнішні ризики; • стан, стратегія та ефективність державного регулювання 	<ul style="list-style-type: none"> • стан економіки країни; • макроекономічні ризики, зв'язки страхового ринку з макросистемами; • стан державного регулювання

1	2	3
Здатність витримувати ризики	<ul style="list-style-type: none"> • розмір капіталу; • ефективність діяльності; • якість управління; • бізнес-стратегія і діловий потенціал; • мобільність, гнучкість; • розмір резервів катастроф, коливань збитковості 	<ul style="list-style-type: none"> • капіталізація ринку • ефективність ринку • якість державного регулювання • стратегія та потенціал розвитку страхового ринку; • ринкові та регуляторні адаптаційні механізми; • розмір фондів гарантування

На основі структурованих показників (див. табл. 1.8) можуть бути побудовані як діагностичні методи, так і прогнозні моделі.

У сучасних дослідженнях структури факторів та показників фінансової стійкості існують різні думки стосовно їх складу. Зокрема, С. Кучерівська до основних чинників стійкості страховика відносить конкурентоспроможність, достатність та якість активів, прибутковість та фінансову безпеку [141]. Необхідно зазначити, що безпека не може бути фактором стійкості, навпаки, безпека визначається стійкістю.

Г. Ліщук запропонувала структуру таргет-індикаторів стратегічної метрики динамічної стійкості суб'єкта підприємництва [143, с. 10], де відокремила шість груп факторів: місії і стратегії, зовнішнього середовища, фінансової стійкості, стійкості попиту на продукцію фірми, внутрішніх бізнес-процесів, розвитку компетенції фірми [143]. У цій структурі немає прямого висновку про необхідність аналізу ризиків, але акцентується увага на якості управління, що є важливим фактором стійкості. Слід зазначити, що відокремлення фінансової стійкості як окремого фактора є не досить коректним. До блоку фінансової стійкості Г. Ліщук відносить таргет-індикатори динаміки коефіцієнтів автономії, поточної та швидкої ліквідності. Ці показники характеризують лише ліквідність та фінансову незалежність, тобто фінансовий стан, але не відображають здатність витримувати ризики.

У дослідженні А. Єрмошенко для аналізу діяльності страховиків у контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки пропонується кількісна система показників, що базується на критеріях [83, с. 8]: 1) фінансової стійкості та платоспроможності (показники ліквідності, кредиторської та дебіторської заборгованості, залежності від перестраховиків, оцінювання страхових

зобов'язань, оцінювання власних коштів); 2) ефективності діяльності (показники ділової активності, рентабельності, рівня виплат та затрат, ефективності інвестиційної діяльності).

У такій системі існує певна суперечливість: ефективність діяльності є фактором забезпечення стійкості.

Продовжуючи дослідження діагностичного (ретроспективного) підходу як найбільш поширеного, на основі аналізу літератури [182; 254; 256; 273; 344; 398; 410; 418; 443; 452] можна відокремити такі групи кількісних показників оцінювання стійкості страхового ринку: агреговані мікропруденційні індикатори, показники зв'язків усередині ринку та зв'язків ринку з макросистемами держави та світу, показники структури ринку, концентрації, системної значимості та показники потенційних економічних навантажень. Для повноти оцінювання стійкості кількісні діагностичні показники мають бути доповнені описом якісних чинників, зокрема аналізом рівня розвитку ринку, стратегії подальшого розвитку, рівня довіри споживачів, адаптаційних механізмів тощо.

Масштаби і мобільність грошових потоків і капіталів між суб'єктами внутрішніх і зовнішніх ринків потребують оцінювання наявності та сили фінансових зв'язків. З макропруденційної точки зору має значення нагромадження вимог і зобов'язань між фінансовими установами, що використовується під час оцінювання уразливості до ланцюгової реакції. В центрі уваги оцінювання значущості внутрішніх і зовнішніх зв'язків – виявлення каналів розповсюдження проблем, а також перевірка вразливості ринку до зміни сили зв'язків.

Фінансові відносини між страховиками відбуваються у формі пере-страхування, володіння інструментами участі в капіталі тощо. Прикладами показників внутрішніх зв'язків усередині національного ринку страхування є частка премій, переданих у перестраховування резидентам, в загальному обсязі страхових премій; частка виплат, здійснених перестраховиками-резидентами, у загальному обсязі страхових виплат; частка участі у капіталі страховиків, страховиків-резидентів від загальної суми сплаченого статутного капіталу; частка інвестицій страховиків, у капітал страховиків-резидентів від загальної суми інвестицій.

Відносини страховиків з іншими суб'єктами господарювання і державою виникають під час страхування, інвестування, кредитування, оподат-

кування тощо. Зовнішні зв'язки з макросистемою держави відстежуються, зокрема, такими показниками, як питома вага інвестицій у капітал страхових компаній за секторами економіки, питома вага страхових платежів за секторами економіки; коефіцієнт кореляції доходів/прибутків страхового ринку та інших ринків у часі. До показників системної значущості належать питома вага страхових платежів у ВВП, частка премій за видами страхування у загальному обсязі страхових премій, частка резервів за видами страхування у загальному обсязі страхових резервів, страхові премії на особу населення, премії зі страхування життя на одну застраховану особу, частка премій у заробітній платі населення, співвідношення агрегованих активів страховиків до сукупних активів фінансової системи, а також співвідношення активів страховиків до ВВП.

Зв'язок національного ринку з іноземними страховими ринками визначається через відстеження частки премій, переданих у перестраховування нерезидентам, у загальному обсязі страхових премій; частки прийнятих премій у перестраховування від нерезидентів у загальному обсязі страхових премій; частки здійснених виплат перестраховикам-нерезидентам у загальному обсязі страхових виплат; частки отриманих виплат від перестраховиків-нерезидентів у загальному обсязі страхових виплат; частки участі страховиків-нерезидентів у капіталі страховиків-резидентів від загальної суми сплаченого статутного капіталу; частки інвестицій страховиків-резидентів у капітал страховиків-нерезидентів від загальної суми інвестицій.

Оцінювання доповнюється аналізом структури ринку за однорідними групами, показників дисперсійного аналізу (середнє значення, медіана, середньоквадратичне відхилення, асиметрія, ексцес тощо), які можуть складатися на основі підходу рівної ваги або на основі ваги за вкладом значущого критерію доходу або активів, показників концентрації ринку (індексу Герфіндаля – Гіршмана, індексу Джині, частки найбільших компаній), показників системної значущості.

Показники потенційних економічних навантажень відображають рівень зовнішніх ризиків і для окремого страховика, і для страхового ринку в цілому, зокрема, волатильність процентних ставок, курсів валют, цін акцій, цін на нерухомість, середні різниці між цінами продавця і покупця для однорідних груп активів, індекс інфляції, коефіцієнти смертності населення та показники очікуваної тривалості життя за віковими групами.

З метою формування інформації для оцінювання стійкості ринку, макроекономічних аналізів і прогнозів розрахунків більшості показників вимагає проведення агрегації даних, яка є підсумуванням валових позицій і потоків інституційних одиниць, що включені в групу, із збереженням даних про вимоги і зобов'язання між членами групи [344, с. 58].

Агрегацію даних для отримання сукупних показників галузі рекомендовано здійснювати на основі резидентної приналежності інституційних одиниць [344, с. 60]. Крім агрегації, для визначення індикаторів може вимагатися додаткове внесення поправок, зокрема, виключення позицій і потоків між інституційними одиницями – членами групи в статистичних цілях (консолідація); корегування звітних даних страховиків, які мають іноземні філіали та дочірні підприємства; поправки на розриви в рядах даних, що зумовлені змінами в сукупності установ через отримання ліцензії, припинення діяльності, злиття тощо. В результаті поправок дані на рівні сектору не є сумою звітних даних окремих інституційних одиниць.

Дослідження методичних підходів оцінювання стійкості та зіставлення їх із функціями пруденційного нагляду за страховою діяльністю дає змогу зробити висновок, що розглянуті методики можуть бути пристосовані наглядовим органом для виконання окремих завдань пруденційного регулювання. Пропонується враховувати спільні фактори оцінювання стійкості страховика та страхового ринку шляхом порівняння показників стійкості страхової компанії із макропруденційними показниками як додатковими критеріями оцінювання. Це надасть можливість більш ґрунтовного аналізу стійкості окремого страховика.

Розділ 2. Інструментарій пруденційного нагляду у сфері страхування

2.1. Загальні підходи до формування інструментів пруденційного нагляду

Запровадження в Україні пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, зокрема страховиками, є одним з пріоритетних завдань державного регулювання, що підтверджується відповідною Концепцією [309], яка прийнята Держфінпослуг у липні 2010 року. Для формування національних режимів регулювання платоспроможності у стандартах IAIS систематизовані "наріжні камені" [476; 480], які є базовими принципами розроблення інструментів нагляду. Вимоги до режиму платоспроможності:

1. Повинен спрямовуватися на забезпечення стійкості страховика та підвищувати гарантію виконання зобов'язань страхової компанії в короткостроковій та довгостроковій перспективах.

2. Має бути чутливим до ризику, тобто окремий ризик або комбінація ризиків діяльності страховика передбачають застосування відповідної регульовальної вимоги і відображаються в цій вимозі.

3. Повинен чітко визначати, як окремий ризик або комбінація ризиків діяльності страховика застосовується у фінансовій вимозі і як обачливість відображається в цій вимозі.

4. Вимагає наявності методології оцінювання, оптимальної у використанні та об'єднаної з інформацією стосовно фінансових ринків, а також із доступними даними стосовно страхових (технічних) ризиків.

5. Має містити визначення технічних резервів, які повинні бути *пруденційними*, правдоподібними й об'єктивними і давати можливість здійснювати порівняння між страховиками усього світу. Технічні резерви безпосередньо включають ризикову маржу.

6. Повинен вимагати визначення "найкращого оцінювання" вартості страхових зобов'язань, беручи до уваги оцінювання грошей у часі на основі релевантних вільних від ризику процентних ставок на фінансових ринках.

7. Має встановлювати діапазон контрольних рівнів платоспроможності і наглядові інструменти, що пов'язані з контрольними рівнями.

8. Повинен давати можливість визначати вимоги платоспроможності шляхом застосування стандартизованих і передових підходів, зокрема, через використання внутрішніх моделей, якщо вони є доречними.

У міжнародних стандартах неодноразово наголошується, що режим регулювання повинен спрямовуватися на всі значні ризики, включаючи кредитний, ринковий, операційний, страховий (технічний) і ліквідності. Ризики, які добре вимірюються, мають бути відображені у фінансових вимогах, а ті, що вимірюються важко, відображаються у фінансових вимогах загальними умовами та доповнюються якісними вимогами [476].

Державні регуляторні органи у своїй наглядовій практиці використовують широке коло превентивних, діагностичних та оздоровчих інструментів [456]. Превентивні інструменти використовуються для попередження окремого виду чи причини ризику, а оздоровчі – для виправлення негативних станів і тенденцій на ринку та в діяльності страховиків. Стосовно форми, превентивний інструментарій найчастіше використовується у вигляді нормативних актів, але іноді, як і оздоровчі, бувають заходами регуляторного впливу. Залежно від характеру превентивні регулятивні вимоги розподіляють на кількісні та якісні. До перших належать вимоги до капіталу як буферу для поглинання можливих збитків; межі допустимих активів; стрес-тестування активів і зобов'язань стосовно концентрацій, ліквідності, змін процентних ставок, курсів валют, специфічних і системних подій, впливу пов'язаних осіб; тестування за сценаріями припущень, включаючи зміни в оподаткуванні та невизначеності в законодавстві.

Якісні превентивні інструменти включають вимоги до посилення прозорості діяльності компанії; вимоги до навичок і досвіду менеджменту; відповідальність менеджменту за умови встановлених критеріїв, згідно з якими можна робити висновки про помилку; заборону діяльності або звільнення безвідповідальних менеджерів; застосування санкцій для компанії у разі слабкості ризик-менеджменту й контролю. Певні превентивні інструменти призначені вирівнювати інтереси менеджменту й пріоритети обачливого управління бізнесом, наприклад заохочення бажаної практики, погроза заборони діяльності для менеджера.

Чимало існуючих превентивних інструментів мають обмежувальний характер, наприклад, для інвестиційного ризику це може бути заборона або встановлення граничних меж для певного виду активу. Такі обмеження можуть знижувати ризик дефолту, але і негативно впливати на ринкові відносини і заважати компаніям працювати вільно. Для кращого результату регулювання превентивні інструменти повинні включати як обмеження, так і стимули.

Прикладом стимулювання є введення у деяких країнах спеціалізованої структури капіталу, за якої якісне управління ризиками потребує меншого капіталу, якщо ж стратегія ведення бізнесу більш ризикована, то компанія повинна мати більший капітал [456, с. 42]. Реалістичні і реагуючі на зміну стратегії нормативні правила стимулюють менеджмент страховика до виважених рішень на ринку, заохочують керівництво змінювати пріоритети в управлінні та забезпечувати обачливе ведення бізнесу.

На практиці існують непрямі превентивні інструменти. Наприклад, правила звітності та бухгалтерського обліку в США розроблені таким чином, щоб зменшувати активи та збільшувати зобов'язання для попередження недостатності активів для покриття зобов'язань.

Найбільш складними областями пруденційного регулювання є рання діагностика та оцінювання ризику. Взагалі, інструменти регулювання високого рівня (превентивні та діагностичні) більш суб'єктивні, ніж інструменти низького рівня про втручання [456, с. 43]. Підходи до оцінювання якості систем управління і контролю, визначення достатності капіталу з урахуванням рівня ризиків діяльності страховика (*risk-based capital systems*) – є прикладами складних процедур. Якість оцінювання значною мірою залежить від кваліфікації аналітика-експерта наглядового органу [67, с. 64]. Незважаючи на суб'єктивність, інструменти нагляду доцільно прописувати в методиках чи рекомендації. Зокрема, регулятори розвинутих країн мають посібники для здійснення наглядових функцій.

Інструменти діагностики використовуються наглядовим органом під час виїзних та безвиїзних перевірок. Набір наглядових методів діагностики достатньо великий: від всебічного використання електронних звітів компаній і оперативного аналізу результатів з метою виявлення можливих проблем до всебічних перевірок на місцях, включаючи неформальне спілкування й кооперацію з компаніями.

П. Шарма впевнений, що у практиці необхідно застосовувати неформальні інструменти так само, як і формальні, хоча деякі формальні інструменти в цей час не встановлені Директивами ЄС [456, с. 41]. Неформальні діалоги з менеджерами та фахівцями компаній, аудиторамі, актуаріями та іншими учасниками ринку є важливою частиною наглядової практики – це корисно для практичного визначення якості менеджменту й внутрішнього контролю. Зовнішня інформація про компанію й ринок також має цінність для регулятора, наприклад, новини в пресі щодо неналежного обслуговування споживачів або ринкові чутки про агресивні ціни. В окремих випадках наглядовому органу необхідно розглядати це як важливий ранній сигнал про можливість виникнення проблем.

Безвиїзні перевірки на основі звітності страховика – найдешевший спосіб діагностики. Поки що більш ефективним засобом виявлення компаній, уразливих до ризику дефолту, є застосування систем раннього попередження. Показовим прикладом такої діагностики є досвід США. Моніторинг стану компаній у США здійснюється трьома системами, що розвинуті у різні часи і мають неоднакові акценти вимірювання ризику діяльності, але функціонують як цілісний скоординований підхід до контролю платоспроможності [402].

Найстаріша IRIS є системою тринадцяти простих фінансових коефіцієнтів із діапазоном "нормальних значень" без подальших розмежувань, щоб визначити, що фактично "нормально" для страховика. Впроваджені в середині 1970-х років коефіцієнти IRIS змінювались, але несуттєво. Інформація щодо фактичних показників компаній є публічною як індивідуальні результати страховика. Система надає опис простих правил, що допомагають страховикам встановлювати стандарти їх виконання. Це є недоліком, тому сьогодні IRIS не використовується для діагностики неплатоспроможних компаній, а скоріше застосовується наглядовими органами для визначення послідовності подальшого аналізу їх діяльності.

Доповненням IRIS є система скорингу ризику *Financial Analysis Solvency Tools* (FAST), що також базується на коефіцієнтах. FAST була розвинута на початку 1990-х років. На відміну від IRIS, коефіцієнти FAST не розголошуються. Перевагою тесту FAST є наявність декількох діапазонів, що показують ступінь відхилення від норми. Це дозволяє регулятору зосереджувати увагу на "проблемних" компаніях залежно від рівня ризику.

Третьою складовою моніторингу платоспроможності є показник капіталу на основі ризику (*Risk-Based Capital – RBC*) [402]. Формула розрахунку, що визначає мінімальний рівень капіталу, введена в середині 1990-х років. Складна природа формули враховує ризики страховика та їх диверсифікацію. Залежно від фактичної величини показника система RBC має п'ять "рівнів дії" регулятора стосовно необхідності й обсягів втручання.

Діагностичні моделі оцінювання ризику є частиною наглядового процесу в Австралії, Канаді, США, Нідерландах [473, с. 46–48], Швейцарії [475]. Розрахунки необхідного капіталу на основі стандартизованої моделі не завжди дають надійні результати, а ризик помилки суттєво залежить від специфічних характеристик страховика. Іноді більшої довіри в регулятора заслуговують оцінювання ризику, здійснені внутрішніми моделями, висновки зовнішніх експертів (аудиторів, призначених актуаріїв, консультантів), оцінювання рейтингових агентств. Ця інформація є певною допомогою наглядовому органу в перевірці стійкості компанії.

Один із важливих аспектів нагляду на основі оцінювання ризиків – це акцентування уваги на оцінюванні якості системи управління: менеджменту, процесу прийняття рішень, систем контролю із практичним фокусуванням на ризик-менеджменті, внутрішнього моніторингу і інформації для управління. Регулятори все більше зосереджують зусилля на забезпеченні, по-перше, – усвідомлення необхідності контролю ризику банкрутства, по-друге – зацікавленості у побудові власних систем ризик-менеджменту. Таким чином, наглядові органи повинні мати інструменти перевірки якості системи менеджменту і системи управління ризиками [456, с. 8–9].

Важливим інструментом діагностики залишається контроль за достатністю капіталу. Іноді він застосовується у вигляді "наглядових сходів" (*supervisory ladder*) [464], які визначають подальші дії наглядового органу залежно від ступеня виконання компанією нормативів. Страховики, що мають показники близько до межі достатності, повинні надати регулятору детальний звіт щодо причин такого стану та пояснень подальших дій для підвищення додаткового капіталу та зменшення ризику.

Регулятор на підставі наданих страховиком пояснень проводить аналіз звіту, а після цього ухвалює рішення стосовно необхідності застосування заходів впливу. Нагляд на основі ризику вимагає, щоб наглядовий орган не лише контролював ризики, але й співпрацював з менеджментом

компанії й радою директорів, щоб зменшити ризик, коли розсудливі (пруденційні) рівні встановлених критеріїв (нормативів) порушуються.

Провідними фахівцями наглядових органів визнано, що діагностичні, превентивні та оздоровчі інструменти будуть ефективними, якщо вони обґрунтовано досліджують ланцюг складних причин виникнення неплатоспроможності [456, с. 9]. Проведене дослідження світового досвіду використання наглядових інструментів дало змогу здійснити його структуру за видами інструментарію та спрямованістю їх наглядового оцінювання або регуляторного впливу на причини ризиків і фактори їх пом'якшення. Спрямованість певних інструментів повинна враховувати не лише напрями нагляду моделі CAMELS, але й розглянуті у зв'язки між причинами ризиків (див. рис. 1.2). Структура інструментів наведена в табл. 2.1.

Напрями CAMELS у табл. 2.1 розподілено за причинами ризиків. Зокрема, невідповідні ризикові рішення, негативні фінансові результати, неправильне оцінювання підлягають пруденційному нагляду за якістю активів, перестраховуванням, адекватністю виплат та актуарних зобов'язань, ліквідністю, дохідністю і прибутковістю. Тому вони об'єднані в одну групу інструментів за спрямованістю.

У табл. 2.1 запропоновано для формування інструментарію пруденційного нагляду відокремлювати превентивні, діагностичні та оздоровчі інструменти нагляду за стійкістю ринку і рівнем системного ризику. В моделі CAMELS не передбачений відповідний елемент, але для забезпечення стійкості страхової діяльності важливим є аналіз стану та тенденцій розвитку ринків страхових послуг, оцінювання ризиків зовнішніх впливів на страхову галузь і своєчасне реагування на негативні тенденції. Подана в табл. 2.1 інформація доводить, що зниження потреби в застосуванні оздоровчих заходів та зменшення наглядового навантаження можливо завдяки застосуванню жорстких превентивних інструментів та потужних діагностичних методів оцінювання ризиків під час безвиїзних перевірок.

І. Д'яконова визначає ризик-орієнтований нагляд як систему, у якій відокремлюються не лише постійний контроль загальносистемних ризиків і ризиків діяльності інститутів, але і ризиків, що формуються в результаті дій наглядового органу, а також оцінювання ефективності здійснених раніше антикризових заходів [71]. Розширення інструментарію такими елементами вважається доцільною на більш розвинутих стадіях функціонування системи пруденційного нагляду.

Інструментарій пруденційного нагляду за страховою діяльністю

68

Спрямованість інструментів	Вид інструментів пруденційного нагляду		
	Превентивні	Діагностичні	Оздоровчі
1	2	3	4
Загального характеру (капітал та комплексний нагляд)	<p>Вимоги до регуляторного капіталу, резервів, активів.</p> <p>Ліцензійні умови провадження страхової діяльності.</p> <p>Рекомендації з ідентифікації та оцінювання ризиків діяльності.</p> <p>Рекомендації з питань пруденційної і фінансово-стабільної практики бізнесу.</p> <p>Вимоги до прозорості діяльності компанії.</p> <p>Інформування наглядових органів інших юрисдикцій та/або інших країн, де працює компанія, про фінансові проблеми, шахрайство тощо.</p> <p>Обмеження на укладання нових договорів страхування.</p> <p>Обмеження або анулювання ліцензії на здійснення страхової діяльності</p>	<p>Вимоги до форм звітності страховиків.</p> <p>Оцінювання ризиків перед ліцензуванням.</p> <p>Аналіз звітів страховика, аудитора, актуарія.</p> <p>Оцінювання стійкості страховика (тести раннього попередження) та достатності капіталу "наглядові сходи".</p> <p>Обмін інформацією між регуляторами.</p> <p>Неформальні дискусії з аудиторами, актуаріями, асоціаціями страховиків тощо.</p> <p>Аналіз оцінок рейтингових агентств.</p> <p>Оброблення скарг клієнтів.</p> <p>Виїзна перевірка діяльності компанії.</p> <p>Перевірка виконання погоджених планів фінансового оздоровлення.</p> <p>Оцінювання сукупного ризику неплатоспроможності страховика</p>	<p>Приписи щодо усунення порушень.</p> <p>Вимога складання страховиком плану фінансового оздоровлення.</p> <p>Розроблення наглядовим органом плану відновлення фінансової стабільності.</p> <p>Вимога до збільшення страховиком капіталу.</p> <p>Примусова передача портфеля договорів страхування іншому страховику</p>
Базові внутрішні причини, невідповідні стратегічні рішення (управління, пов'язані особи)	<p>Вимоги до корпоративного управління.</p> <p>Вимоги до осіб, відповідальних за ключові рішення.</p> <p>Вимоги до прозорості структури групи.</p> <p>Вимоги до бізнес-плану, інвестиційної та цінової політики, стратегії андеррайтингу та перестраховування</p>	<p>Оцінювання якості корпоративного управління.</p> <p>Оцінювання уразливості страховика до ризиків групи та ризиків пов'язаних осіб.</p> <p>Інтерв'ювання топ-менеджменту та членів органів управління.</p> <p>Аналіз внутрішніх документів</p>	<p>Вимога скликання позачергових зборів учасників.</p> <p>Відсторонення керівництва та призначення тимчасової адміністрації</p>
Базові зовнішні причини (стійкість ринку)	<p>Збільшення інформованості про зовнішні ризики (регулярні огляди ринку, публічні звіти за результатами аналізу ринку, організація семінарів).</p> <p>Вимоги до стрес-тестування щодо зовнішніх ризиків</p>	<p>Оцінювання потенційних економічних навантажень і макропруденційних індикаторів.</p> <p>Оцінювання стійкості страхового ринку.</p> <p>Аналіз розвитку страхового ринку.</p> <p>Тематичні відвідування компаній</p>	<p>Розроблення макроекономічних заходів з оздоровлення ринків.</p> <p>Обмін інформацією між державними органами і розробка спільних заходів</p>

Закінчення табл. 2.1

1	2	3	4
Неадекватні внутрішні процеси, системи, люди (управління)	<p>Вимоги до організації та функціонування систем управління ризиками та внутрішнього контролю.</p> <p>Порядок та умови ведення обліку договорів, виплат тощо.</p> <p>Вимоги до провадження діяльності страховими посередниками.</p> <p>Обмеження з аутсорсингу функцій.</p> <p>Кваліфікаційні вимоги до працівників.</p> <p>Вимога публічного повідомлення про системи управління ризиками і внутрішнього контролю, про принципи моделювання і припущення для поширення гарної практики.</p> <p>Застосування санкцій до компанії та відповідальних осіб у разі слабкості ризик-менеджменту й контролю.</p> <p>Організація навчання ключових осіб</p>	<p>Оцінювання ризиків управління, менеджменту, адміністрування, дистрибуції (реалізації) через показники-індикатори.</p> <p>Оцінювання якості систем управління та управлінського персоналу.</p> <p>Оцінювання якості внутрішнього аудиту, внутрішнього контролю, систем управління ризиками, виконання актуарних функцій.</p> <p>Виїзна перевірка менеджменту, процесу прийняття рішень, систем управління і контролю, внутрішнього моніторингу.</p> <p>Опитування та обговорення з посадовими особами питань операційної діяльності, процесів виконання ключових функцій</p>	<p>Приписи щодо усунення порушень.</p> <p>Заборона професійної діяльності</p>
Невідповідні ризикові рішення, негативні фінансові результати, неправильна оцінка (якість активів, перестрахування, адекватність виплат та актуарних зобов'язань, ліквідність, прибутковість)	<p>Обмеження допустимого ризику.</p> <p>Обмеження стосовно концентрації активів, перестрахування, заборона певних активів.</p> <p>Правила оцінювання технічних резервів.</p> <p>Рекомендації щодо якості активів.</p> <p>Вимога до інформування регулятора про значні зміни у стратегії чи політиці.</p> <p>Вимоги та методичні рекомендації до проведення стрес-тестування.</p> <p>Відповідальність осіб за прийняті рішення.</p> <p>Вимога до публічного розкриття інформації про значущі фактори ризику та заходи з їх мінімізації</p>	<p>Аналіз бізнес-плану, стратегії андеррайтингу та перестрахування, інвестиційної та цінової політики.</p> <p>Аналіз додаткових звітів за запитом наглядового органу.</p> <p>Перевірка реєстру активів компанії.</p> <p>Оцінювання ринкової вартості активів страховика.</p> <p>Аналіз звітів про результати стрес-тестування.</p> <p>Оцінювання через показники-індикатори ринкового, кредитного, технічного ризиків, ризику ліквідності.</p> <p>Інтерв'ювання осіб, відповідальних за прийняття ризикових рішень</p>	<p>Приписи щодо усунення порушень.</p> <p>Корекція помилок у звітності.</p> <p>Призначення зовнішнього актуарія / аудитора.</p> <p>Вимога складання страховиком плану фінансового оздоровлення.</p> <p>Розроблення наглядовим органом плану відновлення фінансової стійкості</p>

Порівняння наглядних інструментів Нацкомфінпослуг [322; 326; 328; 329; 347 – 349; 351 – 353; 363; 365; 367] і переліку інструментарію, запланованого для розроблення та вдосконалення в Програмі розвитку системи пруденційного нагляду [309], з їх необхідною кількістю, яка наведена в табл. 2.1, підтверджує неповноту елементів та заходів для побудови цілісної системи нагляду на основі оцінювання ризиків. Зокрема, Концепцією запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [309] не передбачено необхідність моніторингу стійкості страхового ринку в цілому та своєчасного реагування регулятора на зовнішні причини ризиків.

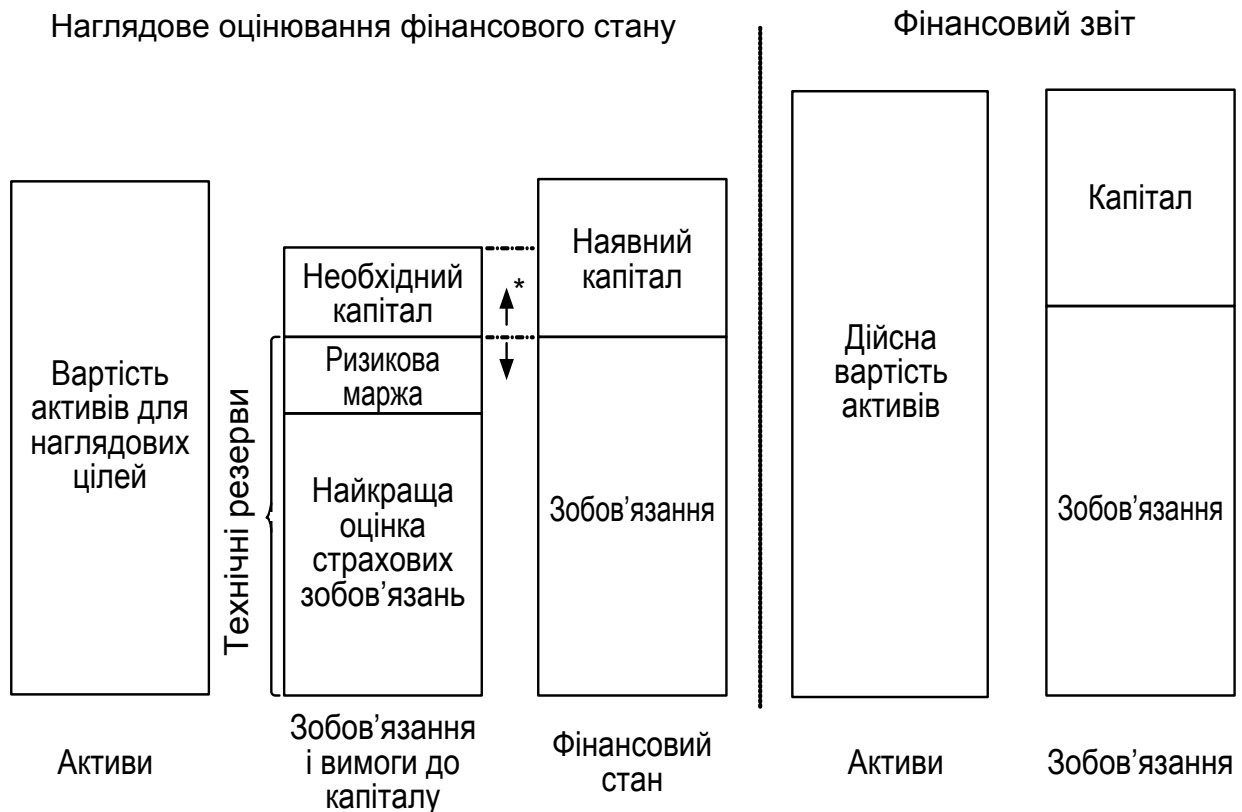
Урахування структуризації інструментарію (див. табл. 2.1) дозволяє регулятору збалансовувати елементи нормативно-правового та методичного забезпечення для досягнення ефективності пруденційного нагляду на основі оцінки ризиків. Розроблення дієвих інструментів, здатних забезпечити стійкість національної страхової системи, буде вимагати широкомасштабної та інтенсивної роботи, зокрема з вивчення світового досвіду.

"Основні принципи страхування і методологія" [435], розроблені IAIS, пропонують шість принципів пруденційних вимог: оцінювання і управління ризиками; страхова діяльність; зобов'язання; інвестиції; деривативи і схожі зобов'язання; платоспроможність та достатність капіталу. У документі IAIS "Принципи достатності капіталу та платоспроможності страховиків" [455] визначаються чотирнадцять найважливіших принципів, які мають слугувати основою для нагляду за рівнем платоспроможності: технічні резерви; інші зобов'язання; активи; відповідність активів і зобов'язань; покриття можливих збитків; чутливість до ризиків; контрольний рівень платоспроможності; мінімальний розмір капіталу; визначення належної форми капіталу; управління ризиками; допуск до перестраховування; оприлюднення інформації; оцінювання платоспроможності; контроль страховиків, які входять до складу групи.

У багатьох юрисдикціях принципи наглядового оцінювання платоспроможності страховика є відправною точкою побудови галузевих стандартів фінансової звітності та бухгалтерського обліку. Але в наглядних цілях під час аналізу публічної звітності регулятори нерідко застосовують додаткові "пруденційні фільтри" для отримання більш об'єктивної оцінки фінансового стану. Зокрема, зважування активів на ризик, яке полягає в множенні балансової вартості активу на коефіцієнт ризику

і підсумовуванні отриманих значень [273, с. 680–681], враховує кредитний ризик активів.

Схема взаємозв'язків і розбіжностей між оцінкою фінансового стану страховика для наглядових цілей та за фінансовим звітом наведена на рис. 2.1. Незважаючи на можливу різницю в методологіях оцінювання активів, капіталу та зобов'язань, що здійснюються для різних цілей, IAIS віддає перевагу схожості публічного фінансового звіту і звіту наглядовому органу [480, с. 7].

* Фактори ризику можуть призвести до фінансового навантаження в технічних резервах і/або в капіталі.

Рис. 2.1. Наглядове оцінювання фінансового стану і публічний фінансовий звіт

Технічні резерви включають певний рівень пруденційності понад найкращу оцінку страхових зобов'язань. Рівень пруденційності, який наглядові органи прагнуть досягти в технічних резервах, може відрізнитися від ризикової маржі в фінансовому звіті, але будь-які відмінності мають бути інтерпретовані регулятором коректно. Стрілки на рис. 2.1 вказують на те, що оцінювання фінансового стану страховика з метою нагляду залежить

від комбінації ступеня пруденційності під час оцінювання страхових зобов'язань (технічних резервів) та необхідного капіталу.

Наглядовий режим платоспроможності має визначити фінансові вимоги для всіх страховиків, незалежно від наявності і складу групи. Головна мета під час регулювання групових ризиків – запобігання подвійної або багаторазової генерації і необґрунтованого створення капіталу всередині групи. Режим повинен прагнути усунути небажаний регулюючий арбітраж, а також враховувати якість систем управління, тобто вимагати, щоб у страховиків було належне управління, включаючи ризик-менеджмент та внутрішні механізми контролю, зі стійкими адміністративними, обліковими і звітними процедурами [480, с. 7–8].

Для визначення регуляторних вимог ризику мають бути проаналізовані за властивостями і характеристиками їх компонентів [476, с. 17–19]. Важливо відрізнити ризики за можливістю їх диверсифікації та хеджування, а також розподіляти на навмисні (*voluntary*), які виникають внаслідок управлінських рішень, та властиві (*inherent*) – які не залежать від рішень страховика, зокрема ризику, що приймаються на страхування.

Застосування в наглядovому режимі балансового методу дає змогу відстежувати взаємозалежність між активами, зобов'язаннями, необхідним капіталом і ресурсами капіталу для гарантування, що ризики повністю та відповідним чином ураховані. IAIS визнає необхідність оцінювання фінансового стану страховика на базі послідовного вимірювання економічної вартості активів і пасивів, ідентифікації та послідовного вимірювання ризиків і їхнього потенційного впливу на всі компоненти балансу [476, с. 19]. Поточне економічне оцінювання активів, зобов'язань та вразливості до ризику забезпечить доречну і надійну інформацію для розуміння фінансового стану страховика.

Технічні резерви і капітал відіграють пов'язані між собою ролі в режимі платоспроможності [476, с. 24]. Це вимагає зрозумілого й послідовного визначення обох елементів. Залежність необхідного капіталу від характеристик страхового портфеля і специфіки компанії подано на рис. 2.2.

Загальний рівень необхідного капіталу (ліва колонка) визначається як властива невизначеність (*inherent uncertainty*) й вразливість до навмисного ризику, зокрема ризику узгодження активів і зобов'язань. Середня колонка ілюструє рівень необхідного капіталу для властивої невизначеності, наприклад, для відсутності диверсифікації страхових ризиків, волатильності

ризик у андеррайтингу. Права колонка відображає спільний елемент пруденційного оцінювання платоспроможності і публічної фінансової звітності – технічні резерви.

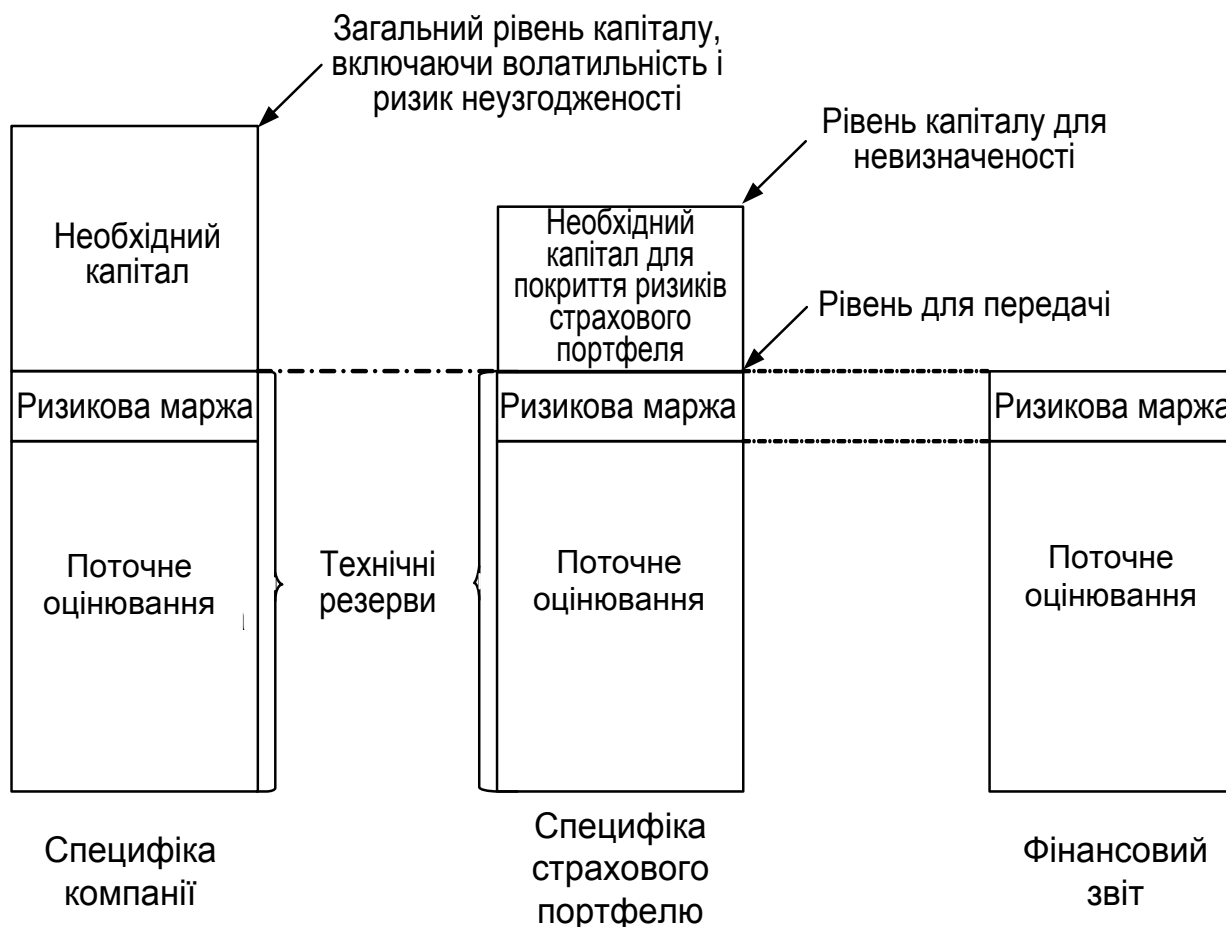

Рис. 2.2. Основні поняття для поточного оцінювання страхових зобов'язань, ризикової маржі та необхідного капіталу страховика

Для регулятора є обов'язковим, щоб у разі неплатоспроможності страхової компанії страхувальники і вигодонабувачі були захищені, а це найкраще досягається шляхом передачі третій стороні активів і зобов'язань первинного страховика [475]. Ризикова маржа, як частина технічних резервів для захисту страхувальників, розглядається як потенційне джерело для компенсації іншому страховику вартості обслуговування страхових зобов'язань у разі передачі йому страхового портфелю. Ризик, відображений у ризиковій маржі, стосується всіх грошових потоків, які будуть генеруватися договорами страхування протягом проміжку часу (часового горизонту) дії цих договорів. Роль необхідного капіталу – гарантувати споживачам страхових послуг, що в разі несприятливих умов страхові

зобов'язання будуть виконані, тобто, незважаючи на проблеми, залишиться достатньо активів для покриття технічних резервів. Схематична ілюстрація сутності необхідного капіталу для покриття ризиків страхового портфеля наведена на рис. 2.3.

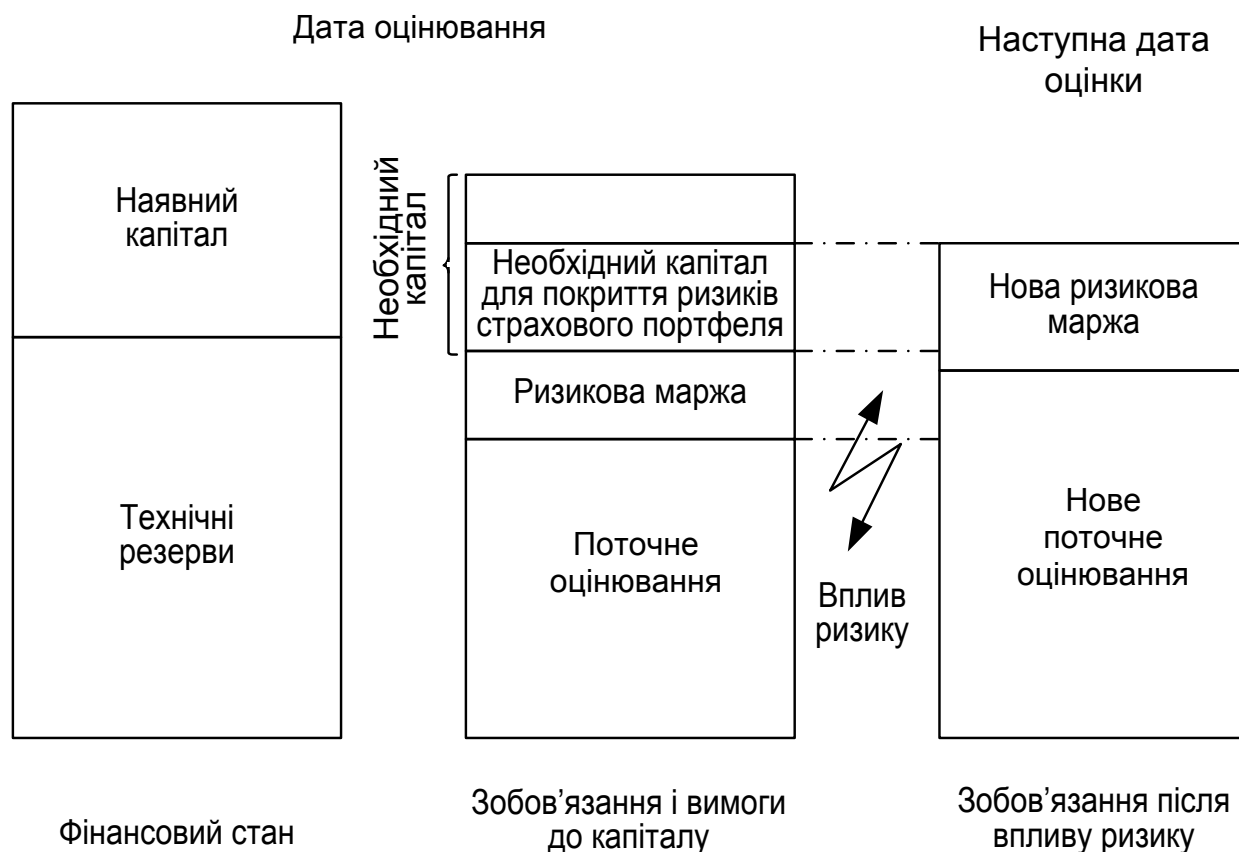

Рис. 2.3. Схематична ілюстрація визначення необхідного капіталу для покриття ризиків страхового портфеля

Необхідний капітал для покриття ризиків страхового портфеля на рис. 2.3 визначено як перевищення майбутньої величини технічних резервів над поточною внаслідок можливого негативного впливу. Розрахунок розміру всього необхідного капіталу здійснюється через врахування грошових ефектів від впливів основних факторів ризику на активи та зобов'язання. Регуляторний режим може визначати декілька діапазонів контрольних рівнів платоспроможності.

Крім фінансових вимог, режим платоспроможності повинен вимагати наявності у страховиків корпоративного управління та ризик-менеджменту. IAIS визначає, що органи державного регулювання повинні вимагати і контролювати, щоб страховики володіли всеохоплюючою системою

управління ризиками, здатною негайно визначати, вимірювати, оцінювати, інформувати та контролювати їх ризики [435, с. 32]. Якісне управління у страховика – передумова ефективного функціонування режиму платоспроможності [476, с. 31].

Показовим прикладом нового акценту на оцінювання систем управління є оновлення стандартів мінімальних вимог до капіталу страховиків у США [402]. Нові правила вимагають від компаній, що мають показники близько до нижньої межі, детального звіту причин такого стану та пояснень подальших дій для підвищення наявного капіталу та зменшення ризику. Регулятор на основі наданих страховиком пояснень оцінює систему управління, а після цього ухвалює рішення стосовно необхідності застосування заходів впливу.

Режим платоспроможності включає вимоги до ринкової поведінки страхових компаній, зокрема, вимоги до наявності якісних політик і процедур, обов'язковість і правила публічного розкриття інформації. Публічне розкриття ключової інформації сприяє зацікавленим особам формувати збалансоване уявлення стосовно стану справ страховика, і сприяє вихованню дисципліни ведення страхового бізнесу. IAIS вважає, що розкриття громадськості релевантної, надійної й своєчасної інформації є важливим для забезпечення стійкого ринку, досягнення прозорості, порівнянності й конвергенції [480].

Наглядова і ринкова дисципліни поодиноці є недосконалими механізмами управління сукупним ризиком страховиків, але разом вони взаємодоповнюють одна одну. Головна проблема полягає в тому, що ринкова дисципліна, на відміну від пруденційного нагляду, не може бути швидко впроваджена адміністративним шляхом, але регуляторний орган може сприяти її зміцненню.

З початку нового тисячоліття природні катаклізми, економічні події та демографічні зміни в країнах ЄС (великі катастрофи, фінансові кризи, падіння доходів за облігаціями, збільшення тривалості життя) негативно впливали на надійність страховиків. З метою перегляду регулювання платоспроможності страховиків у Європі з 2001 року почалася робота над проектом *Solvency II*.

Система *Solvency II* аналогічно базельським правилам у банківській системі має три складові [136; 469]: перша – кількісні вимоги до фінансових ресурсів (вимоги до страхових резервів, мінімально необхідного капіталу, нормативної маржі платоспроможності, правила інвестування); друга – якісні

вимоги (вимоги до внутрішніх систем контролю і управління ризиками, принципи пруденційного нагляду); третя – ринкова дисципліна (вимоги до прозорості та публічного розкриття інформації). Блоки регуляторних вимог згідно з *Solvency II* сумісні з другим рівнем структури регулювання IAIS (див. рис. 2.1).

Основна мета нового режиму платоспроможності *Solvency II* [395] – усунення найбільш серйозних розбіжностей між системами регулювання страхової діяльності країн-членів ЄС та впровадження більш ефективного наглядового підходу.

Аналіз світового досвіду [292; 395; 398; 437; 469] дав можливість виділити характеристики режимів регулювання платоспроможності *Solvency I* та *Solvency II* (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Характеристика режимів регулювання платоспроможності в ЄС

Режим регулювання	<i>Solvency I</i>	<i>Solvency II</i>
1	2	3
Кількісні вимоги	<ul style="list-style-type: none"> • Правила, які регулюють маржу платоспроможності і гарантійний фонд; • розрахунок необхідної маржі платоспроможності (RSM) на основі фінансових показників; • правила стосовно технічних резервів; • категорії дозволених активів для представлення технічних резервів; • правила диверсифікації інвестицій 	<ul style="list-style-type: none"> • Розрахунок вимог до капіталу на основі оцінки ризиків; • оцінювання активів і пасивів на основі ринкової вартості; • правила стосовно технічних резервів (найкраща оцінка + ризикова маржа); • класифікація власних коштів за критеріями якості на три рівні без обмеження інвестицій
Якісні вимоги	<ul style="list-style-type: none"> • Вимоги країн-членів ЄС (якщо є) до осіб, що виконують ключові функції, процедур управління, внутрішнього аудиту тощо 	<ul style="list-style-type: none"> • Вимоги до систем управління, включаючи компетентність, досвід та надійність осіб, що виконують ключові функції або здійснюють фактичне управління, вимоги до систем управління ризиками, оцінювання власного ризику і платоспроможності (ORSA), внутрішнього контролю та аудиту, актуарні функції, аутсорсинг

1	2	3
Вимоги до ринкової дисципліни	<ul style="list-style-type: none"> • Щорічне оприлюднення звіту; • обсяг обов'язкової інформації для розкриття; • звітність для цілей нагляду; • інформація для страхувальників 	<ul style="list-style-type: none"> • Щорічне оприлюднення звіту про платоспроможність і фінансовий стан; • розширений обсяг обов'язкової інформації для розкриття; • більш детальна звітність наглядовому органу для можливостей оцінки платоспроможності, ризиків, систем управління, структури капіталу, потреби у фінансових ресурсах; • інформація для страхувальників
Принципи нагляду	<ul style="list-style-type: none"> • Нагляд за страховою діяльністю відповідно до встановлених вимог: RSM, формування технічних резервів, дозволених активів тощо 	<ul style="list-style-type: none"> • Нагляд за страховою діяльністю на основі перспективного ризик-орієнтованого підходу; • проведення перевірок та інспекцій з урахуванням принципу пропорційності масштабам діяльності; • обмін інформацією між наглядовими органами, які сприяють стабільності фінансової системи

Аналіз принципів та вимог двох систем регулювання платоспроможності, викладених у Директиві 2002/83/ЄС від 05.11.2002 р. [292] та Директиві 2009/138/ЄС від 25.11.2009 р. [395] дозволяє встановити основні риси нового режиму *Solvency II*: нагляд ґрунтується на перспективному ризик-орієнтованому підході з ринковою оцінкою активів і зобов'язань; гармонізуються принципи, стандарти, правила оцінювання активів і зобов'язань, зокрема технічних резервів, для покращення порівнянності і прозорості; запроваджується новий показник SCR для контролю за рівнем ризику діяльності страховика; збільшуються вимоги та зміцнюється нагляд стосовно системи управління страховика, зокрема системи управління ризиками.

Зіставлення систем регулювання платоспроможності в ЄС (див. табл. 2.2) продемонструвало, що *Solvency I* можна характеризувати як режим регулювання, який базується на правилах, а *Solvency II* – переважно на принципах. Визначення особливостей *Solvency II* підтверджує, що з упровадженням нового режиму ЄС змінює регуляторний підхід. Розмаїття ринків і необхідність стимулювати постійне вдосконалення практики управління ризиками вимагає, щоб загальна структура й стандарти оцінювання платоспроможності ґрунтувалися на принципах [480, с. 5].

Вони спрямовані на поліпшення прозорості стосовно ризиків діяльності страховиків і заохочення покращення управління ризиками.

Під час формування інструментів пруденційного нагляду необхідно враховувати необхідність забезпечення макроекономічної стабільності в Україні та вплив глобальних фінансових реформ на модернізацію систем регулювання та нагляду у фінансовій сфері [109; 282].

Фінансова криза виявила існування масштабних регуляторних недоліків [80; 169; 283; 287; 315; 318]: відсутність всеохоплюючого контролю над фінансовими інститутами, особливо конгломератами, що об'єднують різні ринки фінансових послуг; фрагментарність контролю за ризиками за умов значних інституційних, технологічних, технічних, правових і функціональних ускладнень бізнесу у фінансовій сфері; відсутність регуляторних норм стосовно нових фінансових інструментів; висока залежність регуляторних і фінансових рішень від оцінювань рейтингових компаній; відсутність системи моніторингу, контролю і регулювання системних ризиків; відсутність системи координації дій між регуляторами в різних країнах; відсутність наднаціональних регуляторів глобальних системних ризиків ринку фінансових послуг; суперечності між національним характером фінансового регулювання та глобальним характером діяльності провідних фінансових установ; нерозв'язаність проблеми банкрутства системоутворюючих фінансових інститутів *too big-to fail* (надто великий, щоб розоритися); проциклічний характер багатьох норм регулювання, які побудовано виходячи з інформації про вже реалізовані, а не прогнозовані ризики; існування надмірно ліберальних та полегшених моделей регулювання діяльності фінансових установ.

Слабкість державного регулювання в розпізнаванні наростаючої системної уразливості відобразилася масовими банкрутствами фінансових установ та зниженням довіри до ринку фінансових послуг всього світу. Завдання глобального реформування системи регулювання фінансового сектору стало центром уваги міжнародного співтовариства на початку фінансової кризи [283; 295; 318; 446].

У дослідженні МВФ про уроки кризи виділяються п'ять напрямів удосконалення регуляторних систем [318]:

- розширення сфери фінансового регулювання шляхом включення до нього всіх видів діяльності, які створюють ризики для економіки. Регулювання повинно залишатися гнучким, щоб відповідати інноваціям на фінансовому ринку, орієнтуватися на види діяльності, а не на організації;

- зміцнення ринкової дисципліни, зокрема, усунення конфлікту інтересів рейтингових агентств і замовників рейтингу, більш якісне відстеження ризиків, зменшення залежності пруденційних вимог від рейтингів;
- зведення до мінімуму проциклічності у регулюванні і бухгалтерському обліку: адекватне оцінювання очікуваних збитків, активів і пасивів залежно від рівня стабільності економіки протягом циклу;
- заповнення прогалин в інформації, зокрема підвищення прозорості у вартісному оцінюванні складних фінансових інструментів;
- зміцнення центральних банків для гарантування системної ліквідності, вдосконалення інфраструктури, на якій ґрунтуються грошові ринки.

Головний досвід глобальної кризи, на думку МВФ [318], зводиться до нездатності держав розв'язати проблему розрізнених зусиль. Якщо до теперішнього часу регулювання стійкості здійснювалося на рівні національних держав переважно через платоспроможність окремих фінансових установ, то нині в масштабах всього світу постало завдання створення єдиної структури і політики регулювання у фінансовій сфері для управління системними ризиками.

Під керівництвом "Великої двадцятки" ведеться системна дослідницька й законодавча робота з уточнення регуляторних принципів, заходів та механізмів для глобального реформування системи фінансового регулювання із залученням міжнародних організацій, що працюють у сфері фінансів, обробляються питання методологічного характеру, пов'язані зі зниженням проциклічності регулювання, контролем над системними ризиками, регулюванням системоутворювальних компаній. Дослідження, зокрема, стосуються напрямів визначення системи макропруденційних індикаторів, регуляторних вимог до системоутворювальних фінансових інститутів, аспектів і причин системних ризиків.

Розгляд та аналіз уроків фінансової кризи та напрямів удосконалення систем пруденційного нагляду та регулювання [164; 283; 287; 295; 297; 303; 315; 318; 163; 424; 475] уможливив виокремити основні принципи сучасної модернізації: охоплення наглядом усіх видів фінансової діяльності; гнучкість, чіткість і жорсткість регуляторних вимог; виваженість процедур оцінювання ризиків; контрциклічність інструментів регулювання; дворівневість макропруденційного нагляду (національний та наднаціональний); прозорість стосовно системних ризиків; забезпечення системної ліквідності.

Аналіз принципів і стандартів у сфері регулювання страхової діяльності, а також тенденцій глобального реформування системи фінансового

регулювання свідчить, що система нагляду за страховою діяльністю у країнах-членах ЄС найближчі роки докорінно зміниться. Вона буде сконцентрована та інтегрована. У Директиві 2009/138/ЄС від 25.11.2009 р. (*Solvency II*) зазначається, що наглядові органи мають дотримуватися конвергенції стосовно наглядових інструментів, норм під час застосування законів, регламентів та адміністративних вимог, зокрема конвергенції у наглядовій звітності та оцінюванні [395]. Згідно з цією Директивою CEIOPS повинен, у разі доцільності, надавати рекомендації щодо виконання положень Директиви та її заходів для посилення конвергенції наглядової діяльності. Зважаючи на євроінтеграційні процеси, Україна прагне адаптувати регулювання страхової діяльності до системи регулювання ЄС з урахуванням принципів і стандартів IAIS [309; 311].

Приведення нормативних актів та наглядових інструментів відповідно до міжнародних стандартів, а також упровадження в практику страхових компаній принципів корпоративного управління, застосування систем управління ризиками – досить витратний процес, який повинен бути адаптованим до економічних умов України. Проблема визначення підходів до розрахунку показників необхідного капіталу є найбільш складною і дискусійною.

Ураховуючи, що новітні підходи до розрахунку необхідного капіталу із застосуванням внутрішніх моделей ризику, як заплановано у Концепції [309], потребують значних статистичних даних, наявності у страховиків системи ризик-менеджменту та кваліфікованих фахівців не лише в страхових компаніях, а й у самого регулятора, у теперішній час більш доцільним є введення на національному страховому ринку стандартизованих підходів оцінки платоспроможності страховиків.

2.2. Оцінювання достатності капіталу страхових компаній у пруденційному надгляді

2.2.1. Особливості визначення та регулювання достатності капіталу страхових компаній

Державне регулювання відіграє важливу роль у функціонуванні страхового ринку. Страхові компанії повинні володіти достатнім капіталом для безперервного виконання власних функцій, підвищення *довіри споживачів* і конкурентних позицій. Органи нагляду за страховою діяльністю з метою забезпечення фінансової стійкості страхового сектору мають встановлювати для страховиків вимоги до достатності капіталу, які повинні

відображати ризики у діяльності компаній та визначати їх здатність поглинати можливі непередбачувані збитки.

Дослідженню теоретичних та методологічних основ регулювання достатності капіталу приділено значну увагу зарубіжних фахівців, зокрема Н. Бургера [408], С. Дарсі [417], М. Когінса [414], Р. Льюїса [447], С. Харрінгтона [433] та ін. Окремі аспекти управління капіталом страхових компаній та його достатністю висвітлені у роботах вітчизняних та російських учених, у тому числі: Барановського О. І. [15], Внукової Н. М. [28], Вовчак О. Д. [40], Козоріза Г. Г. [106], Піратовського Л. Г. [187], Ткаченко Н. В. [246], Пшика Б. І. [239], Супрун Н. В. [239]. На міжнародному рівні та рівні окремих країн обговорюються проблеми побудови дієвої методики оцінки достатності капіталу, результатами яких є відповідні директиви [395], звіти [412; 416], рекомендації [279 – 401], принципи та стандарти [409; 435 – 437], офіційні документи державних органів, що роз'яснюють концепцію розвитку або розроблені для публічних дискусій [458; 459].

Призначення страхування полягає у захисті майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, шляхом здійснення страхових відшкодувань. Для реалізації своїх функцій страхова компанія повинна володіти достатнім обсягом фінансових ресурсів, необхідним для виконання усіх зобов'язань та покриття непередбачуваних збитків. Діяльність страхових компаній принципово відрізняється від інших видів підприємництва, тому капітал страховиків має особливу структуру та призначення.

Визначенню сутності капіталу страхової компанії присвячені роботи Гаманкової О. О. [48], Василенко А. В. [24], Супрун Н. В. [239], Чернявської О. В. [269], Пікалова О. М. [184] та ін.

Гаманкова О. О. зазначає, що капітал страхової компанії у грошовій формі – це фінансові ресурси, які знаходяться у його розпорядженні [48, с. 328]. Однак варто уточнити, що фінансові ресурси є лише однією із форм капіталу, які у процесі діяльності страхової компанії перетворюються у активи, що створюють додаткову вартість.

У дисертації Пікалова О. М. "Стратегія оптимізації структури капіталу та її вплив на ринкову вартість страхової компанії" капітал також трактується як сукупність фінансових ресурсів, перетворених у процесі ділового обороту страхової компанії у матеріальні, нематеріальні та фінансові активи. Форму організації фінансових ресурсів страховиків, на думку

науковця, відрізняють дві характеристики: участь у реальному господарському обороті страхової компанії; здатність приносити прибуток [184, с. 14].

Наведені Пікаловим О. М. характеристики капіталу не є повними, адже не відображають специфіку функціонування страхових компаній. Відмінність діяльності страхових компаній від інших суб'єктів господарювання полягає у тому, що страховики отримують плату за здійснення страхових послуг авансом під час укладення договору страхування, а страхова виплата здійснюється через певний проміжок часу після настання страхового випадку. У зв'язку з цим у страхових компаній утворюються тимчасово вільні кошти (страхові резерви), які входять до складу капіталу та використовуються для здійснення страхових виплат. Таким чином, капітал слугує гарантією спроможності страхової компанії відповідати за своїми зобов'язаннями перед страхувальниками, застрахованими або вигодонабувачами.

У роботі Чернявської О. В. наведено таке трактування поняття: капітал страхової компанії – це нагромадження економічних ресурсів у формі грошових коштів, основних засобів, людських ресурсів та інтелектуальної власності, що забезпечує дохід власників страхової компанії та створює її ринкову вартість [269, с. 396]. Наведений перелік форм капіталу не є вичерпним, зокрема не враховуються фінансові активи, у які страхова компанія інвестує тимчасово вільні кошти від страхової діяльності.

На зазначену особливість капіталу страхової компанії звертає увагу Василенко А. В., яка розглядає капітал з інвестиційної позиції і зазначає, що на стадії залучення він переважно перебуває у грошовій формі, а в подальшій інвестиційній діяльності страховика частина капіталу трансформується в активи, формуючи інвестиційний портфель [24, с. 24].

Супрун Н. В. на основі дослідження поглядів зарубіжних і вітчизняних учених щодо сутності капіталу та специфіки страхової діяльності, дійшла висновку, що капітал страхової компанії слід розглядати як сукупність власних, позикових і залучених коштів (страхових резервів), які контролюються ним упродовж тривалого часу, забезпечують потреби страхової діяльності та формують інвестиційний потенціал [239]. У даному визначенні науковець упускає властивість капіталу страхової компанії генерувати прибуток, що є метою функціонування будь-якої комерційної організації, зокрема страхової компанії. Позитивним моментом у трактуванні капіталу Супрун Н. В. слід зазначити деталізацію складу капіталу страхової компанії за джерелами походження фінансових ресурсів.

Загалом у науковій літературі зі страхування можна виокремити два підходи до визначення складу капіталу страхових компаній. Відповідно до першого підходу капітал розподіляється на власний та залучений. Даної точки зору дотримуються такі вчені, як: Баранова В. Г. [14], Василенко А. В. [24], Веселовський М. Я. [26], Горбач Л. М. [61], Грищенко Н. Б. [66], Тронін Ю. Н. [253], Чернова Г. В. [268], Фисун І. В. [260], Пікалов О. М. [184]. Інша група вчених, а саме: Гаманкова О. О. [48], Нагайчук Н. Г. [167], Чиж Л. М. [393], Ткаченко Н. В. [244] та інші, у складі капіталу страхових компаній виокремлюють власні, залучені та позикові кошти.

Власний капітал, на відміну від інших елементів капіталу, належить страховій компанії на правах власності та є вільним від будь-яких зобов'язань. До його складу входять зареєстрований (статутний) капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток.

Залучений капітал не належить страховій компанії, однак через діючу систему розрахунків знаходиться у її обігу тимчасово на безоплатній основі. Залучені ресурси включають в себе страхові резерви, цільове фінансування, довгострокові та поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів. Страхові резерви є основним елементом залученого капіталу, бо утворюються страховиками з метою забезпечення здійснення страхових відшкодувань у разі настання страхових випадків. Порядок формування та розміщення коштів страхових резервів регламентується законодавством України.

Позиковий капітал характеризує кошти або інші майнові цінності, що залучаються для фінансування розвитку страхової компанії на поворотній основі, на визначений строк, після закінчення якого повинні бути повернені зі сплатою відсотків. Цей вид капіталу включає довгострокові та короткострокові кредити банку, а також кредиторську заборгованість.

Хоча визначальне значення для забезпечення потреб страхової діяльності має залучений капітал у формі страхових резервів, у деяких випадках страховики змушені використовувати позикові кошти, що надає їм додаткові можливості для розширення обсягів діяльності, забезпечення більш ефективного використання власного капіталу та сприяє підвищенню ринкової вартості страхової компанії.

Таким чином, автори погоджуються з точкою зору вчених [48; 167; 244; 393], які у складі капіталу страхової компанії виокремлюють власні, залучені та позикові кошти.

На основі проведеного аналізу підходів до визначення поняття "капітал" та складу фінансових ресурсів надано таке визначення: капітал страхової компанії – це сукупність власних, залучених і позикових фінансових ресурсів страхової компанії, що у процесі діяльності перетворюються у матеріальні, нематеріальні та фінансові активи з метою надання страхового захисту, формування інвестиційного потенціалу й отримання прибутку.

Крім страхових резервів, важливу роль у діяльності страховиків відіграє власний капітал. Як зазначає Гаманкова О. О., на початкових етапах розвитку страхової компанії фінансова надійність забезпечується здебільшого розмірами і якістю статутного капіталу, а надалі – й іншими елементами власного капіталу: резервним капіталом, вільними резервами, нерозподіленим прибутком [48, с. 26].

У період заснування страхової компанії значущість власного капіталу обумовлюється:

- неможливістю страховика забезпечити гарантованість взятих на себе зобов'язань за рахунок страхових внесків і сформованих на їх основі резервів або прибутку від інвестиційної діяльності [20, с. 40];
- незбалансованістю страхового портфеля, у зв'язку з чим не забезпечується необхідне розкладання збитку, що значно підвищує можливість від'ємного фінансового результату страхових операцій [167, с. 12];
- потребами покриття організаційних витрат, тобто витрат, пов'язаних зі створенням умов для здійснення страхової діяльності [244];
- необхідністю забезпечення належної конкурентоспроможності страховика за наявності великого обсягу статутного капіталу [244].

У подальшій діяльності страховика необхідність формування достатнього обсягу власного капіталу підтверджується низкою об'єктивних обставин, а саме:

- методи розрахунку страхових резервів не дають повної гарантії їх достатності для здійснення страхових виплат через вплив різноманітних внутрішніх (недосконалість тарифної політики, низька якість андеррайтингу) та зовнішніх (політичних, соціальних, природо кліматичних) факторів [186, с. 118];
- для збереження власних конкурентних позицій страхова компанія повинна постійно розвиватися, розширюючи свою присутність на завойованих ринках збуту, виходячи на нові ринки, залучаючи нових клієнтів та розробляючи нові продукти, що потребує значних матеріальних витрат і гарантій [244].

Цілісні властивості власного капіталу проявляються в його функціях. Найчастіше вчені [2; 41; 85; 105; 108; 211; 215; 222; 249; 267] виокремлюють три функції власного капіталу страхової компанії: захисну, оперативну та регулівну.

Призначення **захисної** функції власного капіталу страхової компанії проявляється у тому, що власний капітал виступає як гарантія своєчасного виконання страховиком у повному обсязі всіх зобов'язань у разі настання непередбачуваних подій та за умови, що всі інші джерела відшкодування втрат вичерпані. До таких зобов'язань належать: здійснення страхових відшкодувань у разі настання страхових випадків; повернення страхових платежів у разі довгострокового припинення дії договорів страхування; виплата заробітної плати персоналу; повернення кредитів, позик та виплата процентів за ними; сплата податків, зборів, єдиного соціального внеску; виплата дивідендів тощо. Таким чином, власний капітал виступає в якості захисту від різних ризиків, впливу яких зазнає фінансова установа в процесі своєї діяльності та які не можуть бути покриті за рахунок інших джерел.

Оперативна функція проявляється від моменту створення страхової компанії. На цьому етапі власний капітал відіграє стартову роль, оскільки за рахунок коштів статутного капіталу акціонери або учасники можуть придбати необхідне приміщення, обладнання, найняти персонал. У процесі подальшої діяльності оперативна функція проявляється і в тому, що власний капітал є ресурсом для організаційного розвитку страховика, розширення присутності на вже освоєних сегментах ринку та завоювання нових, залучення нових клієнтів і надання нових послуг.

Ураховуючи захисну функцію власного капіталу страхової компанії, регулівні органи встановлюють для страховиків нормативи, в основі яких лежить розмір власного капіталу та контролюють їх виконання з метою захисту інтересів споживачів страхових послуг. У результаті власний капітал виконує **регулівну** функцію, у ході чого проблеми, пов'язані з визначенням його нормативного розміру, вирішуються на міжнаціональному та національному рівнях.

Зважаючи на сутність захисної та регулівної функцій власного капіталу, вимоги до його достатності є неодмінною складовою режимів нагляду за страховими компаніями [435 – 437; 457], банками [357; 403], професійними учасниками ринку цінних паперів [359; 360; 419] тощо.

Уперше термін "достатність капіталу" з'явився у банківському секторі і набув значного поширення у 1988 році у зв'язку з оприлюдненням звіту Банківського комітету з банківського нагляду (BCBS) [403] "Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу" (Базель I) [442]. Концепція Базель I спрямована на досягнення двох основних цілей: зміцнення фінансової надійності та стійкості міжнародної банківської системи; встановлення єдиних стандартів регулювання достатності капіталу банківських установ у всьому світі [442].

Положення Базель I взято за основу Національним банком України під час розроблення Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [357]. У цьому документі використовується термін "норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу", який за своєю сутністю відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру [357].

У законодавстві Російської Федерації вимоги Базель I знайшли відображення в Інструкції Центрального банку Російської Федерації "Про обов'язкові нормативи банків" [176], відповідно до якої норматив достатності власних коштів банку регулює (обмежує) ризик неспроможності банку та визначає вимоги щодо мінімальної величини власних коштів (капіталу) банку, необхідних для покриття кредитного, операційного та ринкового ризиків.

Вимоги щодо достатності капіталу висувуються також професійним учасниками фондового ринку. На міжнародному рівні такі вимоги наведені у Директиві 2006/49/ЕС "Про достатність капіталу інвестиційних фірм та кредитних установ", де встановлено мінімальні та поточні вимоги до достатності капіталу з урахуванням ризиків, впливу яких зазнають інвестиційні фірми [419].

В Україні ідея щодо достатності капіталу професійних учасників фондового ринку наведена у Концепції запровадження пруденційного нагляду за діяльністю професійних учасників фондового ринку, відповідно до якої нормативи достатності капіталу визначають фінансову спроможність суб'єкта нагляду певний час підтримувати нормальне функціонування виключно за рахунок власного капіталу [308]. Безпосередньо вимоги до капіталу наведені у Положенні щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з торгівлі цінними

паперами. Згідно з даним документом, адекватність регулятивного капітал – пруденційний норматив, який встановлений Комісією та характеризує здатність торговця цінними паперами своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають з умов професійної діяльності на фондовому ринку, та покрити збитки, спричинені взятими ризиками за рахунок регулятивного капіталу [360].

На міжнародному рівні вимоги до достатності капіталу страхових компаній вперше з'явилися у стандартах та принципах Міжнародної організації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) [435; 436; 443], що створена у 1994 році для поєднання інтересів та забезпечення необхідних умов для обміну інформацією між наглядовими органами з питань регулювання страхової діяльності на території різних країн світу [107]. Ключові принципи страхової діяльності [435], впроваджені IAIS у жовтні 2003 року, описують достатність капіталу як елемент, який слід включити до сфери публічно-правового регулювання страхової діяльності. Регулювання достатності капіталу передбачає встановлення вимог до мінімального рівня капіталу, яким повинна володіти компанія з урахуванням розміру, складності та ризиків страхової компанії.

Відповідно до принципів страхової діяльності IAIS [435] вимоги щодо достатності капіталу є складовою частиною режиму платоспроможності. У ході цього страхова компанія є платоспроможною, якщо вона здатна виконати зобов'язання за всіма договорами страхування при настанні непередбачуваних обставин. Режим платоспроможності повинен ураховувати достатність капіталу для покриття значних непередбачуваних втрат тією мірою, якою ці втрати не можуть бути покриті страховими резервами, за тими ризиками, для яких резервування капіталу є необхідним [435]. Відповідно показник достатності капіталу страхових компаній має бути чутливим до ризиків.

У жовтні 2011 року IAIS затверджено концептуальну основу для нагляду за страховим сектором у всьому світі "Основні принципи, стандарти, рекомендації та методики оцінювання у страхуванні" (ICP) [435]. Метою ICP є сприяння створенню фінансово стійкого страхового ринку та забезпечення адекватного рівня захисту страхувальників.

У ICP [435] зазначено, що наглядовий орган встановлює вимоги до достатності капіталу для цілей регулювання платоспроможності, для того, щоб страхові компанії були здатні покривати значні непередбачувані втрати, а наглядові органи здійснювати відповідні заходи впливу.

Ключові принципи щодо достатності капіталу IAIS втілені у Директиві Європейської Ради *Solvency II* [435], яка опублікована у листопаді 2009 року, оскільки, основа регулювання страхування на території ЄС має бути введена з січня 2016 року.

Стандарти щодо достатності капіталу страхових компаній запроваджуються також і на рівні окремих держав. Так, у липні 2010 року Управлінням з пруденційного регулювання Австралії (APRA) прийнято Пруденційний стандарт GPS-110 "Достатність капіталу" [455], а у січні 2013 року цей стандарт вийшов у новій редакції [409]. Відповідно до стандартів APRA [409; 455] капітал є основою фінансової стійкості страхової компанії, створюючи буфер для поглинання непередбачуваних збитків, і у разі виникнення таких збитків дозволяє фінансовій установі продовжувати виконувати свої зобов'язання. З урахуванням цього, пруденційний стандарт вимагає від страховиків підтримувати достатній рівень капіталу відповідно до ризиків їх діяльності [409].

В Україні термін достатність капіталу страхової компанії використовується у Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [309] та проекті Закону України "Про страхування" [363], які розроблені на основі рекомендацій IAIS та положень Директиви *Solvency II*.

У Концепції [309] зазначено про необхідність встановлення у вітчизняному законодавстві пруденційних нормативів щодо достатності капіталу на основі кількісної оцінки ризиків. Згідно з проектом Закону України "Про страхування" [364] достатність капіталу – це перевищення розміру наявного регулятивного капіталу над розміром необхідного капіталу, встановленим законодавством. Наявний регулятивний капітал дорівнює розміру чистих активів страховика, а необхідний капітал визначається відповідно до концепції економічного капіталу.

Поняття достатність капіталу використовується не лише у сфері нагляду за фінансовими установами, а й досліджується у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Антіпової О. Н. [6], Богдалова Р. Х. [19], Герасимової О. Б. [55], Гиляровської Л. Т. та Паневіної С. Н. [56], Дзюблюка О. В. [74], Жексембиної А. Е. [85], Костериної Т. М. [133], Мельника К. С. [158], Е. Ріда [108], Стельмаха В. С. [220], Супрун Н. В. [238], Ткача А. Ю. [242], Торяник Ж. І. [252], Фетисова Г. Г. [258] та ін. Підходи вчених до трактування поняття "достатність капіталу" значною мірою відрізняються і потребують додаткового уточнення. Для цього здійснено

декомпозицію понять на основні складові за такими ознаками порівняння: ключове слово, що використовується для характеристики об'єкта; об'єкт; функції об'єкта; умови функціонування об'єкта. Результати декомпозиції подані в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Морфологічний аналіз поняття "достатність капіталу"

Ознака порівняння	Структурний склад поняття зі вказівкою джерел
Ключове слово, що використовується для характеристики об'єкта	Загальна оцінка [6; 74], ступінь захисту [6], засіб [6], здатність [19; 55; 56; 108; 158; 252; 258; 409], стан [85], характеристика [133], показник [220], сума [238], ступінь [242]
Об'єкт	Надійність банку [6; 74; 108], інтереси кредиторів та вкладників [6], ризики [6], ймовірність неплатоспроможності [6], капітал [19; 85], фінансова установа (банк чи страхова компанія) [55; 56; 158; 252; 258; 409], залежність між величиною капіталу та ризикованістю діяльності банку [74], стійкість діяльності банку [133], власний капітал [238], капіталізація банку [242]
Функції об'єкта	Виконувати функції [19; 85; 220], компенсувати непередбачувані збитки [55; 409], продовжувати надавати в такому ж обсязі і такої ж якості традиційний набір послуг [56; 242; 252], дотриматися певних умов [85], здійснювати витрати на власну діяльність [158], компенсувати втрати [108; 158; 258], попереджувати банкрутство [108; 258], захищати клієнтів [238], поліпшувати якість послуг [258], продовжувати здійснювати страхову діяльність [258], продовжувати викуповувати страхові зобов'язання [409]
Умови функціонування об'єкта	Виникнення ризиків у діяльності [55], незалежно від можливих збитків [56; 252], виникненні різних ризиків за активними операціями банку [133], виникнення різних форс-мажорних обставин [238]

Проведення морфологічної декомпозиції (див. табл. 2.3) дозволило зробити висновок, що переважна більшість учених визначають достатність капіталу як здатність фінансової установи виконувати певні функції за певних умов. У ході цього, на думку авторів, поняття "достатність капіталу", перш за все, повинно характеризувати обсяг власного капіталу, який дозволяє страховику виконувати ті чи інші функції.

Наведену в табл. 2.3 сукупність морфологічних одиниць, які використовуються різними вченими для визначення функціональної складової поняття достатність капіталу, розділено на три групи за критерієм їх відповідності такій ключовій умові: чи відповідає морфологічна одиниця функціональному призначенню власного капіталу в діяльності страхової компанії (табл. 2.4).

**Класифікація морфологічних одиниць декомпозиції поняття
"достатність капіталу" за ознакою порівняння "функції об'єкта"**

Морфологічні одиниці, що не відповідають ключовій умові визначення функцій об'єкта	Узагальнені визначення функцій об'єкта	Вузькоконкретизовані визначення функцій об'єкта
Продовжувати надавати в такому ж обсязі і такої ж якості традиційний набір послуг. Продовжувати здійснювати страхову діяльність. Здійснювати витрати на власну діяльність. Компенсувати втрати. Поліпшувати якість послуг	Виконувати функції. Відповідати стратегічним і тактичним завданням фінансової установи. Дотриматися певних умов. Попереджувати банкрутство. Захищати клієнтів	Компенсувати непередбачувані збитки (втрати). Продовжувати викупувати страхові зобов'язання

Як видно із табл. 2.4, до першої групи морфологічних одиниць віднесено визначення, які не відповідають функціональному призначенню власного капіталу в діяльності страховиків. Так, страхова компанія може продовжувати здійснювати страхову діяльність, надавати в такому ж обсязі та такої ж якості традиційний набір послуг, здійснювати витрати на власну діяльність, поліпшувати якість послуг, але у ході цього, у разі виникнення непередбачуваних збитків, обсягу її власного капіталу може виявитися недостатньо для виконання усіх зобов'язань. Це обумовлено тим, що власний капітал не є джерелом фінансування операційних витрат, а є джерелом покриття непередбачуваних збитків у випадку, якщо всі інші джерела фінансових ресурсів вичерпані. Усі очікувані витрати страхової компанії повинні закладатися у структуру тарифів, покриватися за рахунок доходів від страхової або інвестиційної діяльності, коштів страхових резервів, а не компенсуватися безпосередньо за рахунок власного капіталу.

Друга група морфологічних одиниць (див. табл. 2.4) без додаткового уточнення не дозволяє надати змістовне визначення поняття "достатність капіталу". До групи визначень, які найбільш конкретизовано відображають функції власного капіталу страхової компанії, віднесено здатність капіталу компенсувати непередбачувані втрати та продовжувати виконувати страхові зобов'язання.

Очікувані втрати розраховуються як середній рівень втрат, що виникають у ході проведення страхових та інших фінансових операцій [335].

Дані втрати не повинні покриватися за рахунок власного капіталу. Непередбачувані втрати виникають у разі відхилення фактичних втрат від очікуваних. У процесі цього обсяг власного капіталу має бути таким, щоб повною мірою компенсувати непредбачувані втрати та забезпечувати здатність страхової компанії продовжувати виконувати страхові зобов'язання.

Непередбачувані втрати – це ймовірнісна величина, яка визначається на певний період часу в майбутньому (часовий горизонт) при заданому довірчому рівні [58]. Часовий горизонт залежить від сукупності чинників: ліквідності інструментів у інвестиційному портфелі страхової компанії; специфіки побудови системи управління; конкурентної позиції страхової компанії на ринку; прийнятих до розгляду видів ризику; вимог наглядових органів, тощо.

У більшості методик оцінювання достатності капіталу страхових компаній використовується часовий горизонт тривалістю один рік. З практичної точки зору, часовий горизонт має відповідати періоду часу, необхідному для нейтралізації портфеля ризиків страхової компанії. Останнє може бути досягнуто шляхом ліквідації портфеля або за рахунок залучення додаткового обсягу власного капіталу [396, с. 74]. Окрім того, як зазначає П. Клаассен [396, с. 50], у практичній діяльності страхових компаній можуть використовуватися відмінні часові горизонти для різних видів ризику.

Утім, різниця у часових горизонтах для різних видів ризиків може призвести до виникнення проблеми зіставлення результатів оцінювань. Тому з метою спрощення процесу регулювання достатності капіталу страховиків доцільніше використовувати однорічний часовий горизонт.

Довірчий рівень характеризує ймовірність настання певної події, як правило, обирається в межах від 90 до 99,9 % [58]. Визначення довірчого рівня залежить від користувачів результатів оцінки достатності капіталу.

У підтримці власного капіталу страхової компанії на достатньому рівні, а, відповідно, у коректному оцінюванні достатності капіталу, зацікавлені різні суб'єкти: власники страхової компанії, керівництво страхової компанії, наглядовий орган, споживачі страхових послуг, кредитори, банки, рейтингові агентства тощо. Цілі зацікавлених суб'єктів різні, але всі вони поєднуються у загальну мету – отримання інформації, достатньої для прийняття рішень щодо страхової компанії. Напрями використання інформації щодо достатності капіталу страхових компаній подані в табл. 2.5.

Характеристика цілей оцінювання достатності капіталу страхових компаній залежно від користувачів її результатів

Користувачі результатів оцінювання	Цілі оцінювання достатності капіталу
Власники страхової компанії	Оцінювання ризику втрати коштів, інвестованих у компанію
	Оцінювання доцільності інвестицій
Керівництво страхової компанії	Управління діяльністю страховика для забезпечення безперервної діяльності та максимізації рівня рентабельності
Спеціально визначений орган державного регулювання	Здійснення пруденційного нагляду за діяльністю страхових компаній для захисту інтересів споживачів страхових послуг
Споживачі страхових послуг	Вибір страхової компанії
	Прийняття рішення щодо довгострокового припинення договору страхування
Кредитори	Прийняття рішень щодо купівлі-продажу емітованих компанією боргових цінних паперів компанії
	Визначення кредитоспроможності позичальника
	Прийняття рішення про видачу кредиту страховикові
Банки	Акредитація страхової компанії
Рейтингові агентства	Оцінювання кредитоспроможності емітента
	Оцінювання надійності (фінансової стійкості) страховика

З табл. 2.5 можна зазначити, що показник достатності капіталу може використовуватися як інструмент управління діяльністю страхової компанії, важіль державного регулювання, критерій для акредитації та оцінювання кредитоспроможності страхової компанії тощо. З урахуванням відмінності цілей, оптимальний рівень достатності капіталу страхової компанії для кожного із зацікавлених суб'єктів оцінювання може бути різним або визначатися з різними довірчим інтервалом.

Власники страхової компанії оцінюють співвідношення прибутку та ризику від інвестування коштів у страхову компанію і порівнюють отримане співвідношення з альтернативними варіантами інвестицій на ринку. Абсолютна величина ризику для власників обмежується розміром їх внеску до власного капіталу страхової компанії. Відповідно, додаткове вкладення власних коштів у діяльність страхової компанії за умови

низької дохідності може бути не вигідним для власників порівняно з іншими варіантами інвестицій на ринку.

Для ведення страхового бізнесу власники призначають керівництво, яке зацікавлене в максимізації прибутку на власний капітал за умови дотримання наглядових вимог до капіталу та забезпечення безперервної діяльності страхової компанії.

Споживачі страхових послуг, кредитори та банківські установи обирають для співробітництва страхові компанії з максимальним рівнем достатності капіталу, що свідчить про їх здатність виконувати зобов'язань. Тому з точки зору цих зацікавлених сторін, чим вищим є значення довірчого рівня, на основі якого визначається достатність капіталу, тим краще.

Діяльність наглядових органів спрямована на захист інтересів споживачів (див. розділ 1) страхових послуг, а рейтингових агентств – на надання об'єктивної інформації щодо фінансової стійкості та кредитоспроможності страхової компанії. З огляду на це, зазначені суб'єкти прагнуть встановити достатньо жорсткі вимоги до достатності капіталу з максимальним довірчим рівнем.

З проведеного аналізу цілей оцінювання достатності капіталу можна зробити висновок, що у використанні високих довірчих рівнів під час оцінювання достатності капіталу зацікавлені споживачі страхових послуг, кредитори, рейтингові агентства, а також наглядові органи. З іншого боку, керівництво страхової компанії може використовувати нижчі довірчі рівні для інших цілей.

За результатами розгляду понять "капітал", "довірчий інтервал" і "часовий горизонт", проведення аналізу структури та функцій капіталу, здійснення морфологічного аналізу запропоноване визначення поняття "достатності капіталу страхової компанії" як обсягу власного капіталу, який забезпечує здатність страхової компанії у межах визначеного зацікавленими сторонами довірчого інтервалу та впродовж окресленого часового горизонту виконувати страхові зобов'язання у розмірі, який не може бути покритий страховими резервами, а також покривати інші непередбачувані збитки у діяльності.

Удосконалення зазначеного поняття актуалізувало потребу у визначенні пріоритетного підходу до оцінювання достатності капіталу страхових компаній, без чого є неможливим запровадження та функціонування пруденційного нагляду за страховою діяльністю в Україні.

2.2.2. Підходи до оцінювання достатності капіталу страхових компаній у пруденційному нагляді

Аналіз публікацій у періодичних виданнях [64; 132; 284; 394; 431], результатів дисертаційних досліджень [69; 148; 206; 216; 239] та офіційних документів міжнародних організацій, що розробляють стандарти нагляду за діяльністю страхових компаній [367; 409; 418; 481], дозволив зробити висновок про відсутність узгодженої точки зору щодо доцільності використання різних підходів до оцінювання достатності капіталу страхових компаній у пруденційному нагляді за страховою діяльністю.

Теоретичним і практичним питанням оцінювання достатності капіталу страхових компаній присвячені дослідження Григоренко І. В. [64], Гриценко К. Г. [65], Гунченко К. Г. [69], Дене Ж. [431], Корженевської Г. М. [132], Луконіна С. В. [148], Ф. Лундберга та Г. Крамера [394], Супрун Н. В. [239], Слепухіної Ю. Е. [216] та ін.

Гриценко К. Г. для оцінювання достатності капіталу страхової компанії пропонує використовувати шість показників [65], наведених у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Показники для оцінювання достатності капіталу страхової компанії

Показники	Порядок розрахунку показника
Показник змін у власному капіталі	$\frac{BK_t}{(BK_{t-1}-1)},$ де BK_t – обсяг власного капіталу у звітному році; BK_{t-1} – обсяг власного капіталу у попередньому році
Показник змін у сумі чистих премій	$\frac{ЧП_t}{(ЧП_{t-1}-1)},$ де $ЧП_t$ – обсяг чистих страхових премій у звітному році; $ЧП_{t-1}$ – обсяг чистих страхових премій у попередньому році
Коефіцієнт капіталізації	Обсяг власного капіталу / Загальний обсяг активів
Рівень покриття власними засобами зобов'язань	Власний капітал / Зобов'язання
Достатність фактичного розміру маржі платоспроможності	Фактичний запас платоспроможності / Нормативний запас платоспроможності
Коефіцієнт надійності	Власний капітал / Нетто-величина технічних резервів

Наведені у табл. 2.6 коефіцієнти набули значного поширення у практиці оцінювання достатності капіталу [337, 345, 367, 387], зважаючи на простоту їх розрахунку. Однак простота, враховуючи специфіку страхової діяльності, не є єдиним критерієм вибору того чи іншого підходу до оці-

нювання. Основним недоліком коефіцієнтів у табл. 2.6 варто вважати неможливість за їх використання з високим ступенем точності передбачити достатність капіталу для покриття непередбачуваних збитків, адже під час їх розрахунку ризику діяльності страховика не враховуються або враховуються лише частково.

Гунченко К. Г. розробила стохастичну модель оцінювання достатності капіталу страхової компанії, в якій ураховується інвестиційний дохід, випадкові події надходження страхових премій та здійснення страхових відшкодувань [69]. Сутність зазначеної моделі полягає в імітації діяльності страхової компанії за певний період часу t на основі двох заданих параметрів (початкового обсягу власного капіталу та ставки інвестиційного доходу) та чотирьох випадкових величин. Розмір інвестиційного доходу визначає вид рівняння стохастичної моделі – капітал збільшується за лінійним законом розподілу випадкової величини або за експоненціальним. Послідовні події отримання страхових премій та здійснення страхових виплат утворюють два незалежні один від одного випадкові процеси, а розміри страхових премій та виплат є випадковими величинами. У результаті імітаційного моделювання за підходом Гунченко К. Г. визначається достатній обсяг власного капіталу, який гарантує виконання зобов'язань за договорами страхування з ймовірністю 99 % упродовж одного року за умови різних ставок інвестиційного доходу. Основним недоліком зазначеного підходу є неврахування усіх процесів та ризиків у діяльності страхової компанії, зокрема здійснення витрат на власну діяльність, проведення операцій перестраховування, залучення позикових коштів, понесення втрат у результаті банкрутства контрагентів, коливань ринкової кон'юнктури тощо. Таким чином, використання зазначеного підходу у пруденційному нагляді за страховою діяльністю призведе до недооцінки усіх ризиків у діяльності страхових компаній, що може викликати банкрутство страховиків під час реалізації прийнятих, але не оцінених ризиків. Тобто на перший погляд адекватно оцінений обсяг власного капіталу страхових компаній може виявитися недостатнім для виконання зобов'язань перед клієнтами та контрагентами.

У роботі Ж. Дене достатній обсяг власного капіталу розраховується як різниця між вартістю активів та зобов'язань [431]:

$$\begin{cases} BK > 0; \\ BK = A - Z, \end{cases} \quad (2.1)$$

де $BK > 0$ – умова достатності капіталу страхової компанії;

ВК – власний капітал страхової компанії;

А – активи страхової компанії;

З – зобов'язання страхової компанії.

Запропонований Ж. Дене підхід до оцінювання достатності капіталу страхової компанії (формула 2.1) дозволяє визначити необхідний розмір власного капіталу, однак він ґрунтується на поточній оцінці вартості активів і зобов'язань та не враховує ймовірність їх змін. Перевищення обсягу активів над зобов'язаннями не гарантує здатність страхової компанії покривати непередбачувані збитки, адже ймовірність отримання доходів та збитків є різною. Залежно від рівня ризиків один і той самий обсяг власного капіталу може бути надлишковим або, навпаки, недостатнім.

Значного розповсюдження в сфері страхування отримала формула Крамера – Лундберга, яка дозволяє розрахувати достатній розмір власного капіталу страхової компанії шляхом порівняння динаміки валових страхових премій і виплат. Відповідно до моделі Крамера – Лундберга власний капітал страхової компанії є достатнім, якщо виконується така умова:

$$ВК_t > ВК_{t-1} + СП_t - СВ_t, \quad (2.2)$$

де $ВК_t$ – власний капітал страхової компанії в момент часу t ;

$ВК_{t-1}$ – початковий обсяг власного капіталу страхової компанії;

$СП_t$ – загальний обсяг валових страхових премій у момент часу t ;

$СВ_t$ – загальний обсяг валових страхових виплат у момент часу t ,

який розраховується за формулою $СВ_t = \sum СВ_i$, де $СВ_i$ – страхова виплата за i -м страховим випадком [394].

У процесі здійснення розрахунків за формулою 2.2 робиться припущення, що загальна кількість страхових випадків за проміжок часу t підпорядковується закону розподілу випадкових подій Пуассона. Недоліком підходу Крамера – Лундберга є те, що у ньому не враховуються доходи та ризики від інших видів діяльності страхової компанії, крім страхової, що призводить до заниження необхідного обсягу власного капіталу та може спричинити банкрутство фінансової установи.

Слепухіною Ю. Е. розроблено методику оцінювання достатності капіталу страхової компанії (формула 2.3), засновану на розрахунку показника відношення обсягу позикового капіталу до власного капіталу та

визначення відповідності абсолютних значень власного капіталу, статутного капіталу та страхових резервів їх нормативним розмірам [216].

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{CAR} = \frac{\text{ПК}}{\text{ВК}} \leq 5,13; \\ \text{ВК} \geq \text{НМП} + \text{НА} + \text{ДЗ}_n; \\ \text{ВК} \geq \text{СК}_m; \\ 0,1 \cdot \text{ВК} \geq \text{СС}_i - \text{СС}_{ni}; \\ \text{СР} = \text{СР}_n, \end{array} \right. \quad (2.3)$$

де $\text{CAR} \leq 5,13$ – умова достатності капіталу страхової компанії;

CAR – коефіцієнт достатності капіталу страхової компанії;

ПК – позиковий капітал страхової компанії;

ВК – власний капітал страхової компанії;

НМП – нормативна маржа платоспроможності страхової компанії;

НА – нематеріальні активи страхової компанії;

ДЗ_n – прострочена дебіторська заборгованість;

СК_m – мінімальний розмір статутного капіталу страхової компанії, визначений законодавством;

СС_i – страхова сума за i -м договором страхування;

СС_{ni} – страхова сума за i -м договором страхування, передана у пере-страхування;

СР – страхові резерви;

СР_n – обсяг страхових резервів, визначений на основі вимог законодавства.

Сутність оцінювання достатності капіталу страхової компанії на основі зазначеної моделі полягає у тому, що страхова компанія буде здатна виконувати зобов'язання, якщо позиковий капітал не перевищує її власний більше, ніж у 5,13 рази та у ході цього виконуються вимоги законодавства. Зазначений підхід характеризується простотою використання, що дозволяє оперативно реагувати на проблеми в діяльності страхових компаній та здійснювати необхідні заходи впливу. Втім, на думку авторів, показник відношення обсягу власного капіталу до позикового капіталу демонструє рівень боргового навантаження на діяльність страхової компанії, а не визначає достатність капіталу для покриття можливих непередба-

чуваних втрат у разі здійснення страхової та інвестиційної діяльності. Оскільки страховики з однаковими частками позикового капіталу можуть мати різні за рівнем ризику та ступенем диверсифікації портфелі активів, а, отже, ймовірність зазнавати збитків для цих компаній є різною.

На думку Супрун Н. В., кількісним вимірюванням достатності капіталу страхової компанії виступає регулятивний капітал. Науковець пропонує визначати регулятивний капітал, як власний капітал, що залишається після вирахування активів, які важко піддаються оцінці, мають низький рівень ліквідності або забезпечують функціонування компанії (матеріальні активи). На основі аналізу достатності регулятивного капіталу Супрун Н. В. запропонувала нормативи відповідності регулятивного капіталу обсягам страхової діяльності і якості активів страховика. Зазначений методичний підхід дозволяє оцінювати ризик ліквідності та ризик, пов'язаний зі знеціненням активів страхової компанії, але в той же час не враховує ризику, пов'язані з інвестиційною діяльністю, що не дозволяє об'єктивно визначити необхідний обсяг власного капіталу для покриття непередбачуваних збитків.

Значного поширення в науковій літературі [64; 132; 148] та в сфері нагляду за діяльністю страхових компаній [292] набули методики оцінювання достатності капіталу на основі показників запасу платоспроможності та маржі платоспроможності.

У Законі України "Про страхування" [364] показник перевищення фактичного запасу платоспроможності над нормативним запасом платоспроможності, разом із вимогами до розміру статутного капіталу, гарантійного фонду та достатності страхових резервів, віднесено до умов забезпечення платоспроможності страхових компаній. З огляду на це, доцільно дослідити взаємозв'язок між поняттями "достатність капіталу" та "платоспроможність".

Поняття "платоспроможність" характеризує здатність страхової компанії виконувати зобов'язання [248]. Достатність капіталу також визначає здатність страхової компанії виконувати зобов'язання, але тільки у випадку виникнення непередбачуваних збитків, коли всі джерела компенсації втрат, крім коштів власного капіталу, вичерпані. Таким чином, достатність капіталу є складовою платоспроможності. Під час оцінювання платоспроможності необхідно не лише враховувати достатність страхових резервів для покриття всіх очікуваних збитків за договорами

страхування, але також і достатність власного капіталу для компенсації непередбачуваних збитків у тому обсязі, який не може бути покритий страховими резервами.

Відповідно до національного законодавства [363] достатність капіталу страхової компанії розраховується за формулою (2.4).

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{CAR} = \frac{\text{ФЗП}}{\text{НЗП}} > 1; \\ \text{ФЗП} = \text{ВК} - \text{НА}; \\ \text{НЗП} = \max \{ \text{НЗП}_{\text{пр}}; \text{НЗП}_{\text{вип}} \}; \\ \text{НЗП}_{\text{пр}} = 0,18 \cdot (\text{СС} - 0,5 \cdot \text{СП}); \\ \text{НЗП}_{\text{вип}} = 0,26 \cdot (\text{СС} - 0,5 \cdot \text{СВ}) \end{array} \right. \quad (2.4)$$

де $\text{CAR} > 1$ – умова достатності капіталу страхової компанії;

CAR – коефіцієнт достатності капіталу страхової компанії;

ФЗП – фактичний запас платоспроможності;

НЗП – нормативний запас платоспроможності;

$\text{НЗП}_{\text{пр}}$ – нормативний запас платоспроможності, обчислений на основі премій;

$\text{НЗП}_{\text{вип}}$ – нормативний запас платоспроможності, обчислений на основі виплат;

СП – сума страхових премій за останні 12 місяців;

СВ – сума страхових виплат за останні 12 місяців [364].

За основу під час розробки показників ФЗП та НЗП (формула 2.4) покладені вимоги Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС *Solvency I* [292], яка прийнята у результаті формалізації, перегляду та внесення змін до чинних у Європейському союзі нормативів. Реформа ухвалена Європарламентом та Радою Європи 2002 року та отримала назву *Solvency I* [292]. Вона включає вимоги до формування страховиком адекватної фактичної маржі платоспроможності у розмірі не меншому, ніж нормативна маржа платоспроможності та мінімальний гарантійний фонд. Для страхових компаній, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя, достатність капіталу на основі показників

фактичної та нормативної маржі платоспроможності розраховується за такою формулою:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{CAR} = \frac{\text{ФМП}}{\text{НМП}} > 1; \\ \text{ФМП} = \text{ВК} - \text{НА} + \text{СБ}; \\ \text{СБ} + \text{ПАК} \leq 0,5 \cdot \text{ФМП}; \\ \text{НМП} = \max \left[\text{НМП}_{\text{пр}}; \text{НМП}_{\text{вип}} \right]; \\ \text{НМП}_{\text{пр}} = \left[0,18 \cdot \text{СП}_1 + (0,16 \cdot \text{СП}_2) \right] \cdot \max \left[\frac{\text{СВ} - \text{СВ}_{\text{п}}}{\text{СВ}}; 0,5 \right]; \\ \text{НМП}_{\text{вип}} = \left[0,26 \cdot \text{СВ}_1 + (0,23 \cdot \text{СВ}_2) \right] \cdot \max \left[\frac{\text{СВ} - \text{СВ}_{\text{п}}}{\text{СВ}}; 0,5 \right], \end{array} \right. \quad (2.5)$$

де CAR – коефіцієнт достатності капіталу страхової компанії;

ФМП – фактична маржа платоспроможності;

НМП – нормативна маржа платоспроможності;

ВК – власний капітал страхової компанії;

СБ – субординований борг страхової компанії;

ПАК – привілейований акціонерний капітал страхової компанії;

НМП_{пр} – нормативна маржа платоспроможності, обчислена на основі страхових премій;

НМП_{вип} – нормативна маржа платоспроможності, обчислена на основі страхових виплат;

СП₁ – сума надходжень страхових премій до 50 млн євро;

СП₂ – сума надходжень страхових премій понад 50 млн євро;

СВ – загальна сума страхових виплат за останні три роки;

СВ_п – загальна сума страхових виплат за останні три роки, сплачена перестраховиками;

СВ₁ – середньорічна сума страхових виплат за три роки до 35 млн євро;

СВ₂ – середньорічна сума страхових виплат за три роки понад 35 млн євро [292].

Відповідно до формули(2.5), фактична маржа платоспроможності визначається як вартість активів, вільних від будь-яких зобов'язань, за вирахуванням суми нематеріальних активів. Не більше 50 % фактичної маржі платоспроможності може бути сформовано за рахунок привілейованого акціонерного капіталу та субординованого боргу.

Коефіцієнти 0,16 та 0,23 для розрахунку нормативних показників маржі платоспроможності використовуються для страховиків, які акумулюють за рік страхові премії на суму, що перевищує 50 млн євро, та здійснюють у середньому страхові виплати більше, ніж на 35 млн євро. Доцільність використання понижених коефіцієнтів обґрунтовується припущенням, що страхові компанії зі значними обсягами діяльності мають більш збалансовані та диверсифіковані страхові портфелі.

Під час розрахунку нормативної маржі платоспроможності методом виплат період спостереження складає три роки, що обумовлено необхідністю врахування середньорічних коливань обсягів збитків. Для видів страхування цивільної відповідальності перевізників повітряним, морським, річковим транспортом, а також страхування загальної відповідальності страхові премії та виплати для розрахунку нормативної маржі платоспроможності збільшуються на 50 %.

Одна третина нормативної маржі платоспроможності становить гарантійний фонд, який для компаній, що здійснюють страхування відповідальності, повинен дорівнювати не менше 3 млн євро, для всіх інших – не менше 2 млн євро. Якщо страхова компанія займається декількома видами страхування, то для розрахунку приймається той вид страхування, для якого встановлені вищі вимоги. Оскільки у *Solvency I* інвестиційний ризик не враховується у нормативі достатності капіталу, у ЄС розроблено вимоги щодо інвестування коштів технічних резервів страхових компаній шляхом накладення обмежень на типи активів, в які компанії можуть інвестувати вільні кошти, та визначення граничних розмірів цих інвестицій.

Григоренком І. В. розроблено методику визначення достатності статутного капіталу страхової компанії на основі показників нормативної та фактичної маржі платоспроможності. Відповідно до запропонованого підходу статутний капітал страхової компанії є достатнім, якщо виконується така умова [64]:

$$\begin{cases} SK \geq SK_d \\ SK_d = 1,3 \times \text{НМП} - A_1 + A_2, \end{cases} \quad (2.6)$$

де SK – обсяг статутного капіталу;

SK_d – достатній обсяг статутного капіталу;

НМП – нормативна маржа платоспроможності;

A_1 – сума додаткового, резервного капіталу та нерозподіленого прибутку;

A_2 – сума нематеріальних активів та простроченої дебіторської заборгованості.

У дисертації Луконіна С. В. для оцінювання достатності капіталу страхової компанії удосконалено методику розрахунку маржі платоспроможності. За цим підходом достатність капіталу визначається за формулою (2.7).

$$\begin{cases} \text{CAR} = \frac{\text{ФМП}}{\text{НМП}} > 1,3; \\ \text{ФМП} = \sum_{i=1}^n \text{П}_i + \sum_{j=1}^m \text{А}_j; \\ \text{НМП} = \max \left\{ \text{НМП}_1; \text{СК}_{\min} \right\} \end{cases} \quad (2.7)$$

де $\text{CAR} > 1,3$ – умова достатності капіталу страхової компанії;

НМП – нормативна маржа платоспроможності;

СК_{\min} – мінімальний розмір статутного капіталу;

П_i – пасиви, які беруться у розрахунок;

А_j – активи, що не беруться у розрахунок [148].

У роботі [148] наведено порядок розрахунку НМП_1 на основі використання системи необхідних параметрів, таких, як корегуючі коефіцієнти, які враховують участь перестраховика в преміях, індекси страхових премій та виплат. До активів, які беруться до розрахунку фактичної маржі платоспроможності (формула 2.7), належать власний капітал і доходи майбутніх періодів. Лікуніним С. В. розроблено класифікацію активів для визначення ФМП. Капітал страхової компанії є достатнім, якщо фактична маржа платоспроможності перевищує нормативну маржу платоспроможності в 1,3 рази.

Корженевська Г. М. для оцінювання достатності капіталу страхової компанії пропонує розраховувати нормативну маржу платоспроможності не на основі двох показників (відповідно до формули 2.5), а на основі трьох (формула 2.8).

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{CAR} = \frac{\text{ФМП}}{\text{НМП}} > 1; \\ \text{ФМП} = \text{ВК} - \text{НА} - \text{ДЗ}_п \\ \text{НЗП} = \max \left[\text{НЗП}_{\text{пр}}; \text{НЗП}_{\text{вип}}; \text{НЗП}_{\text{РЗВ}} \right] \\ \text{НЗП}_{\text{РЗВ}} = \text{РЗВ} \cdot \text{I}_{\text{РЗВ}} \cdot \max \left[\frac{\text{СВ} - \text{СВ}_п}{\text{СВ}}; 0,5 \right] \\ \text{I}_{\text{РЗВ}} = 0,18 \cdot 100/\text{H}_р, \end{array} \right. \quad (2.8)$$

де $\text{CAR} > 1$ – умова достатності капіталу страхової компанії;

$\text{НМП}_{\text{пр}}$ – нормативна маржа платоспроможності, обчислена на основі страхових премій (формула 2.5);

$\text{НМП}_{\text{вип}}$ – нормативна маржа платоспроможності, обчислена на основі страхових виплат (формула 2.5);

$\text{НМП}_{\text{РЗВ}}$ – нормативна маржа платоспроможності, обчислена на основі резерву заявлених, але неврегульованих збитків;

РЗВ – обсяг резерву заявлених, але неврегульованих збитків;

$\text{I}_{\text{РЗВ}}$ – індекс резерву заявлених, але неврегульованих збитків;

$\text{H}_р$ – норма резервування [132].

Методики оцінювання достатності капіталу з використанням показника нормативного запасу платоспроможності [363] або нормативної маржі платоспроможності [64; 132; 148; 292] є простими та зрозумілими, дозволяють порівнювати результати різних компаній. У той же час ці підходи мають деякі недоліки, про що наголошують у своїй роботі Желязо А. М. та Чекмарьова А. Л. [86], В. Дайхель [289], Котлобовський І. Б. та Сметанін А. Є. [134], Салін В. Н. та Клочкова А. А. [374].

Так, Желязо А. М. та Чекмарьов А. Л. зазначають, що нормативний запас платоспроможності не враховує вплив ризиків на розмір капіталу страхової компанії [86, с. 114]. В. Дайхель до основних недоліків показників маржі платоспроможності зараховує таке: підхід заснований переважно на факторах, не враховує індивідуальні ризики компанії, взаємозалежність активів та зобов'язань не береться до уваги, відсутня мотивація запровадження ризик-менеджменту в компанії, нормативні вимоги не скоординовані з внутрішніми корпоративними підходами до ризик-менеджменту [289].

На думку Котлобовського І. Б. та Сметаніна А. Є. основними слабкими місцями показника нормативної маржі платоспроможності є: оцінка активів та зобов'язань не базується на ринкових принципах; розміри страхових

премій і виплат недостатньо підходять для коректного оцінювання страхового ризику; інші ризики не враховуються або враховуються лише частково; не береться до уваги диверсифікація ризиків, певні форми передачі ризиків, залежність між активами та зобов'язаннями; врахування перестраховування є обмеженим; кредитоспроможність перестраховика не впливає на нормативний розмір капіталу [134, с. 40].

Саліна В. Н. та Клочкова А. А. зазначають, що система регулювання достатності капіталу на основі вимог до маржі платоспроможності була піддана критиці, оскільки вона не відображає ризики катастрофічних збитків, яким схильні страхові компанії, а також не враховує ризик володіння активами [373, с. 69].

Окремі недоліки методики оцінювання достатності капіталу на основі вимог до маржі платоспроможності враховуються та усуваються у Вимогах до ризикового капіталу (*Risk-Based Capital Requirements – RBCR*), що запроваджені в США Національною асоціацією страхових комісарів (NAIC) у 1993 – 1994 рр. для нагляду за страховими компаніями [427]. Пізніше концепція RBCR була взята за основу під час встановлення наглядових вимог до капіталу в Японії [439], Йорданії [483] та Індонезії [438], а також у ході розроблення рейтингових методик оцінки достатності капіталу всесвітньо визнаними рейтинговими агентствами *A. M. Best* [482], *Moody's* [445] та *Standard and Poor's* [440].

Ключова характеристика RBCR полягає у тому, що компанія повинна володіти достатнім розміром капіталу для покриття усіх ризиків, що піддаються кількісному оцінюванню. Показник достатності капіталу у концепції RBC розраховується за формулою:

$$\begin{cases} \text{CAR}_{\text{RBC}} = \frac{\text{TAC}}{\text{RBC}} \cdot 100 \% > 200 \% ; \\ \text{TAC} = A - Z \\ \text{RBC} = 0,5 \cdot [R_0 + \sqrt{R_1^2 + R_2^2 + R_3^2 + R_4^2 + R_5^2}], \end{cases} \quad (2.9)$$

де $\text{CAR}_{\text{RBC}} > 200 \%$ – умова достатності капіталу страхової компанії;

CAR_{RBC} – коефіцієнт достатності капіталу страхової компанії;

TAC – загальний скорегований капітал;

A – активи страхової компанії;

Z – зобов'язання страхової компанії;

R_0 – ризик позабалансових активів;

R_1 – ризик інвестування в облігації;

- R₂ – ризик інвестування в акції;
- R₃ – кредитний ризик;
- R₄ – ризик страхових резервів;
- R₅ – ризик страхових премій;
- RBC – ризиковий капітал [427].

Загальний скоригований капітал (TAC) визначається як вартість активів за вирахуванням зобов'язань. RBC розраховується як інтегрований показник, що для компаній, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, об'єднує три групи ризиків: ризики позабалансових активів, ризик активів і страхові ризики. Для кожної групи ризиків застосовуються досить складні методики для визначення ризикового капіталу, які враховують індивідуальні особливості компаній. Так, наприклад, необхідний капітал для покриття ризику за окремим видом активу визначається шляхом добутку розміру такого активу на відповідний ризиковий фактор. Страховий ризик залежить від структури страхового портфеля компанії: для компаній, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, ризиковий фактор змінюється від 7 до 35 % за окремими видами страхування. Ризикові фактори розраховуються статистично на державному рівні за даними спостережень за відповідними індексами.

Для здійснення державного нагляду за фінансовою стійкістю страхових компаній на основі співвідношення загального скорегованого капіталу (TAC) з ризиковим капіталом (RBC) визначаються п'ять рівнів можливого впливу наглядового органу на діяльності страхової компанії. Капітал страхової компанії вважається достатнім, якщо $CAR_{RBC} > 200\%$.

На основі проведеного аналізу методики оцінювання достатності капіталу в США можна зробити висновок, що в RBC усунені деякі недоліки показника відношення нормативної маржі платоспроможності до фактичної маржі платоспроможності, а саме:

- застосовується більш точна оцінка страхового ризику: коефіцієнти страхових ризиків відображають коливання збитковості в аспекті окремих видів страхування;
- урахується вплив ринкового та кредитного ризиків на обсяг вимог до ризикового капіталу;
- ураховуються взаємозв'язки між ризиками за рахунок використання кореляційної формули для розрахунку RBC.

До слабких місць методики RBCR належать: не береться до уваги диверсифікація ризиків; під час розрахунку ризику дефолту перестра-

ховика не враховується рейтинг його фінансової стійкості; кредитний ризик не враховує ймовірність дефолту інших контрагентів страхової компанії, зокрема: банків, в яких у страховика відкриті поточні та депозитні рахунки, дебіторів тощо; методика не відображає ризики катастрофічних збитків та операційні ризики; проста кореляційна формула не достатньо точно враховує взаємозв'язки між ризиками.

У світі найбільш прогресивним вважається підхід до оцінювання достатності капіталі страхових компаній, що використовується в Директиві *Solvency II* [395]. Цей підхід складається з трьох основних положень:

- порядку розрахунку мінімального та нормативного коефіцієнтів достатності капіталу;
- вимог до складових елементів наявного капіталу страхової компанії, що включаються до розрахунку показників достатності капіталу;
- контрольних рівнів достатності капіталу.

Відповідно до *Solvency II* страхова компанія має достатній розмір капіталу, якщо виконується така умова (формула 2.10):

$$\begin{cases} \text{CAR}_{\text{tar}} = \frac{\text{HK}_{\text{SCR}}}{\text{SCR}} > 1; \\ \text{CAR}_{\text{min}} = \frac{\text{HK}_{\text{MCR}}}{\text{MCR}} > 1, \end{cases} \quad (2.10)$$

де CAR_{tar} – цільовий коефіцієнт достатності капіталу;

CAR_{min} – мінімальний коефіцієнт достатності капіталу;

HK_{SCR} – наявний капітал для покриття SCR;

HK_{MCR} – наявний капітал для покриття MCR;

SCR – необхідний платоспроможний капітал;

MCR – мінімальний необхідний капітал [395].

У формулі (2.10) наявний капітал визначається як різниця між сумою активів та зобов'язань, тобто є чистими активами страхової компанії. Зобов'язання включають страхові резерви, а також інші елементи залученого та позикового капіталу, за винятком гібридних боргових фінансових інструментів (субординованого боргу), які для цілей оцінювання достатності капіталу прирівнюються до власного капіталу.

Включення окремих елементів власного та гібридного капіталів до складу наявного капіталу здійснюється у тому випадку, якщо вони забезпечують досягнення однієї або двох таких цілей:

- зниження ймовірності банкрутства страхової компанії за рахунок поглинання збитків;
- компенсації втрат страхувальників у разі ліквідації страховика.

З урахуванням цього власний капітал (за винятком вартості привілейованих акцій) враховується у складі наявного капіталу у повному обсязі, адже дозволяє покривати збитки та компенсувати втрати споживачів страхових послуг за будь-яких обставин. Розмір субординованого боргу під час визначення обсягу наявного капіталу обмежується, бо за рахунок нього страхова компанія не може покрити збитки поточної діяльності.

Згідно з положеннями *Solvency II* наявний капітал страхової компанії складається з основного та додаткового капіталу та має три рівні (табл. 2.7). Як видно із табл. 2.7, елементи капіталу першого необмеженого рівня входять до складу наявного капіталу для покриття SCR та MCR у повному обсязі, до складових капіталу інших рівнів застосовуються кількісні обмеження. Авторами розроблено модель розрахунку наявного капіталу страхової компанії, яка відповідає вимогам директиви *Solvency II* (формула 2.11).

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{HK}_{\text{SCR}} = \text{HK}_1 + \text{HK}_2 + \text{HK}_3; \\ \text{HK}_1 = \text{HK}_{1\text{H}} + \text{HK}_{10}; \\ \text{HK}_{10} < 0,2 \cdot \text{HK}_1; \\ \text{HK}_1 > 0,5 \cdot \text{HK}_{\text{SCR}}; \\ \text{HK}_3 < 0,15 \cdot \text{HK}_{\text{SCR}}; \\ \text{HK}_{\text{MCR}} = \text{HK}_1 + \text{HK}_2; \\ \text{HK}_1 > 0,8 \cdot \text{HK}_{\text{MCR}}, \end{array} \right. \quad (2.11)$$

де HK_1 – наявний капітал першого рівня;

HK_2 – наявний капітал другого рівня;

HK_3 – наявний капітал третього рівня;

HK_{10} – обмежений наявний капітал першого рівня;

$\text{HK}_{1\text{H}}$ – необмежений наявний капітал першого рівня.

У формулі (2.11) необхідний платоспроможний капітал (SCR) – обсяг наявного капіталу, який з ймовірністю не менше 99,5 % гарантує виконання страховою компанією своїх зобов'язань за договорами страхування упродовж наступних 12 місяців [459]. Для розрахунку SCR враховуються всі ризики страховика, які можливо кількісно оцінити. Основними відповідно до *Solvency II* є страховий, ринковий, кредитний (ризик дефолту контрагентів) та операційний ризики. Визначення SCR може здійснюватися з використанням стандартної формули або за допомогою внутрішньої моделі страхової компанії.

Порядок розрахунку наявного капіталу страхової компанії

Елементи наявного капіталу		Капітал першого рівня		Капітал другого рівня	Капітал третього рівня
		Необмежений	Обмежений		
Згідно з вимогами Директиви ЄС 91/674/ЕЕС (далі – IAD)	Згідно з вимогами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"				
Основний капітал					
Сплачений статутний капітал (вартість простих акцій)	Зареєстрований капітал	+	-	-	-
Викуплені акції власної емісії	Вилучений капітал	-	-	-	-
Рахунок премії на акції	Додатковий капітал	+	-	-	-
Резерв переоцінювання активів	Капітал у дооцінках	+	-	-	-
Резерв	Резервний капітал	+	-	-	-
Нерозподілений прибуток минулих років	Нерозподілений прибуток	+	-	-	-
Прибуток поточного року		+	-	-	-
Сплачений статутний капітал (вартість привілейованих акцій)	Зареєстрований капітал (вартість привілейованих акцій)	-	+	-	-
Субординована заборгованість:					
• з датою погашення понад 10 років	-	-	+	-	-
• з датою погашення понад 5 років	-	-	-	+	-
• з датою погашення понад 3 роки	-	-	-	-	+
Додатковий капітал					
Неоплачений статутний капітал (вартість простих акцій)	Неоплачений капітал	-	-	+	-
Неоплачений статутний капітал (вартість привілейованих акцій)	Неоплачений капітал	-	-	+	-
Неоплачений субординована заборгованість					
• з датою погашення понад 10 років	-	-	-	+	-
• з датою погашення понад 5 років	-	-	-	-	+

Для розрахунку необхідного платоспроможного капіталу на основі стандартної формули застосовується модульний підхід, згідно з яким основні категорії ризиків (модулі) розподіляють на субмодулі. Так, модуль ринкового ризику включає такі субмодулі, як ризик змін процентних ставок, дохідності акцій, цін на нерухомість, індексу інфляції, валютного курсу тощо.

Для визначення необхідного платоспроможного капіталу за кожним субмодулем ризиків застосовуються два основні підходи: метод коефіцієнтів та метод стресових сценаріїв. Метод коефіцієнтів використовується також у методиках [64; 132; 148; 292] для визначення нормативної маржі платоспроможності та в системі RBC для розрахунку ризикового капіталу. Сутність методу стресових сценаріїв полягає у тому, що розмір необхідного капіталу за окремим субризиком визначається на основі оцінювання впливу одного або декількох сценаріїв на обсяг нетто-активів страховика. До таких стресів у *Solvency II* належать: непередбачуване падіння або зростання відсоткової ставки, коливання курсу акцій тощо.

Розраховані за окремими модулями (субмодулями) ризиків показники SCR агрегуються у інтегральний показник із метою визначення необхідного платоспроможного капіталу для страхової компанії загалом. У процесі агрегування враховується кореляція між ризиками з використанням коваріційної матриці, тому загальний розмір необхідного платоспроможного капіталу не дорівнює сумі потреб у капіталі для покриття кожного ризику.

Мінімальний необхідний капітал забезпечує мінімальний рівень, нижче якого обсяг наявного капіталу страхової компанії не повинен опускатися. Цей показник розраховувався на основі простої формули, яка має визначену верхню межу, що ґрунтується на орієнтованому на ризик необхідному платоспроможному капіталі, та нижню межу, визначену у абсолютному значенні. Залежно від співвідношення наявного капіталу з необхідним платоспроможним капіталом та мінімальним необхідним капіталом визначаються рівні достатності капіталу (рис. 2.4) та приймаються рішення щодо застосування наглядовим органом заходів впливу щодо до страхової компанії.

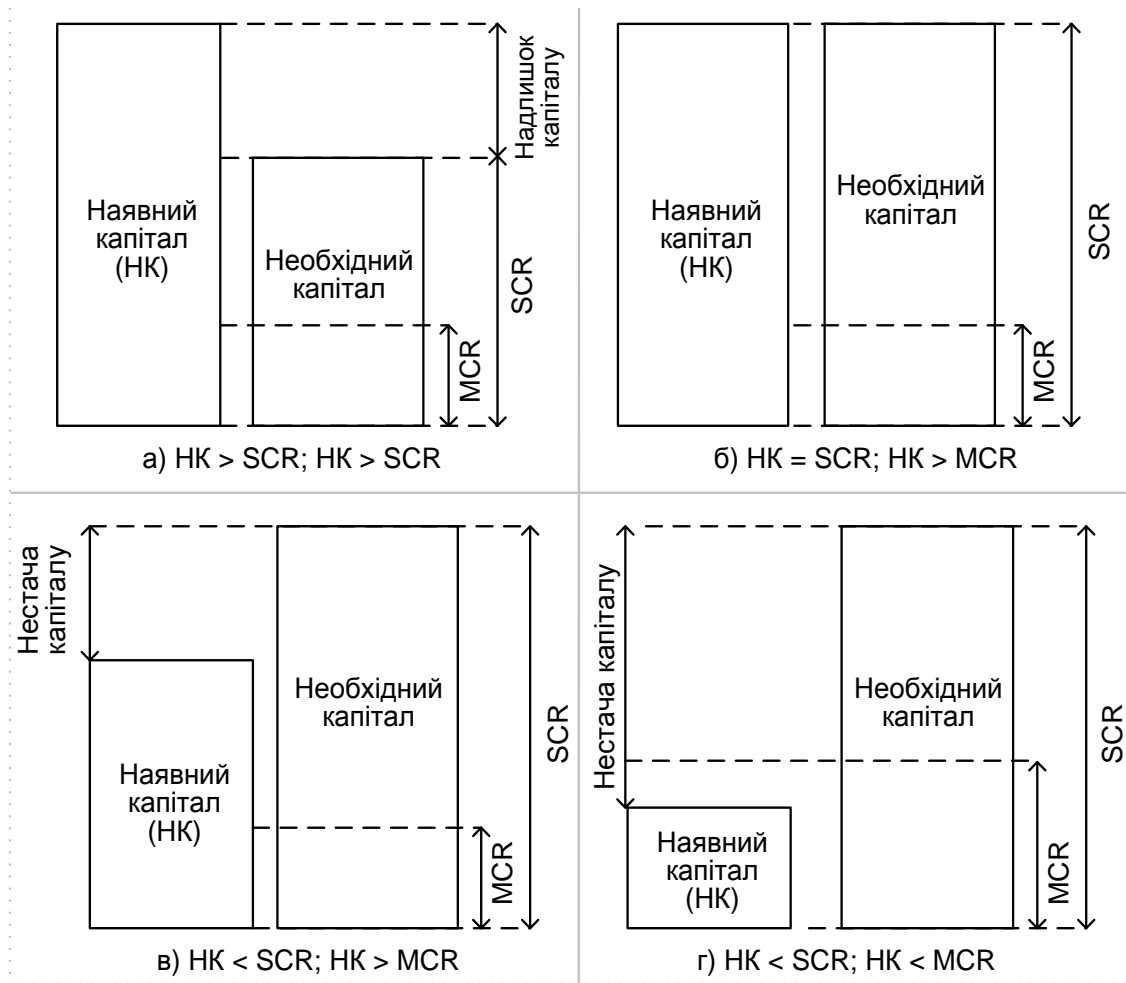

Рис. 2.4. Рівні достатності капіталу страхової компанії

У випадку, коли $НК_{SCR} \geq SCR$ та $НК_{MCR} > MCR$ (рис. 2.4), наглядові дії до страхової компанії не застосовуються. У ході цього надлишковий обсяг наявного капіталу ($SCR - НК_{SCR}$) може використовуватися фінансовою установою для фінансування додаткових операційних витрат у разі збільшення обсягів діяльності або для досягнення цільового кредитного рейтингу. Для рівня достатності капіталу, за якого $НК_{SCR} < SCR$, але $НК_{MCR} > MCR$, наглядовий орган може вимагати від страховика виконання дій, спрямованих на підвищення розміру наявного капіталу або зниження ризиків. Якщо $НК_{MCR}$ не покриває MCR , то дії наглядового органу відносно страховика можуть включати: відкликання ліцензій, обмеження на здійснення певних видів страхування, передачу страхового портфеля іншій страховій компанії, підвищення обсягу премій, що передаються на перестраховання та ін.

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що Директива *Solvency II* має значні переваги порівняно з іншими методиками оцінювання достатності капіталу, а саме: вимоги до капіталу розраховуються на основі кількісного оцінювання основних ризиків; урахується диверсифікація ризиків і кореляція між ризиками під час визначення вимог до капіталу; до складу наявного капіталу для покриття необхідного платоспроможного капіталу включається субординований борг та інші гібридні боргові фінансові інструменти, що дозволяє знизити витрати на залучення додаткових фінансових ресурсів для забезпечення достатності капіталу; оцінювання активів і зобов'язань у процесі визначення наявного капіталу страховика базується на ринкових принципах.

Використання методики оцінювання достатності капіталу відповідно до вимог *Solvency II* під час здійснення пруденційного нагляду за страховою діяльністю дозволяє з високою точністю прогнозувати банкрутство страхових компаній, сприяє зміцненню фінансової стійкості страхового ринку та мотивує керівництво страховиків удосконалювати підходи до управління ризиками та джерелами формування капіталу.

2.3. Елементи стандартизації у сфері управління ризиками для виконання контрольних функцій пруденційного нагляду

Стандартизація – це діяльність, спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкування в певній галузі на основі встановлення положень для загального та багаторазового використання стосовно реально існуючих і потенційних завдань [373]. Стандартизація концентрує найкращу практику і може постійно доопрацьовуватися. За аналогією з російським досвідом [135, с. 31] можна стверджувати, що врахування стандартів у діяльності підприємства дозволяє: зменшити витрати на розроблення внутрішніх документів і на зміни в організаційній структурі з метою впровадження / перебудови систем або процесів; підвищити ефективність передачі стандартизованих функцій на аутсорсинг; проводити оцінювання якості систем і процесів з точки зору загальноприйнятих підходів, викладених у стандартах; здійснювати обмін теоретичними знаннями та практичним досвідом у стандартизованій сфері.

Для регулятора наявність стандартизації дає змогу спростити перевірку якості систем і процесів, удосконалювати законодавство, ґрунтуючись на стандартах.

Еволюція ризик-менеджменту пройшла до теперішнього часу три етапи [112, с. 57] від "інтуїтивного" управління через управління окремими видами ризиків до системного інтегрованого управління не лише на рівні підрозділів, але й на корпоративному рівні. Поступово підхід "знизу – вгору", за якого окремі види ризиків підлягали певним регулювальним впливам, був доповнений підходом "згори – вниз", головною метою якого є забезпечення прийняттого рівня ризику для всієї компанії в цілому. Усвідомлення того, що загрозою є не ризик сам по собі, а тільки той ризик, що неправильно оцінений, яким неправильно керують або який є небажаним [460] стало передумовою виникнення концепції управління ризиками на рівні підприємства – корпоративного ризик-менеджменту (*enterprise [-wide] risk management* – ERM) [273, с. 573] або інтегрованого ризик-менеджменту (*integrated risk management* – IRM) [112, с. 57].

З 1995 року в світі почався активний розвиток процесів стандартизації в сфері ризик-менеджменту. Перші національні стандарти з управління ризиками з'явилися в Австралії і Новій Зеландії, потім у Канаді, Японії, Великобританії [135, с. 24]. На міжнародному рівні для уніфікації термінології у 2002 році набрав чинності Порадник ISO/IEC Guide 73:2002 "Менеджмент ризику. Терміни та визначення", останніми міжнародними стандартами у сфері ризик-менеджменту є ISO 31000:2009 "Ризик-менеджмент – принципи і поради до застосування" та ISO/IEC 31010:2009 "Ризик-менеджмент – методи оцінювання ризику" [135, с. 28].

Стандарти професійних об'єднань, зокрема Комітету спонсорських організацій Комісії Тредвея (COSO) "Управління ризиками організацій. Інтегрована модель" [389], та Федерації Європейських Асоціацій Ризик Менеджерів (FERMA) "Стандарти управління ризиками" [376] також заслуговують уваги.

Концептуальні основи управління ризиками організацій [389], розроблені COSO, визначають ризик-менеджмент як безперервний процес, що здійснюється радою директорів, менеджерами й іншими співробітниками, який починається під час розроблення стратегії і торкається всієї діяльності підприємства. Інтегроване управління реалізується як на рівні організації, так і кожним окремим підрозділом.

Згідно зі стратегією розвитку керівництво (акціонери) повинні оцінити власне ставлення до ризику або визначити рівень ризику, на який погоджується суб'єкт підприємництва, тобто допустимий ризик або "ризик-апетит" [273, с. 577]. На практиці ризик-апетит виражають у стратегії як кількісно, так і якісно [273, с. 577] шляхом прямого формулювання ставлення до ризику в місії організації, визначення переліку бажаних / небажаних сфер діяльності, цільового кредитного рейтингу, який відображає очікувану ймовірність банкрутства, частки або величини капіталу, яку компанія погоджується втратити під час здійснення діяльності на власний ризик в очікуванні отримання прибутку.

З позицій IRM головною метою стратегічного планування і управління є забезпечення прийняттого рівня ризику для всієї компанії в цілому за умови, що різні напрями діяльності можуть істотно відрізнятися як за масштабами операцій, так і за профілем ризиків [273, с. 587]. Ця мета полягає у знаходженні оптимального співвідношення між ризиком і дохідністю в масштабі всієї компанії та досягається на основі визначення оптимальної відповідності між розміром залучення капіталу і прийняттям ризиків [273, с. 574–575].

Управління ризиками є процесом, що розвивається разом із розвитком організації та вдосконалюється. Слід зауважити, що управління ризиками не лінійний, а циклічний процес, у якому майже всі компоненти можуть впливати один на одного [376]. Процес ризик-менеджменту наведений на рис. 2.5.

Ризик-менеджмент як всеохоплюючий процес включає визначення цілей компанії, системний аналіз та оцінювання ризиків кожного виду діяльності з метою прийняття максимально ефективних рішень для подальшого вирішення короткострокових і довгострокових завдань компанії в цілому. Крім цього, інтегроване управління ризиками має здійснювати процедури моніторингу та контролю за виконанням заходів, швидко реагувати та адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх змін. Критерієм оцінювання ефективності функціонування ризик-менеджменту може бути його основна мета – внесок у зростання вартості підприємства (вартості власного капіталу).

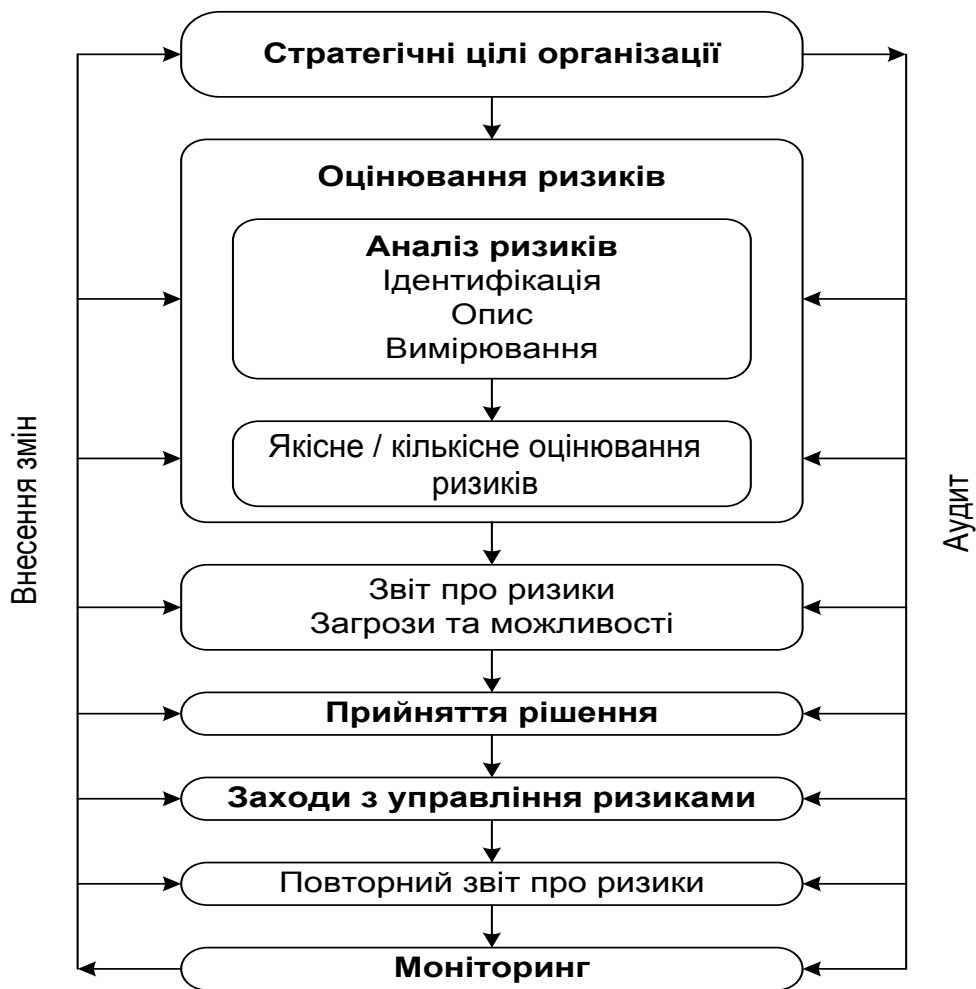

Рис. 2.5. Процес ризик-менеджменту

Більш детально процес управління ризиками розглядається в "Концептуальних основах управління ризиками організації" [389]. Згідно з цим стандартом до компонентів процесу ризик-менеджменту належать:

- внутрішнє середовище, яке є атмосферою в організації та визначає, яким чином ризик сприймається співробітниками організації, і як вони на нього реагують. Воно включає філософію управління ризиками й ризик-апетит, чесність і етичні цінності, а також те середовище, у якому вони існують;

- постановка цілей, які повинні бути визначені до того, як розпочнеться виявлення потенційно негативних подій, які можуть вплинути на досягнення стратегічної мети. Процес управління ризиками надає "розумну" гарантію того, що керівництво компанії має правильно організований процес вибору й формування цілей нижчого рівня (операційні, достовірності звітності, дотримання законодавства), і ці цілі відповідають місії та стратегії організації та рівню її ризик-апетиту;

- визначення подій (внутрішні та зовнішні), що впливають на досягнення цілей організації, повинні визначатися з урахуванням їх розподілення на ризики або можливості, останні повинні враховуватися керівництвом у процесі формування стратегії та постановки цілей;

- оцінювання ризиків, які аналізуються з урахуванням імовірності їхнього виникнення та впливу з метою визначення того, які дії відносно них необхідно застосовувати. Ризики оцінюються з точки зору існуючого та залишкового ризику;

- реагування на ризик, метод якого керівництво вибирає через відхилення від ризику, прийняття, зменшення або перерозподіл ризику, розробляючи низку заходів, які дозволяють привести виявлений ризик у відповідність до припустимого рівня та ризик-апетиту організації;

- засоби контролю, розроблення та встановлення яких відбувається таким чином, щоб забезпечувати "розумну" гарантію того, що реагування на ризик, що виникає, відбувається ефективно й вчасно;

- інформація й комунікації визначається, фіксується й передається в такій формі й у такі терміни, які дозволяють співробітникам виконувати їх функціональні обов'язки. Також здійснюється ефективний обмін інформацією в межах організації як вертикально "згори – вниз" та "знизу – вгору", так і горизонтально;

- моніторинг, у ході якого весь процес управління ризиками організації відслідковується та коригується у разі необхідності. Моніторинг здійснюється у межах поточної діяльності або шляхом проведення періодичних оцінок.

Зміст складових частин процесу управління визначається концепцією керівництва на управління організацією.

Управління ризиками можна розглядати не лише як процес, але і як систему. За аналогією з Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [327, с. 8] можна відокремити три підсистеми:

- підсистему управління (розподілу функцій, повноважень та відповідальності);

- підсистему ідентифікації і вимірювання ризику;

- підсистему супроводження (внутрішніх нормативних документів, засобів обліку, моніторингу, контролю, обміну інформацією).

Комплексна система управління ризиком має будуватися на створенні вертикалі управління ризиками, розподілі повноважень та відповідальності між функціональними підрозділами. Наглядовий орган (рада директорів, спостережна рада) формулює та адаптує стратегію, загальні принципи та підходи ризик-менеджменту, забезпечує нагляд за управлінням ризиками й аналізує поточний профіль ризиків організації.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо систем управління та розкриття інформації фінансовими установами [329], затвердженими Держфінпослуг, встановлення політики з визнання, оцінювання та управління ризиками діяльності фінансової установи, типів і розмірів ризиків, що приймаються, затвердження правил визнання, оцінювання, прийняття ризиків і процедур управління ризиками належить до виключної компетенції наглядового органу.

Виконавчий орган (правління) безпосередньо визначає, оцінює, управляє та контролює ризики діяльності. Повну відповідальність за функціонування системи управління несе керівник організації. Ключові обов'язки щодо підтримки процесу функціонування та постановки конкретних завдань на місцях виконують директор з управління ризиками, фінансовий директор, директор із внутрішнього аудиту й інші посадові особи. Інші менеджери повинні забезпечувати підтримку філософії організації в області управління ризиками, сприяти дотриманню показників ризик-апетиту, управляти ризиками у межах своїх зон відповідальності з врахуванням припустимих для їхнього підрозділу (їхньої сфери діяльності) рівнів ризику. Виконавці нижчої ланки відповідають за дотримання встановлених в організації процедур, норм і правил управління ризиками та за виконання поставлених завдань вищим керівником.

Місце системи управління ризиками в системі корпоративного управління [128] наведено на рис. 2.6.

Управління ризиками має бути інтегроване в загальну корпоративну культуру. На рис. 2.6 показано, що система внутрішнього контролю вбудована в систему процес ризик-менеджменту. Згідно з "Основними принципами страхової діяльності" [435, с. 21] система внутрішнього контролю є основним елементом управління ризиками і основою для безпечних та обґрунтованих операцій. Директива *Solvency II* [395] визначає, що система внутрішнього контролю виконує функцію перевірки дотримання нор-

мативних вимог, зокрема, оцінювання ризику нормативно-правової невідповідності і функцію складання звітності на всіх рівнях страховика.

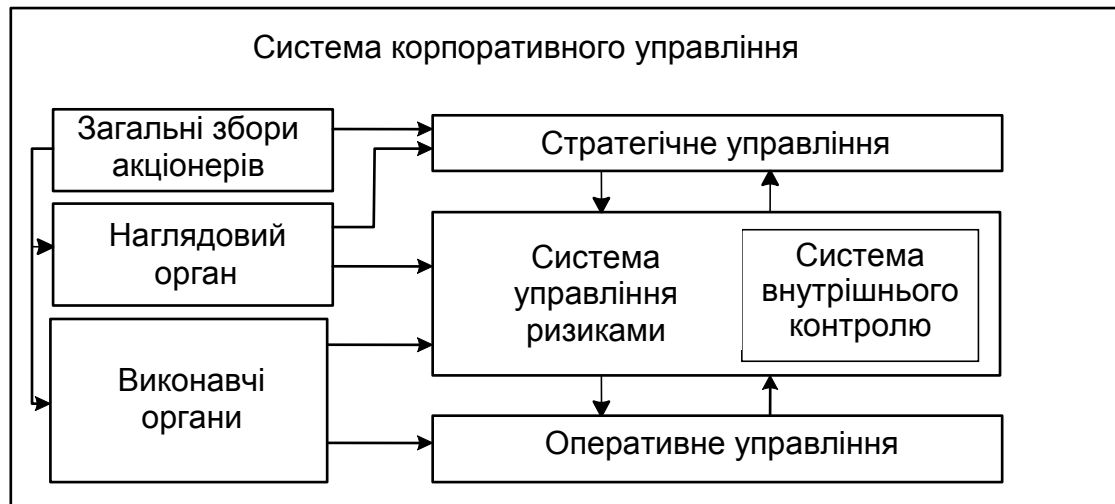

Рис. 2.6. Управління ризиками в системі корпоративного управління

Слід зазначити, що система внутрішнього контролю є важливим елементом ефективного управління ризиками й основою для безпечних та обґрунтованих операцій [435, с. 21], а процес внутрішнього контролю є складовою частиною процесу управління ризиками [389, с. 12]. Важлива функція внутрішнього контролю і ризик-менеджменту – це інформаційний та координуючий зв'язок між стратегічним і оперативним рівнями, від якого залежить ефективність функціонування всієї системи корпоративного управління.

Управління ризиками разом із внутрішнім контролем має спільні процеси і підсистеми, в тому числі процеси і підсистеми ідентифікації та вимірювання ризиків. Аналіз міжнародних та галузевих стандартів з практики управління ризиками [319; 327; 376; 389] доводить існування певних протиріч у визначенні термінів "аналіз", "вимірювання", "оцінювання", "ідентифікація". Порівняння термінів, що визначені цими стандартами, наведено у табл. 2.8.

Проаналізувавши термінологію стандартів (табл. 2.8), слід зазначити, що неузгодженість понять частково викликана некоректністю перекладів з іноземних мов, різним розумінням сутності ризику, застосування слів "аналіз" та "оцінювання" як синонімів. Коректне визначення понять можна здійснити, прослідкувавши безпосередньо процес аналізу ризику.

Порівняння термінів, визначених стандартами з ризик-менеджменту

Стандарт Термін	"Менеджмент ризику. Терміни та визначення", Держстандарт РФ	"Стандарти управління ризиками", FERMA	"Концептуальні основи", COSO	"Методичні рекомендації", НБУ
1	2	3	4	5
Аналіз ризику	Систематичне використання інформації для визначення джерел і кількісного оцінювання ризику. Аналіз ризику забезпечує базу для оцінювання ризику, заходів зі зниження ризику і прийняття ризику. Інформація може включати історичні дані, результати теоретичного аналізу, інформовану думку та стосуватися причетних сторін	Включає процеси ідентифікації, опису (детальний опис виявлених ризиків у визначеному форматі, що дозволяє здійснити їх подальший аналіз), вимірювання	Аналіз ризику з урахуванням ймовірності їх виникнення та впливу з метою визначення того, які дії у відношенні їх необхідно застосовувати	Виявлення, вимірювання та оцінювання всіх видів ризиків, у тому числі зв'язок і взаємний вплив між різними категоріями ризиків, отримання висновків про відповідність ризиків обраним параметрам
Визначення подій			Внутрішні й зовнішні події, що впливають на досягнення цілей організації, повинні визначатися з урахуванням їх розподілення на ризику або можливості	
Вимірювання ризику		Може бути кількісним, якісним або змішаним в частині ймовірності настання подій та їх можливих наслідків		Кількісне та якісне оцінювання

1	2	3	4	5
Ідентифікація ризику	Процес знаходження, складання переліку та опису елементів ризику. Елементи ризику можуть включати джерела або небезпеки, події, наслідки та ймовірність. Ідентифікація ризику може також відображати інтереси причетних сторін. Ідентифікація джерел – процес знаходження, складання переліку та опису джерел	Процес виявлення уразливості організації до ризику, що передбачає наявність повної інформації про організацію, ринок, законодавство, оточення, а також стратегії розвитку, операційні процеси, включаючи інформацію про загрози та можливості досягнення поставлених цілей		Виявлення ризику
Оцінювання ризику	Загальний процес аналізу та оцінювання ризику. Процес порівняння кількісно оціненого ризику з критеріями для визначення значущості ризику. Оцінювання може бути використано для сприяння рішенням щодо прийняття або оброблення ризику	Аналіз ризику та якісне/кількісне оцінювання	Процес включає аналіз та оцінювання ризику	
Оцінювання ризику кількісне /якісне	Оцінювання ризику кількісне – процес присвоєння значень ймовірності та наслідків ризику. Кількісне оцінювання може враховувати вартість, вигоди, інтереси причетних сторін та інші змінні, що розглядаються під час оцінювання ризику	Оцінювання відповідно до критеріїв, розроблених організацією. Оцінювання необхідне для прийняття рішення про значущість ризику для організації та його впливу для визначення заходів з управління ризиком	Ризики оцінюються з точки зору існуючого та залишкового ризику	Вимірювання ризику

Ідентифікація ризику, на думку авторів, полягає у знаходженні, складанні переліку, опису ризиків (негативних подій) і їх факторів. Ідентифікація, по суті, є визначенням переліку можливих подій, що впливають на досягнення цілей організації, та чинників, що викликають реалізацію цих подій.

Під час вимірювання ризиків найчастіше застосовуються оцінки (*estimation*), величина яких залежить від використаних методів і припущень тому, що деякі ризики не можна вимірювати прямо. У зв'язку з цим пропонується дотримуватися підходу, викладеному в "Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України" [327, с. 15]: вимірювання ризику – це кількісне і якісне оцінювання рівня ризику, у тому числі вимірювання зв'язку і взаємного впливу між різними категоріями ризиків, оцінювання існуючого та залишкового ризику. Оцінювання ризику як процес порівняння кількісно оціненого ризику з критеріями ризику для визначення значущості ризику (отримання висновків стосовно прийнятності ризику) є якісним оцінюванням ризику.

Разом ідентифікація та вимірювання становлять якісний та кількісний етапи аналізу ризику (див. рис. 2.5). Іноді ідентифікацію ризиків називають кваліфікацією, а оцінювання ризиків кількісними методами – квантифікацією [234, с. 6]. У результаті ідентифікації ризиків має бути отриманий системний опис сфер, об'єктів, ситуацій і факторів ризику, зокрема у вигляді класифікації.

Потреба ідентифікувати ризики, з'ясувати взаємозв'язки між ними для подальшого вимірювання ризику неплатоспроможності виникає у наглядового органу для виконання функцій нагляду на основі ризиків, і у страхових компаній, особливо якщо законодавчі норми містять вимоги до функціонування систем ризик-менеджменту. Як і оцінювання ризиків, їх виявлення і систематизація є суб'єктивним процесом і залежить від кваліфікації фахівця і поставлених завдань.

Питання класифікації ризиків діяльності страховика є досить складним. Труднощі виникають через тісні взаємозв'язки між ризиками, що заважає розглядати їх ізольовано. Коли відбувається процес групування, то завжди постає проблема вибору рівня деталізації: доцільність об'єднання окремих ризиків або розподілення їх на компоненти.

Розподіл ризику на категорії однозначно здійснити не можна: ризик притаманний будь-якій економічній діяльності та існує безліч факторів,

тому будь-яка класифікація буде умовною, оскільки провести чітку межу між окремими групами факторів ризику буде досить складно [33, с. 39].

У звіті KPMG "Вивчення методологій оцінювання загального фінансового стану страхової діяльності для перспектив пруденційного нагляду" [473] зазначено, що складна природа страхового бізнесу не дозволяє (і в цьому немає обов'язкової необхідності) встановлювати єдину систему класифікації ризику для страхової галузі. Класифікація, що працює якісно для однієї компанії, не обов'язково буде корисною для іншої. Це, однак, не усуває можливості високорівневої класифікації з визначеною у загальних рисах структурою, що може використовуватися для наглядових цілей [473, с. 23].

Прикладом високорівневої класифікації є розподіл ризиків страховиків підкомітетом IAIS з платоспроможності та актуарних питань на такі групи [194, с. 170]: технічні ризики (ризики, пов'язані з зобов'язаннями), тобто різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані із технічним або актуарним базисом розрахунків страхових внесків і технічних резервів у страхуванні життя та страхуванні іншому, ніж страхування життя, а також ризики, пов'язані з операційними витратами, надмірним або нескоординованим їх зростанням; інвестиційні ризики (ризики, пов'язані з активами), тобто різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані зі спроможністю страховика управляти активами; нетехнічні ризики, тобто ризики, які не можна належним чином віднести до технічних чи інвестиційних ризиків.

Аналіз публікацій з ідентифікації, вимірювання та управління ризиками страховика [273; 400; 402; 456; 458; 472; 473] свідчить про недостатню сполучність та узгодженість різних розподілів ризиків, але дозволяє відокремити два підходи до класифікацій [456, с. 18]:

- групування ризиків за ефектами (наслідками);
- групування ризиків за причинами виникнення.

Ефекти впливу більш очевидні, ніж причини ризику, тому під час класифікації найчастіше застосовується перший підхід, який у подальшому використовують для вимірювання ризиків діяльності, оцінювання достатності капіталу з урахуванням ризиків, раннього попередження неплатоспроможності. Але якщо ідентифікувати та вимірювати ризики тільки за наслідками, характеристика ризик-профілю компанії буде неповною.

Підхід групування ризиків за причинами має перевагу: він допомагає осмислити можливий вплив джерел ризику на фінансовий стан компанії і дозволяє більш якісно обґрунтовувати рішення з управління ризиками. Найбільш успішне групування за причинами виникнення здійснено представниками європейських органів нагляду [456, с. 20, 22] у вигляді карти ризиків страховика (див. рис. 1.3).

Ще однією класифікацією за цим підходом є групування KPMG за можливостями впливу і контролю за ризиками з боку страховика [473] (див. додаток А). KPMG запропонував поділяти ризики на систематичні, системні та ризики на рівні юридичної особи. Систематичні ризики зумовлені зовнішніми факторами, які впливають на всю галузь страхування. До них належать ризик ринкової конкуренції та правовий ризик змін у страховому законодавстві.

Системні ризики пов'язані з локальними або глобальними економічними та соціальними факторами, які можуть опосередковано вплинути на страхові компанії. Прикладами системних ризиків є економічні, соціальні, технологічні, політичні ризики. У більшості випадків страхова компанія не може їх контролювати. Між тим, ризики на рівні страховика (внутрішні ризики) – у межах контролю компанії.

Виявлення причин ризиків і зміни їх рівня дає змогу більш критично вивчати класифікації за наслідками настання ризикових подій. Одним із різновидів таких групувань є виокремлення лише основних факторів, що призводять до негативних фінансових результатів, зокрема розподіл ризиків за сферами походження в діяльності фінансової установи (операційною діяльністю, фінансовими операціями та стратегічним управлінням), як тлумачиться в "Енциклопедії фінансового ризик-менеджменту" [273, с. 479]. Згідно з цією класифікацією ризики розподіляють за видами діяльності на три категорії: операційний, фінансовий та бізнес-ризик.

У страховика розподіл внутрішніх ризиків за сферами походження можна здійснити з таким уточненням: з операційного ризику необхідно відособити страховий ризик як окремий вид операційного.

Розроблена схема розподілу внутрішніх ризиків страховика за видами діяльності наведена на рис. 2.7.

Усі ризики на рис. 2.7 розподілені на три рівні: I – ризики за видами діяльності страховика, II – ризики організації діяльності та ухвалення рішень (що відповідають 1 – 4 групам причин карти ризиків), III – ризики фінансових результатів (5 група причин карти ризиків).

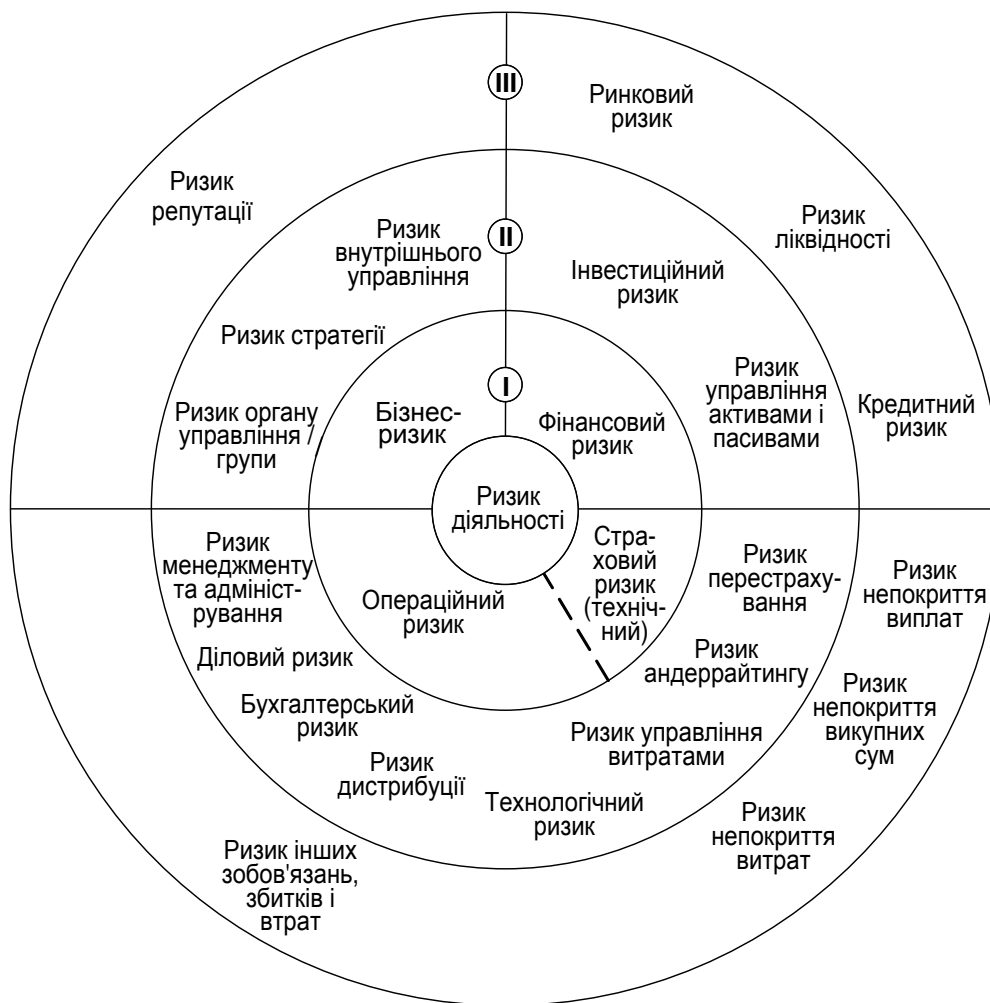

Рис. 2.7. Схема розподілу внутрішніх ризиків страховика за сферами походження

Групування ризиків на рис. 2.7 показує вплив управлінських рішень і дій персоналу в різних сферах діяльності на можливість отримання негативних фінансових результатів. Зовнішні ризики та ризик оцінювання (6 група причин карти ризиків) на схемі не відображені, але вони є складовими багатьох ризиків II та III рівнів. Умовність наведеного розподілу пояснюється тісним поєднанням причин негативних подій і прихованим впливом зовнішніх ризиків.

Значна частина класифікацій за ефектами впливу здійснена для подальшого вимірювання ризиків. У зв'язку з цим необхідно розглянути розподіл ризиків за критерієм можливості їх кількісного оцінювання. За цим групуванням ризик розподіляється на кількісний, що піддається вимірюванню, та якісний, який кількісно виміряти важко [475, с. 14]. Схема класифікації складових ризиків сукупного ризику діяльності, наведена на рис. 2.8.

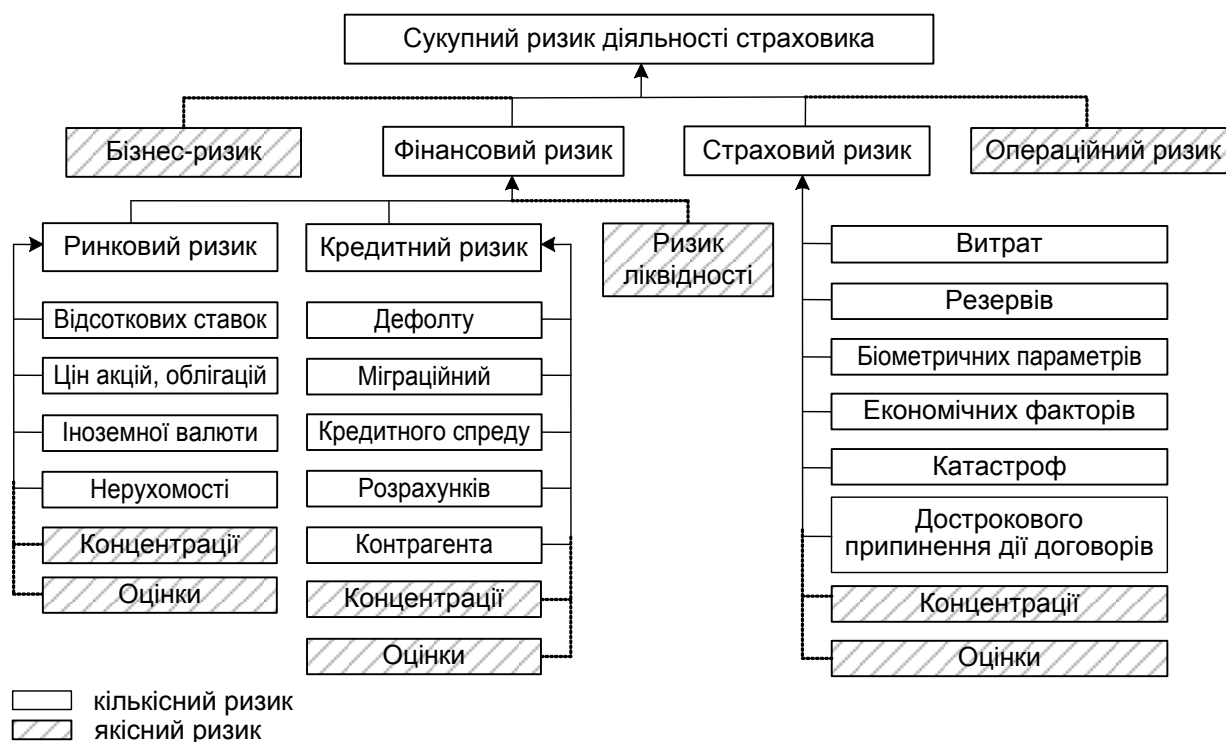

Рис. 2.8. Класифікація складових сукупного ризику діяльності страховика

Класифікацію розроблено з урахуванням досліджень з оцінювання необхідного капіталу платоспроможності SCR для переходу на *Solvency II* [458]. На рис. 2.8 відображено, що фінансовий та страховий ризики оцінюються кількісно. Фактори цих ризиків включаються в стандартні формули розрахунку SCR. До ризиків, які важко виміряти кількісно, віднесено бізнес-ризик, ризик ліквідності та операційні ризики (крім страхових). Такі ризики оцінюються якісно, але обов'язково враховуються в розмірі сукупного ризику за стандартизованим підходом.

На відміну від стандартних формул розрахунку SCR, індивідуальні методи визначення сукупного ризику (стохастичні та детерміністичні внутрішні моделі, стрес-тестування) згідно із звітом KPMG [473, с. 23–24] мали тенденцію не зосереджуватися на класифікації ризиків, а ідентифікувати лише кількісні фактори для подальшого визначення потреби в капіталі. Деталізована карта ризиків, отримана групою П. Шарма [456] (див. рис. 1.2) та доповнена О. Корват [127], доводить, що якісні ризики мають бути враховані в оцінюванні сукупного ризику діяльності.

Існує практика розрізняти ризики, що прямо впливають на активи (ринкові і кредитні), і ті, що впливають на зобов'язання (актуарні і бізнес ризики), а також ризики ліквідності та репутації, які не капіталізовані і не відображені в балансі [76, с. 44]. Для структурування ризиків страхової

діяльності як потенційної небезпеки втрат ресурсів, появи додаткових витрат, недоотримання доходів пропонується виокремлювати економічні складові діяльності страховика (активи, пасиви і грошові потоки від страхової, перестрахової та інвестиційної діяльності), а також можливі небезпечні події стосовно цих економічних складових (зменшення, втрата тощо) (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Зразок класифікації ризиків
за економічними складовими діяльності страховика**

Групи ризиків	Економічні складові	Ризики (можливі небезпечні події)	Приклади факторів прямого впливу	Приклади факторів опосередкованого впливу
1	2	3	4	5
Ризики, пов'язані із зобов'язаннями та страховою діяльністю	Страхові платежі	Зменшення	Кількість договорів. Розмір страхових сум. Розмір страхових тарифів. Концентрація страхових платежів за окремими галузями, клієнтами, регіонами тощо	Ризик ринкової конкуренції. Ризик стратегії. Ризик репутації. Ризик економічного циклу. Місткість ринку. Ризик бізнес-подій. Операційний ризик
	Страхові платежі, належні перестраховикам	Незбалансоване збільшення	Ставки перестраховування. Розмір перестраховування	Операційний ризик. Політичні, правові, податкові ризики
	Чисті страхові виплати (страхові виплати за вирахуванням виплат, що отримуються від перестраховиків)	Незбалансоване збільшення	Коливання збитковості. Темпи інфляції. Частота великих вимог. Розмір великих вимог. Розмір перестраховування. Концентрація об'єктів	Ризик бізнес-подій. Банкрутство перестраховика. Ризик катастрофи
	Операційні витрати	Незбалансоване збільшення	Кількість договорів. Кількість страхових випадків. Коливання курсу валют. Темпи інфляції	Ризик стратегії. Операційний ризик. Ризик управління витратами. Ризик групи
	Страхові резерви	Незбалансоване збільшення	Коливання курсу валют. Зміни у збитковості. Неправильні оцінки	Операційний ризик. Ризик катастрофи. Соціально-політичні ризики. Ризик управління активами і пасивами

1	2	3	4	5
Ризики, пов'язані із активами та інвестиційною діяльністю	Інвестиційний дохід	Незбалансоване зменшення	Процентні ставки. Коливання курсу валют	Операційний ризик. Ризик економічного циклу. Ризик групи
	Інвестиційні управлінські витрати	Незбалансоване збільшення	Обсяги та види активів. Коливання курсу валют. Темпи інфляції	Операційний ризик. Ризик стратегії. Соціально-політичні ризики. Ризик групи
	Активи	Зменшення вартості. Втрати. Втрати від реалізації	Коливання курсу акцій. Концентрація активів. Рівень ліквідності. Темпи інфляції. Катастрофи	Операційний ризик. Ризик стратегії. Ризик групи. Ризик управління активами і пасивами. Системний ризик
	Частка перестраховика у страхових резервах	Зменшення вартості	Банкрутство перестраховика. Зміна рівня надійності перестраховиків. Концентрація перестраховування	Операційний ризик. Ризик стратегії. Системний ризик. Соціально-політичні ризики
	Дебіторська заборгованість	Збільшення у разі банкрутств і несвоєчасного погашення. Зменшення у разі визнання заборгованості безнадійною	Банкрутство/смерть дебітора. Зміна рівня надійності дебіторів. Концентрація заборгованості	Операційний ризик. Ризик стратегії. Соціально-політичні ризики

Небезпечні події в класифікації розподілені на дві групи: ризики, що пов'язані з активами та грошовими потоками від інвестиційної діяльності; ризики, що пов'язані з пасивами та грошовими потоками від страхової діяльності. Окремо визначаються ризикоутворювальні фактори, що прямо чи опосередковано впливають на рівень ризику.

Запропонована класифікація може якісно використовуватись у внутрішніх моделях ризику. Подальша деталізація економічних складових визначить індивідуальний профіль ризиків, на який впливає технологія страхування, структура страхового та інвестиційного портфелів, види страхових продуктів і системи їх розповсюдження, політика перестраховування, операційні та контрольні системи тощо. Наведений підхід структуривання ризиків дасть можливість виявляти потенційні проблеми шляхом контролю рівня ризиків діяльності через відносні показники (коефіцієнти).

Подібна класифікації ризиків за економічними складовими (табл. 2.9) запропонована у звіті KPMG [473, с. 24] як структурування напрямів впливу ризиків на фінансовий стан страховика. Удосконалена структура впливу подана у табл. 2.10. До економічних складових додані витрати страховика та виділені швидколіквідні активи, а також уточнені напрями впливу ризику.

Таблиця 2.10

Вплив ключових ризиків на платоспроможність страховика

Ключові ризики	Приклади впливу	Ключові ризики	Приклади впливу
Ризик андеррайтингу	Недостатність страхових платежів; збільшення страхових виплат; недостатність технічних резервів; збільшення частки страхових платежів, що сплачуються перестраховикам; збільшення операційних витрат	Ризик управління активами і пасивами	Зменшення інвестиційного доходу; недостатність швидколіквідних активів; збільшення витрат страховика
		Ризик катастрофи	Збільшення виплат; втрата активів або зменшення їх вартості; зменшення швидколіквідних активів; збільшення витрат
Кредитний ризик	Збільшення дебіторської заборгованості; втрата активів або зменшення їх вартості	Ринковий ризик	Зменшення інвестиційного доходу; недостатність технічних резервів; зменшення вартості активів
Ризик перестраховування	Зменшення частки перестраховика у страхових виплатах та резервах; недостатність технічних резервів	Політичні, правові, податкові ризики	Збільшення виплат; недостатність технічних резервів; збільшення витрат

Різниця між підходами, наведеними в табл. 2.9 та 2.10, полягає в тому, що перший показує залежність економічного показника від впливу можливих негативних ситуацій, а другий – ілюструє вплив одного конкретного ризику на декілька економічних складових, що визначають платоспроможність.

Аналіз існуючих підходів до ідентифікації ризиків показав, що під час групування не завжди встановлюється мета та визначається подальше застосування класифікації. Ідентифікація має здійснюватись залежно від цілей та рівня управління ризиками. У табл. 2.11 подані напрями використання класифікацій, які розглянуті в дослідженні.

Напрями використання класифікацій ризиків

Класифікація	Напрями використання
Класифікація за ефектами впливу	Вимірювання ризиків (їх впливу); оцінювання необхідного капіталу платоспроможності (ризикового капіталу); раннє попередження неплатоспроможності на основі економічних показників (тести раннього попередження); стрес-тестування
Класифікація за причинами виникнення	Управління та контроль за ризиками на рівні компанії; пруденційний нагляд та регулювання на рівні держави

Будь-яка класифікація потрібна для виконання конкретних завдань і має сприяти покращенню процесів управління на рівні компанії та регулювання на рівні держави, ефективному використанню ресурсів і ринкових можливостей, виявленню внутрішніх резервів і потенціалу розвитку, забезпеченню конкурентних переваг і стійкості страхової компанії. Таким чином, виявлення та класифікація ризиків – важливий компонент *пруденційного нагляду* і внутрішньої системи управління ризиками страхової діяльності.

Ризик-менеджмент в Україні нині переживає період становлення. У цих умовах особливого значення набуває завдання формування єдиного трактування цілей, термінології, процесу практичного застосування, місця управління ризиком у системі корпоративного управління. На відміну від національних страховиків, іноземні компанії мають формалізовані процедури та відпрацьовані технології управління ризиками, необхідні фінансові інструменти, сучасні інформаційні технології та інформаційну насиченість. Розроблення галузевих національних стандартів (або методичних рекомендацій¹) у сфері ризик-менеджменту дозволить страховикам зменшити витрати на формування та впровадження систем управління ризиками, особливо за умови відсутності практичного досвіду.

У зв'язку з тим, що управління ризиками страхової компанії має певні особливості, пов'язані з самою сутністю страхової діяльності², упорядкування ризик-менеджменту у сфері страхування здійснюється окремими галузевими стандартами, зокрема "Стандартом ERM для цілей адекватності капіталу та платоспроможності" [471], розробленим IAIS, стандартом CEIOPS "Оцінювання власних ризиків і платоспроможності (ORSA)" [451], пруденційним стандартом APRA "Ризик-менеджмент" [462].

¹ У банківській сфері замість стандартів діють "Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України" [327].

² Особливості страхової діяльності: прийняття на страхування ризиків інших суб'єктів за певну плату, інверсія операційного циклу, вбудованість інвестиційної діяльності в операційний цикл.

Згідно з Директивами *Solvency II* система управління ризиками страховика повинна включати у сферу своєї дії щонайменше андеррайтинг та формування резервів; управління активами і пасивами; інвестиції; управління ліквідністю та концентрацією ризиків; управління операційними ризиками; перестраховування. Крім того, система управління ризиками має бути належним чином інтегрована в організаційну структуру і процес ухвалення рішень страховика, забезпечуючи належне оцінювання професіоналізму осіб, які здійснюють фактичне управління компанією або виконують інші ключові функції [395].

На вищому рівні управління страхової компанії запроваджуються єдині підходи, механізми та корпоративна культура управління ризиками, встановлюються рівні толерантності до ризиків (ліміти, обмеження), прогнозується розвиток страховика з урахуванням можливих змін, розробляються механізми підтримання платоспроможності та запобігання стресовим ситуаціям. Методичні рекомендації Держфінпослуг щодо систем управління та розкриття інформації фінансовими установами [329] до компетенції наглядового органу фінансової установи відносять встановлення політики з визнання, оцінювання та управління ризиками діяльності фінансової установи, типів і розмірів ризиків, що приймаються, затвердження правил визнання, оцінювання, прийняття ризиків і процедур управління ризиками.

Політика управління ризиками страховика є невід'ємною частиною ERM. Вона включає політику з андеррайтингу, страхові продукти, підходи до тарифікації, управління інвестиціями та описує, як всі відповідні і суттєві для страховика ризики будуть оцінюватись і відслідковуватись у бізнес-стратегії страховика й у поточних операціях і які заходи ризик-менеджменту будуть застосовуватись до них [425].

Управління ризиками страховика згідно з стандартом IAIS [471] повинно функціонувати в рамках системи управління і відповідати характеру, масштабам, складності бізнесу і ризиків. ERM система має бути інтегрована у операції бізнесу і культуру компанії та розглядати ризики згідно з ухваленною політикою управління ризиками, яка має описувати принципи стратегічного та оперативного управління кожним ризиком, зв'язок із лімітами толерантності, регуляторними вимогами до капіталу, процесами і методами моніторингу ризиків.

Директивою *Solvency II* зазначається, що система управління ризиками має охоплювати ризики, які враховуються під час розрахунку необхідного

капіталу платоспроможності, а також ризики, які не враховуються або враховуються не повністю. У страховиків, які використовують часткову або повну внутрішню модель, функція управління ризиками також охоплює розроблення і запровадження внутрішньої моделі, її перевірку; документування даних про внутрішню модель; аналіз ефективності внутрішньої моделі та підготовку підсумкових звітів; інформування виконавчих і наглядових органів про реалізацію внутрішньої моделі, усунення раніше виявлених недоліків; внесення пропозицій щодо вдосконалення моделі [395].

Для цілей адекватності капіталу та платоспроможності, згідно зі стандартами IAIS, буде достатньо, щоб система ризик-менеджменту могла кількісно оцінити ризик стосовно широкого діапазону результатів. Технології вимірювання ризику мають бути докладно задокументовані. У системі ERM повинен існувати зворотний зв'язок на базі відповідної та якісної інформації [471]. Згідно з *Solvency II* у рамках системи управління ризиками кожна страхова компанія здійснює оцінювання власного ризику і платоспроможності (ORSA), яка, принаймні, включає [395]: загальні потреби з точки зору платоспроможності, враховуючи особливий профіль ризиків, затверджені ліміти ризику і стратегію діяльності підприємства; постійне дотримання вимог до капіталу і технічних резервів; значення, з яким профіль ризиків відхиляється від припущень, що лежать в основі необхідного платоспроможного капіталу. Крім цього, ORSA є невід'ємною складовою стратегії діяльності і завжди враховується в процесі ухвалення стратегічних рішень, але не використовується для розрахунку потреб у капіталі.

ORSA є частиною системи управління ризиками і може бути подана як сукупність процесів і процедур, які використовуються для виявлення, оцінювання, моніторингу, управління й звітування стосовно короткострокових і довгострокових ризиків страхової (перестрахової) діяльності з метою визначення власних коштів, необхідних для забезпечення платоспроможності компанії протягом достатньо довгого періоду часу [451].

Оцінювання ризиків і платоспроможності страховика в рамках системи ризик-менеджменту передбачає оцінювання загальних потреб у капіталі платоспроможності з урахуванням специфіки ризик-профілю, затверджених лімітів толерантності до ризиків та бізнес-стратегії; оцінювання відповідності необхідного капіталу; порівняння ризик-профілю страховика внаслідок застосування стандартизованого підходу і внутрішніх моделей ризику [451].

ORSA має охоплювати всі значні ризики, включаючи, як мінімум, страховий, кредитний, ринковий, операційний і ризик ліквідності, визначати взаємозв'язок між ризиками, якість фінансових ресурсів і виконуватися регулярно, щоб забезпечити виконавчий і наглядовий орган оцінюванням адекватності управління ризиками та оцінюванням поточного та очікуваного стану платоспроможності [471]. З урахуванням розглянутих міжнародних стандартів у сфері управління ризиком страховика запропоновано структурування процесу управління ризиками для цілей платоспроможності на основі підходу KPMG до управління економічним капіталом банків [388], яке наведено на рис. 2.9.

Рис. 2.9. Управління ризиками страховика для цілей забезпечення платоспроможності

Виконавчий орган страховика безпосередньо оцінює і управляє ризиками та контролює результат. Встановлені правила оцінювання ризиків,

ліміти толерантності, політика з управління ризиками від стратегічного управління надходять до оперативного рівня. На рівні функціональних підрозділів забезпечується управління ризиками стосовно всього різновиду операцій. Від оперативного управління вище керівництво отримує звітність про результати виконання функцій. Перелік ризиків для цілей платоспроможності може бути менше за кількість ризикоутворювальних факторів, які регулюються корпоративним ризик-менеджментом: управлінню підлягають лише значні ризики, які впливають на платоспроможність компанії.

Не всі аспекти управління ризиками можна стандартизувати, зокрема, рішення про фінансування ризику, підприємницький аспект прийнятності ризику, процес ризик-менеджменту як частину управління компанією [175].

Необхідно враховувати, що стандартизація не гарантує якості системи ризик-менеджменту. Саме тому наглядові органи повинні мати відповідні інструменти і повноваження для контролю якості систем управління. Найчастіше від страховика вимагається обов'язкове надання регулятору політики (стратегії) управління ризиками для ознайомлення. Більшість елементів системи ризик-менеджменту перевіряється лише під час виїзних перевірок, ґрунтуючись на стандартах.

2.4. Діагностичний моніторинг страхової діяльності у пруденційному нагляді

Основою державного нагляду є моніторинг, тобто процес систематичного або безперервного збирання інформації про параметри складного об'єкта або діяльності для визначення тенденцій змін параметрів [285]. Згідно з Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [348; 350] регулятор відповідно до покладених завдань здійснює моніторинг руху капіталу в Україні та за її межі через ринки фінансових послуг, державний фінансовий моніторинг, моніторинг урахування громадської думки. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року [311] передбачала заходи щодо вдосконалення моніторингу діяльності страховиків і посилення контролю за дотриманням страховиками вимог до забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, тобто видів систематичного спостереження є декілька.

Система моніторингу є основою будь-якого режиму *пруденційного нагляду*, а ретельно розроблена система звітування – фундаментом постійно діючої системи моніторингу [279]. Пропонується вживати поняття "діагностичний моніторинг" для позначення систематичного спостереження за страховою діяльністю в пруденційному нагляді, за якого використовуються діагностичні методи експрес-оцінювання рівня фінансової стійкості страховиків і страхового ринку для раннього попередження значних загроз і своєчасного корегування ситуації.

Діагностика (в економіці) – процес розпізнавання проблеми та позначення її з використанням прийнятої термінології [285]. Поняття "діагностичний моніторинг" не вживається в економічній сфері, зокрема у *пруденційному нагляді*, проте застосовується у сфері технічної діагностики устаткування, споруд, будівель та інших об'єктів галузі промисловості. Технічний моніторинг включає дефектоскопічний контроль, оцінювання міцності основних елементів об'єкта, комплексне оцінювання надійності, безпеки і ступеня ризику експлуатації об'єкта. Потреби практичної роботи органу нагляду за страховою діяльністю доводять доцільність застосування поняття "діагностичний моніторинг".

Забезпечення процесу моніторингу, зокрема включає нормативно-правове забезпечення (порядок складання звітності страховиків, зокрема форми звітності), методичне (методики оцінювання стійкості і ризиків діяльності) та інформаційно-аналітичне забезпечення (безпосередньо звітність страховиків із додатковими рядами даних, звіти аудиторів і актуаріїв, інформацію рейтингових агентств, дані державної статистики, а також автоматизовану систему оцінювання ризиків).

Основою діагностичного моніторингу (діагностичних методів оцінювання) є застосування показників-індикаторів. Розраховані індикатори та напрями їх змін перевіряються на відповідність контрольним рівням, якими можуть бути нормативи, встановлені законодавством, внутрішніми положеннями наглядового органу, показники бізнес-планів страховика. Індикатори, значення яких вийшли за граничні допустимі межі, свідчать регулятору про можливі загрози стійкості, тенденції до наростання ризиків, потенційні джерела стресів.

Розроблена система діагностичного моніторингу стійкості страхового ринку та страховиків на основі оцінювання ризиків наведена на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Система діагностичного моніторингу фінансової стійкості страхового ринку та страховиків на основі оцінювання ризиків

Моніторинг стійкості страхового ринку і страховиків здійснюється окремими модулями, між якими існує зв'язок через вхідні дані та вихідні експрес-оцінювання. Моніторингова діяльність, як зазначає Л. Асталос [280], здійснюється не лише через оцінювання звітних даних страховиків, але і шляхом порівняння із синтезованими даними (середніми величинами, трендом, коефіцієнтами) подібних страховиків. Саме тому регулятор повинен збирати ланцюги даних стосовно кожної страхової компанії та аналізувати вертикальний ланцюг даних окремого страховика, горизонтальний ланцюг, яким є синтезовані дані групи страховиків, а також здійснювати порівняння вертикального та горизонтального ланцюгів. Наявність звітних даних і відповідних показників-індикаторів за тривалий період є критичним мінімумом, необхідним для нагляду на основі оцінювання ризику.

Ураховуючи, що спостереження за фінансовою стійкістю необхідно здійснювати безперервно, з метою економії часу та трудових ресурсів моніторинг доцільно проводити через автоматизовану систему оцінювання

ризиків. Більшість вхідної інформації має поступати у вигляді електронних даних і накопичуватися для подальших обробок. Програмне забезпечення повинно не тільки здійснювати експрес-оцінювання, але й зберігати його результати.

Оцінювання достатності капіталу, стійкості страховиків та внутрішніх ризиків у системі діагностичного моніторингу стійкості страховиків виокремлено в окремі модулі. Показники достатності капіталу необхідні для застосування наглядовим органом такого інструменту, як "наглядові сходи". Тести раннього попередження дають інтегральну оцінку стійкості страховика. Функція модуля з оцінювання внутрішніх ризиків є оперативною діагностикою ризикового профілю, які деталізують фактори, що впливають на стійкість компанії.

На основі карти ризиків Канадського департаменту з нагляду за фінансовими установами (OSFI) для моніторингу ризиків банків [407] розроблено структуру матриці ризиків страховика, яка має чотири частини: загальна інформація про компанію, індикатори тестів раннього попередження, показники внутрішніх ризиків за напрямками діяльності, показники потенційних економічних навантажень, що відображають рівень зовнішніх ризиків (рис. 2.11).

Інформація, яка подана в наочному та стислому вигляді, дозволить фахівцю наглядового органу швидко оцінювати стійкість компанії, визначити головні проблеми, необхідність здійснення додаткових запитів, доцільність проведення виїзних перевірок. Більша частина показників може заповнюватися автоматично на основі даних, що міститься в балансі, звіті про доходи та витрати, формах спеціалізованого звіту страховика. Менша кількість інформації, зокрема оцінки рейтингових агентств, скарги клієнтів, фактори та ефекти пом'якшення ризиків, оцінювання регулятора за результатами виїзних перевірок або додаткових запитів уводиться в ручному режимі в разі їх надходження. Дані зберігаються для кожного звітного періоду. Це дає змогу за потреби проаналізувати динаміку показників за попередні періоди.

Матриця ризиків включає як індикатори стійкості, так і індикатори внутрішніх ризиків для можливостей детального оцінювання підвищених загроз та обґрунтованого виявлення ланцюга причин можливих проблем. У процесі розроблення методичного підходу оцінювання стійкості окремого страховика запропоновано порівняння показників-індикаторів страхової компанії із значеннями аналогічних індикаторів за ринком страхування в цілому

як додатковими критеріями оцінювання. Запропонована структура матриці ризиків включає показники ринку для здійснення такого порівняння.

Страхова компанія	Дата реєстрації
Ліцензія	Керівник
Адреса	Телефони

Дата моніторингу

Показники діяльності	Поточне значення	Напря́м зміни	Загальна інформація	Поточне значення	Напря́м зміни
Частка ринку за сумою платежів			Кількість скарг за останній рік		
Частка ринку за розміром страхових резервів			Кількість невиконаних зобов'язань у строк		
Частка ринку за кількістю застрахованих осіб			Загальне оцінювання тестів раннього попередження		
Власний капітал			Оцінки стрес-тестів		
Необхідний капітал платоспроможності			Оцінки рейтингових агентств		
Страхові резерви			Оцінка аудитора		
Активи, зважені на ризик			Загальна оцінка регулятора		

Індикатори стійкості страхової компанії	Поточне значення	Напря́м зміни	Оцінка за шкалою	Коефіцієнт значимості	Значення за ринком

Напрями діяльності	Показники-індикатори внутрішніх ризиків	Поточне значення	Напря́м зміни	Фактор пом'якшення	Ефект пом'якшення	Оцінка за шкалою	Коефіцієнт значимості	Значення за ринком
Страхові послуги								
Перестраховування								
Інвестиційна діяльність								
Дистрибуція								
Менеджмент та адміністрування								
Управління								

Показники потенційних економічних навантажень	Поточне значення	Напря́м зміни

Рис. 2.11. Структура матриці ризиків страховика

Побудова системи індикаторів для діагностичного моніторингу є окремим завданням: набір показників повинен бути повним (охоплювати важливі аспекти проблеми), ненадмірним (показники не повинні дублювати один одного), дієвим і мінімальним [57, с. 17]. Це означає, що система показників і методи розрахунку можуть змінюватися та вдосконалюватися.

Перелік індикаторів, що дає змогу здійснювати аналіз стійкості страхових компаній і страхового ринку, досить широкий. Частина коефіцієнтів може бути аналогічною індикаторам банківського сектору, частина враховує особливості страхової діяльності і є загальною для всіх страховиків, інша частина – особливості діяльності компаній, що здійснюють страхування життя та страхування інше, ніж страхування життя і характерні лише для них ризики.

У табл. 2.12 проведено порівняння індикаторів стійкості страхових компаній, що пропонуються МВФ [344; 410; 418] та національними Тестами раннього попередження (ТРП), розробленими Держфінпослуг [367].

Таблиця 2.12

Порівняння систем індикаторів стійкості страхових компаній

Категорія	Індикатори стійкості страхових компаній			
	Показник	ТРП	МВФ	Інтерпретація та пояснення
1	2	3	4	5
Достатність (адекватність) капіталу	Зобов'язання / Капітал	н / ж		Вимірює уразливість до ризику зобов'язань
	Темп приросту капіталу за рік	н / ж		Вимірює швидкість змін розміру капіталу за рік
	Чисті премії / Капітал	н / ж	н (б)	Вказує на здатність поглинути втрати від страхового ризику іншого, ніж страхування життя
	Капітал / Сукупні активи		н / ж (б)	Вказує на здатність поглинути втрати від ризику. Уразливість до ризику вимірюється розміром активів, резервів, капіталу
	Капітал / Технічні резерви		н / ж (б)	
	Чисті технічні резерви / Капітал	н		
	Покриття маржі платоспроможності		н / ж (р)	Вимірює достатність покриття необхідного мінімального капіталу
	Коефіцієнт адекватності капіталу = Фактичний рівень платоспроможності / Нормативний рівень платоспроможності – 1			н / ж (р)

1	2	3	4	5
Якість активів	Дебіторська заборгованість / / Капітал	н / ж		Вимірює уразливість до кредитного ризику розрахунків
	(Нерухомість + Цінні папери, які не обертаються на біржі + + Безнадійний борг) / Сукупні активи		н / ж (б)	Вказує на частку неліквідних та потенційно волатильних активів
	Дебіторська заборгованість / / (Валові премії + Частки виплат від перестраховиків)		н / ж (б)	Оцінює кредитну політику та вказує на уразливість до ризику якості активів
	Інвестиції в прості акції / Сукупні активи		н / ж (б)	Вимірює уразливість до ризику акцій
	Проблемна заборгованість за кредитами / Сукупні кредити		ж (б)	Слугує ознакою якості портфеля кредитів та кредитного ризику
	Розподіл інвестицій географічний та за секторами		н / ж (р)	Вказує на ступінь диверсифікації активів, що зменшує уразливість
Перестраховування та актуарний результат	Темп приросту чистих премій за рік	н / ж		Вимірює швидкість змін обсягів власного утримання ризиків
	Коефіцієнт утримання ризику (Чисті премії / Валові премії)	н / ж	н / ж (б)	Слугує ознакою політики управління страховим ризиком
	Чисті технічні резерви / Середній розмір чистих виплат за останні три роки		н (б)	Вказує на адекватність технічних резервів (доцільно визначати для кожного виду страхування (продукту, лінії бізнесу)
	Чисті технічні резерви / Середній розмір чистих премій за останні три роки		ж (б)	Вказує на ступінь диверсифікації зобов'язань, що зменшує уразливість
	Розподіл бізнесу географічний, за секторами та лініями бізнесу		н / ж (р)	
Стійкість менеджменту	Валові премії / Кількість працюючих		н / ж (б)	Вказує на ефективність операцій та обсяг компанії відносно чисельності персоналу. Неефективні операції припускають проблеми в управлінні
	Загальні активи / Кількість працюючих		н / ж (б)	
	Операційні витрати / Валові премії		н / ж (р)	Порівнює витрати з рівнем премій
	Витрати на персонал / Валові премії		н / ж (р)	
Ліквідність	Високоліквідні активи / / Зобов'язання	н / ж		Вимірює ліквідність для задоволення очікуваного попиту на готівку
	Ліквідні активи / Поточні зобов'язання		н / ж (б)	Ідентифікує уразливість до втрат від примусового продажу неліквідних активів
	Ліквідні активи / Сукупні активи		н / ж (р)	Вимірює ліквідність для задоволення попиту на готівку
	Поточні зобов'язання / / Зобов'язання		ж (р)	Вимірює очікуваний попит на готівку як частку від зобов'язань

1	2	3	4	5
Дохідність і прибутковість	Чистий прибуток / Середній капітал	н / ж	н / ж (б)	ROE – вказує на можливості за рахунок прибутку компенсувати збитки, пов'язані з капіталом або активами
	Витрати / Чисті премії		н / ж (б)	Порівнює витрати з рівнем чистих премій
	(Чисті виплати + Витрати) / Чисті премії		н (б)	Перевіряє достатність чистих премій для покриття витрат і чистих виплат
	(Валові виплати + Ліквідаційні витрати) / Чисті зароблені премії	н		Перевіряє достатність чистих зароблених премій для покриття виплат та витрат
	Інвестиційний дохід / Чисті премії		н (б)	Вказує на можливість компенсувати збитки від страхового бізнесу
	Інвестиційний дохід / Інвестиційні активи		ж (б)	
	Прибуток від фінансової діяльності / Середній обсяг фінансових інвестицій за рік	н / ж		Схожий на попередній показник, але має іншу сутність вимірювання рентабельності
	Ревізія технічних резервів / Технічні резерви		ж (б)	Вимірює витрати з прибутку на відхилення досвіду від попередніх актуарних припущень
	Чистий прибуток / Кількість працюючих		н / ж (р)	Вказує на ефективність операцій відносно кількості персоналу
	Чистий прибуток / Середні сукупні активи		н / ж (р)	ROA – вказує на можливості прибутку компенсувати збитки, пов'язані з активами
	Чистий прибуток / Загальний дохід		н (р)	Вказує на можливості прибутку компенсувати збитки, залежно від обсягів діяльності
Чутливість до ринкового ризику	Чиста відкрита валютна позиція / Капітал		н / ж (б)	Вимірює валютний ризик неузгодженості активів і зобов'язань у іноземних валютах
	Дюрація активів і зобов'язань		ж (б)	Вимірює процентний ризик неузгодженості активів і зобов'язань за строками
Ринкові індикатори	Ринкова вартість / Балансова вартість		н / ж (р)	Оцінює діловий потенціал та ринкову привабливість
	Ціна акції / Дохід на акцію		н / ж (р)	
	Ціна акції / Валові премії		н / ж (р)	
Уразливість до впливу групи	Дебіторська заборгованість групи / Сукупні активи		н / ж (р)	Вимірює уразливість до впливу групи на активи
	(Премії від групи + Виплати групі) / (Валові премії + Валові виплати)		н / ж (р)	Вимірює уразливість до впливу групи на результати від страхової діяльності

Якщо індикатор використовується для компаній зі страхування життя, він позначається літерою "ж", для компаній, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, – літерою "н". Рекомендації МВФ містять базовий і рекомендований перелік показників, що відображається літерами "б" та "р" відповідно.

Порівняння систем коефіцієнтів, наведене в табл. 2.12, дозволяє зробити висновок: ТРП практично не використовують показники, що рекомендуються МВФ. Взагалі, перелік національних індикаторів стійкості є дуже обмеженим, що безпосередньо позначається на якості пруденційного нагляду. Аналіз ТРП, проведений Д. Кондратенко для компаній, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, також засвідчив, що система показників і нормативні межі, що використовуються в тестах, потребують доопрацювання з урахуванням світового досвіду та особливостей українського ринку [111, с. 12].

Перелік показників, поданий у табл. 2.12, доцільно доповнити у зв'язку з незрілістю ринку страхування життя в Україні та значною кількістю продажів через системи багаторівневого маркетингу, які створюють істотний ризик непокриття витрат. Пропонується до системи індикаторів стійкості компаній зі страхування життя в категорію актуарного результату додатково включати коефіцієнти, що наведені в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

**Доповнення системи індикаторів стійкості
компаній зі страхування життя**

Категорія	Індикатори стійкості компаній зі страхування життя	
	Показник	Інтерпретація та пояснення
Актуарний результат	Аквізичійні витрати ¹ / Чисті премії	Вимірює ризик непокриття витрат
	Комісійна винагорода / Валові премії	
	Чисті технічні резерви / Технічні резерви	Аналог коефіцієнта утримання ризику на основі премій для перевірки політики управління страховим ризиком
	Викупні суми ² / Валові премії	Вимірює ризик дострокового припинення дії договорів
	Викупні суми / Валові премії першого року	

¹ Аквізичійні витрати за фінансовою звітністю в Україні можуть бути подані витратами на збут.

² До чисельника коефіцієнта відносять викупні суми, що повертаються у разі дострокового припинення дії договорів страхування, а також суми страхових внесків, що повертаються у разі анулювання договору.

Діагностика наведених у табл. 2.12 та 2.13 коефіцієнтів у разі використання автоматизованої системи оброблення даних у процесі *пруденційного нагляду* не є складною і не потребує суттєвих змін форм звітності, адже всі необхідні дані подаються до національного регулятора [351].

Удосконалення ТРП можна здійснити шляхом аналізу дієвості індикаторів та оцінювання їх граничних значень на базі статистики кризових станів страховиків. Для проведення цієї роботи нині недостатньо інформації про банкрутства та ситуації неплатоспроможності компаній. Виявлення індикаторів-провісників нестабільності та отримання статистично значимих оцінок має проводитися після накопичення достатнього обсягу узгоджених даних.

На першому етапі роботи з покращення тестів необхідно встановити перелік коефіцієнтів і вибрати їх порогові значення. Доцільно розрахувати максимальну кількість показників (див. табл. 2.12 та 2.13) на основі автоматизованої системи оцінювання ризиків та використовувати їх значення для подальшого аналізу. Початковий вибір граничних значень індикаторів пропонується здійснити шляхом експертних оцінок.

Першу стадію дослідження слід проводити без затвердження офіційних методик, без застосування санкцій до страховиків за невиконання нормативів, але з аналізом роботи компанії, якщо певна кількість нормативів не виконується.

Другий етап має полягати в безпосередньому виявленні індикаторів-провісників та оцінюванні допустимих порогових значень. Тут особливої уваги потребує вибір методів розрахунку. О. Улюкаєв і П. Трунін справедливо зазначають, що обрання методології, а також самі процедури виявлення і оцінювання є суб'єктивними процесами, а всі граничні значення сигналів нестабільності є умовними, тому що вони залежать від економічної ситуації [256, с. 100–102]. Ураховуючи це, система показників ТРП і діапазони їх нормативних значень мають періодично переглядатися та корегуватися залежно від набутого досвіду.

Якість управління разом із факторами ділового потенціалу, диверсифікації активів і зобов'язань, перестраховування, наявності фінансових резервів для покриття збитків від можливих негативних подій створюють ефекти пом'якшення впливу ризиків та підвищують здатність компанії підтримувати платоспроможність.

Оцінювання внутрішніх ризиків також побудоване на використанні сигналів раннього попередження. Такі сигнали можна розподілити на кількісні

і якісні [456, с. 60–61]. До кількісних індикаторів, зокрема, включають низьку маржу платоспроможності; швидке зростання бізнесу, що знижує прибутковість; високі витрати й низьку прибутковість; несподіване зростання або помітне зниження технічних резервів; значне відхилення від бюджетів і бізнес-планів; концентрацію інвестицій, особливо в афілійованих структурах; інші зміни або незвичайні тенденції, такі, як несподіване зростання виплат для ризикових видів або кількості дострокових припинень дії договорів страхування життя.

Якісні індикатори можуть бути ідентифіковані шляхом аналізу фінансової інформації: зміна стратегії; нові класи бізнесу та ресурси бізнесу; незріла стратегія андеррайтингу; зміни або затримка в реалізації бізнес-плану; помилки у здійсненні попередніх наглядових порад або вимог; відсутність співробітництва з наглядовим органом або затримка в наданні інформації; низька якість поданої інформації, зокрема, нереалістичний або неповний бізнес-план; низька відповідальність або бездіяльність стосовно усунення зауважень аудиторів; уразливість до змін у законодавстві або оподаткуванні; поглинання, придбання або інші значні трансакції, які можуть чинити тиск на менеджмент; припустимі другорядні проблеми, що можуть свідчити про пасивне ставлення менеджменту до своїх обов'язків; ідентифікація договорів перестраховування, несумісних із нормальною комерційною практикою або для яких комерційна раціональність під сумнівом; послідовне намагання перевершити основних конкурентів; претензії споживачів, посередників (спрямовані наглядовому органу або компанії); надмірні бонуси, інші незвичайні винагороди й стимули. Деякі якісні сигнали можуть свідчити про тиск на менеджмент для досягнення певних цілей або спотворення результатів. Інші сигнали надають доказ неякісного менеджменту.

У процесі здійснення моніторингу ризиків менеджменту, адміністрування та управління найчастіше використовуються якісні індикатори, що можуть бути ідентифіковані шляхом аналізу звітності, а також внутрішньої та публічної інформації. За бальною системою, зокрема, можуть бути оцінені кваліфікація менеджменту, стратегії інвестування, андеррайтингу, перестраховування, управління активами та пасивами, управління витратами, облікова політика. Зміни в реалізації бізнес-плану, поглинання, придбання або інші значні трансакції та зміни можуть свідчити про ризик стратегії. Кількість та істотність виявлених помилок у звітності, низька якість

або несвоєчасне подання інформації регулятору, помилки під час виправлення попередніх наглядових зауважень та вимог є показниками операційного ризику. Претензії споживачів чи посередників, які спрямовані наглядовому органу або компанії, мають привертати увагу як комплексний індикатор ризиків управління.

На основі розглянутих індикаторів можна зробити висновок, що нагляд за діяльністю страхових компаній має виражену галузеву специфіку: оцінювання ризиків вимагає розуміння сутності страхових продуктів та їх компонентів, впливу ринкової динаміки. Відстеження стійкості ринку страхування також має враховувати цю специфіку.

Індикатори ризиків оцінюються в різних одиницях виміру, а їх однакові значення не завжди свідчать про однаковий ризик. Це ускладнює пруденційний аналіз. Для полегшення інтерпретації показників та їх порівняння доцільно використовувати класифікаційну шкалу рівня ризику, наприклад, п'ятирівневу з такими оцінками: "1" – дуже низький ризик, "2" – низький ризик, "3" – помірний ризик, "4" – значний ризик, "5" – дуже значний ризик. Зручним є переведення значень кожного індикатора в таку шкалу через інтервали зон. Визначення інтервалів можна здійснити методами лінгвістичного аналізу гістограм показників із використанням експертних оцінювань.

Під час експрес-контролю ризиків велике значення має внесок кожного показника в загальне оцінювання сукупного ризику. Коефіцієнти значущості індикаторів стійкості та показників внутрішніх ризиків можуть бути визначені методом аналізу ієрархій. Для кожного страховика набір коефіцієнтів значущості стосовно внутрішніх ризиків доцільно корегувати залежно від обсягів операцій, особливостей діяльності, профілю ризику компанії.

Запропоновані рекомендації із упровадження діагностичного моніторингу на основі оцінки ризиків спрямовані на мінімізацію витрат наглядового органу з виявлення проблем і більш точного встановлення слабких місць і потенційних загроз. Подальший більш глибокий аналіз уразливих сторін діяльності компаній і функціонування ринку, якісна інтерпретація інформації для ухвалення рішень щодо виконання запобіжних та виправних заходів державного регулювання має зосереджуватися на значних небезпеках, а отже, може бути досить трудомістким і вимагати більше часу роботи кваліфікованих фахівців.

2.5. Стрес-тестування страховиків у пруденційному нагляді

Функціонування страхового ринку України в умовах посилення інтеграційних процесів і концентрації капіталу у фінансовому секторі економіки визначає необхідність удосконалення методичного забезпечення виявлення підвищеного ризику у діяльності страхових організацій та запровадження функціонування системи ризик-менеджменту в страхових компаніях з урахуванням світового досвіду [111].

Фінансові кризи, які спричинили підвищення загального рівня ризиків підкреслили важливість детальної інформації щодо вразливих місць ринку фінансових послуг. З урахуванням цього МВФ у тісній співпраці з міжнародним співтовариством приступив до розроблення нових інструментів для підвищення якості оцінювання стабільності фінансових систем.

Отже, невід'ємною частиною ризик-менеджменту в системі пруденційного нагляду фінансових установ, і, в першу чергу, страхових компаній, стало **стрес-тестування**. В Україні на даний момент практика застосування цього інструмента є недостатньою для проведення аналізу, а пропозиції Нацкомфінпослуг стосовно даного питання мають рекомендаційний характер [326]. У той же час, тенденції розвитку ринку дозволяють очікувати широкого розповсюдження стрес-тестування.

2.5.1. Сутність та економічний зміст стрес-тестування

Одним з аналітичних інструментів, що використовуються для забезпечення оцінювання потенційних втрат фінансових установ у випадку можливих спадів в економіці є стрес-тестування. Воно отримало широке розповсюдження в міжнародній фінансовій практиці.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (тепер Нацкомфінпослуг) визначає стрес-тестування як тестування чутливості або сценарне тестування з метою оцінки готовності страховика до можливих кризових ситуацій [326].

Для порівняння та пошуку аналогів розглянуто такі поняття:

тестування чутливості – оцінювання впливу на фінансовий стан страховика стресових ситуацій, що характеризуються одним фактором ризику або декількома близько пов'язаними між собою факторами ризику, вплив яких може розглядатись як одне ціле [326];

сценарне тестування – оцінювання впливу на фінансовий стан страховика стресових ситуацій, що розвиваються за історичним та/або гіпотетичним сценарієм [326].

Найбільш широке розповсюдження стрес-тестування отримало у банківській сфері.

Національний банк України [325; 327] описує стрес-тестування як метод кількісного оцінювання ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик, та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк у разі, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями.

За визначенням Центрального банку Російської Федерації [342] стрес-тестування – це оцінювання потенційного впливу на фінансовий стан кредитної організації низки заданих змін у факторах ризику, які відповідають винятковим, але ймовірним подіям.

Кондратенко Д. В. під стрес-тестуванням розглядає метод кількісного оцінювання ризику, який полягає у визначенні величини перевищення зобов'язань над активами та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – попиту на страхування, конкуренції між страховиками, валютного курсу, процентної ставки [111, с. 17].

Кудрявцева М. Г. описує стрес-тестування як загальний термін, який об'єднує групу методів оцінювання впливу на фінансовий стан організації несприятливих подій, що визначаються як "виключні, але можливі" [139].

Отже, наведені визначення не надають однозначного підходу щодо поняття "стрес-тестування". Його визначають як метод тестування чи оцінювання. В той же час, у наведених визначеннях спільною є мета стрес-тестування, а саме аналіз впливу ризиків на стан фінансової установи.

У теперішній час стрес-тестування є загальноновизнаною необхідною складовою системи управління ризиками, зокрема, *в системі пруденційного нагляду*. Така ситуація пояснюється імовірнісним характером показників, які використовуються під час оцінювання та аналізу ризиків. Так, виходячи зі ступеня імовірності подій, що аналізуються, методи оцінювання ризиків можуть бути класифіковані на такі види аналізу [139]:

- 1) аналіз імовірно-невизначених подій (багато методів оцінки ризику не передбачають оцінювання імовірності реалізації сценаріїв, за якими оцінюються ризики. Це характерно, перш за все, для аналізу чутливості, який оцінює ризик як результат стандартного, як правило одинич-

ного, вимірювання ринкових показників. За такого підходу неможливо дати імовірно-визначене кількісне оцінювання, яке дозволило б статистично визначити необхідну величину капіталу, резервів тощо);

2) аналіз найбільш імовірних подій, які найчастіше іменують "очікуваним ризиком";

3) аналіз помірно-несприятливих подій (до цієї категорії належить одна з найбільш розповсюджених у теперішній час груп оцінювання ризиків – *Value at Risk*, або VaR – вартість, яка піддається ризику. Величина втрат за помірно несприятливих, тобто можливих у межах нормальної некризової кон'юнктури сценаріїв іменується "неочікуваним ризиком" і в поєднанні з "очікуваними ризиками" широко використовується для обмеження ризику, що приймається, визначення необхідних резервів тощо);

4) аналіз надзвичайних подій – виключних, але можливих – або стрес-тестування (специфіка цієї категорії відображена в назві її основного об'єкта аналізу – подій з низькою імовірністю та значним впливом. Такі події важко піддаються статистичному оцінюванню та прогнозуванню, однак за своїми наслідками не можуть бути виключені з розгляду).

У свою чергу, стрес-тестування доповнює аналіз "очікуваних" та "неочікуваних" ризиків, що є основою забезпечення стійкості страхової компанії та ризик-менеджменту.

Розрізняють декілька видів стрес-тестів. Розглядаючи бачення МВФ [415, с. 29] щодо цього питання, класифікацію стрес-тестів наведено на рис. 2.12.

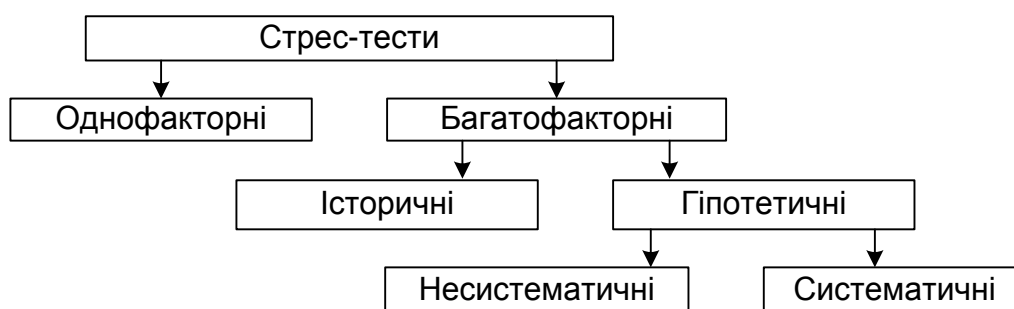

Рис. 2.12. Види стрес-тестів

На думку Кудрявцевої М. Г. [139], до групи багатофакторних стрес-тестів, окрім історичних і гіпотетичних (експертних) сценаріїв, також належать статистичні сценарії та сценарії максимальних втрат.

Під час проведення однофакторних тестів розглядається вплив змін одного фактора ризику на вартість портфеля. Але, слід звернути увагу на те, що у ході стресових ситуацій змінюється одразу декілька факторів ризику, тому розгляд лише одного з них може дати неточні результати.

За багатофакторного стрес-тестування розглядається зміна одразу декількох факторів ризику. Такі тести бувають різного характеру. Найбільш розповсюджені з них базуються на історичних сценаріях. Під останніми мається на увазі розгляд змін факторів ризику, які вже відбувалися в минулому. Головним недоліком даного методу є те, що він не бере до уваги характеристики ринку та інституційних систем, що змінюються.

Історичні сценарії відтворюють кризову ситуацію, що вже раніше реалізувалась, перевіряючи на її прикладі захищеність страхової компанії перед ризиком.

Експертні сценарії, відповідно, створюються на основі експертних оцінювань, які враховують як історичні кризи, так і поточну кон'юнктуру ринку. Вони дозволяють акцентувати увагу на найбільш суттєвих для компанії факторах ризику.

Статистичні сценарії складають на основі моделювання значень факторів ризику. У даному випадку домінують імовірно-визначені оцінювання, тобто для подальшого тестування пропонуються сценарії з певною імовірністю реалізації, що дозволяє інтегрувати результати стрес-тесту в моделі оцінювання необхідного капіталу.

Сценарії максимальних втрат розглядають найменш сприятливе для страхової компанії сполучення факторів ризику. Під час проведення такого аналізу важливий не тільки і не стільки результат, який характеризує запас міцності компанії, скільки профіль ризиків, який вимальовується і дозволяє виокремити найбільш суттєві загрози і прийняти необхідні засоби безпеки.

У роботі [342] розглянуто етапи проведення стрес-тестів. На першому етапі проведення стрес-тестів здійснюється перевірка актуальності та правильності необхідної для цього інформації. У ході цього необхідно враховувати, що звітність, яка використовується, має відповідати критерію послідовності (безперервний ряд звітних даних) і співставлення (незмінність методики розрахунку показників).

Після складання необхідної бази даних здійснюється детальний аналіз кредитного та страхового портфелів, ідентифікація ризиків, які найбільшою мірою впливають на страхову компанію.

Потім проводиться аналіз динаміки факторів ризику шляхом визначення зміни їх значення на заданому проміжку часу.

У межах стрес-тестування може аналізуватися вплив на фінансовий стан страхової компанії як одного, так і декількох факторів ризику. Найбільш доступні для регулярного моніторингу однофакторні моделі. Разом із тим, результативність таких моделей значно нижча, оскільки у випадку кризи, як правило, відмічаються одночасні зміни декількох факторів ризику.

Простішим рішенням є вибір максимальних значень відхилення всіх факторів ризику, що розглядаються в рамках заданих періодів часу, виявлених за певний ретроспективний період (2, 3, 5 років) та їх застосування до поточного значення факторів ризику.

У процесі стрес-тестування доводиться вирішувати проблему співставлення критеріїв екстремальності та вірогідності настання подій. На відміну від методів VaR, стрес-тести не відповідають на запитання щодо вірогідності зміни факторів ризику. З цієї причини під час вибору сценаріїв важливе значення має визначення вірогідності настання тих чи інших подій. Недоцільно проводити стрес-тести, які базуються на невірогідних умовах.

На основі розрахунків формується оцінювання можливих втрат страхової компанії в результаті реалізації стресових умов. У випадку виявлення суттєвих потенційних загроз для страхової компанії, її керівництвом приймаються відповідні управлінські рішення, коригується політика з управління ризиками, проводиться додаткове хеджування ризиків.

Регулярне оновлення параметрів стрес-тесту здійснюється за умов змін ринкової та загальноекономічної кон'юнктури.

Оскільки стрес-тести можуть бути однофакторними та багатфакторними під час загальної їх концепції як подій із низькою ймовірністю, складно застосувати вибір ключового індикатора ризику (російська банківська практика вказує на декілька таких індикаторів: кредитний ризик, зміна процентних ставок, курсу валют, цін на нафту) [286]. Тому потрібен імовірнісний сценарій сполучуваності таких подій як на ринку фінансових послуг, так і на інших ринках і макроекономічних процесах.

Слабкими сторонами існуючих розробок у галузі стрес-тестування є їхній суб'єктивізм і висока вартість, отже, необхідно виокремити деякий мінімальний стандарт для нагромадження досвіду, що можна зробити на

основі застосування CASE-технологій [154], здатних підвищити варіативність оцінювання, знизити суб'єктивізм, скоротити витрати й здійснити актуалізацію параметрів стрес-тестів.

Основною проблемою для впровадження стрес-тестування діяльності страхових компаній в Україні є те, що остаточно не сформовано певного порядку його проведення. "Методичні рекомендації щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів" мають рекомендаційний характер і не містять методичного забезпечення математико-економічного апарату для розрахунків і визначення страховиками своєї готовності до можливих кризових ситуацій. Тому необхідно розробити порядок проведення стрес-тестування діяльності страхових компаній.

Оскільки, стрес-тестування також застосовується у банківській сфері, то для страховиків можливим є звернення до їх досвіду, зокрема, банків Російської Федерації.

Під час розроблення методики стрес-тестування банки РФ застосовували декілька методик [299]: сценарний аналіз, чутливості портфеля та максимальних втрат. І, як свідчить опитування банків РФ, проведене ЦБ РФ, результати стрес-тестування враховувались у ході формування (коригування) політики управління ризиками.

Відповідно до підходів щодо організації стрес-тестування у кредитних організаціях, розроблених Центральним банком Російської Федерації [101; 342], стрес-тестування містить компоненти як кількісного, так і якісного аналізів.

Кількісний аналіз спрямований, насамперед, на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників і оцінювання їхнього впливу на різні складові активів фінансової установи. Методами кількісного аналізу визначаються ймовірні стресові сценарії, яким можуть піддатися компанії. Якісний аналіз акцентований на двох основних завданнях стрес-тестування:

- 1) оцінювання здатності капіталу фінансової установи компенсувати можливі великі збитки;

- 2) визначення комплексу дій, які повинні бути застосовані для зниження рівня ризиків і збереження капіталу.

Отже, перш за все, необхідно визначити найбільш вразливі місця страховиків та обрати методику, відповідно до якої будуть розроблені стрес-тести.

У роботі [202] вказується на те, що стрес-тестування не є альтернативою VaR. На відміну від останнього цей метод дозволяє оцінити максимально можливі втрати, але в умовах ринку, який знаходиться у стресі.

До переваг стрес-тестування Рогов М. А. відносить таке:

- 1) можливість розгляду будь-яких сценаріїв;
- 2) виокремлення впливу окремих факторів;
- 3) відповіді на запитання, яке залишається за межами VaR (що гіршого станеться у $(1 - \alpha)$ відсотках випадків, що залишилися).

Недоліками стрес-тестування є:

- 1) сценарії складно обґрунтувати, високий рівень суб'єктивізму;
- 2) сценарії визначаються складом портфеля, не враховуються ризики, які можуть бути присутніми у портфелі зі зміненою структурою;
- 3) оцінювання лише розміру втрат без урахування їх імовірності;
- 4) не повне врахування кореляції, оскільки розглядаються сценарії граничних відмінностей параметрів.

Між тим, стрес-тестування залишається важливим аналітичним інструментом, що дозволяє виявити підвищений ризик у діяльності страхової компанії. Його метою є оцінювання можливих втрат у тій чи іншій стресовій ситуації.

2.5.2. Урахування ризиків страхових компаній під час стрес-тестування

Можливість виконання страховою компанією своїх страхових зобов'язань великою мірою визначається впливом ризиків, з якими страховик зіштовхується [268, с. 39]. Особливістю страхової діяльності є те, що вона має два види ризиків [54, 145, 162]: ті, які надходять від страхувальників, і ті, що обумовлені діяльністю самої страхової компанії.

Ризик страхувальника – невизначена можливість появи збитків (втрат, пошкоджень і знищення), виміряна в грошовому вираженні.

Ризик страховика – невизначена можливість недостатності коштів страхової компанії для виконання своїх фінансових зобов'язань [268, с. 39].

Існує декілька класифікацій ризиків [87; 111; 326; 268], які страховиками можуть враховуватися під час аналізу своєї діяльності.

Стандартами Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) [87] запропонована така класифікація (табл. 2.14).

**Групи ризиків страховиків відповідно
до класифікації IAIS**

Технічні ризики	Інвестиційні ризики	Нетехнічні ризики
<p><i>Поточні ризики:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • недостатності тарифів; • недостатності страхових резервів; • перестраховування; • операційних витрат; • великих втрат; • катастроф (кумулятивний). <p><i>Спеціальні ризики:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • зростання; • ліквідації 	<ul style="list-style-type: none"> • Знецінення активів; • неліквідності активів; • невідповідності активів зобов'язанням; • відсоткових ставок; • оцінювання інвестицій; • вкладень в інші компанії; • використання виробничих фінансових інструментів 	<ul style="list-style-type: none"> • Управління; • виконання зобов'язань перед третіми особами; • неотримання коштів від третіх осіб; • загальний ризик бізнесу

Технічні ризики (ризики, пов'язані із зобов'язаннями) – це різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані із технічною або актуарною основою розрахунків страхових внесків і технічних резервів у страхуванні життя й інших ризиків, а також ризики, пов'язані із оперативними витратами та надмірним або нескоординованим їх зростанням [111]. У більшості випадків причиною появи технічних ризиків страховика стають ризики страхувальників [268, с. 40].

Інвестиційні ризики (ризики, пов'язані з активами) – це різні ризики, які прямо чи опосередковано пов'язані зі спроможністю страховика управляти активами.

Нетехнічні ризики – це ризики, які не можна належним чином зарахувати до технічних чи інвестиційних ризиків [111].

Ці категорії не є взаємовиключними. Будь-яка страхова операція може наразити страховика на декілька ризиків, однак для зручності аналізу їх можна виявляти та оцінювати окремо.

Джерелом покриття інвестиційних ризиків страхової компанії можуть бути власні вільні кошти та резерви, передбачені її організаційно-правовою формою [223].

Інвестиційний дохід, отриманий страховою компанією за ризиковими видами страхування, використовується для виконання страхових

зобов'язань, коли коштів страхових резервів і власних вільних коштів стає недостатньо для розвитку страховика, а також для інших цілей.

Джерелом покриття нетехнічних ризиків страхової компанії можуть бути власні вільні кошти, резерви компанії, позичкові кошти та цільові надходження, наприклад від акціонерів [268, с. 42].

Існує класифікація ризиків відповідно до того, чи є залежність між ризиками і доходами. За цим принципом ризики розподіляють на такі, що піддаються кількісному оцінюванню (фінансові ризики) і ті, що не піддаються такому оцінюванню (нефінансові) [111, с. 4].

До *нефінансових ризиків* можна зарахувати ризик репутації страховика; юридичний ризик порушення або недотримання вимог нормативно-правових актів, законодавства, угод; стратегічний ризик помилкових управлінських рішень; операційно-технічний ризик. Процес управління такими ризиками пов'язаний з їх мінімізацією.

Фінансові ризики (ризик ліквідності, зміни процентної ставки, валютний, ринковий ризик, ризик втрати майна та інші) оптимізуються. До фінансового ризику слід віднести і технічний ризик страховика, який визначається як ймовірність того, що розмір виплат буде більшим за суму зібраних страхових премій, яких буде недостатньо для покриття витрат страхової компанії [205].

У цілому співвідношення між ризиками страхувальників, всіма ризиками страховика та фінансовими джерелами їх покриття [268, с. 43] наведено на рис. 2.13.

У пункті 5.7 "Методичних рекомендацій щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів" [326] Нацкомфінпослуг рекомендує під час розроблення стрес-тестів визначати фактори ризику, що стосуються таких ризиків: 1) страховий ризик; 2) ринковий ризик; 3) кредитний ризик; 4) ризик ліквідності; 5) операційний ризик; 6) груповий ризик; 7) системний ризик.

Страховий ризик стосується ризику прийняття невідповідної стратегії андеррайтингу (наприклад, невідповідне об'єднання ризиків чи несприятливий вибір ризиків), невідповідного впровадження прийнятої стратегії або ризик настання неочікуваних збитків, навіть якщо стратегія є відповідною і впроваджується належним чином. Під час визначення страхового ризику розглядається окремо вплив андеррайтингу та функцій виплат на технічні резерви страховика.

Рис. 2.13. Співвідношення між ризиками страхової компанії та фінансовими джерелами їх покриття

Ринковий ризик пов'язаний, у першу чергу, з несприятливими змінами у вартості активів і зобов'язань страховика як на балансі, так і поза балансом, що відбуваються в результаті впливу ситуації на ринку.

Це, наприклад, ризик зменшення вартості активів через ринкові зміни відсоткових ставок, валютних курсів, цін на інструменти капіталу тощо, що не компенсується відповідним зменшенням зобов'язань страховика.

Кредитний ризик стосується можливості невиконання зобов'язань контрагентом. До контрагентів страховика можна віднести боржників, брокерів, страхувальників, перестраховиків тощо [10; 40; 218]. Кредитний ризик може також бути присутній у гарантіях та інших фінансових інструментах, у тому числі під час сек'юритизації [326].

Таким чином, на діяльність страхових компаній можуть впливати різні ризики. Визначення суттєвих із них і є першочерговим завданням у ході проведення стрес-тестування.

2.5.3. Технології моделювання під час стрес-тестування та їх перевірка

Поширеною практикою є розроблення кожним страховиком стрес-тестів відповідно до власного профілю ризиків та складності бізнесу [237].

Використання певної моделі ризиків залежить від фінансового стану страховика та підходів до оцінювання ризиків і управління ними. Загальні методики, що використовуються у ході стрес-тестування [237; 326], ґрунтуються на статичному або динамічному моделюванні, а також детермінованому або стохастичному підходах (рис. 2.14).

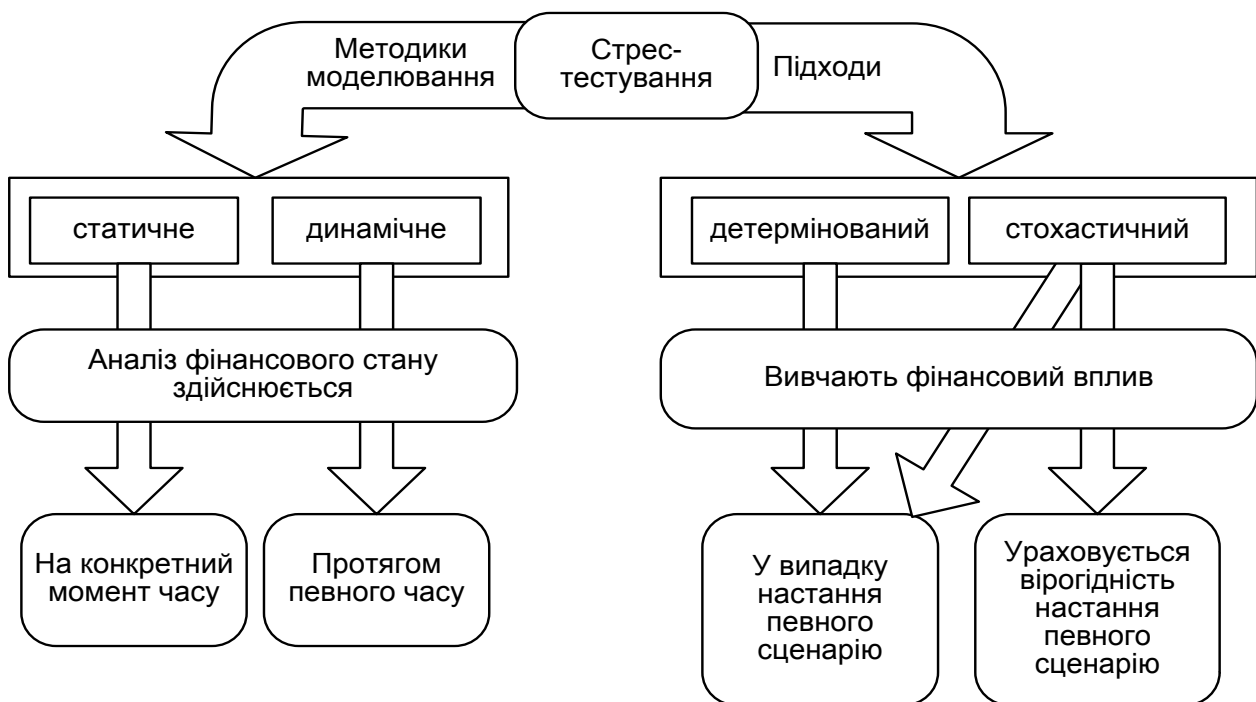

Рис. 2.14. Підходи до моделювання під час стрес-тестування

У базових формах статичне моделювання передбачає, що аналіз фінансового стану страховика здійснюється на конкретний момент часу, тоді як динамічне моделювання бере до уваги розвиток протягом певного часу. Детерміновані моделі оцінюють фінансовий вплив у ході настання певного сценарію, у той час, як у стохастичних моделях також враховується вірогідність реалізації різних сценаріїв [237, с. 22].

Простим прикладом статичного детермінованого стрес-тесту є випадок, коли страховик, визначаючи відповідний розмір капіталу, оцінює вплив коефіцієнтів збитків на балансовий звіт. Коефіцієнт збитків є ризиковою змінною, а вплив на чисті активи є результуючим ризиком. У таких

тестах не береться до уваги реальна вірогідність появи різних коефіцієнтів збитків.

Стохастичні моделі ґрунтуються на вірогідностях, які передбачають, яким чином ключові фінансові параметри взаємодіятимуть одне з одним із часом, та генерують розподіл результатів, базуючись на моделюванні цих параметрів у майбутньому. Однією з переваг стохастичного моделювання є те, що воно дає уяву про діапазон та вірогідність різних фінансових результатів, на які страховик може розраховувати. Це є корисним для отримання певного рівня довіри щодо платоспроможності страховика.

Стохастичні моделі корисні, а іноді й необхідні, коли страхові договори містять вбудовані опціони та фінансові гарантії. За цих обставин вірогідно, що стохастичне моделювання буде потрібним як для цілей фінансової звітності, так і для стрес-тестування.

Прикладом стохастичної техніки оцінювання ризиків може виступити ризикова вартість (VaR) [237]. Моделі VaR, які часто використовують банки, встановлюють межі, що базуються на вірогідності можливих збитків на конкретний період (наприклад, від 10 днів до одного року) та рівень впевненості в одержанні позитивного результату.

Для моделювання подій катастрофічного типу перевага часто віддається *TailVar* (також відомий як очікуваний дефіцит власників страхових полісів). Однак статистичні моделі, такі, як VaR, мають обмежену здатність щодо точного передбачення розвитку ситуації за надзвичайних обставин або граничних випадків, оскільки статистичні гіпотези є неточними без достатньої кількості спостережень, але у будь-якому випадку, базуються на екстраполяції минулого досвіду у непередбачуване майбутнє.

Надійність моделей, що використовуються страховиками, підлягає регулярному підтвердженню [326].

Вибір моделей і параметрів вимагає обґрунтування, а надійність може бути поставлено під загрозу внаслідок помилки щодо моделі та параметрів. Незалежно від того, які саме моделі страховик використовує у своїх стрес-тестах, має здійснюватися періодичне бек-тестування або інші процедури з метою підтвердження результатів та рівня точності моделі.

Бек-тестування [237] – процес підтвердження точності моделі порівняно з фактичними результатами. Цей аналіз має продемонструвати, що фактичні результати протягом достатнього періоду часу знаходяться в очікуваних межах, визначених моделлю.

Для багатьох ризиків, з якими зіштовхується страховик, потенційний рівень і дійсність бек-тестування може бути обмеженою. Наприклад, під час аналізу фондового ринку на щорічній основі (на базі портфеля інвестицій страховика) можна отримати дані за 100 років, але суттєвість їх переважної частини буде сумнівною. Щодо правових змін, то достовірність історичного аналізу може бути дуже обмеженою. Коли аналізуються катастрофічні події, моделі повинні більше спиратися *на структуру* ризикових подій, а не тільки на попередні статистичні дані.

Моделі, що використовуються для хеджування стрес-тестування та стратегій страхування, також мають бути оцінені з метою визначення вирішально важливих припущень, таких, як природа та межі потенційних змін на ринку або кореляція припущень, що використовуються в моделях ціноутворення на страхові послуги.

Необхідно, щоб процес стрес-тестування був належним чином задокументований.

Складність стрес-тестів має відповідати фінансовому стану конкретної фінансової установи. Прості тести, що використовують прості припущення, які покривають основні ризики, можуть видатися кориснішими, ніж складне моделювання, яке важко інтерпретувати та підтвердити. Однак очікується, що обережний страховик, який здійснює належне управління, регулярно перевірятиме якість та зміст таких тестів, і з часом намагатиметься удосконалити методику.

Ризики рідко бувають повною мірою незалежними або пов'язаними. Страховик повинен перевірити кореляції між різними ризиками з метою оцінювання впливу, який вони можуть справити на моделі стрес-тестування та припущення, що використовуються. Важливо належним чином оцінити обсяги кореляції, припущення щодо якої використовуватимуться в майбутньому. Доведено: у несприятливих ситуаціях невеликі обсяги кореляції можуть збільшуватися. Визначення взаємозалежності вимагає оцінювання в нових соціальних та економічних умовах.

Кореляція і взаємозалежність ризиків підлягають регулярному оцінюванню [237; 326]. У той час, як частота такого оцінювання має встановлюватися, наперед, у часи криз її слід проводити частіше.

Кореляційний аналіз має забезпечити урахування взаємовідношень між ризиками. Наприклад, якщо трапилась катастрофа, яка вплинула на

страховика, інші сторони, від яких він залежить, також могли зазнати її впливу, а саме:

- перестраховики, на яких страховик покладається щодо покриття вимог;
- посередники, які працюють над майбутнім бізнесом;
- інші особи, які надають послуги та можуть видатися неспроможними виконати зобов'язання за контрактом або надати послуги в повному обсязі;
- контрагенти на ринках капіталу (наприклад, після теракту в США 11 вересня 2001 року, аварії на Фукусімі).

Один стрес може спричинити інший (причинно-наслідкові реакції), тому слід розглядати можливість множинних ризиків. Це, як правило, результативний вплив, часто у вигляді ризиків, які менше піддаються вимірюванню, але мають бути враховані під час розроблення сценаріїв. Як приклад можна навести регуляторну вимогу щодо збільшення, а не просто поповнення капіталу, що був витрачений внаслідок стресових умов. Ці взаємодії можуть відбуватися відразу, але можуть і розвиватися з часом.

Визначення меж існуючих залежностей може бути складним. Для оцінок тут необхідні певний рівень обачливості та прагматизм. Зокрема, це стосується випадку визначення пост-залежності (*tail-dependency*).

Наприклад, склалася ситуація, коли є два ризики, що, як правило, не є взаємопов'язаними, але граничний випадок одного ризику може привести до більших збитків від іншого ризику, ніж це сталося б за звичайних умов. Так, велика катастрофа може відбутися водночас із крахом на фондовому ринку. Наслідки останнього можуть бути більшими через нервування інвесторів. Теракт 11 вересня 2001 року у США є прикладом такої ситуації, оскільки звичайна авіакатастрофа не призвела б до обвалу фондового ринку.

Стрес-тестування, як правило, має брати до уваги межі та ефективність варіантів дій, які може здійснити керівництво, реагуючи на ризики, що виникають [237]. Стрес-тест може продемонструвати можливість неспроможності (невдачі) у випадку, якщо керівництво не здійснює жодних дій, і, навпаки, продемонструвати, що у випадку здійснення керівництвом вчасних і відповідних дій страховик може утримати задовільну фінансову позицію.

У страховій справі є багато сфер, які не просто піддаються кількісному моделюванню, особливо ті, що залежать від компетентності, та дій, які здійснюються радою та керівництвом страховика.

Роль вищого керівництва полягає в тому, щоб розробити та впровадити політику, процедури та практику управління ризиками, які ґрунтуються на цілях, завданнях і межах ризиків, забезпечили б обачливі операційні стандарти. Однак визначення того, чи буде ця роль належним чином виконано, вимагає певних ідей під час здійснення стрес-тестування.

Під час фінансового управління страхової компанії важко визначити у кількісному вимірюванні:

- чи ґрунтуються управлінські рішення або дії на надійних та достовірних інформації та аналізі;
- питання, що стосуються найму та розвитку персоналу;
- чи не забагато страховик покладається на провідних осіб.

Такі думки повинні стати частиною загальної політики та процедур управління ризиками страховика і (де можливо), має бути зроблено реалістичне оцінювання того, наскільки швидко та ефективно страховик реагуватиме на зміни. Швидкість, що передбачається у моделюванні управлінських дій, має відповідати культурі управління, минулому досвіду та наявності надійних процедур ідентифікації ризикових подій таким чином, щоб керівництво могло вчасно на них реагувати.

Інкорпоруєчи управлінські дії у стрес-тестування, слід дотримуватися таких процедур:

1) вимірювання впливу стресової події, не виключаючи будь-яких управлінських дій;

2) вирахування проміжку часу для керівництва для визнання проблем та реагування на них, беручи до уваги строки та умови політики та практики, які мають бути приведені у відповідність, а також межі та ефективність варіантів дій керівництва у відповідь на стресову подію;

3) включення виду та часу дій керівництва до проекту стрес-тесту, їх вимірювання та звітування про них.

За результатами проведення стрес-тестування страховики мають готувати письмовий звіт [326].

У ході проведення стрес-тестування, страховики повинні врахувати, що для стрес-тестів, як правило, необхідна інформаційна система належного рівня та сполучність різних бізнес-підрозділів для здійснення певного

аналізу взаємовідношень ризиків. Тому важливими є внутрішні комунікації між бізнес-підрозділами страховика, особливо у випадку, коли для проведення стрес-тестів не надані окремі ресурси.

Необхідно здійснювати регулярний перегляд стрес-тестів, щоб впевнитися у тому, що тести залишаються відповідними профілю ризиків страховика, який змінюється, та зовнішнім ринковим умовам.

Таким чином, загальні методики, що використовуються під час стрес-тестування, базуються на статичному або динамічному моделюванні, а також детермінованому або стохастичному підході.

За результатами проведеного аналізу теоретичних основ стрес-тестування, можна зробити такі висновки:

1) стрес-тестування є одним з аналітичних інструментів, що використовуються для забезпечення оцінювання потенційних втрат фінансових установ у випадку можливих спадів в економіці;

2) не встановлено наявності єдиного підходу до визначення поняття "стрес-тестування";

3) розрізняють декілька видів стрес-тестів. Серед них виокремлюють однофакторні та багатфакторні, останні поділяють на систематичні та несистематичні;

4) Нацкомфінпослуг у пункті 5.7 "Методичних рекомендацій щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів" наводить такі фактори ризику, які рекомендовано визначати під час розроблення стрес-тестів [326]: страховий, ринковий, кредитний, ризик ліквідності, операційний, груповий та системний;

5) загальні методики, що використовуються у ході стрес-тестування, ґрунтуються на моделюванні;

7) вибір моделей та параметрів за умови стрес-тестування має бути обґрунтованим.

Для моделювання бізнес-процесів використано IDEF0 модель. Вона є описом системи, яка повинна дати відповіді на певні питання. Процес моделювання будь-якої системи в IDEF0 починається з визначення контексту, тобто найбільш абстрактного рівня опису системи в цілому. У контекст входить визначення суб'єкта моделювання та його мети.

Метою моделювання досліджуваного процесу є ідентифікація поточних проблем та вдосконалення процедури проведення стрес-тестування страхової компанії.

Будь-яка система має межу, яка відокремлює її від зовнішнього оточення (інших систем). Взаємодія системи з ним розглядається як вхід (ресурс, який переробляється системою – відображається з лівої сторони блоку), вихід (результат діяльності системи – з правої сторони блоку), управління (стратегії і процедури, під управлінням яких проводиться робота – з верхньої сторони блоку) і механізм (ресурси, необхідні для проведення роботи – з нижньої сторони блоку). Перебуваючи під управлінням, система перетворює входи у виходи, використовуючи для цього певні механізми.

У IDEF0-моделі система подається як сукупність взаємодіючих робіт (процесів) або функцій. Така функціональна орієнтація є принциповою – функції системи аналізуються незалежно від об'єктів, якими вони оперують. Це дозволяє чіткіше моделювати логіку і взаємодію процесів організації.

Контекстну діаграму IDEF0-моделі процесу стрес-тестування страховика подано на рис. 2.15.

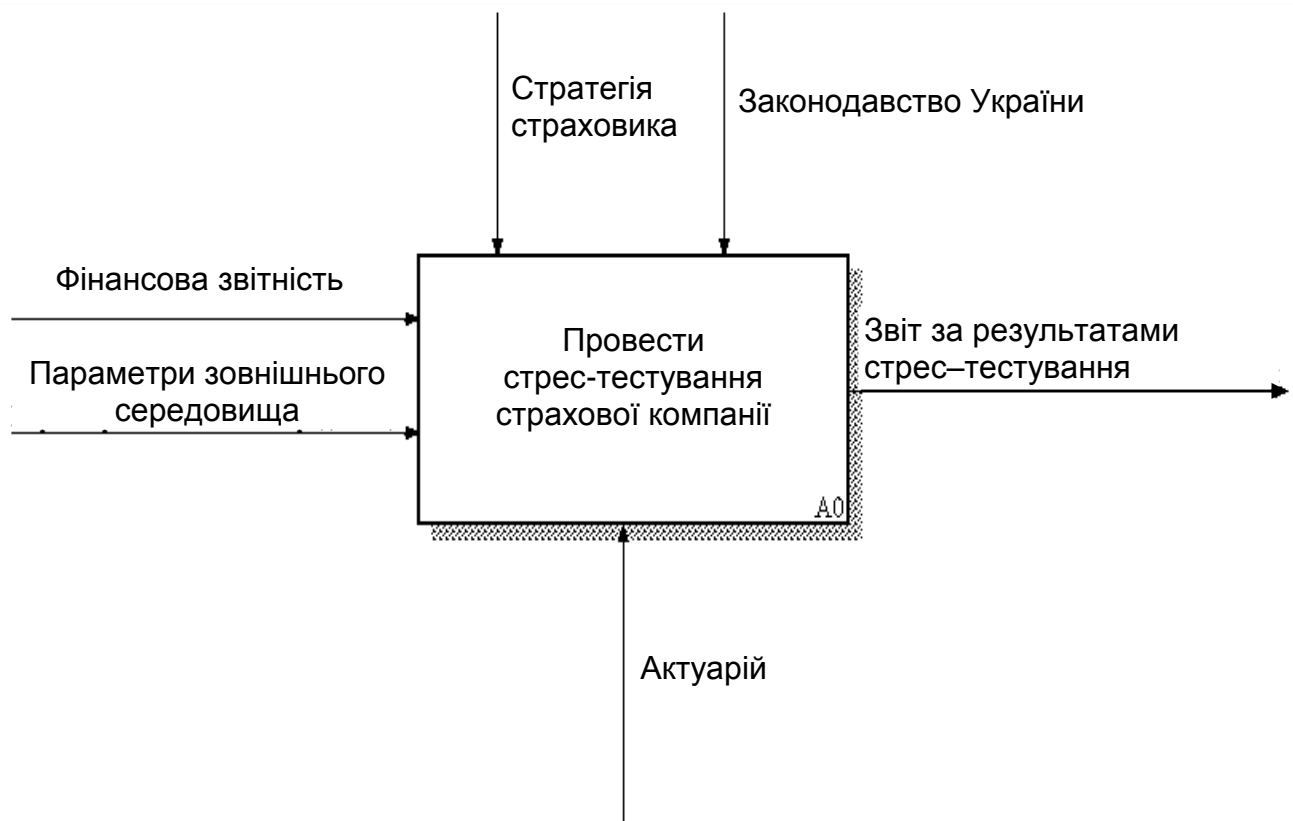

Рис. 2.15. Контекстна діаграма процесу проведення стрес-тестування страхової компанії

Як видно з рис. 2.15, для побудованої контекстної діаграми вхід, вихід, механізм та управління такі:

- 1) вхідна інформація – фінансова звітність страхової компанії та параметри зовнішнього середовища;
- 2) вихідна інформація – звіт результатами проведеного стрес-тестування;
- 3) управління – законодавство України та стратегія страховика;
- 4) механізм реалізується актуарієм відповідно до Методичних рекомендацій [326].

Сутність структурного підходу до розроблення бізнес-процесів полягає у декомпозиції, тобто його детальному описі, що здійснюється шляхом розподілу цього процесу на декілька частин та подальшого їх опису за допомогою більш поглиблених моделей.

Декомпозицію контекстної діаграми (блок А0 на рис. 2.15) реалізовано шляхом виокремлення таких складових: визначити частоту та обсяги стрес тестів (блок А1), визначити фактори ризику, що будуть оцінюватись (блок А2), оцінити вплив ризику на діяльність страхової компанії (блок А3).

Далі формується звіт за результатами проведеного стрес-тестування (блок А4), що призводить до діаграми першого рівня декомпозиції, яку подано на рис. 2.16.

Процес, відображений у блоці А1 (рис. 2.16), декомпозицію якого подано на рис. 2.17, передбачає такі чотири операції.

Перша – визначити фактичний запас платоспроможності страховика.

Друга – визначити нормативний запас платоспроможності страхової компанії.

Ці дві операції є паралельними, тобто процеси, які відбуваються в кожному з відповідних блоків проходять одночасно.

Третя операція – визначення перевищення фактичного запасу платоспроможності від розрахованого нормативного.

Четверта – зробити висновки щодо обсягів та частоти стрес-тестів.

Декомпозиція блоку оцінювання впливу ризику наведена на рис. 2.18.

Відповідно до "Методичних рекомендацій щодо проведення страховиками стрес-тестів", затверджених Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, страховику, фактичний запас платоспроможності якого перевищує нормативний запас платоспроможності не більше ніж на 10 %, рекомендується проводити більші за обсягом та частіші стрес-тести.

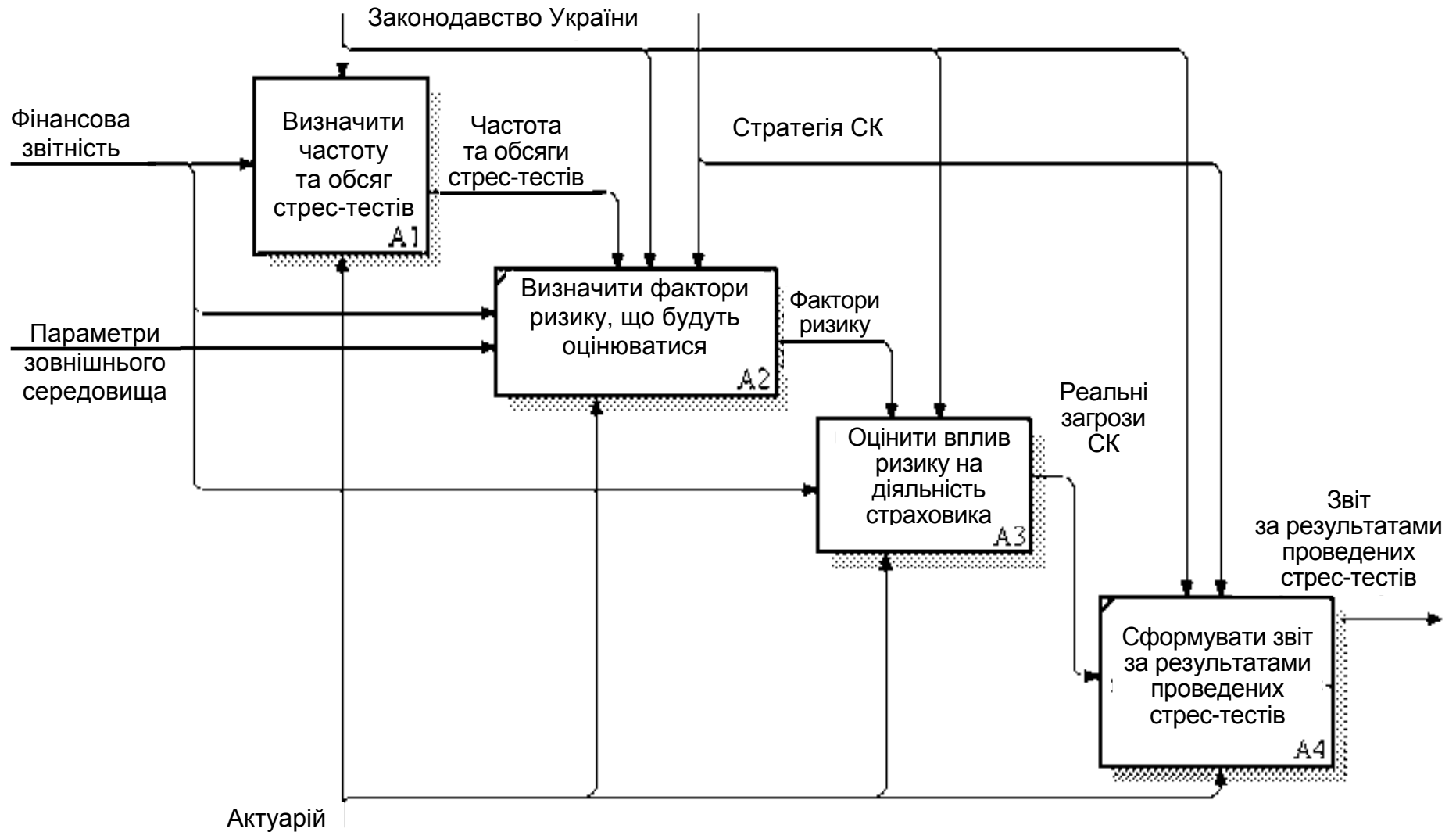

Рис. 2.16. Декомпозиція контекстної діаграми з проведення стрес-тестів страховика

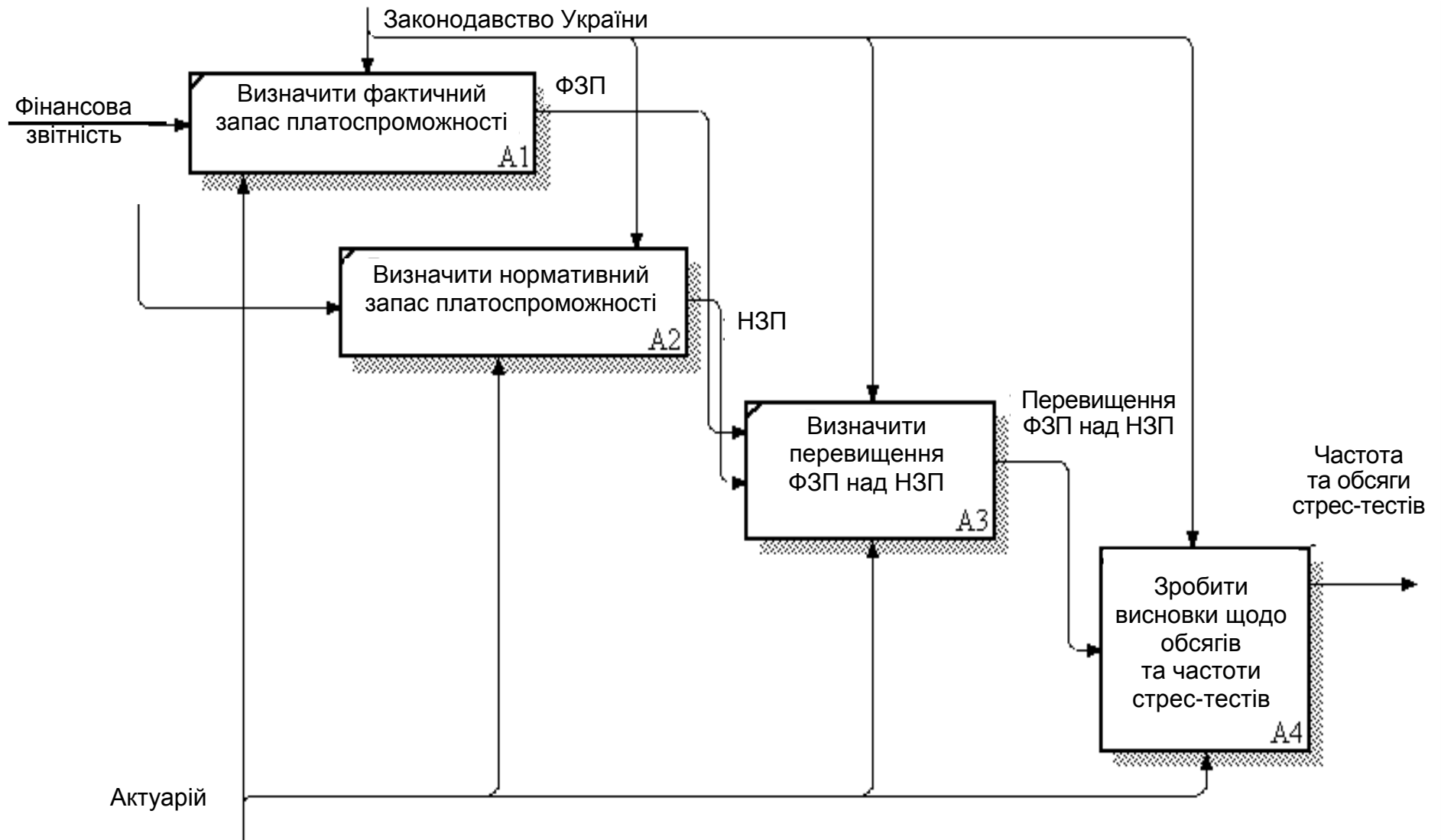

Рис. 2.17. Декомпозиція блоку "Визначити частоту та обсяги стрес-тестів"

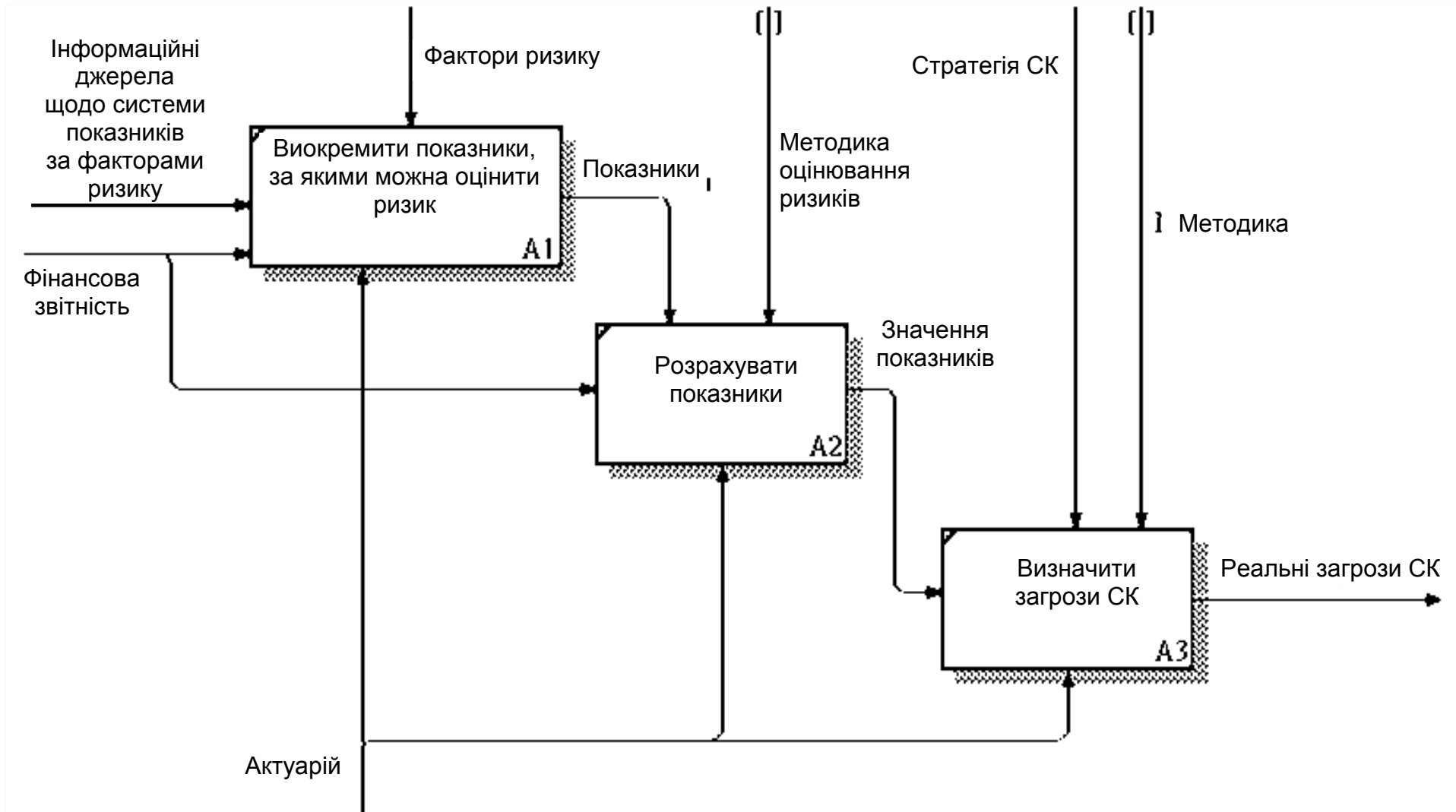

Рис. 2.18. Декомпозиція блоку "Оцінити вплив ризику на діяльність страхової компанії"

Далі необхідно визначити фактори ризику, вплив на діяльність страховика яких слід визначити (блок А2 на рис. 2.16). Процес, відображений у блоці А3 (див. рис. 2.16), декомпозицію якого подано на рис. 2.17, передбачає такі операції:

1) після того, як досвідчені експерти визначають ризик, до якого компанія найбільш вразлива, необхідно виокремити показники, завдяки яким можливо оцінити даний ризик;

2) наступним кроком буде розрахунок на основі фінансової звітності страхової компанії виокремлених показників, що дозволить зробити висновок щодо реально існуючих для страхової компанії загроз;

3) на основі розрахованих показників зробити висновки, у яких слід чітко описати реально існуючі загрози для досліджуваної компанії.

Тільки після виявлення загроз для страхової компанії можна буде формувати звіт за результатами стрес-тестування (блок А4 на рис. 2.16). Відповідно до роботи [326], за результатами стрес-тестування страховика мають готувати письмовий звіт, до якого слід включати таку інформацію:

1) опис методики стрес-тестування та ключові припущення, що використовуються в моделі тестування;

2) опис результатів тестування для будь-яких дій керівництва страховика;

3) опис характеру дій керівництва страховика з поліпшення результатів негативних сценаріїв стрес-тестування;

4) результати стрес-тестування, що враховують дії керівництва страховика.

Таким чином, запропонована технологія проведення стрес-тестування допоможе працівникам страхової компанії ідентифікувати поточні проблеми під час процедури проведення стрес-тестування та удосконалити її.

Стрес-тестування є одним з аналітичних інструментів, що використовується для забезпечення оцінки потенційних втрат фінансових організацій у випадку можливих спадів в економіці. Воно отримало широке розповсюдження в міжнародній фінансовій практиці.

2.5.4. Визначення сценаріїв розвитку страхового ринку України з урахуванням розвитку інструментів пруденційного нагляду

У Казахстані, наприклад, відбувається регулювання, в першу чергу, рівня прозорості діяльності страхових організацій, періодичності ведення звітності. Крім того, необхідне щоквартальне надання звіту *стрес-тестингу різних ризиків*, зокрема, інвестиційного блоку. Дане нововведення дозволить страховим компаніям і ринку в цілому здійснити крок вперед з оптимального управління ризиками та збільшення прозорості [307; 379].

Таким чином, ураховуючи досвід України, Росії та Казахстану, можна визначити такі пріоритетні напрями державного регулювання захисту прав споживачів.

По-перше, впровадження *пруденційного* нагляду за страховими компаніями.

По-друге, перехід на МСФЗ та забезпечення платоспроможності страховиків на основі систем *Solvency I* та *Solvency II*, що передбачає виконання: кількісних вимог (базис розрахунку технічних резервів, мінімальний нормативний капітал, нормативна маржа платоспроможності: стандартний підхід і власні моделі, правила інвестування); якісних вимог (принципи внутрішнього контролю компаній; вимоги щодо управління ризиками: відповідність активів та зобов'язань; діяльність наглядових органів: узгодження на рівні ЄС; прозорість; права та обов'язки) та ринкової прозорості (звітність для наглядових органів; публічне розкриття інформації, ринкова прозорість) [339].

По-третє, застосування досудового розгляду скарг споживачів та розв'язання спорів між небанківськими фінансовими установами і споживачами.

По-четверте, підвищення якості корпоративного управління (запровадження стрес-тестування).

Основним критерієм діяльності небанківських фінансових установ є виконання ними зобов'язань [240]. Сутність державного регулювання за діяльністю цих установ, зокрема страхових компаній, буде здійснюватися у межах пруденційного нагляду. Оскільки, головними цілями пруденційного нагляду є захист прав споживачів і забезпечення громадської довіри споживачів до ринку страхових послуг, основні цілі виконуються шляхом запобігання неплатоспроможності страховиків та попередження системної кризи на страховому ринку [32]. Індикатором збільшення довіри населення є збільшення питомої ваги страхового сектору у структурі ВВП [32].

Удосконалення нормативно-правової бази є важливим напрямом розвитку страхового ринку України, спрямованого на забезпечення ефективного захисту прав споживачів страхових послуг. Поряд з іншими нематеріальними об'єктами, наприклад, права інтелектуальної власності, модель фінансового механізму передбачає використання фінансових важелів та інструментів [309].

Стрес-тестування є одним з аналітичних інструментів оцінювання стійкості фінансової системи, зокрема банків і страхових компаній. Розвиток стрес-тестування став відповіддю міжнародного співтовариства та національних регуляторів на підвищення рівня ризиків та розгортання фінансових криз.

Сучасний стан упровадження стрес-тестування страхових компаній визначається: Планом антикризових заходів у сфері діяльності небанківських фінансових установ, піднаглядних Нацкомфінпослуг [358]; Стратегією розвитку фінансового сектору України на період до 2015 року [383]; Концепцією запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Нацкомфінпослуг [309]; реалізацією Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року [311], зокрема:

1. Відповідно до основних заходів у сфері діяльності небанківських фінансових установ, затверджених Розпорядженням Держфінпослуг України "Про затвердження Плану антикризових заходів у сфері діяльності небанківських фінансових установ, піднаглядних Держфінпослуг" № 276 від 24.04.2009 р., щодо забезпечення можливості здійснення оперативного регулювання діяльності фінансових установ шляхом доопрацювання із залученням міжнародних експертів, механізмів стрес-тестування страхових компаній для цілей нагляду.

2. Пріоритетним завданням Проекту Стратегії розвитку фінансового сектора України на період до 2015 року, розробленої Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку, Нацкомфінпослуг та НБУ з питань посилення конкурентоспроможності та стійкості фінансової системи в цілому та страхових компаній.

3. Основним завданням та етапам Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, затвердженої Розпорядженням Держфінпослуг щодо Зміни до плану роботи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на 2010 рік, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг від 15.12.2009 р. № 955 з питань запровадження стрес-тестування страхових компаній.

4. Основним заходам реалізації Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 року № 369-р, яким передбачається формування ефективного державного регулювання та нагляду у сфері страхування з урахуванням принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю.

Необхідність удосконалення обліку на страховому ринку Європи усвідомлена давно, але тільки 2001 року Єврокомісія почала проект *Solvency II* з метою перегляду європейської системи нагляду за страховими компаніями. У квітні 2003 року концепція *Solvency II* розглянута комітетом Єврокомісії зі страхування [292, 293, 397].

В Україні на даний час ще не забезпечено виконання вимог до врахування особливостей пруденційного нагляду за страховою діяльністю. Питання ефективного державного регулювання, забезпечення нагляду у сфері страхування з урахуванням міжнародних принципів і стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю, є необхідною передумовою формування сценарію прискореного розвитку страхового ринку.

Для вирішення поставлених цілей і визначення пріоритетних сценаріїв розвитку був застосований метод аналізу ієрархій (метод MAI) [149]. Аналіз даної ієрархії побудований на процесі поетапного встановлення пріоритетів як способу державного регулювання і має системний характер. На основі шкали Т. Сааті оцінюється інтенсивність взаємодії компонентів системи ієрархії.

Метою є визначення впливу інструментів пруденційного нагляду, зокрема, стрес-тестування діяльності страхових компаній на підвищення довіри споживачів до страхових компаній і визначення відповідного сценарію розвитку страхового ринку України шляхом формування та аналізу ієрархічної моделі розвитку страхового ринку [32], яка наведена на рис. 2.19.

На підставі даних рис. 2.19 пропонується розрахувати три варіанти сполучуваності компонентів системи на кожному рівні ієрархії або розрахувати запропоновану ієрархію і оцінити можливість й загрози реалізації кожного сценарію¹, що дозволить продемонструвати варіативність пропозицій для вдосконалення державного регулювання.

¹ У ході розробки моделі участь брала Ачкасова С. А.

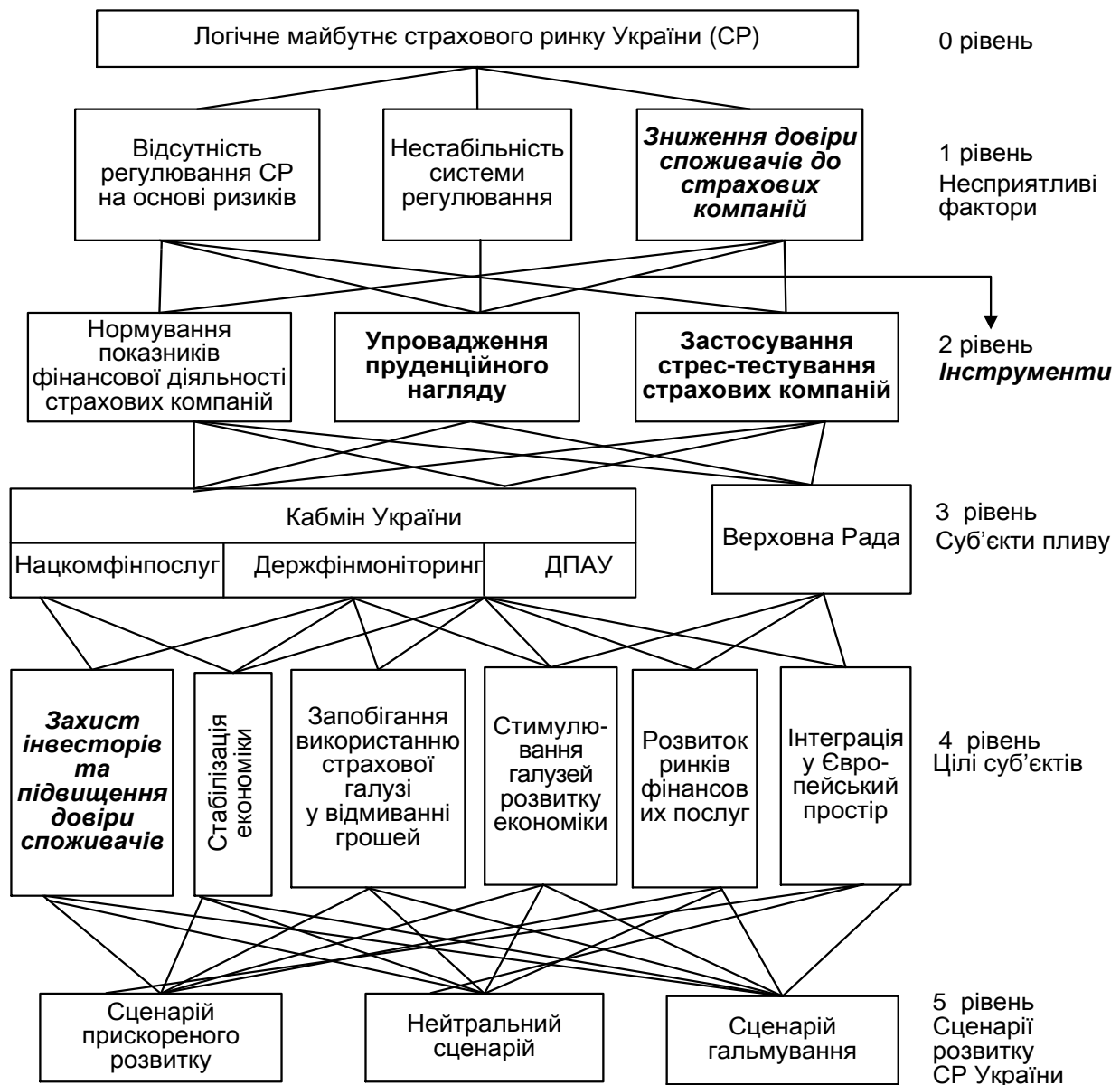

Рис. 2.19. Ієрархічна модель розвитку страхового ринку України

Експертами виступили представники страхових компаній України. Для оцінювання векторів пріоритетів побудована матриця попарних порівнянь. Оцінено ступінь відхилення від узгодженості думок експертів (IC). У разі, коли відхилення узгодженості перевищує встановлену межу, – експерти перевіряють свої думки.

Використовуючи даний метод, проведено вибір найбільш оптимального варіанта вирішення проблеми шляхом попарних порівнянь її декомпозиційних складових. Ієрархія побудована з вершини (цілей – з погляду управління), через проміжні рівні (вимоги, від яких залежать наступні рівні) до найнижчого рівня (який є переліком альтернатив).

Дослідження проведено з використанням базових принципів, зокрема:

1. Аналіз даної ієрархії побудований на процесі поетапного встановлення пріоритетів як способу державного регулювання, яке має системний характер.

2. Підвищення ефективності і стабільності функціонування страхового ринку.

3. Урахування ролі особи (суб'єкта) у складних соціально-економічних системах.

Перевага моделі: системний підхід; використання і реалізація затверджених в Концепції розвитку страхового ринку до 2010 року цілей державного регулювання [311]; застосування і оцінка контрастних сценаріїв розвитку страхового ринку.

У процесі дослідження виокремлені такі можливі сценарії: 1) прискореного розвитку (збільшення кількісних показників страхового ринку); 2) нейтральний (без змін); 3) гальмування (реcesії, зниження показників страхового ринку). Проведені попарні порівняння елементів першого, другого, третього, четвертого і п'ятого рівнів (див. рис. 2.19) ієрархічної моделі за шкалою Т. Сааті [209].

На основі оцінок експертів та попарного порівняння різних рівнів визначено глобальні пріоритети, які наведено в табл. 2.15 та 2.16.

Таблиця 2.15

Визначення глобальних пріоритетів для інструментів впливу

Глобальні пріоритети 1	Відсутність механізму регулювання СР на основі оцінювання ризиків	Нестабільність систем регулювання	Зниження довіри споживачів до страхових компаній	Глобальні пріоритети	Ранг
	0,634	0,260	0,106		
Нормування показників фінансової діяльності СК	0,220	0,090	0,077	0,171	3
Запровадження пруденційного нагляду	0,712	0,557	0,160	0,613	1
Застосування стрестування страхових компаній	0,068	0,353	0,763	0,216	2

На підставі даних табл. 2.15 – 2.17 визначено ймовірність реалізації відповідних сценаріїв розвитку страхового ринку, яка наведена в табл. 2.18.

Таблиця 2.16

Визначення глобальних пріоритетів цілей суб'єктів впливу

Глобальні пріоритети 2	Нормування страхових показників фінансової діяльності СК	Запровадження пруденційного нагляду	Застосування стрес-тестування СК	Глобальні пріоритети	Ранг
	0,171	0,613	0,216		
Захист інтересів і підвищення довіри споживачів	0,140	0,167	0,167	0,162	4
Стабілізація економіки	0,150	0,167	0,167	0,164	3
Запобігання використанню страхової галузі у відмиванні "брудних" грошей	0,040	0,167	0,167	0,145	6
Розвиток ринків фінансових послуг	0,207	0,167	0,167	0,174	2
Стимулювання розвитку галузей економіки	0,056	0,167	0,167	0,148	4
Інтеграція у Європейський простір	0,407	0,167	0,167	0,208	1

Таблиця 2.17

Визначення абсолютних пріоритетів реалізації сценаріїв розвитку страхового ринку

Абсолютні глобальні пріоритети	Захист інтересів і підвищення довіри споживачів	Стабілізація економіки	Запобігання використанню страхової галузі у відмиванні "брудних грошей"	Розвиток ринків фінансових послуг	Стимулювання розвитку галузей економіки	Інтеграція у Європейський простір	Глобальні пріоритети	Ранг
	0,162	0,164	0,145	0,174	0,148	0,208		
Сценарій прискореного розвитку	0,689	0,333	0,333	0,333	0,333	0,333	0,39	1
Нейтральний сценарій	0,232	0,333	0,333	0,333	0,333	0,333	0,32	2
Сценарій гальмування	0,078	0,333	0,333	0,333	0,333	0,333	0,29	3

**Результати оцінювання реалізації сценаріїв за існуючої моделі
державного регулювання**

Сценарій	Сценарій прискорення розвитку	Нейтральний сценарій (без змін)	Сценарій гальмування
Вірогідність реалізації, %	39,1	31,7	29,2

На основі даних табл. 2.18 можна зробити висновок, що за існуючої моделі державного регулювання вірогідність реалізації прискореного розвитку складає близько 40 %, а нейтрального сценарію – трохи більше 30 %, сценарію гальмування – більше 25 % відповідно.

Це обумовлює застосування нових інструментів для формування сценарію прискореного розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності страхового ринку. Використання стрес-тестування як засобу нейтралізації несприятливих факторів впливу на розвиток страхового ринку України та забезпечення виконання головної мети – захисту прав споживачів, свідчить про вплив упровадження стрес-тестування, на думку експертів, на підвищення вірогідності реалізації сценарію прискорення розвитку.

Розділ 3. Апробація інструментарію пруденційного нагляду

3.1. Оцінювання достатності капіталу страхових компаній з урахуванням вимог *Solvency II*

Важливу роль у забезпеченні економічного розвитку кожної держави відіграє страховий ринок. Платоспроможність та стабільне функціонування страхових компаній є визначальними факторами під час формування довіри до них споживачів страхових послуг, кредиторів і контрагентів. Однією з основних умов забезпечення платоспроможності страховиків є достатній, але не надлишковий обсяг власного капіталу. У світовій практиці пруденційного нагляду за діяльністю фінансових установ набули значного поширення вимоги до розміру власного капіталу, які повинні відповідати прийнятним ризикам та забезпечувати здатність страховиків компенсувати непередбачені збитки. Це обумовлено тим, що страхові компанії з достатнім капіталом є більш стійкими до втрат та здатні продовжувати надавати страхові послуги, навіть, у періоди економічних спадів.

Для страхових компаній країн, які розвиваються, основним стимулом реалізації підходів до управління власним капіталом відповідно до ризиків діяльності виступають вимоги національних органів нагляду. Таким чином, на державному рівні з метою забезпечення платоспроможності та ефективності функціонування страхового ринку головне завдання наглядових органів полягає в затвердженні єдиного концептуального підходу до оцінювання достатності капіталу страховиків.

В Україні законодавчо визначеним показником для оцінювання достатності капіталу страхових компаній є норматив перевищення фактичного запасу платоспроможності над нормативним запасом платоспроможності [363], розроблений відповідно до вимог Директиви *Solvency I*.

Результати розрахунку зазначеного показника за 2013 рік на основі звітних даних 65-ти страхових компаній, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, продемонстрували виконання усіма страховиками нормативу достатності капіталу. У середньому для цих страхових компаній фактичний запас платоспроможності (ФЗП) перевищує нормативний запас платоспроможності (НЗП) у 10,8 раз.

Утім, беручи до уваги, що діюча в Україні методика оцінювання достатності капіталу не враховує усі ризики страхових компаній, розрахована висока достатність капіталу страховиків є значно завищеною.

Для оцінювання реальної здатності страхових компаній України покривати непередбачувані збитки розраховано показники достатності страхових компаній відповідно до положень Директиви *Solvency II*. Розроблений відповідно до вимог *Solvency II* [395] порядок визначення коефіцієнта достатності капіталу наведено на рис. 3.1.

Отримані за поданим на рис. 3.1 підходом результати розрахунків свідчать, що в 2013 році із 65-ти страхових компаній норматив достатності капіталу не виконували 20 компаній, на які припадає 62,1 % валових страхових премій. Для забезпечення достатності капіталу цим компаніям необхідно залучити фінансові ресурси або знизити необхідний платоспроможний капітал більш, ніж на 1,5 млрд грн. У ході цього надлишковий капітал страховиків, які виконують норматив достатності капіталу, складає майже 2,4 млрд грн. З цього можна зробити висновок, що в цілому обсяг фінансових ресурсів страхового ринку України є достатнім для забезпечення поточної потреби національної економіки у страховому захисті.

Результати розрахунку показників достатності капіталу для 10-ти компаній, які входять у рейтинг 20-ти найбільших за обсягом валових страхових премій страховиків України, наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Показники достатності капіталу страхових компаній України у 2013 році

Страхова компанія	Показники достатності капіталу відповідно до ЗУ "Про страхування"			Показники достатності капіталу відповідно до <i>Solvency II</i>			$\frac{CAR_1}{CAR_2}$
	ФЗП, тис. грн	НЗП, тис. грн	$CAR_1 = \frac{ФЗП}{НЗП}$	ОФ, тис. грн	SCR, тис. грн	$CAR_2 = \frac{ОФ}{SCR}$	
1	90 359,0	65 551,9	1,38	90 359,0	256 334,1	0,35	3,94
2	143 901,0	101 230,3	1,42	143 901,0	263 719,2	0,55	2,58
3	320 323,6	66829,7	4,79	320 323,6	203 064,9	1,58	3,03
4	131 198,0	98 666,8	1,33	131 198,0	240 267,1	0,55	2,42
5	177 186,0	84 763,3	2,09	177 186,0	584 882,9	0,30	6,97
6	430 155,0	138 366,9	3,11	430 155,0	491 254,1	0,88	3,53
7	379 714,0	98 203,6	3,87	379 714,0	434 730,5	0,87	4,45
8	262 008,0	98 641,9	2,66	262 008,0	295 113,8	0,89	2,99
9	174 863,6	87 177,8	2,01	174 863,6	308 040,4	0,57	3,53
10	171 998,0	91 451,2	1,88	171 998,0	292 339,8	0,59	3,19

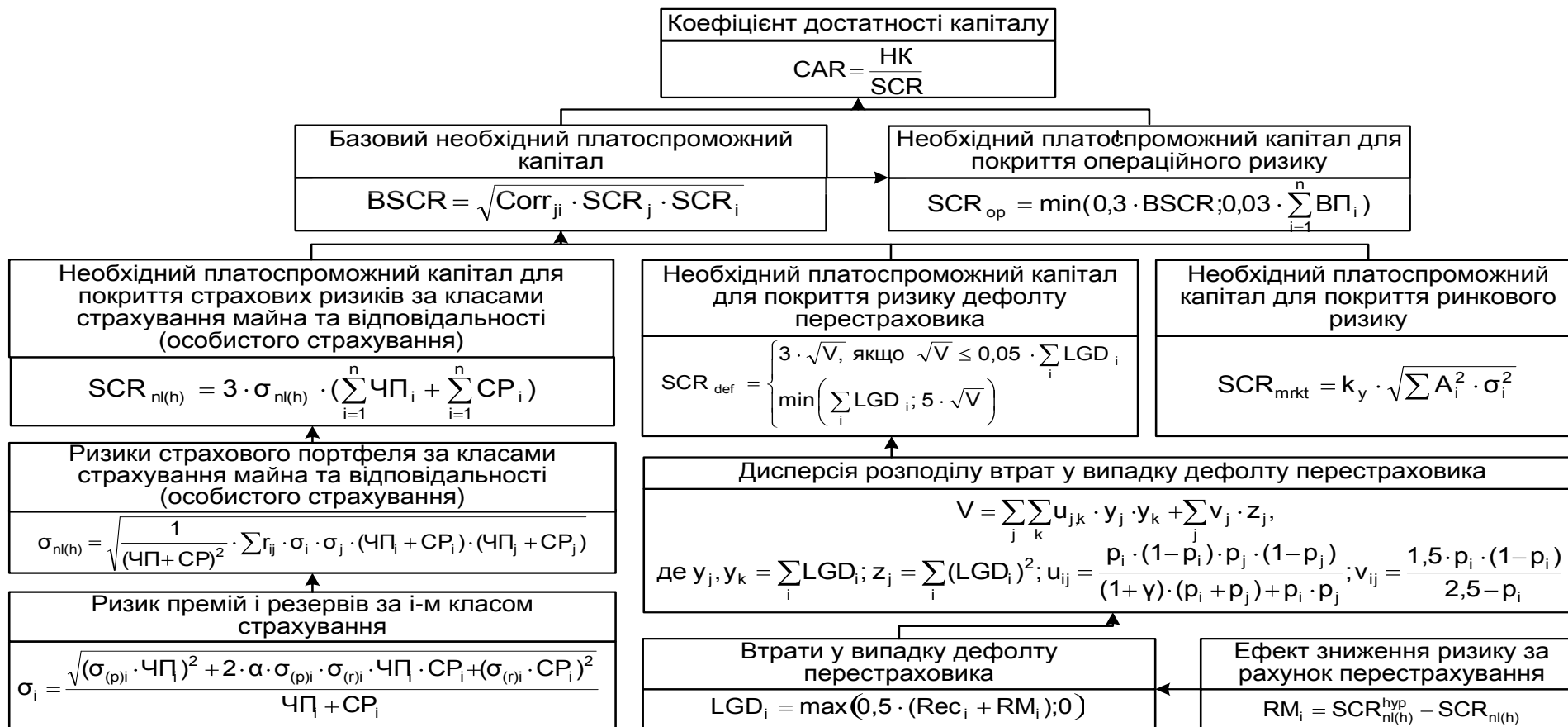

Рис. 3.1. Порядок розрахунку достатності капіталу страхових компаній відповідно до **Solvency II**

Умовні позначення:

CAR – коефіцієнт достатності капіталу; SCR – необхідний платоспроможний капітал; НК – наявний капітал; ЧП_i – чисті страхові премії за і-м класом страхування; СР_i – чисті страхові резерви за і-м класом страхування; ВР_i – валові страхові резерви за і-м класом страхування; А – загальний обсяг активів страхової компанії за балансом; V – дисперсія розподілу втрат у випадку дефолту перестраховика; LGD – втрати у випадку дефолту перестраховика; RM – ефект зниження ризиків за рахунок перестраховання; Rec_i – страхові виплати, компенсовані перестраховиками; SCR_{nl(h)}^{hyp} – необхідний капітал для покриття страхових ризиків без урахування перестраховання.

Дані, наведені в табл. 3.1, свідчать, що перевищення показників достатності капіталу відповідно до Закону України "Про страхування" над показниками достатності капіталу відповідно до вимог Директиви *Solvency II* у середньому складає 2,5 рази. Відповідно, в умовах імплементації положень *Solvency II* у національне законодавство, перед страховими компаніями України постане потреба у розробленні системи заходів із підвищення рівня достатності капіталу. Досягнення цільового рівня капіталу для виконання нормативу достатності може здійснюватися двома способами: шляхом залучення фінансових ресурсів для збільшення власного капіталу; за рахунок зменшення ризиків, які враховуються під час розрахунку необхідного платоспроможного капіталу.

Як зазначають фахівці аудиторсько-консалтингової компанії *Ernst & Young* [434], запровадження *Solvency II* буде сприяти поширенню використання перестраховання для зниження ризиків і вимог до капіталу. Під час розрахунку показника SCR операції перестраховання впливають на рівень страхового та кредитного ризиків. У ході цього залежність між обсягом страхових премій, переданих у перестраховання, та розміром капіталу для покриття страхових ризиків є оберненою, а між обсягом страхових премій, переданих у перестраховання, та розміром капіталу для покриття кредитного ризику – прямою. Максимальний ефект від використання перестраховання для управління достатністю капіталу досягається в результаті передачі страхових премій за найбільш ризиковими видами страхування перестраховику з максимальним рейтингом фінансової стійкості.

Результати розрахунку впливу рівня перестраховання ($U_{\text{пер}}$) та структури страхових премій, переданих у перестраховання, на коефіцієнт достатності капіталу страхової компанії, наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Вплив перестраховання на достатність капіталу страхової компанії

Показник	Фактичні значення показників достатності капіталу ($U_{\text{пер}} = 27,77$), тис. грн	Значення показників достатності капіталу за умови, що $U_{\text{пер}} = 0$, тис. грн	Значення показників достатності капіталу за умови оптимізації структури страхових премій, переданих у перестраховання ($U_{\text{пер}} = 27,77$), тис. грн
SCR	240 267,14	277 807,46	212 485,10
CAR _s	0,55	0,47	0,62

Дані, наведені в табл. 3.2, свідчать, що використання перестраховання для управління достатністю капіталу дозволило знизити потребу

в залученні додаткового капіталу на 37 540,32 тис. грн. Під час оптимізації структури премій, переданих у перестраховування, необхідний платоспроможний капітал знизився на 65 322,36 тис. грн.

Таким чином, проведені розрахунки підтверджують ефективність використання перестраховування для управління достатністю капіталу страхових компаній в умовах введення в дію вимог Директиви *Solvency II*. Для ефективного розвитку страхового ринку України необхідним є проведення фінансовими аналітиками додаткових досліджень та експериментів за участю страхових компаній для пошуку оптимальних моделей підвищення результативності та безпеки їх функціонування з урахування вимог ЄС.

3.2. Оцінювання стійкості ринку страхування життя в Україні

Об'єктивна інформація про рівень стійкості фінансової системи та її підсистем є основою ефективних рішень для досягнення цілей пруденційного нагляду. Діагностичне оцінювання стійкості страхового ринку здійснюється з метою виявлення накопичення ринком кризового потенціалу та результативності пруденційного регулювання на державному рівні.

Національний ринок страхування життя почав активно розвиватися з упровадженням у 2004 році податкових пільг: зростала кількість страховиків, розмір їх активів, зібраних страхових премій та сформованих резервів. Загалом страховий ринок України до кінця вересня 2008 року розвивався досить динамічно, але фінансова криза негативно вплинула на обсяги страхування та збільшила ризики діяльності страхових компаній.

Загальна інформація про розвиток ринку страхування життя України за 2004 – 2014 роки, а також макроекономічні показники, що необхідні для подальшого оцінювання, наведені в табл. 3.3.

Показники стійкості ринку страхування життя України, обчислені за публічною звітністю страхових компаній та офіційною статистикою [290; 301; 369], подано в табл. 3.4. Вибіркова сукупність страховиків, звітні дані яких включено в аналіз, є репрезентативною: за досліджуваний період частка валових страхових премій вибіркової сукупності в преміях ринку складала не менше ніж 94,1 %, частка перестрахових премій вибіркової сукупності в перестрахових преміях ринку – не менше 91,5 %, частка резервів вибіркової сукупності в страхових резервах ринку – не менше 94,6 %. Розрахунок агрегованих мікропруденційних індикаторів, що є складовими індикаторів стійкості страховиків і страхового ринку, проведено згідно з "Рекомендаціями щодо аналізу діяльності страховиків" [367].

Основні показники ринку страхування життя в Україні [290; 301; 369]

Показники	Роки										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Показники ринку страхування життя											
Кількість страховиків на кінець року	45	50	55	65	73	72	67	64	62	62	57
Валові страхові премії, млн грн	186,9	321,3	450,8	783,9	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8
у тому числі страхові премії від перестраховальників-нерезидентів, млн грн	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Передано в перестраховання, млн грн,	40,02	45,2	37,7	42,1	59,1	44,3	39,1	38,3	41,9	37,5	48,3
у тому числі перестраховикам-нерезидентам, млн грн	39,97	45,2	37,5	41,6	58,8	43,9	38,6	38,2	41,8	37,4	48,2
Валові страхові виплати, млн грн	11,8	9,7	16,0	24,0	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2
Чисті страхові виплати ¹ , млн грн	11,8	9,7	16,0	23,9	37,7	62,7	52,6	65,7	82,1	149,2	239,2
Частки страхових виплат, що отримуються від перестраховиків-нерезидентів, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	9,4	13,6	5,8	6,4	9,4	14,9	45,7
Виплати викупних сум, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	27,9	148,3	77,4	119,3	94,0	112,9	378,8
Страхові резерви зі страхування життя, млн грн	161,9	345,4	608,3	991,3	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8	3222,7	3845,8	5306,0
Інвестиційний дохід від розміщення резервів, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	114,6	151,1	169,1	132,4	269,6	323,1	456,0
Сукупний розмір активів всіх страховиків на кінець року, млн грн	749,8	1073,0	н/д	2357,7	3475,5	н/д	4475,5	5401,1	6010,7	7029,2	9312,0
Кількість застрахованих осіб на кінець року, тис	н/д	н/д	н/д	н/д	3388,0	3130,3	2890,2	3415,0	4162,0	4649,2	4618,3
Показники фінансового ринку, необхідні для оцінювання стійкості											
Сукупний розмір активів страховиків на кінець року, млн грн	20012,8	20920,1	23995	32213	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	23652,2
Сукупний розмір страхових резервів, млн грн	8272,2	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	15828,0
Валові страхові премії, млн грн	19431,3	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3
Макроекономічні показники, необхідні для оцінювання стійкості											
ВВП, млн грн	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1411238	1465198	1566728
Середня чисельність населення, млн	47,5	47,1	46,8	46,5	46,3	46,1	45,9	45,8	45,6	45,5	45,4
Заробітна плата населення України, млн грн	117227	160621	205120	278968	366387	365300	449553	529133	609394	633737	611656

¹ Чисті страхові виплати розраховані регулятором як валові виплати за мінусом коштів із внутрішнього перестраховання (для уникнення подвійного обліку).

Таблиця 3.4

Динаміка стійкості ринку страхування життя України за запропонованими показниками

Показники стійкості ринку страхування життя (макропруденційні індикатори)	Роки										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Агреговані мікропруденційні індикатори стійкості*											
Зобов'язання / Чистий капітал, %	47,6	86,8	125	121,5	136,4	141,5	122,9	138,9	153,0	159,1	188,6
Темп приросту чистого капіталу за рік, %		16,8	28,1	61,2	38,1	17,2	9,8	13,1	12,4	11,9	22,3
Чистий капітал / Сукупні активи, %	67,7	53,5	44,4	45,1	42,2	41,3	44,4	41,7	39,0	38,5	34,5
Чистий капітал / Технічні резерви, %	200,4	120,7	82	84,9	74,8	76,3	91,2	84,5	72,8	70,3	60,6
Дебіторська заборгованість / Чистий капітал, %	15,7	17,7	12,8	18,4	20	30,3	9,8	8,9	7,9	18,9	19,2
Дебіторська заборгованість за послуги / (Валові премії + + Частки виплат від перестраховиків), %	6,9	9,1	6,2	4,4	8,1	10,9	5,8	4,3	2,1	0,9	4,3
Темп приросту валових премій за рік, %		68,8	42,3	73,4	31,8	-22,6	9,6	48,5	34,4	36,9	-12,8
Темп приросту резервів зі страхування життя за рік, %		113,3	76,1	63,0	62,3	11,2	22,1	21,9	21,0	19,3	38,0
Темп приросту страхових виплат за рік, %		-17,8	64,9	50,0	57,1	66,3	-16,1	34,2	16,3	81,7	60,3
Чисті премії / Валові премії, % **	78,6	85,9	91,6	94,6	94,6	94,6	95,7	97,2	97,7	98,5	97,8
Викупні суми / Валові премії, %	0,3	0,4	1,7	0,9	2,5	17,9	8,5	8,9	5,2	4,6	17,5
Витрати на збут / Чисті премії, %	29,7	29,3	35,5	40,8	46,7	44,1	32,0	51,0	59,0	67,7	60,3
Чистий прибуток / Середній капітал, %		-5,1	-9,5	-8,6	-8	3,7	0,5	1,0	1,6	0,7	3,3
Чистий прибуток / Середні сукупні активи, %		-2,9	-4,4	-3,7	-3,4	1,6	0,2	0,4	0,6	0,3	1,2
Високоліквідні активи / Зобов'язання, %	89,2	86,6	51,7	54,5	48,4	44,6	46,5	40,5	45,8	28,3	34,5
Поточні зобов'язання / Зобов'язання, %	24,8	24,7	16	13,1	12,7	16,1	15,7	15,6	13,9	10,0	11,5
Операційні витрати / Валові премії, %	66,5	64,2	77,7	102,7	140,1	141,3	109,1	81,4	83,4	81,6	90,0
Показники внутрішніх зв'язків усередині ринку**											
Частка премій, переданих у перестраховання резидентам, %	0,03	0,00	0,04	0,06	0,03	0,05	0,06	0,01	0,01	0,00	0,00
Частка виплат, отриманих від перестраховиків- резидентів, %	0,00	0,00	0,00	0,42	0,00	0,00	0,00	6,94	0,00	0,00	0,00

Закінчення табл. 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Показники зв'язків з макросистемами світу**											
Частка премій, переданих у перестраховання нерезидентам, %	21,4	14,1	8,3	5,3	5,4	5,3	4,3	2,8	2,3	1,5	2,2
Частка прийнятих премій у перестраховання від нерезидентів, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Частка виплат, отриманих від перестраховиків-нерезидентів, %	н/д	н/д	н/д	н/д	24,9	21,7	11,0	9,1	11,4	10,0	19,1
Показники концентрації ринку											
Частка премій перших 3 компаній, %	56,3	52,1	58,5	52,1	51,2	54,3	49,7	51,3	44,0	51,7	44,8
Частка премій перших 10 компаній, %	93,0	91,2	90,1	86,4	79,8	80,9	83,7	87,1	90,4	90,9	91,2
Індекс Герфіндаля – Гіршмана ринку страхування життя	1443,87	1257,7	1465,99	1234,0	н/д	н/д	н/д	н/д	1036,5	1222,2	1042,6
Показники системної значущості ринку страхування життя**											
Премії зі страхування життя на особу населення, грн	3,93	6,82	9,63	16,86	23,66	17,95	19,75	29,40	39,68	54,43	47,57
Премії зі страхування життя на застраховану особу, грн	н/д	н/д	н/д	н/д	323,35	264,29	313,65	394,26	434,77	532,72	467,66
Частка премій зі страхування життя у зарплаті населення, %	0,16	0,20	0,22	0,28	0,30	0,23	0,20	0,25	0,30	0,39	0,35
Частка премій зі страхування життя у загальному обсязі страхових премій, %	0,96	2,50	3,26	4,35	4,56	4,05	3,93	5,93	8,41	8,64	8,07
Частка резервів у загальному обсязі страхових резервів, %	1,96	6,85	10,11	11,77	14,76	17,64	19,22	23,83	25,62	26,64	33,52
Частка страхових премій зі страхування життя у ВВП, %	0,05	0,07	0,08	0,11	0,12	0,09	0,08	0,10	0,13	0,17	0,14
Частка активів страховиків, що здійснюють страхування життя, в загальному обсязі активів страховиків, %	3,75	5,13	н/д	7,32	8,29	н/д	9,89	11,22	10,69	10,59	39,37
Співвідношення резервів зі страхування життя до ВВП, %	0,05	0,08	0,11	0,14	0,17	0,20	0,20	0,20	0,23	0,26	0,34
Співвідношення активів страховиків, що здійснюють страхування життя, до ВВП, %	0,22	0,24	н/д	0,33	0,37	н/д	0,41	0,41	0,43	0,48	0,59
Індикатори потенційних економічних навантажень											
Індекс інфляції, %	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9

180

Примітки.

* Розраховано на основі публічної звітності компаній, що здійснюють страхування життя.

** Розраховано на базі офіційної статистики Держфінпослуг та Нацкомфінпослуг

Показники розвитку ринку страхування життя (табл. 3.3) свідчать, що темпи зростання сукупних активів у докризовий період були досить високими. Ця динаміка є результатом підготовки України до вступу в СОТ (приведення у відповідність розміру мінімального капіталу страховиків до законодавства ЄС), зростання кількості страховиків, збільшення обсягів страхових операцій та розміру страхових зобов'язань за договорами страхування.

За роки свого становлення ринок досяг певного рівня, але його питома вага в економіці України досі залишається незначною: відношення активів страховиків, що здійснюють страхування життя, до ВВП у 2014 році дорівнює 0,59 %, частка валових страхових премій зі страхування життя – 0,14 %. Частка премій зі страхування життя у загальному обсязі страхових премій поступово зростала та в останні три роки досягла рівня 8 %, у той час, як на світових ринках питома вага страхових внесків за договорами страхування життя становить більше 50 % [466]. У середньому на одну застраховану особу в Україні припадає близько 30 євро страхових премій за рік, що значно менше, ніж в інших європейських країнах (наприклад, у Німеччині – 1 250 євро та в Польщі – 120 євро) [383]. Таким чином, галузь страхування життя має невеликий вплив на національну економіку, незважаючи на те, що в більшості досліджуваних роках стрімко зростали валові страхові премії.

Взагалі, швидке зростання премій потребує особливої уваги регулятора з точки зору накопичення ризиків. Зазначені тенденції, які спостерігаються в Україні, можна пояснити незначною насиченістю ринку послугами зі страхування життя та інфляційними процесами.

Високий рівень дебіторської заборгованості (особливо в кризовий період) вказує на вразливість ринку страхування життя до ризику якості активів.

Збільшення капіталізації ринку страхування життя не впливає позитивно на здатність капіталу поглинути можливі втрати від ризику¹, що підтверджується щорічним зниженням показника "Чистий капітал / Сукупні активи".

Рівень ліквідності ринку перебуває на прийнятному рівні: за умови, що частка високоліквідних активів стосовно зобов'язань зменшувалась,

¹ На здатність поглинути можливі втрати від ризику вказує індикатор «Капітал / Сукупні активи» (див. табл. 2.12).

очікуваний попит на готівку як частка поточних зобов'язань від сукупних зобов'язань також зменшувалась.

На слабкість та неконкурентоспроможність галузі страхування життя вказує відсутність експорту національних послуг, задоволення потреб національного ринку в перестрахованні переважно завдяки імпорту послуг, а також незначність внутрішніх зв'язків з перестраховання всередині ринку. Рівень зовнішнього перестраховання порівняно з внутрішнім є більш вагомим, хоча протягом досліджувального періоду він поступово зменшувався.

Показники концентрації свідчать про помірну монополізацію або помірну концентрацію ринку страхування життя (індекс Герфіндаля – Гіршмана знаходиться в межах від 1 000 до 1 800). Поступове зменшення концентрації у 2004 – 2008 роках підвищувало стійкість ринку. Криза спричинила зворотну тенденцію: частка премій перших 10 компаній зросла з 79,8 % у 2008 році до 91,2 % у 2014 році.

Сукупні збитки галузі протягом 2004 – 2008 років змінилися на незначний прибуток, що не перевищує 1,6 % сукупних агрегованих активів та 3,7 % агрегованого чистого капіталу. З табл. 3.4 видно, що операційні витрати, зокрема витрати на збут є надмірно великими, що свідчить про високий рівень ризику витрат, який збільшує технічний ризик галузі.

Розмір витрат не обмежується національним законодавством, що призводить до збитковості страхових операцій. Регулятором не здійснюється пруденційний нагляд за достатністю резервів зі страхування життя для виконання майбутніх зобов'язань: форми звітності страховиків не дають змоги Нацкомфінпослуг проводити цей контроль через відсутність у формах звітності потрібних рядків для звітування, зокрема щодо обсягів прийнятих страхових зобов'язань.

Світова фінансова криза та економічна криза в Україні підвищили інвестиційний, ринковий і кредитний ризики страховиків. Значно збільшились небезпеки економічних умов у вигляді валютно-курсової нестабільності, девальвації гривні, значної інфляції та інфляційних очікувань, знецінення активів, падіння фондового ринку, зростання кількості "проблемних" банків, збитковості та банкрутств підприємств.

Зростання соціальних і демографічних ризиків зовнішнього середовища відбувається через зниження реальних доходів населення, збільшення безробіття та рівня смертності, зниження довіри населення до фінансових

інститутів, зокрема, з причин банкрутств, затягування або відмов від виконання ними зобов'язань за укладеними договорами. Ці фактори безпосередньо збільшують страховий (технічний) ризик компаній.

Слід констатувати низьку здатність ринку страхування життя абсорбувати можливі наслідки неплатоспроможності страховиків та протистояти негативним впливам завдяки внутрішнім можливостям. Процеси саморегулювання ринку є слабкими, немає підтримки держави стосовно повернення коштів страхових резервів із "проблемних" банків, не існує фонду гарантування виплат за договорами страхування життя.

Зовнішні причини ризиків є суттєвими для стійкості фінансової системи України. На думку Д. Навроцького, сучасне економічне середовище ставить страхові компанії в умови невизначеності, а основним фактором середовища є держава, оскільки саме вона визначає нормативно-правове, організаційне, економічне та соціальне поле, в якому існує ринок страхових послуг [166, с. 4]. Це абсолютно точно вказує на головну причину основних проблем забезпечення стійкості страхової галузі [93; 166; 279; 281; 383]: недосконалість законодавства, відсутність цілеспрямованої й послідовної державної політики та неефективність державного регулювання.

Нормативно-правова база не враховує цілісного характеру фінансового сектору, є досить суперечливою та не повністю сформованою [383]. Недосконалість дій державних органів, зокрема через політичну нестабільність, недостатню кваліфікацію кадрів, технологічну слабкість, не забезпечує зростання стійкості та конкурентоспроможності національного ринку.

Одним із суттєвих чинників, що негативно впливає на стійкість ринку в цілому, є низька транспарентність державних регуляторних органів та інформаційна закритість фінансових установ, зокрема нестача інформації щодо результатів їх діяльності та послуг, які вони надають [383]. Існують прогалини в офіційних даних для адекватного аналізу споживачами ринку страхування життя, зокрема в оприлюднених звітах державного регулятора не можна також знайти систематизованої інформації про кількість банкрутств та обсяги страхових операцій збанкрутілих компаній. Через брак законодавчих вимог до обов'язковості розкриття страховиками достатніх обсягів інформації зацікавленим особам складно оцінити рівень їх стійкості, що не стимулює страхові компанії до пруденційної поведінки на ринку.

Відповідно до покладених завдань, зазначених у нормативних документах [347; 348; 363], Нацкомфінпослуг аналізує стан і тенденції розвитку ринків фінансових послуг та оприлюднює цю інформацію на офіційному сайті [301]. Комплексне оцінювання стійкості національного страхового ринку через контроль рівня ризиків не здійснюється. Саме це не дозволяє регулятору проводити своєчасні адекватні регулівні заходи на підтримку його стабільності.

Оцінювання стійкості національного ринку страхування життя показало накопичення кризового потенціалу, основними чинниками якого є погіршення якості активів, слабе управління, незбалансованість витрат. Встановлено, що ринок страхування життя є інформаційно закритим, неконкурентоспроможним, помірно монополізованим, має невисокі інвестиційні можливості, невеликий вплив на економіку, а також низьку здатність абсорбувати ризики. В цей час системні ризики мають прихований характер через довгостроковість договорів страхування життя, але криза може прискорити ланцюг банкрутств і втрату довіри суспільства. Стійкість страхового ринку України, реалізація його потенційних можливостей значною мірою буде залежати від того, наскільки ефективність ринку буде сприйматись як комплексне завдання загальнодержавного значення.

Очікувані зміни до Закону України "Про страхування", майбутня участь компаній зі страхування життя у другому рівні пенсійної системи та в медичному страхуванні, заплановане врегулювання процедур передачі страхових портфелів, розширення обсягу інформації у звітних даних страховиків, встановлення нормативних вимог до збалансованості витрат, прибутковості, ліквідності, капіталу, якості активів, розміщення коштів страхових резервів та багато інших регуляторних актів лише тоді будуть мати позитивний вплив на стійкість ринку, коли вони будуть зваженими, оціненими на майбутню ефективність.

Висновки

Пруденційне регулювання є державним регулюванням платоспроможності фінансових установ через законодавче визначення принципів, правил, вимог до діяльності фінансових установ, контроль за їх дотриманням та застосування запобіжних і виправних заходів для забезпечення стійкості ринку фінансових послуг заради загальної фінансової стабільності. Його основна мета – належний захист споживачів фінансових послуг. Пруденційний нагляд – це сукупність функцій державного регулювання ринків фінансових послуг, у процесі виконання яких регулятором здійснюється контроль відповідності рівня платоспроможності фінансових установ і факторів, що на неї впливають, вимогам законодавства; контроль стійкості ринку фінансових послуг; виправні та запобіжні заходи для запобігання неплатоспроможності фінансових установ та попередження дестабілізаційних процесів і явищ на ринку фінансових послуг.

Пруденційний нагляд може здійснюватися на основі дотримання вимог або на основі оцінювання ризиків. Нагляд на основі ризиків є найбільш ефективним підходом із методологічної точки зору через те, що базується на принципах превентивності та пріоритетності. Він полягає в ідентифікації значних небезпек діяльності установ і системних ризиків фінансового ринку та в спрямуванні обмежених регуляторних ресурсів до тих компаній і напрямів діяльності, які є підвищеним джерелом ризику системної нестабільності. У пруденційному нагляді виокремлено чотири напрями: нагляд за стійкістю страхового ринку, нагляд за доступом на ринок, нагляд за діяльністю страховиків (безвізні та візні перевірки), тимчасове адміністрування та нагляд за ліквідацією.

Сукупний ризик діяльності – це можлива подія, яка ідентифікується негативним відхиленням очікуваних (альтернативних) інтегральних показників діяльності підприємства з погляду зацікавленої сторони. Якщо неплатоспроможність розглядати як можливу майбутню подію, то вона перетворюється на ризик, імовірність якого протягом визначеного періоду часу можна вимірювати. Ризик неплатоспроможності є окремим видом сукупного ризику діяльності, факт реалізації якого не залежить від суб'єктивних оцінок, а є об'єктивним явищем нездатності виконати зобов'язання в повному обсязі у разі перевищення зобов'язань над активами. Допустимий ризик неплатоспроможності може підлягати державному регулюванню. До основних ризиків діяльності страховика, які змінюють розмір сукупного

ризик, відносять кредитний, ринковий, страховий (технічний), операційний, ліквідності та управління. Основні ризики діяльності страховика також є об'єктом пруденційного регулювання та нагляду.

Фінансова стійкість є важливою категорією для аналізу в пруденційному нагляді. Стійкість фінансової установи – це її здатність протягом тривалого часу у разі суттєвих негативних ситуацій зберігати платоспроможність (здатність виконати свої зобов'язання в окремий момент), використовуючи для цього фінансовий, технологічний та управлінський потенціали. Фінансову стійкість можна визначити як здатність фінансової установи не допускати неплатоспроможності протягом тривалого періоду, тобто утримувати ризик неплатоспроможності на достатньо низькому рівні. Тобто між рівнем стійкості та рівнем ризику неплатоспроможності існує однофакторна зворотна залежність: чим нижчий ризик, тим вища стійкість. Фінансова стійкість страхових компаній є основним фактором, який зумовлює стабільність ринку страхових послуг і довіру до страхового бізнесу.

Достатність капіталу є важливим чинником забезпечення фінансової стійкості страхової компанії та необхідною складовою режиму регулювання страхового сектору. На основі узагальнення міжнародних принципів і стандартів регулювання страхової діяльності доведено необхідність розрахунку нормативних вимог до капіталу на основі кількісного врахування ризиків та доцільність поділу елементів наявного капіталу на рівні залежно від їх здатності поглинати непередбачувані збитки у діяльності страхової компанії.

Із застосуванням IDEF-методології здійснено побудову функціональної моделі оцінювання достатності капіталу страхової компанії. Це дало змогу визначити основні елементи положень *Solvency II*, що потребують впровадження у вітчизняне законодавство з метою його адаптації до вимог ЄС.

На основі аналізу методик оцінювання стійкості та ризиків страхової діяльності методичні підходи до оцінювання стійкості в пруденційному нагляді класифіковано на прогностні (визначають імовірнісні оцінки із заданим рівнем довіри протягом певного періоду часу) та діагностичні (оцінюють слабкі сторони на базі ретроспективного аналізу). На основі прогностного підходу, зокрема, оцінюється необхідний капітал платоспроможності, що є грошовою мірою ризику неплатоспроможності на визначеному часовому горизонті з обраним рівнем довіри. Підхід *CARMELS*

є діагностичним та дозволяє здійснювати раннє попередження неплатоспроможності страховиків.

Система показників раннього попередження може бути використана для оцінювання стійкості страхового ринку у вигляді агрегованих мікропруденційних індикаторів, розрахованих на основі агрегованих даних компаній. Для аналізу стійкості ринку визначено макропруденційні індикатори: показники зв'язків усередині ринку та з макросистемами держави і світу, показники структури, концентрації, системної значущості, а також показники потенційних економічних навантажень, що відображають рівень зовнішніх ризиків.

Запропоновано методичний підхід щодо оцінювання фінансової стійкості окремого страховика, який полягає у врахуванні спільних факторів оцінювання стійкості страховика і страхового ринку шляхом порівняння показників стійкості компанії (зокрема розглянутих показників раннього попередження) із відповідними агрегованими показниками ринку як додатковими критеріями оцінювання стійкості. Фактори оцінювання стійкості розподілено за трьома групами (поточного стану, зовнішнього середовища та здатності витримувати ризики) окремо для страховика та страхового ринку.

З метою ефективного здійснення пруденційного нагляду рекомендовано діагностичні, превентивні та оздоровчі інструменти наглядових органів розподіляти за спрямованістю їх наглядового оцінювання та регуляторного впливу на причини ризиків і фактори їх пом'якшення. Це дає змогу збалансовувати нормативно-правове і методичне забезпечення нагляду для досягнення його результативності.

Для систематичного спостереження за рівнем стійкості страховиків і страхового ринку на основі оцінювання ризиків сукупністю діагностичних методів оцінювання для раннього попередження загроз та своєчасного корегування страхової діяльності запропоновано сформувати систему діагностичного моніторингу фінансової стійкості страхової діяльності. Доведена доцільність одночасного вимірювання фінансової стійкості страховиків та страхового ринку, що надасть можливість сформувати якісне інформаційне забезпечення для більш ґрунтовного аналізу та прийняття наглядовим органом зважених заходів впливу.

Використана література

1. Адамчук Н. Г. Мировой страховой рынок на пути к глобализации / Н. Г. Адамчук. – М. : МГИМО ; РОССПЭН, 2004. – 591 с.
2. Алексеенко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія / М. Д. Алексеенко. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
3. Аленичев В. В. Система тестирования страховых компаний США / В. В. Аленичев // Финансы. – 1994. – № 4. – С. 45–50; № 5. – С. 67–73.
4. Альманах фінансових послуг : інформ.-аналіт. довід. – К. : Полігр. послуги, 2006. – 372 с.
5. Альманах фінансових послуг : інформ.-аналіт. довід. – К. : Полігр. послуги, 2007. – 407 с.
6. Антипова О. Н. Международные стандарты банковского надзора / О. Н. Антипова. – М. : Центр подготовки персонала ЦБ РФ, 1997. – 67 с.
7. Артем'єва І. О. Динаміка посткризової трансформації в системі забезпечення макрофінансової стабільності / І. О. Артем'єва // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид. Севастоп. нац. техн. ун-ту, 2012. – Вип. 130/2012. – Серія : Економіка і фінанси. – С. 14–21.
8. Бабич Д. В. Державне регулювання економіки в умовах ринку / Д. В. Бабич. – Х. : Основа, 1997. – 407 с.
9. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 5–12.
10. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 352 с.
11. Базилевич К. Об'єктивна необхідність і межі державного регулювання страхової діяльності / К. Базилевич // Вісник Київ. Нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. – 2006. – № 81/82. – С. 9–11.
12. Балашова Н. Е. Построение системы риск-менеджмента в финансовой компании / Н. Е. Балашова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 4. – С. 104–111.
13. Баранова В. Г. Страховий капітал: проблеми формування / В. Г. Баранова // Економічні інновації. – 2012. – № 49. – С. 82–88.
14. Баранова В. Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи : монографія / В. Г. Баранова. – Одеса: Вид. "ВМВ", 2009. – 380 с.
15. Барановський О. І. Розвиток страхового бізнесу в Україні / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 85–93.

16. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / О. І. Барановський ; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2000. – 36 с.
17. Баур П. Директива "Solvency II": акцент на содержанию и цене продукта с учетом рисков / П. Баур, Хан Клаус-Грегор // Рынок страхования. – 2006. – № 10. – С. 14–16.
18. Білоус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
19. Богдалов Р. Х. Собственный капитал банка и управление им : автореф. дис. ... канд. эк. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Р. Х. Богдалов – М., 2003. – 23 с.
20. Бойко А. О. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії / А. О. Бойко // Економічні науки. – Серія "Облік і фінанси". – 2010. – Випуск 7 (25). – Ч. 4. – С.25-31.
21. Бондаренко Є. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Є. П. Бондаренко ; ДВНЗ "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України". – Суми, 2011. – 18 с.
22. Бородкин К. В. Анализ инструментария финансовой диагностики / К. В. Бородкин, Б. Г. Преображенский // Финансы. – 2004. – № 3. – С. 65–66.
23. Бронштейн Е. Как измерять риск / Е. Бронштейн, Ю. Куреленкова // Рынок ценных бумаг. – 2006. – № 12. – С. 69–72.
24. Василенко А. А. Інвестиційна стратегія страхових компаній : навч. посіб. / А. А. Василенко. – К. : КНТЕУ, 2006. – 186 с.
25. Василенко А. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / А. В. Василенко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
26. Веселовский М. Я. Страховой сервис : учеб. пособ. / М. Я. Веселовский – М. : Альфа-М ИНФРА-М, 2011. – 288 с.
27. Власенко М. Макропруденциальная политика как средство сглаживания проявлений системного финансового риска / М. Власенко // Банкаўскі веснік. – 2013. – № 7. – С. 24–32.
28. Внукова Н. М. Адаптація вимог Solvency II до умов функціонування страхового ринку України / Н. М. Внукова, С. А. Ачкасова, І. В. Скорик. // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 76–82.
29. Внукова Н. М. Оценка достаточности капитала страховых компаний в Украине / Н. М. Внукова, Н. С. Опешко. // Украинский страховой клуб. – 2015. – № 2. – С. 52–54.

30. Внукова Н. М. Перестраховання в управлінні достатністю капіталу страхової компанії / Н. М. Внукова, Н. С. Опешко // Грудневі читання – 2013 : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (25 грудня 2013 року). – К. : Логос, 2013. – С. 115–118.
31. Внукова Н. М. Ринок фінансових послуг / Н. М. Внукова, В. І. Грачов, Н. В. Кузьминчук. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 276 с.
32. Внукова Н. Н. Моделирование процесса прямого государственного регулирования развития страхового рынка Украины / Н. Н. Внукова, Н. И. Притула, С. А. Ачкасова // Страховое дело. – 2010. – № 3. – С. 21–27.
33. Внукова Н. М. Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 184 с.
34. Внукова Н. М. Методичні підходи до оцінки фінансової надійності страховиків / Н. М. Внукова, Н. І. Притула // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. – 2009. – № 113/114. – С. 4–7.
35. Внукова Н. М. Особливості стрес-тестування страхових компаній / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк, С. А. Ачкасова // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. – 2009. – № 113/114. – С. 56–60.
36. Внукова Н. М. Створення передумов вимірювання ризиків страховика в системі пруденційного нагляду за страховою діяльністю / Н. М. Внукова, О. В. Корват // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка – 2007. – № 94/95. – С. 64–67.
37. Внукова Н. Н. Обоснование подходов к определению места страховых услуг при функционировании кластеров / Н. Н. Внукова, С. А. Ачкасова, А. В. Пивоваров // Формирование парадигмы современного инновационного предприятия: проблемы управления риском : сб. научн. трудов междун. научн.-практ. конф. "Августовские чтения – 2011". – М. : ООО "НПО МАКСС Групп", 2011. – С. 106–110.
38. Воблый К. Г. Основы экономии страхования / К. Г. Воблый. – М. : Анкил, 1995. – 228 с.
39. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручн. / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
40. Вовчак О. Д. Страхові послуги : навч.-метод. посіб. для самоств. вивч. дисципліни / О. Д. Вовчак, О. І. Завійська ; Центр. спілка спожив. т-в України ; Львів. комерц. акад. – Львів : Вид. Львів. комерц. акад., 2005. – 155 с.

41. Волков И. В. Банковский капитал в системе экономических отношений : автореф. дис. ... канд. эк. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / И. В. Волков. – Кострома, 2010. – 21 с.
42. Временко Л. В. Напрями вдосконалення системи пруденційного нагляду за страховою діяльністю / Л. В. Временко, О. В. Корват // Міжнародні фінансові та страхові ринки в нових економічних умовах : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. / за заг. ред. В. Д. Базилевича. – К., 2010. – Т. 1. – С. 92–95.
43. Временко Л. В. Підходи до оцінки фінансової стійкості страхових компаній в Україні / Л. В. Временко, О. В. Корват // Вісн. Київ. Нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2008. – № 105. – С. 14–17.
44. Временко Л. В. Пруденційний нагляд за страховою діяльністю: формування концептуальних засад / Л. В. Временко, О. В. Корват // Україна Бізнес Ревю. – 2010. – 15 квіт. (№ 16). – С. 3.
45. Временко Л. В. Пруденційні режими регулювання страхової діяльності: цілі, задачі, інструменти / Л. В. Временко, О. В. Корват // Страхова справа. – 2009. – № 1. – С. 60–64.
46. Временко Л. В. Сучасний інструментарій пруденційного нагляду за страховою діяльністю / Л. В. Временко, О. В. Корват // Економіка розвитку. – 2009. – № 2. – С. 26–29.
47. Гаманков Д. Реформування державного нагляду на страхових ринках: сучасні світові тенденції / Д. Гаманков // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 8. – С. 87–91.
48. Гаманкова О. О. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2007. – 328 с.
49. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
50. Гаманкова О. О. Становлення ринкових відносин у сфері страхування України та роль держави в регулюванні цих процесів / О. О. Гаманкова, Д. В. Гаманков // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. – 2009. – № 113/114. – С. 14–19.
51. Гаманкова О. О. Фінансова стійкість та платоспроможність страхової організації / О. О. Гаманкова // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка. – 2007. – № 94/95. – С. 18–23.
52. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: сутність, тенденції та шляхи розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08

/ О. О. Гаманкова ; "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана", державний вищий навчальний заклад. – К., 2010. – 33 с.

53. Гварлиани Т. Е. Денежные потоки в страховании / Т. Е. Гварлиани, В. Ю. Балакирева. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 336 с.

54. Гвозденко А. А. Страхование : учебник для вузов / А. А. Гвозденко. – М. : Проспект : Велби, 2004. – 462 с.

55. Герасимова Е. Б. Феноменология анализа финансовой устойчивости кредитной организации : монография / Е. Б. Герасимова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 391 с.

56. Гиляровская Л. Т. Комплексный анализ финансово-экономических результатов деятельности банков и его филиалов : учеб. пособ. / Л. Т. Гиляровская, С. Н. Паневина. – СПб, 2003. – 240 с.

57. Глейзер Р. Финансовый анализ в системе управления страховой организацией / Р. Глейзер // Страхование ревью. – 2004. – Июнь. – С. 15–22.

58. Глибокий В. Природа економічного капіталу та його роль у діяльності банку / В. Глибокий // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – С. 83–92.

59. Глуцевський В. В. Методологічні основи концепції управління ризиками підприємницької діяльності / В. В. Глуцевський // Фінанси України. – 2009. – №10. – С. 116–124.

60. Глущенко В. В. Управление рисками. Страхование / В. В. Глущенко. – Железнодорожный : Крылья, 1999. – 336 с.

61. Горбач Л. М. Страхова справа : навч. посіб. / Л. М. Горбач. – К. : Кондор, 2003. – 252 с.

62. Гориславец П. А. Планування та організування страхування у державному секторі економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / П. А. Гориславец ; Нац. ун-т "Львів. політехн.". – Львів, 2006. – 23 с.

63. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В. М. Гранатуров. – М. : Дело и Сервис, 1999. – 111 с.

64. Григоренко И. В. Методика определения достаточности уставного капитала страхового оператора / И. В. Григоренко // Вестник Волгоградского государственного университета. – 2011. – № 1. – С. 187–194.

65. Гриценко К. Г. Метод діагностування рівня капіталізації страхових компаній із використанням теорії нечіткої логіки / К. Г. Гриценко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 241–244.

66. Грищенко Н. Б. Основы страховой деятельности : учеб. пособ. / Н. Б. Грищенко. – Барнаул : Изд. Алт. ун-та, 2001. 274 с.

67. Грозава К. Метод нагляду за страховими компаніями відповідно до ризиків / К. Грозава // Наук. зап. Нац. ун-ту "Києво-Могилянська Академія" Сер. Екон. науки / Нац. ун-т "Києво-Могилянська Академія". – К. : Києво-Могилянська Академія. – 2006. – Т. 56. – С. 61–66.

68. Грозава К. С. Адаптація та впровадження до умов страхового ринку України методу нагляду відповідно до ризиків / К. С. Грозава // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т. – 2006. – Вип. 212 : [у 4 т.], т. 2. – С. 412–421.

69. Гунченко К. Г. Система підтримки прийняття рішень в процесі управління платежеспособністю страхової компанії : автореф. дис.... канд. техн. наук : спец. 05.13.10 "Управління в соціальних і економічних системах" / К. Г. Гунченко. – Уфа, 2008. – 19 с.

70. Гуц А. К. Глобальна етносоціологія / А. К. Гуц. – Омск : ОмГУ. 1997. – 212 с.

71. Д'яконова І. І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / І. І. Д'яконова ; Держ. вищий навч. закл. "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України". – Суми, 2008. – 36 с.

72. Дараган В.П. Проблеми державного регулювання ризиків, що виникають на ринках фінансових послуг / В.П. Дараган // Фінансовий простір. – 2011. – № 2. – С. 17–22.

73. Деклерк Д. Расчет экономического капитала как показатель зрелости системы управления рисками / Д. Деклерк, В. Шибаяев // Управление рисками. – 2008. – № 1. – С. 21–24.

74. Дзюблюк О. В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин / О. В. Дзюблюк. – Тернопіль : Тернопіль, 1996. – 140 с.

75. Добош Н. М. Основні принципи формування та управління капіталу страхових організацій / Н. М. Добош. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": "Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку". – 2013. – № 767. – С. 132–140.

76. Достатність капіталу страховиків та ризик-менеджмент // Страхова справа. – 2006. – № 2. – С. 43–46.

77. Дьячкова Ю. М. Управління перестрахованням для забезпечення фінансової стійкості страховика : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Ю. М. Дьячкова ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2010. – 20 с.

78. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – 312 с.

79. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

80. Ериця́н А. В. Пруденциальное регулирование и пруденциальный банковский надзор : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / А. В. Ериця́н ; Российская Академия Наук. Институт государства и права. – М., 2002. – 28 с.

81. Ефимов С. Л. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование / С. Л. Ефимов. – М. : Церих-ПЭЛ, 1996. – 528 с.

82. Єпіфанов А. О. Роль міжнародного регулювання у забезпеченні фінансової безпеки страхового ринку / А. О. Єпіфанов, О. М. Деркач // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 15. – С. 337–339.

83. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / А. М. Єрмошенко ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2006. – 19 с.

84. Жабинець О. Й. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / О. Й. Жабинець ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 20 с.

85. Жексембина А. Е. Капитализация банковского сектора Республики Казахстан: состояние и пути повышения : автореф. дис. ... канд. эк. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / А. Е. Жексембина. – Алматы, 2009. – 29 с.

86. Желязо А. М. Модель определения платежеспособности страховой компании / А. М. Желязо, А. Л. Чекмарёв // Науковий вісник КУЕІТУ. – 2009. – № 1(23). – С. 168–172.

87. Жеребко А. Е. Совершенствование финансового менеджмента рискованных видов страхования / А. Е. Жеребко – М. : Анкил, 2003. – 127 с.

88. Журавка О. С. Пруденційне регулювання страхової діяльності / О. С. Журавка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий простір: збірник наукових праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Вип. 1(99). – С. 139–146.

89. Залетов А. Рейтинги страховщиков / А. Залетов // Insurance Top. – 2007. – № 3. – С. 32–35.

90. Залетов А. Страхование жизни в 2004 году / А. Залетов // Insurance Top. – 2005. – № 1. – С. 10–20.

91. Залетов А. Страхование жизни: итоги 2005 года / А. Залетов, Н. Лысенко // Insurance Top. – 2006. – № 1. – С. 17–23.
92. Залетов А. Страховая политика и стратегия ее реформирования в условиях "идеального шторма" / А. Залетов // Insurance Top. – 2015. – № 1. – С. 2–5.
93. Залетов О. М. Державне регулювання ринку страхування життя в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Залетов О. М. ; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2007. – 20 с.
94. Залетов О. М. Макропруденційний нагляд та регулювання страхового ринку / О. М. Залетов // Фінансовий простір. – 2014. – № 1. – С. 68–71.
95. Залетов О. М. Убезпечення життя : монографія / О. М. Залетов. – К. : Бізон, 2006. – 685 с.
96. Зискінд І. О. Вимоги до капіталу як основа пруденційного нагляду за страховиком / І. О. Зискінд // Держава і право. – 2010. – № 47. – С. 440–445.
97. Зискінд І. О. Сутність державного регулювання та нагляду за страховиками / І. О. Зискінд // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 2. – С. 37–42.
98. Інструменти та установи фінансового ринку. Енциклопедичний довідник / за ред. В. Феценка. – К. : Укр. агентство фінансового розвитку, 2007. – 504 с.
99. Каллаур П. В. Концепт "финансовая стабильность" / П. В. Каллаур // Белорус. экон. журн. – 2007. – № 1. – С. 25–37.
100. Калянов Г. Н. Моделирование, анализ, реорганизация и автоматизация бизнес-процессов / Г. Н. Калянов. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 240 с.
101. Каменський А. Б. Моделювання фінансових ризиків : монографія / А. Б. Каменський – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 304 с.
102. Катилова Н. В. Практика ключевых индикаторов для операционных рисков / Н. В. Катилова, Э. Сорин // Управление финансовыми рисками. – 2006. – № 2. – С. 86–100.
103. Кварандзия А. А. Платежеспособность страховой организации: оценка и методы управления : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / А. А. Кварандзия ; Санкт-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов. – СПб., 2003. – 21 с.

104. Ковалев М. Макропруденциальные механизмы обеспечения финансовой стабильности / М. Ковалев, С. Пасеко // Банкаўскі веснік. – 2013. – № 13. – С. 3–13.
105. Коваль С. Л. Власний капітал у системі фінансових ресурсів банку : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / С. Л. Коваль. – Тернопіль, 2007. – 22 с.
106. Козоріз Г. Г. Капітал і капіталізація страхового ринку України : монографія / Г. Г. Козоріз. – К. : УБС НБУ, 2010. – 327 с.
107. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 352 с.
108. Коммерческие банки / [Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл и др. ; под. общ. ред. Э. Рида] – М: Космополис, 1991. – 187 с.
109. Кондратенко Д. В. Вплив глобальних фінансових реформ на регулювання страхової діяльності / Д. В. Кондратенко, О. В. Корват // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – № 133. – С. 38–40.
110. Кондратенко Д. В. Організаційно-економічний механізм регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Д. В. Кондратенко ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 21 с.
111. Кондратенко Д. В. Регулювання страхової діяльності на основі оцінки ризиків / Д. В. Кондратенко. – Х., 2006. – 20 с.
112. Кондрашин С. В. Системы страхования и управления рисками: российский и международный опыт / С. В. Кондрашин // Страховое дело. – 2007. – № 1. – С. 55–64.
113. Корват О. В. Фінансова стійкість та платоспроможність страхової компанії: теоретичний аспект / О. В. Корват, В. В. Черепаха // Розвиток ринків фінансових послуг в умовах глобалізації : збірник матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (29 листопада 2012 року). – Х. : ХНЕУ, 2012. – С. 67–69.
114. Корват О. В. Формування системи забезпечення пруденційного нагляду за діяльністю зі страхування життя : автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. В. Корват. – Х. : ХДТУБА, 2011. – 316 с.
115. Корват Е. В. Объективная необходимость изменения подхода к оценке платежеспособности страховщиков, осуществляющих страхование жизни / Е. В. Корват // Insurance TOP. – 2006. – № 3. – С. 54–56.
116. Корват Е. В. Проблема оценки инвестиционного риска и доходности / Е. В. Корват, Л. В. Временко // Современные проблемы развития

производства : сб. докл. Первой Междунар. науч.-практ. конф. молодых экономистов. – Х. : Форт ЛТД, 1996. – С. 76–77.

117. Корват О. В. Вибір регуляторних підходів до запобігання неплатоспроможності страховиків / О. В. Корват // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – С. 215–216.

118. Корват О. В. Діагностичний моніторинг у системі пруденційного нагляду (на прикладі компаній зі страхування життя) / О. В. Корват – Х., 2009. – 22 с.

119. Корват О. В. Змістовно-понятійні аспекти оцінювання стійкості фінансових систем / О. В. Корват // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Донецьк : ДНУ, 2010. – Вип. 258 : в 7 т. – Т. 3. – С. 793–806.

120. Корват О. В. Концептуальні засади пруденційного нагляду за страховою діяльністю / О. В. Корват // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Донецьк : ДНУ, 2009. – Вип. 253 : в 7 т. – Т. 3. – С. 793–806.

121. Корват О. В. Макропруденційні механізми забезпечення фінансової безпеки та стабільності / О. В. Корват // Сучасні проблеми фінансового моніторингу : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця ; ТО Ексклюзив, 2015. – С. 94–97.

122. Корват О. В. Нова концепція пруденційного регулювання страхової діяльності / О. В. Корват // Міжнародні інтеграційні процеси і конкурентоспроможність економіки України : зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ХНУ, 2008. – С. 111–113.

123. Корват О. В. Оцінка стійкості функціонування страхової компанії / О. В. Корват // Стратегія і динаміка відтворення основних фондів: тенденції, аспекти моделі економічного розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (20–21 січ. 2009 року) / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – С. 75–76.

124. Корват О. В. Першочергові заходи щодо впровадження пруденційного нагляду за страховою діяльністю / О. В. Корват // Фінансові послуги та розвиток суб'єктів господарювання в Україні : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, магістрів і студ. старш. курсів. – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2008. – С. 177–179.

125. Корват О. В. Підвищення конкурентоспроможності страхової компанії через запровадження системи управління ризиками / О. В. Корват // Генезис інституційної системи сучасної економіки України : матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : Рута, 2007. – С. 188–189.

126. Корват О. В. Підходи пруденційного нагляду за достатністю капіталу страховиків / О. В. Корват // Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції "Моделювання сучасних економічних процесів та інформаційні технології". – Донецьк : ПДАБА, 2009. – Т. 2. – С. 119–121.
127. Корват О. В. Ризики діяльності страховика / Корват О. В. – Х., 2008. – 20 с.
128. Корват О. В. Системний підхід до управління ризиками в стратегії страховика / О. В. Корват // Актуальні проблеми розвитку страхової діяльності в Україні : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та студ. / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2007. – С. 197–200.
129. Корват О. В. Стандартизація в сфері ризик-менеджменту / О. В. Корват // Проблеми розвитку ринку фінансових послуг в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХДТУБА, 2008. – С. 382–384.
130. Корват О. В. Сучасні підходи до вимірювання фінансового ризику / О. В. Корват // Проблеми розвитку ринку фінансових послуг в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХДТУБА, 2007. – С. 108–111.
131. Корват О. В. Формування системи методичного забезпечення пруденційного нагляду за страховою діяльністю на основі оцінки ризиків / О. В. Корват // Розвиток системи довіри та захисту прав споживачів фінансових послуг : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (30 вересня 2010 року). – Х. : ХНЕУ, 2010. – С. 48–49.
132. Корженевская Г. М. Формирование эффективного механизма обеспечения финансовой устойчивости и платежеспособности страховых организаций / Г. М. Корженевская // Белорусский экономический журнал. – 2006. – № 1. – С. 91–99.
133. Костерина Т. М. Банковское дело : учебник для вузов / Т. М. Костерина. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2009. – 360 с.
134. Котлобовский И. Б. Рисковый подход к оценке платежеспособности страховой компании / И. Б. Котлобовский // Финансы. – 2007. – № 6. – С. 39–43.
135. Котлобовский И. Б. Развитие стандартизации в области управления рисками / И. Б. Котлобовский, Д. А. Шестаков // Страхование дело. – 2008. – № 7. – С. 21–31.
136. Котлобовский И. Б. Рисковый подход к оценке платежеспособности страховой компании / И. Б. Котлобовский, А. Е. Сметанин // Финансы. – 2007. – № 6. – С. 39–43.

137. Кремень В. М. Діяльність фінансових конгломератів на фінансовому ринку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / В. М. Кремень ; Держ. вищ. навч. закл. "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України". – Суми, 2009. – 20 с.

138. Крухмаль О. В. Оцінка фінансової стійкості банків: інформаційне і методичне забезпечення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. В. Крухмаль ; Держ. вищ. навч. закл. "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України". – Суми, 2007. – 20 с.

139. Кудрявцева М. Г. Что тестирует стресс-тест / М. Г. Кудрявцева // Рынок ценных бумаг. – 2006. – № 2. – С. 54–56.

140. Кумановский А. В. Надзор за банковскими финансовыми группами в условиях конвергенции финансовых рынков : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / А. В. Кумановский ; Санкт-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов. – СПб., 2008. – 24 с.

141. Кучерівська С. С. Фінансова стійкість страхових компаній : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С. С. Кучерівська ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2010. – 20 с.

142. Лельчук А. Л. Прибыльность долгосрочного страхования жизни / А. Л. Лельчук // Страхование дело. – 2009. – № 4. – С. 39–46.

143. Лищук А. А. Стратегические факторы обеспечения устойчивости предпринимательских структур : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / А. А. Лищук ; Санкт-Петербург. гос. ун-т экономики и финансов. – СПб., 2007. – 20 с.

144. Ліквідність банківської системи України : науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В. І. Міщенко, А. В. Сомик, С. О. Шульга та ін. – К. ; Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.

145. Лінькова О. Ю. Страхування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Ю. Лінькова ; Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". – Х. : НТУ "ХПІ", 2006. – 239 с.

146. Ліпкан В. А. Управлінський підхід до вивчення системи забезпечення національної безпеки України / В. А. Ліпкан // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2004. – № 9. – С. 230–233.

147. Лукашов А. В. Риск-менеджмент и количественное измерение финансовых рисков в нефинансовых корпорациях / А. В. Лукашов // Управление корпоративными финансами. – 2005. – № 6. – С. 42–55.

148. Луконин С. В. Методы оценки и повышения финансовой устойчивости страховых компаний : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец.

08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / С. В. Луконин. – М., 2003. – 22 с.

149. Лямец В. И. Системный анализ. Вводный курс / В. И. Лямец, А. Д. Тевяшев. – Х. : ХТУРЭ, 1998. – 252 с.

150. Лямец В. І. Системний аналіз : вступний курс. / В. І. Лямец, А. Д. Тевяшев. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Х : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.

151. Мадорский В. Управление техническим риском страховщика при страховании жизни / В. Мадорский // Страховое дело. – 2001. – № 1. – С. 26–29.

152. Мазыло Т. В. Генезис форм регулирования финансовых рынков в контексте достижения финансовой стабильности / Т. В. Мазыло, Ю. Сейранов // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Економіка. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1. – С. 129–137.

153. Макаренко В. О. Застосування теорій циклічності для оцінки та прогнозування макроекономічного розвитку України / В. О. Макаренко, Т. В. Кожемякіна // Економіка розвитку. – 2009. – № 2. – С. 36–39.

154. Маклаков С. В. Моделирование бизнес-процессов с AllFusion Process Modeler / С. В. Маклаков. – М. : ДИАЛОГ-МИФИ, 2004. – 240 с.

155. Малашенко Г. Ф. Державне регулювання та управління банківською діяльністю в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Малашенко Г. Ф. ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.

156. Мануйленко В. В. Теория и методология комплексной оценки регулятивного и экономического капитала в Российской банковской системе : автореф. дис. ... докт. экон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / В. В. Мануйленко. – Ставрополь, 2011. – 45 с.

157. Маруженко Д. С. Перестраховання як складова забезпечення фінансової стійкості страховика : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Д. С. Маруженко ; Наук.-дослід. фінанс. ін-т Акад. фінанс. упр. – К., 2010. – 20 с.

158. Мельник К. С. Развитие подходов к оценке достаточности капитала в свете нового Базельского соглашения по капиталу : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / К. С. Мельник. – СПб., 2007. – 24 с.

159. Методология и опыт прогнозирования российской денежно-банковской системы / О. Д. Говтвань ; Учреждение российской академии наук Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. – М. : МАКС Пресс, 2009. – 360 с.

160. Міжнародні стандарти фінансової звітності. Ч. 1 / пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – К. : Федерація проф. бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – 1304 с.
161. Міщенко С. В. Формування ефективності структури фінансового сектору України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / С.В. Міщенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
162. Мних М. В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика : підручник / М. В. Мних. – К. : Знання України, 2006. – 283 с.
163. Моисеев С. Р. Макропруденциальная политика и ее применение в России / С. Р. Моисеев // Промышленник России. – 2011. – № 1–2. – С. 152–161.
164. Моисеев С. Р. Макропруденциальная политика: цели, инструменты и применение в России / С. Р. Моисеев // Банковское дело. – 2011. – №3. – С. 34–40, №5. – С. 12–20.
165. Мошенський С. З. Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ / С. З. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 89–98.
166. Навроцький Д. А. Формування страхового ринку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Д. А. Навроцький ; Нац. акад. наук України, Ін-т екон. прогнозування. – К., 2005. – 18 с.
167. Нагайчук Н. Г. Управління капіталом страхової компанії / Н. Г. Нагайчук // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 106–116.
168. Найт Ф. Понятие риска и неопределенности / Ф. Найт // THESIS. – 1994. – Вып. 5. – С. 12–28.
169. Науменкова С. В. Зарубіжний досвід організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 20–27.
170. Науменкова С. В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навч. посіб. / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.
171. Нечипорук Л. В. Страховий ринок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації : монографія / Л. В. Нечипорук. – Х. : Право, 2010. – 280 с.
172. Новий курс: реформи в Україні. 2010 – 2015 рр. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
173. Новий тлумачний словник української мови : [у 3 т.] / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. – 2-ге вид., випр.– К. : Аконіт, 2008. – 926, [1] с.

174. Новиков В. В. Статистика и управление прибыльностью и финансовой устойчивостью страховой компании / В. В. Новиков // Материалы II международной научно-практической конференции "Роль статистики в формировании страхового рынка" (9–10 декабря 1999 г.). – М. : ТЕИС. – 2000. – С. 93–97.

175. Носова Н. Стандарты по управлению рисками: развитие и применение на практике / Н. Носова // Материалы VI Ежегодного Восточно-европейского Risk-Менеджмент Форума (1–2 нояб. 2007 г.). – К. : Финансовый аналитик-сервис, 2007. – С. 266–279.

176. Об обязательных нормативах банков : инструкция Центрального банка Российской Федерации // Вестник Банка России. – 2012. – № 74. – С. 1–71.

177. Опешко Н. С. Обоснование методов управления страховыми рисками для повышения достаточности капитала страховой компании / Н. С. Опешко // Институциональные основы функционирования экономики в условиях трансформации : сборник материалов Международной научно-практической конференции (23 мая 2014 года). – Нюрнберг : Верлаг, 2014. – Ч. 2. – С. 102-105.

178. Опешко Н. С. Вплив положень Solvency II на розвиток національного ринку страхових послуг / Н. С. Опешко // Розвиток ринків фінансових послуг в умовах глобалізації : збірник матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (29 листопада 2012 року). – Х. : ХНЕУ, 2012. – С. 85–86.

179. Опешко Н. С. Государственное регулирование достаточности капитала страховых компаний / Н. С. Опешко // Пути развития теории и практики современного страхования : сборник тезисов международной научно-практической конференции (28 октября 2011 года). – СПб. : ЭФ СПбГУ, 2012. – С. 182–187.

180. Опешко Н. С. Теоретичні аспекти визначення економічного капіталу страхових компаній / Н. С. Опешко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 1. – С. 65–72.

181. Опешко Н. С. Управління ризиками для підвищення достатності капіталу страхових компаній / Н. С. Опешко // Проблеми управління соціально-економічним розвитком України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених та студентів (27 квітня 2012 року). – Х. : ВБ "Фактор", 2012. – С. 412–418.

182. Організаційно-методичні підходи до запровадження в НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи : інформаційно-аналітичні

матеріали / за ред. В. І. Міщенко, О. І. Кіреєва, М. М. Шаповалової. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 97 с.

183. Орланюк-Малицкая Л. А. Платежеспособность страховых компаний / Л. А. Орланюк-Малицкая. – М. : Анкил, 1994. – 152 с.

184. Пикалов А. Н. Стратегия оптимизации структуры капитала и ее влияние на рыночную стоимость страховой организации : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / А. Н. Пикалов. – М., 2009. – 29 с.

185. Пікус Р. В. Класифікація фінансових ризиків страхових компаній – основа ефективного ризик-менеджменту / Р. В. Пікус // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2006. – № 81/82. – С. 108–113.

186. Піратовський Г. Л. Розвиток страхового підприємства як економічна категорія і об'єкт управління / Г. Л. Піратовський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1. – С. 76–85.

187. Піратовський Г. Л. Страховий бізнес: управління розвитком : монографія / Г. Л. Піратовський. – К. : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2006. – 254 с.

188. Піратовський Г. Л. Управління розвитком суб'єктів страхового підприємництва : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.06.01 / Г. Л. Піратовський ; Київ. нац. торговел.-екон. ун-т. – К., 2004. – 25 с.

189. Плєскач В. Л. Методологічні засади державного регулювання фінансово-економічного розвитку / В. Л. Плєскач, А. В. Кулик // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 27–35.

190. Показатели деятельности компаний страхования жизни за 2009 год // InsuranceTop. – 2010. – № 1. – С.48–51.

191. Попова Г. Ю. Стратегія зниження ризиків інвестиційної діяльності : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.02.03 / Г. Ю. Попова ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 40 с.

192. Последний крик моды: система управления рисками страховой компании // Страховое дело. – 2006. – № 7. – С. 49–54.

193. Принципи діяльності рейтингових агентств // Фінансовий ринок України. – 2005. – № 8. – С. 28–29.

194. Принципи та стандарти Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю. – К. : Козаки, 2002. – 216 с.

195. Про затвердження плану заходів на 2015 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення : затв. Постановою Каб. Міністрів України і Нац. Банку України від 11.03.2015 р. № 99 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 48. – С.12–13.

196. Пшик Б. І. Становлення і розвиток фінансово-кредитних відносин в Україні : автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Б. І. Пшик. – К., 2012 . – 41 с.

197. Радкевич Н. В. Оцінка ступеня ризику в підприємницькій діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Н. В. Радкевич ; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 1999. – 19 с.

198. Реверчук С. К. Особливості правового регулювання страхового бізнесу в Україні та країнах ЄС / С. К. Реверчук, Т. В. Яворська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 216–222.

199. Решетин Е. А. Оценка надежности российских страховых компаний: первый опыт присвоения национального рейтинга / Е. А. Решетин // Страховое дело. – 2001. – № 10. – С. 5–11.

200. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовый, С. Н. Петрова, С. И. Полтавцев [и др.]. – М. : Аланс, 1994. – 200 с.

201. Рогальский Ф. Б. Математические методы анализа экономических систем. Кн. 1. Теоретические основы / Ф. Б. Рогальский, Я. Е. Курилович, А. А. Цокурено. – К. : Наук. думка, 2001. – 435 с.

202. Рогов М. А. Риск-менеджмент / М. А. Рогов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 120 с.

203. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції : монографія / наук. ред. д-р екон. наук. Н. М. Внукова. – Х. : ТО Ексклюзив, 2014. – 218 с.

204. Романов В. Рискообразующие факторы: характеристика и влияние на риски / В. Романов, А. Бутуханов // Моделирование и анализ безопасности, риска и качества в сложных системах : тр. Междунар. науч. шк. МА БРК. – СПб. : Омега, 2001. – С. 222–225.

205. Русин С. А. Технический риск и расходы страховщиков / С. А. Русин // Страховое дело. – 2003. – № 5. – С. 45.

206. Рыжкова К. А. Методический инструментарий управления собственным капиталом акционерных обществ : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / К. А. Рыжкова. – Ставрополь, 2012. – 26 с.

207. Рынок страхования жизни в 2007 году // Insurance Top. – 2008. – № 1. – С. 11–15.

208. Рябикин В. И. Актуарные расчеты / В. И. Рябикин. – М. : Фин-статинформ, 1996. – 87 с.

209. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати ; [пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе]. – М. : Радио и связь, 2004. – 278 с.

210. Савчук В. Стратегический риск-менеджмент и управление по критерию стоимости / В. Савчук // Материалы V Восточноевропейского риск-менеджмент форума (26 – 27 октября 2006 года). – К. : Финансовый аналитик-сервис, 2006. – С. 13–31.

211. Сало І. В. Фінансовий менеджмент в банку : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 314 с.

212. Саркисян Т. С. К вопросу о финансовом надзоре и подходах к его организации / Т. С. Саркисян // Деньги и кредит. – 2007. – № 4. – С. 20–23.

213. Світлична О. С. Пруденційний нагляд у системі державного регулювання страхової діяльності в Україні / О. С. Світлична // Вісник соціально-економічних досліджень : Збірник наукових праць. – 03/2011. – № 2(42). – С. 106–113.

214. Симановский А. Ю. О регулятивных требованиях к устойчивости банков / А. Ю. Симановский // Деньги и кредит. – 2009. – № 9. – С. 12–19.

215. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Дж. Синки. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

216. Слепухина Ю. Э. Методология и механизмы управления финансовой устойчивостью страховых организаций : автореф. дис. ... докт. экон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Ю. Э. Слепухина. – Екатеринбург, 2010. – 34 с.

217. Слепухина Ю. Э. Риск как экономическая категория: распределение и перераспределение рисков в страховании / Ю. Э. Слепухина // Страховое дело. – 2008. – № 9. – С. 52–60.

218. Смоляк В. А. Страхування : навч. посіб. / В. А. Смоляк, Є. Ю. Кузькін ; Харк. філ. Укр. держ. ун-ту економіки і фінансів. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 270 с.

219. Сребницька Т. Г. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Т. Г. Сребницька. – Х. : ХІУ, 2005. – 102 с.

220. Стельмах В. С. Енциклопедія банківської справи України / В. С. Стельмах. – К. : Молодь, Ін-Юре, 2001. – 680 с.

221. Степаненко В. Регулирование финансового рынка Швейцарии / В. Степаненко // Финансовый директор. – 2008. – № 6. – С. 29–33.
222. Стишковский А. В. Достаточность капитала коммерческого банка и ее оценка органами банковского надзора : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / А. В. Стишковский. – М., 2003. – 25 с.
223. Страхование : учебник для студ. вузов / С. Б. Богоявленский, Ю. В. Дюжев, Д. В. Куксинский [и др.] ; под ред. Т. А. Федорова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономистъ, 2005. – 874 с.
224. Страхование жизни в Украине: итоги 2006 года // Insurance Top. – 2007. – № 1. – С. 48–51.
225. Страхование и управление риском : терминологический словарь / [составит. В. В. Тулинов, В. С. Горин]. – М. : Наука, 2000. – 565 с.
226. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. – Суми : Університетська книга, 2011. – 388 с.
227. Страховий ринок України 2008 : інформ.-аналіт. довід. – К. : Полігр. послуги, 2008. – 380 с.
228. Страховий ринок України 2009 : інформ.-аналіт. довід. – К. : Полігр. послуги, 2009. – 319 с.
229. Страховий ринок України 2010 : інформ.-аналіт. довід. – К. : Полігр. послуги, 2010. – 320 с.
230. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : монографія / [за заг. ред. А.А. Мазаракі]. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460 с.
231. Страхование дело : учебник в 2 т. – Т. 1. / [пер. с нем. О. И. Крюгер и Т. А. Федоровой]. – М. : Экономистъ, 2004. – 447 с.
232. Страховой бизнес : словарь-справочник / [авт.-состав. Р. Т. Юлдашев]. – М. : Анкил, 2005. – 832 с.
233. Страхування : підручник / [В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
234. Страхування : підручник / кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 1998. – 528 с.
235. Страхування: теорія та практика : навч.-методичн. посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін. ; за заг. ред. проф. Внукової Н. М. – Х. : Бурун Книга, 2004. – 376 с.

236. Страхування: теорія та практика : навч. посіб. / [Н. М. Внукова, Л. В. Временко, В. І. Успенко та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Внукової. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Х. : Бурун Книга, 2009. – 656 с.

237. Стрес-тести у системі управління страховою компанією: рекомендації щодо проведення / Матеріали Міжнародної асоціації органів нагляду у сфері страхування (IAIS) // Фінансовий ринок України. – 2005. – № 2 (16). – С. 21–25.

238. Супрун Н. В. Проблеми оцінки достатності капіталу страхових компаній / Н. В. Супрун // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – № 8. – С. 79–89.

239. Супрун Н. В. Управління капіталом страхових компаній: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н. В. Супрун. – К., 2014. – 20 с.

240. Суслов В. Главный критерий деятельности – выполнение обязательств / В. Суслов // Финансовые услуги. – 2009. – № 4 – 5. – С. 3–4.

241. Телепин Я. Е. Финансовая устойчивость и платежеспособность страховой компании / Я. Е. Телепин // Страховое дело. – 2005. – Январь. – С. 9–16.

242. Ткач А. Ю. Критерии оценки достаточности капитала коммерческого банка / А. Ю. Ткач // Модели управления в рыночной экономике : Сборник научных трудов. – Вып. 11. – Донецк : ДонНУ, 2008. – 314 с.

243. Ткаченко Н. В. Оцінка платоспроможності страховиків на основі комплексного врахування ризиків / Н. В. Ткаченко // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1(26). – С. 141–153.

244. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній (Методологія оцінки та механізми забезпечення) : автореф. дис. ... докт. екон. наук. : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н. В. Ткаченко ; ДВНЗ "УАБС НБУ". – Суми, 2011. – 33 с.

245. Ткаченко Н. В. Державне регулювання платоспроможності страхових компаній / Н. В. Ткаченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 2. – Т. 1. – С. 149–156.

246. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія / Н.В. Ткаченко; Нац. Банк України, Ун-т банк. справи. – Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2009. – 570 с.

247. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах глобалізації / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 82–91.

248. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 104–121.

249. Ткачук Н. М. Власний капітал банку та проблеми капіталізації банківської системи України : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н. М. Ткачук. – Тернопіль : 2008. – 20 с.

250. ТОП страховщиків на ринку страхування життя 2008 // Insurance Top. – 2009. – № 1. – С. 51–55.

251. Тополенко Н. М. Державне регулювання розвитку системи пенсійного страхування в Україні : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. М. Тополенко ; Гуманіт. ун-т "Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.". – Запоріжжя, 2007. – 20 с.

252. Торяник Ж. І. Забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банків: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Ж. І. Торяник. – Суми, 2008. – 20 с.

253. Тронин Ю. Н. Основы страхового бизнеса / Ю. Н. Тронин. – М. : Изд. "Альфа-Пресс", 2006. – 472 с.

254. Трунин П. В. Мониторинг финансовой стабильности в развивающихся экономиках (на примере России) / П. В. Трунин, М. В. Каменских. – М. : ИЭПП, 2007. – 106 с.

255. Улыбина Л. К. Институты и инструменты страхового рынка в воспроизводственном процессе : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Л. К. Улыбина. – Краснодар, 2014. – 55 с.

256. Улюкаев А. В. Применение сигнального подхода к разработке индикаторов – предвестников финансовой нестабильности в РФ / А. В. Улюкаев, А. В. Трунин // Проблемы прогнозирования. – 2008. – № 5. – С. 100–109.

257. Фарат О. І. Розвиток ринку страхування життя в Україні в умовах євроінтеграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. І. Фарат ; НАН України ; Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2009. – 21 с.

258. Фетисов Г. Г. Устойчивость банковской системы и методология ее оценки / Г. Г. Фетисов. – М. : Экономика, 2003. – 394 с.

259. Филонюк А. Ф. Страховая индустрия Украины: стратегия развития / А. Ф. Филонюк, А. Н. Залетов – К. : Бизон, 2008. – 448 с.

260. Фисун І. В. Методологічні основи визначення капіталу в страховій діяльності та форми його реалізації в регіонах України / І. В. Фисун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2006. – № 81. – С. 126–128.

261. Формування системи довіри та захисту прав споживачів фінансових послуг : монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. Н. М. Внукова. – Х. : АдвАТМ, 2010. – 188 с.

262. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / В. М. Фурман ; Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України. – К., 2006. – 36 с.

263. Хобарт Р. Дж. Запропоновані вимоги до інформації, необхідної для запровадження в Україні нагляду страхової діяльності на основі ризиків / Р. Дж. Хобарт ; Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. – К., 10 грудн. 2004 року. – 31 с.

264. Хомутенко А. В. Фінансовий контроль небанківських неприбуткових фінансових установ України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / А. В. Хомутенко ; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2010. – 20 с.

265. Христофорова О. М. Теоретичні аспекти функціонування пруденційного нагляду / О. М. Христофорова, К. С. Бугор // Наука й економіка. – Випуск 3 (15), Том 1. – Хмельницький, 2009. – С. 120–124.

266. Хюпкес Е. Механизмы подотчетности органов регулирования финансового сектора / Е. Хюпкес, М. Квинтин, М. Тейлор // Международный валютный фонд. Вопросы экономики. – 2006. – № 39. – 27 с.

267. Черкашина К. Ф. Методичні засади забезпечення рівня капіталізації банків : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / К. Ф. Черкашина. – Суми, 2008. – 19 с.

268. Чернова Г. В. Основы экономики страховой организации по рисковому видам страхования : учебник для вузов / Г. В. Чернова. – СПб. : Питер, 2005. – 236 с.

269. Чернявська О. В. Капітал страхової компанії: сутність та особливості управління / О. В. Чернявська : збірник наукових статей магістрів факультету фінансів і обліку ПУЕТ за результатами наукових досліджень 2011–2012 навчального року. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – С.396–400.

270. Чиж Н. М. Структуризація власного капіталу акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н. М. Чиж. – Львів, 2008. – 22 с.

271. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : [монографія] / Л. В. Шірінян. – К. : Вид. "Центр учбової літератури", 2014. – 458 с.

272. Шірінян Л. В. Фінансова стійкість страхових компаній та шляхи її забезпечення : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Л. В. Шірінян ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2007. – 20 с.

273. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.

274. Юрченко Л. А. Финансовый менеджмент страховщика : учеб. пособ. для вузов / Л. А. Юрченко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 200 с.

275. Яворська Ж. Б. Економічна оцінка та способи зменшення управлінського ризику в системі менеджменту підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / Ж. Б. Яворська ; Держ. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 1996. – 18 с.

276. Яворська Т. В. Державне регулювання страхового підприємництва в Україні : монографія / Т. В. Яворська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 420 с.

277. Яценюк А. П. Організація системи банківського нагляду і регулювання в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / А. П. Яценюк ; Укр. акад. банк. справи. – Суми, 2004. – 20 с.

278. Яшкіна О. І. Методи прогнозування взаємопов'язаних показників соціально-економічного розвитку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / О. І. Яшкіна ; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2006. – 19 с.

279. Асталос Л. Бачення й стратегія українського страхового сектору та страхового нагляду (2008–2015) [Електронний ресурс] / Л. Асталос // Ліга страхових організацій України. – Режим доступу : http://www.uainsur.com/ua/tacis/tacis_3/3_1.doc.

280. Асталос Л. Концепція і структура посібника зі страхового нагляду [Електронний ресурс] / Л. Асталос // Ліга страхових організацій України. – Режим доступу : http://www.uainsur.com/ua/tacis/tacis_3/3_5.doc.

281. Асталос Л. Основні проблеми Проекту Закону України "Про страхування" [Електронний ресурс] / Л. Асталос // Ліга страхових організацій України. – Режим доступу : http://www.uainsur.com/ua/tacis/tacis_3/3_6.doc.

282. Белінська А. В. Щодо формування макропруденційного підходу до управління фінансовою системою [Електронний ресурс] : аналітична записка відділу економічної стратегії, листопад 2012 / Я. В. Белінська, Є. О. Медведкіна // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/996/>.

283. Бернанке Б. Финансовая реформа, призванная решить проблему системных рисков [Электронный ресурс] : речь на Совете по Международным отношениям, Вашингтон (округ Колумбия), 10 марта 2009 года / Бен Бернанке // "Fedspeak" : бюл. по открытым рынкам. – Режим доступа : <http://www.fedspeak.ru/allspeeches-2009.htm>.

284. Вершинина О. В. Управление платежеспособностью страховых компаний [Электронный ресурс] / О. В. Вершинина, М. А. Жидкова // Автомобиль. Дорого. Инфраструктура. – 2015. – № 1(3). – Режим доступа : www.adi-madi.ru/index.php/madi/article/download/131/pdf_72.

285. Вікіпедія : вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>.

286. Внукова Н. Н. Используют ли страховщики опыт банков при стресс-тестировании [Электронный ресурс] / Н. Н. Внукова. – Режим доступа : <http://www.banksinfo.kiev.ua/news?id=404>.

287. Глобальные финансовые реформы [Электронный ресурс] : обзор Центра макроэкономических исследований Сбербанка России, июнь 2010 год // Сбербанк России. – Режим доступа : http://www.sbrf.ru/common/img/uploaded/files/pdf/press_center/Review_june_2010_Global_fin_reforms.pdf.

288. Глоссарий.ru : служба тематических толковых словарей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.glossary.ru/>.

289. Дайхель В. Адаптация требований Solvency II к российским условиям [Электронный ресурс] / В. Дайхель – Режим доступа: http://www.insuranceconference.ru/2011/files/presentations/3_1/RIS_2011_DeichlW.pdf.

290. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

291. Деякі питання проведення інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : Розпорядження КМУ від 10.10.2012 р. № 767-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-p>.

292. Директива 2002/83/ЕС Европейского Парламента и Совета от 5 ноября 2002 года относительно страхования жизни [Электронный ресурс] // Знай страхование! – Режим доступа : <http://www.znay.ru/law/eec/eec2002-83.shtml>.

293. Директива Європейського Парламенту та Ради 2002/13/ЄС від 5 березня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/euro/ukr_2002_13_ua.pdf.

294. Директива Ради 91/674/ЄЕС "Щодо річних звітів та консолідованих звітів страхових компаній" від 19 грудня 1991 року [Електронний ресурс] // Закони України : інформ.-правовий портал. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_3v/pg_gnnasw/index.htm.

295. Доклад по вопросам глобальной финансовой стабильности [Электронный ресурс] : аналит. резюме, апрель 2009 г. // Международный Валютный Фонд. – Режим доступа : <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2009/01/index.htm>.

296. Емітенти : інформ. база даних [Електронний ресурс] // Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua>.

297. ЕС намерен жестче регулировать финансовые рынки [Электронный ресурс] // Высшая школа экономики : нац. исслед. ун-т. – 2009. – 20 окт. – Режим доступу : <http://www.hse.ru/news/recent/11302068.html>.

298. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.

299. Информация об основных результатах анкетирования кредитных организаций по вопросам стресс-тестирования в 2005 году: Центральный банк Российской Федерации // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cbr.ru/analytics/bank_system/print.asp?file=stress_inf_05.htm.

300. Інформація про діяльність страхових компаній із страхування життя в рамках проекту ЛСОУ "Відкрите страхування" [Електронний ресурс]. – Ліга страхових організацій України. – Режим доступу : http://uainsur.com/ua/insurance_market_analysis/lifeins.

301. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/strahoviy-rinok.html>.

302. Каллаур П. В. Формирование системы мониторинга и оценки финансовой стабильности в Республике Беларусь [Электронный ресурс] / П.В. Каллаур // Банкаўскі веснік. – 2008. – № 6. – С. 4–9. – Режим доступа : <http://www.nbrb.by/bv/narch/417/1.pdf>.

303. Ковалев М. Макропруденциальное регулирование – новая функция центробанков [Электронный ресурс] / М. Ковалев, С. Пасеко // Банкаўскі веснік. – 2010. – № 11. – С. 17–24 – Режим доступа : <http://www.nbrb.by/bv/narch/504/3.pdf>.

304. Комплексне порівняльно-правове дослідження окремих аспектів регулювання фінансових послуг в Україні та ЄС [Електронний ресурс]. – Міністерство юстиції України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/section/393>.

305. Консультації щодо вдосконалення управління ризиками у сфері фінансових послуг України [Електронний ресурс] // Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського союзу. – К., 2009. – Режим доступу : <http://www.center.gov.ua/golovna/download-document.html?gid=703>.

306. Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні : зелена книга [Електронний ресурс]. – Національний банк України. – К., 2010. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/others/zelena_kniga.pdf.

307. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан в посткризисный период [Электронный ресурс] : одобр. Указом Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 923 // Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций Национального банка Республики Казахстан. – Режим доступа : <http://www.afn.kz/attachments/12/264/publish264-1633896258.pdf>.

308. Концепція запровадження пруденційного нагляду за діяльністю професійних учасників фондового ринку [Електронний ресурс] : розпорядження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12.04.2012 р. № 553. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KL120293.html.

309. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : затв. розпорядженням Держфінпослуг України від 15.07.2010 р. № 585 // Пенсійна реформа в Україні. – Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/files/fsr_concept_prudential_supervision_n585_15jul2010.pdf.

310. Концепція захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [Електронний ресурс] : схв. розпорядженням Каб. Міністрів України від 3.09.2009 р. № 1026-р // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-2009-%F0>.

311. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року.: Розпорядження КМУ від 23 серпня 2005 року № 369-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.

312. Концепція створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] : схв. розпорядженням Каб. Міністрів України від 01.04.04 № 2008-р із змінами, внесеними згідно постанов Каб. Міністрів України № 1022 від 26.07.2006 р. та № 665 від 26.04.2007 р. // Законы Украины : информ.-правовой портал. – Режим доступа : <http://www.uazakon.com/document/fpart74/idx74957.htm>.

313. Костриченко В. М. Економічний ризик та методи його вимірювання : конспект лекцій [Електронний ресурс] / В. М. Костриченко, Ю. В. Красовська, В. Р. Красовський ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2003. – Режим доступа : <http://in1.com.ua/book/12607/9927>.

314. Котлобовский И. Б. Новая система оценки платежеспособности страховых компаний в Евросоюзе и Швейцарии [Электронный ресурс] / И. Б. Котлобовский, А. Е. Сметанин. – Режим доступа : http://www.rufaudit.ru/rusauditnews/?r730_page=78&r730_id=1632.

315. Крейндель В. М. Кто измерит системный риск? [Электронный ресурс] / В. М. Крейндель // Институт финансовых исследований. – Режим доступа : http://www.ifs.ru/upload/systemicrisk_31july.pdf.

316. Макаренко И. П. Некоторые инструменты прогноза экономической динамики и экономических кризисов [Электронный ресурс] / И. П. Макаренко // Научные чтения, посвященные 140 летию со дня рождения Михаила Ивановича Туган-Барановского / Ин-т эволюц. экономики. – Режим доступа : http://iee.org.ua/files/tb/2_ru.pdf.

317. Мақдональд У. Перспективи нагляду на основі оцінки ризиків [Електронний ресурс] : Проект розвитку ринків капіталу USAID / У. Мақдональд // Проект розвитку ринку капіталів. – Режим доступа : www.capitalmarkets.kiev.ua/download/prospects_risk_based_supervision_july2006_ukr.pdf.

318. МВФ настоятельно призывает пересмотреть методы управления глобальными системными рисками. Уроки кризиса [Электронный ресурс] : обзор МВФ онлайн // Международный Валютный Фонд. – 2009. – 6 марта. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/survey/so/2009/pol030609ar.pdf>.

319. Менеджмент риска. Термины и определения [Электронный ресурс] : ГОСТ Р 51897–2002, принят 30 мая 2002 г. № 223-ст. – [Введ. 2003–01–01]. – Режим доступа : http://riskmanagementsystems.ru/docs/gost_r_51897.doc.

320. Методика рейтинга устойчивости страховых компаний Украины [Электронный ресурс] : основные критерии оценки страховых компаний на основе публичной информации / Аналит. служба рейтингового центра ИГ "Эксперт Украина" // Эксперт-Рейтинг. – 2006. – 12 сент. – Режим доступа : http://expertra.com/files/methodika_ins.pdf.

321. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства економіки України 02.03.2007 р. № 60 // Професійна юридична система Мега-Нау. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.

322. Методика формування резервів із страхування життя [Електронний ресурс] : затв. розпорядженням Держфінпослуг від 27.01.2004 р. № 24 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0262-97>.

323. Методические основы рейтинга "Эксперт РА" [Электронный ресурс] // Эксперт РА : рейтинговое агентство. – Режим доступа : <http://www.raexpert.ru/ratings/method/>.

324. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" № 104 від 15.03.2004 р. Правління Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5669.1&nobreak=1>.

325. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" [Електронний ресурс] : схв. Постановою Правління Нац. банку України від 15.03.2004 р. № 104 // Професійна юридична система Мега-Нау. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5669.1&nobreak=1>.

326. Методичні рекомендації щодо загальних підходів до застосування страховиками стрес-тестів [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 5.12.2006 р. № 6496 // Закони України : інформ.-правовий портал. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_8u/pg_grwksy.htm.

327. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : схв. Постановою Правління Нац. банку України від 02.08.2004 р. № 361 // Нац. банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/bank_supervision/Risks/361.pdf.

328. Методичні рекомендації щодо розкриття інформації про діяльність страховиків [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 13.09.07 р. № 8000 // Державна комісія з регулювання

ринків фінансових послуг. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dod_8000.pdf.

329. Методичні рекомендації щодо системи управління та розкриття інформації фінансовими установами [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 27.12.2005 р. № 5207 // Закони України : інформ.-правовий портал. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_96/pg_ipnzwy.htm.

330. Методичні рекомендації щодо формування узагальнених показників діяльності міністерств [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства економіки України 26.08.2008 р. № 3896 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=121179.

331. Методология индивидуального рейтинга надежности страховых компаний [Электронный ресурс] // Национальное Рейтинговое Агентство. – Режим доступа : <http://www.ra-national.ru/?page=raiting-insurance-individual-methodology>.

332. Методология рейтинговой оценки страховой компании [Электронный ресурс] // Кредит-Рейтинг : рейтинг. агентство. – Режим доступа : <http://credit-rating.com.ua/ru/ratings/methodologies.html>.

333. О формах бухгалтерской отчетности страховых организаций и отчетности, представляемой в порядке надзора [Электронный ресурс] : Утверждено приказом Минфина России от 11 мая 2010 года № 41н // Информационно-правовой консорциум "Кодекс". – Режим доступа : <http://docs.kodeks.ru/document/902217067>.

334. Об организации страхового дела в Российской Федерации : Закон РФ от 27.11.1992 N 4015-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_150013/.

335. Ожидаемые и неожиданные потери, связанные с кредитным риском [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.finrisk.ru/r_crdeul.html.

336. Опешко Н. С. Визначення сутності поняття "достатність капіталу страхової компанії" [Електронний ресурс] / Н. С. Опешко // Ефективна економіка. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

337. Перечень требований к Страховой компании, привлекаемой для страхования рисков, возникающих в деятельности ОАО КБ "Стройкредит", при совершении операций, несущих банковские риски [Электронный

ресурс]. – Режим доступа : http://www.stroycredit.ru/files/download/insurers_statute_app_2.pdf.

338. Пискунов А. Д. Системный риск российского финансового сектора: анализ и методические подходы к количественной оценке [Электронный ресурс] / А. Д. Пискунов // Институт народнохозяйственного прогнозирования Российской академии наук. – Режим доступа : <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=books/kor001/01>.

339. Підсумки 2009 року. Політика регулятора ринку страхування у 2010 році / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.dfr.gov.ua/fileadmin/downloads/Kiev_Vesna_21.04.2010.pdf.

340. Платонов В. Финансовая стабильность: теоретико-методологический аспект [Электронный ресурс] / В. Платонов // Банкаўскі веснік. – 2009. – № 1. – С. 44–47. – Режим доступа : www.nbrb.by/bv/narch/438/6.pdf.

341. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України № 2755-VI від 02 грудня 2010 року // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

342. Подходы к организации стресс-тестирования в кредитных организациях (на основе обзора международной финансовой практики), Центральный банк Российской Федерации, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.cbr.ru/analytics/bank_system/print.asp?file=stress.htm.

343. Поженить микро- и макронадзор [Электронный ресурс] : лекция директора Департамента надзора Банка России А. Симановского о финансовой терминологии, 26 марта 2010 года // Деловые новости и блоги slon.ru. – Режим доступа : <http://slon.ru/blogs/moiseev/post/341816/>.

344. Показатели финансовой устойчивости [Электронный ресурс] : руководство по составлению // Международный Валютный Фонд. – 2007. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.

345. Показатели финансовой устойчивости страховой компании [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.zenit.ru/media/rus/content/pdf/insurance_fin.pdf.

346. Покращення прозорості банків [Електронний ресурс] // Базельський Комітет з банківського нагляду. – Вересень 1998 року. – Режим доступу : [http://www.ifc.org/ifcext/ubcg.nsf/AttachmentsByTitle/Basel_Transparency_Ukr.pdf/\\$FILE/Basel_Transparency_Ukr.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/ubcg.nsf/AttachmentsByTitle/Basel_Transparency_Ukr.pdf/$FILE/Basel_Transparency_Ukr.pdf).

347. Положення про департамент пруденційного нагляду Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний

ресурс] // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/1087.html>.

348. Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : затв. Постановою КМУ від 03.02.2010 р. № 157 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=157-2010-%EF>.

349. Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 13.11.2003 р. № 125 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0106-06>.

350. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : затв. Указом Президента України від 23.11.2011 р. № 1070/2011 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

351. Порядок складання звітних даних страховиків [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 3.02.2004 р. № 39 із змінами станом на 16.10.2005 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0517-04>.

352. Правила проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 28.10.2003 р. № 96 із змінами станом на 06.03.2006 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1184-03>.

353. Правила розміщення страхових резервів із страхування життя [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 26.11.2004 р. № 2875 із змінами станом на 20.10.2009 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1626-04>.

354. Про стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 105/2007 від 12.02.2007 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007&test=4/U MfPEGznhnmH.Zi9NBzLrHI4BYs80msh8le6>.

355. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : Закон України № 514-VI від 17 вересня 2008 року із змінами та доп. станом на 2010 р.

// Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.

356. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : Закон України № 1160–IV від 11 вересня 2003 року // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1160-15>.

357. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Національного банку України від 21.08.2001 р. № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

358. Про затвердження Плану антикризових заходів у сфері діяльності небанківських фінансових установ, піднаглядних Держфінпослуг: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 24.04.2009 р. № 276 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/.

359. Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних установ : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 28.09.2006 р. № 6261 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1221-06>.

360. Про затвердження Положення щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з торгівлі цінними паперами [Електронний ресурс] : рішення Національної комісії з цінних та фондового ринку № 1900 від 25.12.2012 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0139-13>.

361. Про захист прав споживачів : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

362. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. із змінами та доп. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.

363. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. із змінами та доп. станом на 2010 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>.

364. Про страхування [Електронний ресурс] : проект закону України № 9614 від 19.12.2011 р. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9614&skl=7.

365. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України № 2664–III від 12.07.2001 р. із змінами та доп. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.

366. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс] : Комітет з економічних реформ при Президентів України, від 02.06.2010 р. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

367. Рекомендації щодо аналізу діяльності страховиків [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 17.03.2005 р. № 3755 // Правова бібліотека України. – Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data/base21/ukr21633.htm>.

368. Рекомендації щодо економічних та інституціональних реформ, 2009 [Електронний ресурс] / Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки // Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні. – Режим доступу : http://www.undp.org.ua/files/ua_96333PolRec_Ukr.pdf.

369. Річні звіти Держфінпослуг та Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/richni-zviti-nackomfinposlug.html>.

370. Річні звіти Національного банку України по роках [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/Publication/an_rep.htm.

371. Рогов М. А. Методы управления экономическими рисками автотранспортного предприятия на основе портфельного подхода [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. экон. наук / М. А. Рогов // Управление финансовыми рисками: теория и практика. – Режим доступа : www.finrisk.ru/article/this/id_220.asp.

372. Романченко О. Транспарентність регуляторів фінансового ринку та розвиток ризик-менеджменту у фінансових установах [Електронний ресурс] / О. Романченко // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/047.htm.

373. Салин В. Н. Методики составления рейтингов страховщиков: зарубежный опыт и отечественная практика [Электронный ресурс]

/ В. Н. Салин, И. А. Чуринова // Вестник Финансовой Академии. – 2004. – № 1. – Режим доступа : <http://vestnik.fa.ru/archive.html>.

374. Салин В. Н. Реформирование системы контроля платежеспособности страховых компаний в странах ЕС [Электронный ресурс] / В. Н. Салин, А. А. Ключкова // Вестник Финансовой Академии. – 2005. – № 2. – Режим доступа : [http://vestnik.fa.ru/2\(34\)2005](http://vestnik.fa.ru/2(34)2005).

375. Стандартизация и смежные виды деятельности. Общий словарь [Электронный ресурс] : ISO/IEC Guide 2:2004 – 8-ое изд. – 2004. – 60 с. // International Organization for Standardization. – Режим доступа : http://www.iso.org/iso/iec_guide_2_2004.pdf.

376. Стандарты управления рисками [Электронный ресурс] / Федерация Европейских Ассоциаций Риск Менеджеров // FERMA. – Режим доступа : [http://www.ferma.eu/Portals/2/documents/RMS/RMS-Russian\(2\).pdf](http://www.ferma.eu/Portals/2/documents/RMS/RMS-Russian(2).pdf).

377. Стасевський А. Допомога громадянам – одне з головних завдань Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.for-ua.com/economics/2013/01/11/120612.html>.

378. Стратегии бизнеса [Электронный ресурс] : аналит. справ. / под общей ред. Г. Б. Клейнера. – М. : КОНСЭКО, 1998. – Режим доступа : http://www.aup.ru/books/m71/5_1.htm.

379. Стратегический план Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций на 2009–2011 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.afn.kz/attachments/raznoe/Strateg_plan09_rus.pdf.

380. Стратегічні напрями діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на період до 2008 року [Електронний ресурс] : затв. Розпорядженням Держфінпослуг від 5.04.2005 р. № 3841. // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/Strat_napram.pdf.

381. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки [Електронний ресурс] : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.03.2015 р. № 499. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/918.html>.

382. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 867-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#n8>.

383. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2015 року : (проект) [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу : <http://www.ufin.com.ua/konceptcia/002.doc>.

384. Страхование жизни : учеб. пособ. компании ActEd [Електронний ресурс] / пер. с англ. А. Л. Лельчука. – М., 2006 // Актуарный консалтинг. – Режим доступа : <http://www.actuary-al.ru>.

385. Супрун Н. В. Нові підходи до управління капіталом страхових компаній [Електронний ресурс] / Н. В. Супрун. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/>.

386. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні [Електронний ресурс] / М. Суржинський // Юридичний журнал. – 2004 – № 8. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=1365>.

387. Требования к финансовой устойчивости страховой компании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vtb24.ru/personal/loans/insurance/Documents/vtb24_insurance_finance_requirements.pdf.

388. Тютюнник А. Экономический капитал [Электронный ресурс] / А. Тютюнник, С. Замковой, А. Логинов // KPMG. – 2008. – Режим доступа : http://www.kpmg.ru/russian/supl/publications/ras/6.71_r.pdf.

389. Управление рисками организаций. Интегрированная модель : краткое изложение, концептуал. основы [Электронный ресурс] / Ричард М. Стейнберг [и др.] // COSO : Комитет спонсорских организаций Комиссии Тведвея. – 2004. – Режим доступа : http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf.

390. Хобарт Р. Дж. Концептуальна основа страхового нагляду в Україні: порівняння з ключовими принципами міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю [Електронний ресурс] / Р. Дж. Хобарт // Міністерство фінансів України. Проект "Розширення доступу до ринків фінансових послуг". – Режим доступу : www.minfin.gov.ua/control/uk/publish.

391. Хэнкок Д. Экономика страхования. Как страховщики создают доход для акционеров / Д. Хэнкок, П. Хубер, П. Коч // SYMIX_INS : сайт для страховщиков и страхователей. – Режим доступа : <http://symixins.narod.ru/aes16/index.htm>.

392. Центр статистических исследований (ЦеСИ). Анализ и управление финансовыми рисками: Меры риска. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.riskcontrol.ru/riskmin>.

393. Чиж Л. М. Сутність, структура та функції страхового капіталу [Електронний ресурс] / Л. М. Чиж // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/zmist.htm.

394. Boikov A. The Cramer-Lundberg Model with Stochastic Premium Process // Theory of Probability and its Applications. – 2003. – v. 47. – № 3. – pp. 490.

395. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) (recast) // Official Journal of the European Union (OJEU). – 17.12.2009. – L 335. – P.1–155.

396. Klaassen P. Economic capital: how it works and what every manager needs to know / P. Klaassen, I. van Eeghen. – California : Elsevier Inc., 2009. – 285 p.

397. Sandstorm A. Solvency. Models, Assessment and Regulation. Chapman & Hall/CRC, Taylor & Francis Group. Boca Raton, etc. – 433 p.

398. Sandström A. Solvency: models, assessment and regulation / A. Sandström. – Taylor & Francis Group, 2006. – 423 p.

399. A new approach to financial regulation: judgment, focus and stability [Electronic resource] : HM Treasury consultations July 2010 // HM Treasury : official website. – Access mode : http://www.hm-treasury.gov.uk/d/consult_financial_regulation_condoc.pdf.

400. A Global Framework for Insurer Solvency Assessment [Electronic resource] : A Report by the Insurer Solvency Assessment Working Party of the IAA, 2004 // International Actuarial Association : official website. – Access mode : http://www.actuaries.org/LIBRARY/Papers/Global_Framework_Insurer_Solvency_Assessment-public.pdf.

401. A new Framework for insurance supervision: Toward a Common Structure and Common Standards for the Assessment of Insurer Solvency [Electronic resource] : Framework paper IAIS, October, 2005 // International Association of Insurance Supervisors : official website. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Framework_fir_insurance_supervision.pdf.

402. Barth M. Risk-Based Insurance Solvency Regulation in the U. S. [Electronic resource] : Presented at World Bank Contractual Savings Conference Supervisory and Regulatory Issues in Private Pensions and Life Insurance, November, 2003 / M. Barth // World bank : official website – Access mode : http://info.worldbank.org/etools/docs/library/84051/ses3_barth.pdf.

403. Basel Committee of Banking Supervision [Electronic resource] : Bank for international settlements, January 2013 // Bank for international settlements : official website. – Access mode : <http://www.bis.org/bcbs/about.htm>.

404. Berendsen R. Economic Capital practice among global life insurance [Electronic resource] : CIA General Meeting Montreal, 30 November, 2007. / R. Berendsen, J. Lamontagne // Canadian institute of actuaries. – Access mode : http://www.actuaries.ca/meetings/general/2007/pdf_ppt/IP_34_Berendsen_Lamontagne.pdf.

405. Blaschke W. Stress Testing of Financial System: An Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experiences [Electronic resource] : IMF Working Paper, WP/01/88, June, 2001 / W. Blaschke, M. Jones, G. Majnoni, S. Peria // International Monetary Fund : official website. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp0188.pdf>.

406. Browne M. J. Dynamic Financial Models of Life Insurers [Electronic resource] / M. J. Browne, J. M. Carson, R. E. Hoyt // North American Actuarial Journal – 2000. – February. – Access mode : <http://www.soa.org/files/pdf/dynamic.pdf>.

407. Bruce J. Risk Based Supervision Overview [Electronic resource] : 1st SEASON Intermediate Leadership Course on Central Bank Management & Policy, 19–31 August, 2007 / J. Bruce. // Pacific Financial Technical Assistance Centre. – Access mode : http://www.pftac.org/AFSPC_new/conference_papers.

408. Burger N. Capital adequacy for the modern financial institution [Electronic resource] / N. Burger. – Access mode : <http://www.docstoc.com/docs/95580345/for-the-modern-financial-institution>.

409. Capital Adequacy [Electronic resource] : Prudential standard GPS 110 of APRA, January 2013 // Australian Prudential Regulation Authority: official website. – Access mode : <http://www.apra.gov.au/GI/PrudentialFramework/Documents/GPS-110-Capital-Adequacy-January-2013.pdf>.

410. Carol S. Financial Soundness Indicators [Electronic resource] : Background Paper, May, 2003 / S. Carol, C. Ingves, S. Ingves // International Monetary Fund : official website. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/sta/fsi/eng/2003/051403b.htm>.

411. Carson J. M. Financial Distress in the Life Insurance Industry: an Empirical Examination [Electronic resource] / J. M. Carson // International

Actuarial Association. – Access mode : <http://www.actuaries.org/AFIR/colloquia/Orlando/Carson.pdf>.

412. CEIOPS' Report on its third Quantitative Impact Study (QIS3) for Solvency II, [Electronic resource] : Public Report, November, 2007 // European Insurance and Occupational Pensions Authority. – Access mode : https://eiopa.europa.eu/fileadmin/tx_dam/files/publications/submissionstotheec/CEIOPS-DOC-19-07%20QIS3%20Report.pdf.

413. Chatterjee A. International Developments in Insurance Supervision – Conclusions for Emerging markets [Electronic resource] / A. Chatterjee // II International Conference Insurance in Central Asia, May 26–27, 2008. – Access mode : http://www.in-sure.ru/files/pdf/Kazakhstan_2008/Session1.1_Chatterjee.pdf.

414. Coggins M. Managing risk and capital adequacy [Electronic resource] / Maryellen Coggins // PwC. – January 2011. – Access mode : https://emarketing.pwc.com/ReAction/images/Solvency_II_Managing_Risk_Capital_Adequacy.pdf.

415. Consultative Paper "Credit Stress-Testing", Monetary Authority of Singapore, 2002 // [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mas.gov.sg/>.

416. CorporateMetrics™ Technical Document [Electronic resource] / RiskMetrics Group. – 1999. – Access mode : <http://www.riskmetrics.com/system/files/private/CorporateMetricsTechDoc.pdf>.

417. D'Arcy S. P. Capital Allocation in the Property-Liability Insurance Industry [Electronic resource] / Stephen P. D'Arcy. – Access mode : http://www.ermssymposium.org/2011/pdf/CP_Strategic-Capital-D'Arcy.pdf.

418. Das S. Insurance and Issues in Financial Soundness [Electronic resource] : IMF Working Paper, WP/03/138, July, 2003 / S. Das, N. Davies, R. Podpera. // International Monetary Fund : official website. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03138.pdf>.

419. Directive 2006/49/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on the capital adequacy of investment firms and credit institutions (recast) // Official Journal of the European Union (OJEU) [Electronic resource]. – Access mode: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:177:0201:0201:EN.pdf>.

420. Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act [Electronic resource] : PUBLIC LAW 111–203, JULY 21, 2010 // The U.S.

Government Printing Office : official website. – Access mode : <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-111publ203/pdf/PLAW-111publ203.pdf>.

421. Economic Capital for Life Insurance Companies [Electronic resource] : Research Paper Towers Perrin, February 2008 / I. Farr, H. Mueller, M. Scanlon, S. Stronkhorst // Society of Actuaries : official website. – Access mode : www.soa.org/files/pdf/research-ec-report.pdf.

422. Engle R. Risk and Volatility: Econometric Models and Financial Practice [Electronic resource] : Nobel Lecture, December 8, 2003 / R. Engle // The Official Web Site of The Nobel Prize. – Access mode : http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2003/engle-lecture.pdf.

423. Enhanced capital requirements and individual capital assessments for life insurers [Electronic resource] : Consultative Paper 195, August, 2003 // Financial Services Authority : official website. – Access mode : <http://www.fsa.gov.uk/Pages/Library/Policy/CP/2003/195.shtml>.

424. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and System for the Future [Electronic resource] : Special Report, October, 2010 // Group of Thirty : official website. – Access mode : http://www.group30.org/images/PDF/Macroprudential_Report_Final.pdf.

425. Enterprise Risk Management for Insurers [Electronic resource] : Consultative Paper P002–2013, January 2013 // Monetary Authority of Singapore. – Access mode : <http://www.mas.gov.sg/>

426. European Systemic Risk Board : official website. – Access mode : www.esrb.europa.eu.

427. Feldom S. NAIC property/casualty insurance company risk-based capital requirements / S. Feldom // Casualty Actuarial Society : official website. – Access mode : <http://www.casact.org/pubs/proceed/proceed96/96297.pdf>.

428. Financial Stability Review [Electronic resource] : December 2010 // The European Central Bank. – Access mode : <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview201012en.pdf>.

429. Fu W. Economic Capital-Driven [Electronic resource] / W. Fu, Yew Wei Chai // ALM Strategies, ALM Seminar, May 22–23, 2008. – Access mode : <http://www.soa.org/files/pdf/2008-hk-alm-fu-chai.pdf>.

430. Glossary of terms [Electronic resource] / International Association of Insurance Supervisors. – February 2007. – 52 p. – Access mode : http://www.iaisweb.org/___temp/IAIS_Website_Glossary.pdf.

431. Goovaerts M. Modern actuarial risk theory / M. Goovaerts, J. Dhaene, M. Denuit – Boston : Kluwer Academic Publishers, 2001. – P. 328.

432. Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations [Electronic resource] : Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors, October 2009 / Prepared by: Staff of the International Monetary Fund and the Bank for International Settlements, and the Secretariat of the Financial Stability Board // Financial Stability Board. – Access mode : http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_091107c.pdf.

433. Harrington S. E. Capital Adequacy in Insurance and Reinsurance / Scott E. Harrington // Oxford University Press. – 2005. – 49 p. – Access mode : <http://www.scottharringtonphd.com/Harrington%20Capital%20Adequacy%20Oxford%20U%20Press.pdf/>.

434. Impact Assessment: Possible macroeconomic and financial effects of Solvency II [Electronic resource] / Directorate-General for Economic and Financial Affairs // March 2007. – 39 p. – European Union : official website. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/solvency/impactassess/annex-c06_en.pdf.

435. Insurance Core Principles and Methodology [Electronic resource] : IAIS principles № 1, October 2003 // International Association of Insurance Supervisors : official website. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Insurance_core_principles_and_methodology.pdf.

436. Insurance Core Principles, Standards, Guidance and Assessment Methodology [Electronic resource] : Standard IAIS, October 1, 2011 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Insurance_Core_Principles_Standards_Guidance_and_Assessment_Methodology__October_2011.pdf.

437. Insurance Regulation and Supervision in Asia [Electronic resource] / Organization for Economic Co-operation and Development. – 1999. – 436 p. – Access mode : <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/1499111E.PDF>.

438. Insurance regulation in Indonesia [Electronic resource] : Contribution, September, 2012 // Norton Rose Group. – Access mode : <http://www.nortonrosefulbright.com/files/insurance-regulation-in-indonesia-70536.pdf>.

439. Insurance regulation in Japan [Electronic resource] : Contribution, October 2012 // Nishimura & Asahi. – Access mode : <http://www.nortonrosefulbright.com/files/insurance-regulation-in-japan-71906.pdf>.

440. Insurers: Rating Methodology [Electronic resource] : Methodology, July 2012 // Standard & Poor's. – Access mode : <http://www.nortonrosefulbright.com/files/insurance-regulation-in-japan-71906.pdf>.

441. Integration Definition For Function Modeling (IDEF0). [Electronic resource] : Draft Federal Information Processing Standards Publication 183, December 2, 1993. – Access mode : <http://www.idef.com>.

442. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Electronic resource] : Basel Committee of Banking Supervision, July 1988 // Bank for international settlements : official website. – Access mode : <http://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf>.

443. Jones M. Stress Testing of Financial System: What to Do When the Governor Calls [Electronic resource] : IMF Working Paper, WP/04/127, July, 2004 / M. Jones, P. Hilberts, G. Slack // International Monetary Fund : official website. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04127.pdf>.

444. Kawatkar S. Risk Management & Solvency Assessment of Life Insurance Companies [Electronic resource] : Papers of the 5th Global Conference of Actuaries – New Delhi, India – 19–20 February 2003 / S. Kawatkar, H. Basu // International Actuarial Association : official website. – Access mode : http://www.actuaries.org/EVENTS/Seminars/New_Delhi/chapters/page-216to233.pdf.

445. Lebens J. R. Review and Comparison of Rating Agency Capital Models : Contribution, 2006 / J. R. Lebens, F. Morin // Casualty Actuarial Society: official website. – Access mode : <https://www.casact.org/research/drm/lebens.pdf>.

446. Lessons of the Financial Crisis for Future Regulation of Financial Institutions and Markets and for Liquidity Management [Electronic resource] / International Monetary Fund. – February 4, 2009. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2009/020409.pdf>.

447. Lewis R. E. Capital from an Insurance Company Perspective [Electronic resource] / Robert E. Lewis // FRBNY Economic Policy Review. – October 1998. – p.183–185. – Access mode : <http://www.newyorkfed.org/research/epr/98v04n3/9810lewi.pdf/>.

448. Liebwin P. Risk and capital. Some thoughts on risk modeling in insurance companies [Electronic resource] : Swiss Re Technical Publishing, Zurich, 2005 / P. Liebwin, R. Niering, I. Lehweiß-Litzmann. – Access mode : <http://www.riva-online.de/download/publikationen-PL/pl-risk-and-capital.pdf>.

449. Life Insurance (prudential standard) determination № 7 [Electronic resource] : Prudential standard LPS 2.04 Solvency Standard of APRA, June, 2010 // Australian Prudential Regulation Authority : official website. – Access mode : http://www.apra.gov.au/Life/upload/LPS-2-04-Determination_consolidated.pdf.

450. Life Insurance Risk and Life Reinsurance Management [Electronic resource] : Prudential Practice Guide LPG 240, March 2007 // Australian Prudential Regulation Authority. – Access mode : <http://www.apra.gov.au/Life/upload/Prudential-Practice-Guide-LPG-240-Life-Insurance-Risk-and-Life-Reinsurance-Risk.pdf>.

451. Own Risk and Solvency Assessment [Electronic resource] : CEIOPS Issues Paper, 27 May, 2008 // Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors : official website. – Access mode : http://www.ceiops.eu/media/docman/public_files/consultations/IssuesPaperORSA.pdf.

452. Pakistan Financial Sector Assessment 2004 [Electronic resource] : report of Research Department of State Bank of Pakistan // State Bank of Pakistan : official website. – Access mode : <http://www.sbp.org.pk/publications/FSA-2004>.

453. Potential impact of Solvency II on financial stability [Electronic resource] / European Central Bank. // July 2007. – 59 p. – European Union : official website. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/solvency/impactassess/annex-c07_en.pdf.

454. Pottier S. Life insurer financial distress, Best's ratings and financial ratios [Electronic resource] / S. Pottier // Journal of Risk and Insurance. – 1998. – № 2. – Access mode : http://findarticles.com/p/articles/mi_hb6645/is_n2_v65/ai_n28710763/.

455. Principles on Capital Adequacy and Solvency [Electronic resource] : Principles IAIS № 5, January 2002 // International Association of Insurance Supervisors : official website. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Principles_on_capital_adequacy_and_solvency.pdf.

456. Prudential Supervision of Insurance Undertakings [Electronic resource] : Report of The EU Insurance Supervisors Conference, December 2002 / report was prepared under the chairmanship of P. Sharma // European Insurance and Occupational Pensions Authority. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/solvency/impactassess/annex-c02_en.pdf.

457. The Swiss Solvency Test [Electronic resource] : White Paper, November 2004 // Swiss Federal Office of Private Insurance. – Access mode : http://www.finma.ch/archiv/bpv/download/e/WhitePaperSST_en.pdf.

458. QIS4 Technical specifications of the CEIOPS [Electronic resource] : Draft CEIOPS-DOC-23-07, December 2007 // European Insurance and Occupational Pensions Authority. – Access mode : https://eiopa.europa.eu/fileadmin/tx_dam/files/publications/submissionstotheec/CEIOPS-DOC-23-07%20QIS4%20-%20Technical%20Specifications%20%20Rev.pdf.

459. QIS5 Technical Specifications [Electronic resource] : CEIOPS, 5 July 2010. – Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/solvency/qis5/201007/technical_specifications_en.pdf

460. Rahl L. Measuring financial risk in the 21st century / L. Rahl, Z. Esseghaier // Banking Accounting and Finance. – 2000. – Spring. – P. 45–54.

461. Report on Consolidation in the Financial Sector [Electronic resource] / Group of Ten. – 2001, January. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/g10/2001/01/Eng/pdf/file3.pdf>.

462. Risk Management [Electronic resource] : Prudential standard LPS 220 of APRA, March 2007 // Australian Prudential Regulation Authority: official website. – Access mode : http://www.apra.gov.au/Life/upload/LPS_220-1.pdf.

463. Risk-Based Capital General Overview [Electronic resource] : NAIC : official website. – Access mode : http://www.naic.org/documents/committees_e_capad_RBCoverview.pdf.

464. Savage L. Differences in Risk Based Supervision: Insurance and Banking [Electronic resource] / L. Savage. – Access mode : <http://www.isacanada.com/diffe.htm>.

465. Schinasi G. J. Defining Financial Stability [Electronic resource] : IMF Working Paper WP/04/187, October 2004 / G. J. Schinasi // International Monetary Fund. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf>.

466. Sigma insurance research [Electronic resource] // Swiss Re. – Access mode : www.swissre.com.

467. Solvency control levels [Electronic resource] : IAIS guidance paper № 6, October 2003 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Solvency_control_levels_guidance_paper.pdf.

468. Solvency II Glossary [Electronic resource] / CEA – Groupe Consultative. – March 2007. – 68 p. – Access mode : http://www.gcactuaries.org/documents/sol2_glossary_final_160307.pdf.

469. Solvency II: a new framework for prudential regulation of insurance in the EU [Electronic resource] : A discussion paper, February, 2006 // Financial Services Authority: official website. – Access mode : http://www.fsa.gov.uk/pubs/international/solvency2_discussion.pdf.

470. Standard on Disclosures concerning Technical Risks and Performance for Life Insurers [Electronic resource] : standard № 12, October 2006 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Disclosures_concerning_technical_risks_and_performance_for_life_insurers.pdf.

471. Standard on enterprise risk management for capital adequacy and solvency purposes [Electronic resource] : standard № 2.2.6, October 2008 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Pending_final_standard_on_ERM.pdf.

472. Stress Testing by Insurers Guidance Paper [Electronic resource] : Guidance Paper № 8, October 2003 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Stress_testing_by_insurers_guidance_paper.pdf.

473. Study into the methodologies to assess the overall financial position of an insurance undertaking from the perspective of prudential supervision [Electronic resource] : KPMG Report prepared for the European Commission, May 2002. – Access mode : <http://intranet.icea.es/solvencia/Documentos>.

474. Taiwan Ratings Corporation Rating Criteria Life Insurance Ratings Methodology [Electronic resource]. – Access mode : http://www.taiwanratings.com/en/criteria/life_insurance.pdf.

475. The Fundamental Principles of Financial Regulation : Geneva Reports on the World Economy № 11, June, 2009 / [M. Brunnermeier, A. Crocket, Ch. Goodhart, A. Persaud, H. Shin] // International Center for Monetary and Banking Studies. – 98 p.

476. The IAIS Common structure for the assessment of insurer solvency [Electronic resource] : Structure paper, February 2007 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/__temp/Common_structure_paper_for_assessment_of_insurer_solvency.pdf.

477. The online dictionary of financial terms [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.finance-glossary.com>.

478. The survivors' guide to Solvency II [Electronic resource] : The Review PwC, 2011. – Access mode : http://www.pwc.com/gx/en/insurance/pdf/Solvency_finalproof4.pdf

479. Thompson G. Prudential Supervision and the Changing Financial System [Electronic resource] / G. Thompson // Reserve Bank of Australia. – Access mode : <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/1996/apr/pdf/bu-0496-3.pdf>.

480. Towards a Common Structure and Common Standards for the Assessment of Insurer Solvency: Cornerstones for the Formulation of Regulatory Financial Requirements [Electronic resource] : Cornerstones paper, October 2005 // International Association of Insurance Supervisors. – Access mode : http://www.iaisweb.org/___temp/Cornerstones_for_the_formulation_of_regulatory_financial_requirements.pdf.

481. Understanding BCAR for Property/Casualty Insurers [Electronic resource] : A.M.Best Methodology, March 25, 2013 // A.M. Best : official website. – Access mode: <http://www3.ambest.com/ambv/ratingmethodology/OpenPDF.aspx?rc=197686>.

482. Understanding BCAR for U.S. Property/Casualty Insurers [Electronic resource] : Methodology, April 2014 // A. M. Best: official website. – Access mode : <http://www3.ambest.com/ambv/ratingmethodology/OpenPDF.aspx?rc=197686>.

483. Vittas D. Insurance regulation in Jordan. New Rules – Old System [Electronic resource] : World Bank Policy Research Working Paper 3298, May 2004 / D. Vittas // World Bank : official website. – Access mode : <http://www.worldbank>.

Додатки

Додаток А

Переліки ризиків діяльності страховика

Таблиця А.1

Перелік ідентифікованих ризиків, що є визначальними¹

Базові причини – внутрішні	
Ризик менеджменту / компетенції персоналу	Ризик того, що менеджменту, персоналу або іншим "інсайдерам" не вистачає кваліфікації, досвіду, інших особистих або професійних якостей, що дають можливість адекватно й успішно виконувати свої завдання. Він включає ризик надмірної довіри до однієї чи декількох персон ("ризик ключової особи")
Ризик внутрішнього управління / контролю	Ризик неадекватних або невдалих систем корпоративного управління й загального контролю, включаючи ризик, що походить від неадекватної культури контролю
Ризик органу управління / групи	Ризик неадекватного або невідповідного управління, контролю або впливу від пов'язаних осіб (звичайного або корпоративного), включаючи головних акціонерів та підприємства вищого рівня, підприємства групи та їх менеджмент
Базові або тригер-причини – зовнішні	
Ризик економічного циклу / економічних умов	Ризик несприятливих змін в економіці, включаючи несприятливі зміни таких економічних факторів, як процентні ставки, інфляція, валютні курси
Ризик ринкової конкуренції	Ризик несприятливих змін всередині страхових ринків, включаючи збільшення або зменшення попиту чи пропозиції страхових продуктів
Соціальні, технологічні, демографічні, політичні, правові, податкові та інші ризики	Ризик несприятливих змін у соціальному, технологічному, демографічному, політичному, правовому, податковому та іншому середовищі
Ризик катастрофи / екстремальної події	Ризик катастрофи або екстремальної події, включаючи надмірну акумуляцію подій через певну причину чи пов'язані із нею наслідки
Неадекватні або невдалі внутрішні процеси, системи або люди	
Ризик даних	Ризик того, що зберігаються або збираються недостатні, неадекватні чи некоректні дані
Бухгалтерський ризик	Ризик того, що затверджена або застосовується неадекватна чи некоректна політика складання фінансової звітності. Це включає складання як внутрішньої, так і зовнішньої фінансової звітності
Технологічний ризик	Ризик неадекватного або невідповідного використання (невикористання) інформаційної технології або нездатність зрозуміти наслідки просування інформаційної технології, наприклад, причина збільшення розміру претензій або більш швидкого врегулювання претензій

¹ Джерело: Sharma, P, Prudential Supervision of Insurance undertakings, Conference of Insurance Supervisory Services of The Member States of the European Union, December 2002.

Продовження додатка А

Продовження табл. А.1

1	2
Ризик дистрибуції (розповсюдження)	Неадекватний контроль розповсюдження, особливо там, де здійснюється продаж через агентів чи інших посередників або довіра новим технологіям (наприклад, Інтернет)
Ризик адміністрування	Ризик неадекватних або невдалих адміністративних систем чи персоналу, включаючи комунікації між зовнішніми відділами роботи з клієнтами та внутрішніми операційними відділами
Інший операційний ризик	Інші ризики неадекватних або невдалих внутрішніх процесів, персоналу або систем, включаючи процеси, що стосуються виконання робіт сторонніми особами ("ризик аутсорсингу")
Невідповідні (недоречні) ризикові рішення	
Інвестиційний ризик / ризик управління активами й пасивами	Ризик ухвалення невідповідної стратегії інвестування або неадекватного впровадження обраної стратегії інвестування, включаючи ризики: <ul style="list-style-type: none"> • відсутності узгодження активів і зобов'язань через неадекватне розуміння їхньої ліквідності, строку закінчення та структури процентної ставки; • неправильного розуміння ринкових, кредитних та інших ризиків, властивих володінню активами
Ризик перестраховання	Ризик ухвалення невідповідної стратегії перестраховання або неадекватного впровадження обраної стратегії, включаючи ризики: <ul style="list-style-type: none"> • неадекватного розуміння характеристик загального андеррайтингу або продуктів перестраховання, що призводить до вибору неправильного перестрахового покриття; • неправильного дослідження або розуміння кредитоспроможності контрагентів з перестраховання
Ризик витрат	Ризик ухвалення невідповідної стратегії управління витратами або неадекватного впровадження обраної стратегії, включаючи ризики: <ul style="list-style-type: none"> • неконтрольованого збільшення витрат, зокрема, на великих проектах або марнотратне використання фінансових та інших (наприклад, людських) ресурсів; • недостатнього розуміння технік прогнозування, моніторингу та контролю рівнів витрат
Ризик андеррайтингу	Ризик ухвалення невідповідної стратегії андеррайтингу або неадекватного впровадження обраної стратегії, включаючи ризики: <ul style="list-style-type: none"> • неправильного дослідження або розуміння обставин і подій, які можуть вказувати на рівень чи концентрацію збитків і витрат за договорами страхування; • неправильного розуміння термінів та умов договорів страхування

1	2
Діловий ризик	<p>Ризик невідповідного або неадекватного впровадження інших аспектів бізнесу, включаючи ризики:</p> <ul style="list-style-type: none"> • помилкового продажу ("ризик помилкової реалізації"); • неконтрольованого або стрімкого зростання (або недосягнення запланованого росту) і його наслідки для відповідності або контролю адміністративних ресурсів, витрат, ліквідності ("ризик зростання"); • надлишкової концентрації бізнесу в окремому регіоні або секторі, або накопичення уразливості до окремого типу ризику ("ризик концентрації бізнесу"); • невідповідності або неадекватного управління діяльністю, що не пов'язана з страхуванням ("ризик зараження")
Фінансові результати	
Ринковий ризик	Ризик збитку від загальних або специфічних змін у вартості активів, включаючи несприятливі зміни в індексах акцій, процентних ставках, курсі валют
Кредитний ризик	Ризик збитку від нездатності контрагента задовольнити зобов'язання, що підлягають сплаті
Ризик відхилення виплат	Ризик збитку внаслідок несприятливого відхилення страхових виплат за сумою та частотою страхових подій у часі
Ризик інших зобов'язань	<p>Ризик несподіваних збитків або витрат внаслідок інших причин, включаючи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зобов'язання, що виникають внаслідок невідповідності дій регуляторним вимогам, наприклад, помилкова реалізація; • збитки або витрати щодо діяльності, яка не пов'язана із страхуванням
Ризик репутації	Втрата репутації призводить до втрати (руйнування) бізнесу й поступово зменшує вартість страхової компанії
Неправильна оцінка фінансових результатів	
Технічні резерви – ризик оцінки	Ризик того, що технічні резерви можуть виявитися недостатніми
Інші зобов'язання – ризик оцінки	Ризик невизнання, неповного визнання або затриманого визнання зобов'язань
Ризик оцінки активів	Ризик неправильної оцінки активів
Нанесення шкоди страхувальникам	
Ризик втрат страхувальників, що беруть участь у прибутках	Ризик нездатності задовольняти обґрунтовані очікування страхувальників стосовно розміру виплат за договорами страхування з участю в прибутках страховика
Ризик ліквідності	Ризик затримки задоволення вимог страхувальників через недостатню ліквідність
Балансовий ризик (неплатоспроможності)	Ризик нездатності задовольнити вимоги страхувальників повною мірою через неплатоспроможність, тобто коли зобов'язання перевищують активи

Категорії та фактори ризиків страхової діяльності, що враховуються під час стрес-тестування¹

Страховий ризик

Страховий ризик стосується ризику ухвалення невідповідної стратегії андеррайтингу (наприклад, невідповідне об'єднання ризиків чи несприятливий вибір ризиків), невідповідного впровадження прийнятої стратегії або ризик настання неочікуваних збитків, навіть якщо стратегія є відповідною і впроваджується належним чином. Під час визначення страхового ризику розглядаються окремо вплив андеррайтингу та функції виплат на страхові премії та технічні резерви страховика.

Страхові ризики можуть бути розподілені на такі категорії:

- ризик андеррайтингу;
- ризик катастроф;
- ризик погіршення технічних резервів.

Наведені далі переліки факторів ризику не є вичерпними.

Фактори ризику андеррайтингу:

- відповідність ціноутворення, наприклад, можливість для страховика встановлювати відповідні ціни на свої продукти, беручи до уваги умови ведення бізнесу, прийнятої політики, будь-які видані гарантії, обмеження, пов'язані з циклічністю премій та місткістю галузі, рівень існуючих ставок та власні цілі щодо прибутку;

- вплив швидкого зростання або зменшення обсягів андеррайтингового портфеля;
- недостатність досвіду щодо страхових вимог, включаючи частоту їх подання та розмір великих вимог;
- тривалість розвитку черги вимог та приховані вимоги;
- залежність від певних посередників, що мають непропорційну частку в доходах страховика від страхових премій;
- можливість зростання ставок перестраховування або закриття (обмеження) доступу до перестраховування;

¹ Джерела:

- *Stress Testing by Insurers Guidance Paper, International Association of Insurance Supervisors, October 2003.*

- Методичні рекомендації щодо застосування страховиками стрес-тестів, затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 6496 від 05.12.2006 р.

- вплив високого рівня невизначеності при ціноутворенні на нових ринках чи ринках, що розвиваються, через недостатність необхідної інформації для здійснення належного оцінювання ціни ризику;

- географічний склад страхового портфеля, концентрація за географічною ознакою;

- толерантність до змін у витратах, включаючи непрямі витрати, наприклад, накладні витрати.

Фактори ризику катастроф:

- спроможність страховика витримати катастрофічні події, зростання ризиків, що непередбачено відкрилися, вплив прихованих вимог або акумулювання вимог;

- можливе вичерпання заходів перестрашування;

- відповідність припущень та моделей катастроф, що використовуються, наприклад, вірогідний максимальний збиток тощо;

Перелік факторів повинен ураховувати, що катастрофічні події стосуються всіх напрямів діяльності.

Фактори ризику погіршення технічних резервів:

- адекватність та невизначеність технічних резервів збитків;

- адекватність інших технічних резервів, у тому числі, резерву незароблених премій;

- частота та розмір великих вимог;

- можливі результати щодо вимог, які оспорюються, у тому числі в суді;

- вплив інфляції;

- вплив зміни тривалості життя;

- гарантії та опції договору страхування;

- ризик зміни відсоткових ставок;

- ризик дострокового припинення дії договорів страхування;

- соціальні зміни, що призводять до зростання вимог чи позовів до суду;

- інші соціальні, економічні, законодавчі та технологічні зміни.

Ринковий ризик

Ринковий ризик пов'язаний, у першу чергу, з несприятливими змінами у вартості активів і зобов'язань страховика як на балансі, так і поза балансом, що відбуваються в результаті впливу ситуації на ринку. Це, наприклад, ризик зменшення вартості активів через ринкові зміни

відсоткових ставок, валютних курсів, цін на інструменти капіталу тощо, що не компенсується відповідним зменшенням зобов'язань страховика. Ринковий ризик може включати такі фактори ризику:

- можливість значного економічного спаду або спаду на ринку, що призводить до змін відсоткових ставок, які негативно впливають на фінансовий стан страховика;
- зміна цін на окремі види активів;
- неадекватна оцінка активів;
- безпосередній вплив на портфель знецінення валюти, а також вплив на пов'язані ринки та валюти;
- обсяг будь-яких невідповідностей активів та зобов'язань, включаючи ризик реінвестування;
- вплив на вартість портфеля значних змін у різниці між ринковими відсотковими ставками і безризиковою відсотковою ставкою;
- ступінь, з якою зміни ринку можуть нелінійно впливати на вартості;
- вплив погіршення кредитних та інших рейтингів на вартість активів.

Кредитний ризик

Кредитний ризик стосується можливості невиконання зобов'язань контрагентом. До контрагентів страховика можна віднести боржників, позичальників, брокерів, страхувальників, перестраховиків, тощо. Кредитний ризик може бути присутній у гарантіях та інших фінансових інструментах, у тому числі у деривативах та цінних паперах.

Кредитний ризик може включати такі фактори ризику:

- фінансова неспроможність (банкрутство) перестраховика або декількох перестраховиків;
- погіршення кредитоспроможності перестраховиків, що задіяні в програмі перестрашування страховика, посередників чи інших контрагентів;
- ступінь концентрації перестрашування у перестраховиків із певним рейтингом;
- ступінь концентрації кредитного ризику, у тому числі за одним контрагентом;
- погіршення обсягів та якості наданого забезпечення;
- більші, ніж очікувані збитки від безнадійних боргів;
- неспроможність сторін виконати зобов'язання, стосовно яких страховиком надані гарантії.

Ризик ліквідності

Ризик ліквідності стосується неспроможності страховика реалізувати активи для погашення зобов'язань на момент настання строку погашення. Фундаментальним є розуміння того, чи достатньо потоків грошових коштів, що отримує страховик, для виконання зобов'язань перед страхувальниками та іншими кредиторами. Ризик ліквідності може включати такі фактори ризику:

- будь-які неузгодження між очікуваними потоками грошових коштів, пов'язаних з активами та зобов'язаннями;
- неможливість швидко продати активи;
- частка активів страховика з обмеженим правом на реалізацію (активи в заставі тощо);
- загальний стан грошових потоків страховика та його спроможність витримати різкі, неочікувані відтоки грошових коштів у зв'язку з виплатами або неочікуване зменшення притоку грошових коштів від премій;
- можлива потреба реалізації активів із різним рівнем ринкової ліквідності та пов'язані з цим потенційні витрати та часові обмеження.

Операційний ризик

Операційний ризик виникає у результаті відмови систем (у тому числі технічних), порушенням внутрішніх процедур і засобів контролю страховика, невідповідного збереження інформації, що призводить до фінансових втрат. Стрес-тестування для операційного ризику напряду не застосовується, тому що операційний ризик найчастіше важко визначити та оцінити.

Фактори операційного ризику, що можуть включатися в стрес-тестування, такі:

- адекватність планування при управлінні безперервністю бізнесу;
- адекватність планів відновлення діяльності після аварії, наприклад, потенційної відмови систем збереження інформації тощо;
- можливість шахрайської діяльності, яка може вплинути на фінансовий стан чи операційну діяльність страховика;
- технологічні ризики, що можуть очікувати страховика, наприклад, пов'язані з системами апаратного чи програмного забезпечення;
- ризики репутації, наприклад, вплив ушкодження бренда страховика на зменшення частки потенційних страхувальників у андеррайтинговому портфелі;

- маркетингові та дистриб'юторські ризики, що можуть очікувати страховика, наприклад, залежність від бізнесу посередників;
- можливість політичного втручання, наприклад, обмеження руху коштів у кризовій ситуації, зміни законодавства, такі, як зміни в оподаткуванні тощо;
- вплив правових ризиків, наприклад, накладення штрафних санкцій або ризик того, що текст страхового договору може бути інтерпретовано ширше, ніж малося на увазі;
- вплив труднощів із залученням зовнішнього персоналу, наприклад, коли третя сторона не може виконати своє зобов'язання за контрактом;
- неспроможність загального контролю за управлінням персоналом, наприклад, вплив андеррайтера, що перевищив свої повноваження.

Груповий ризик

Участь страховика в групі може бути для страховика як джерелом потенційних переваг, так і причиною виникнення ризику взаємного впливу членів групи. Груповий ризик може включати такі фактори ризику:

- вплив на страховика, якщо фінансова підтримка не гарантується материнською компанією або якщо страховик не має доступу до залучення додаткового капіталу чи фондів групи;
- вплив на страховика погіршення стану справ материнської компанії або афілійованої компанії в групі, наприклад, вплив на доступ до фінансових ресурсів у вигляді кредитних ліній, внутрішньогрупового фінансування або вплив на доступ до зовнішнього капіталу;
- вплив на страховика неможливості оперативно продати чи закрити дочірнє підприємство у випадку труднощів, наприклад, коли дочірнє підприємство має той самий бренд, систему та інфраструктуру, що і страховик;
- потенційне витрачання управлінського часу на питання групи;
- прихована підтримка компаній групи через перерозподіл витрат групи на страховика;
- тиск на страховика щодо фінансової підтримки членів групи;
- тиск на страховика щодо дотримання перш за все вимог групи, а не власної стратегії страховика, наприклад, щодо складу інвестицій;
- вплив на страховика високого ступеня залежності від ресурсів групи (наприклад, через використання внутрішньогрупового перерозподілу персоналу) для підтримки критичних операцій страховика;
- вплив на страховика падіння рейтингу групи або інших проблем, пов'язаних із репутацією групи.

Системний ризик

Системний ризик може включати такі фактори ризику:

- неплатоспроможність одного або декількох значних страховиків на ринку, що може призвести до маркетингового ризику або ризику репутації для інших страховиків;
- неплатоспроможність або зниження рейтингу інших фінансових інститутів, таких як банки, може вплинути на операції страховика.

Опис ризиків страхової компанії¹

Ризики на рівні страхової компанії (рівень організації)

Ризик андеррайтингу.

Ризик андеррайтингу можна поділити на чистий андеррайтинговий ризик, що пов'язаний з випадковими коливаннями збитків і з досвідом, та ризик андеррайтингового управління, що пов'язаний із процедурами компанії.

Ризик андеррайтингу – чистий андеррайтинговий ризик.

Фундаментальний ризик страхового бізнесу, коли реальна вартість вимог за договорами страхування буде відрізнятись від очікуваної суми виплат за договорами страхування після їх андеррайтингової оцінки та набрання чинності. Ключовий ризик – це те, що страховик або одержав незадовільну премію для покриття прийнятих ризиків, тому має недостатньо коштів страхових резервів для подальшої оплати вимог за страховими випадками, або розмір вимог перевищив плановий рівень. Це може статися через такі причини:

- Ризик неправильної оцінки: очікування збитків (страхових виплат) формуються в умовах недостатності інформації для висновків про розподіл виплат або на помилкових базових припущеннях. Це може виникати, наприклад, у разі помилок вибірки або дефіциту досвіду щодо нових страхових ризиків. Ризик неправильної оцінки може бути пом'якшений, певною мірою, диверсифікацією ризиків.

¹ Джерело: KPMG/European Commission, *Study into the methodologies to assess the overall financial position of an insurance undertaking from the perspective of prudential supervision, May 2002.*

- Ризик випадкового відхилення: очікувані збитки (страхові виплати) негативно відхиляються через випадкове збільшення частоти та/або серйозності вимог, або тому, що збитки (страхові виплати) коливаються навколо їх середнього значення. Причинами такого відхилення може бути подія, яка викликає значну кількість страхових випадків (акумуляцію, наприклад, у разі природних катастроф), або одна страхова подія викликає інші (наприклад, інфекційні хвороби в страхуванні від хвороб або пожежа, що зачіпає сусідні промислові господарства, призводять до подання вимог стосовно страхових випадків переривання бізнесу або групового страхування життя). Значення ризику випадкового відхилення в портфелі страховика залежить від різних факторів, таких, як кількість пов'язаних ризиків, розподіл імовірностей числа вимог і ймовірних максимальних збитків. Цей ризик систематично зменшується шляхом об'єднання у портфелі як можна більш однорідних і незалежних ризиків.

- Ризик зміни: негативне відхилення очікуваних збитків (страхових виплат) через непередбачені зміни у факторах ризику, які призвели до збільшення частоти та/або серйозності вимог або умов виплат (наприклад, зміна законодавства, зміна технології, зміна соціальних, демографічних або медичних факторів, зміна клімату і погодних умов). Диверсифікація портфеля перестраховика може сприяти зменшенню такого роду ризику.

- Ризик резервів (забезпечення): Додатково до ризику страхувальника існує похідний ризик, що виникає з процесу формування резервів страховика. Це ризик того, що технічні резерви можуть бути недостатніми для покриття страхових зобов'язань. Якщо інформації стосовно минулого розвитку страхових вимог достатньо, цей ризик може бути пом'якшений належною актуарною оцінкою резервів збитків, які виникли, але не заявлені (*incurred but not reported* – IBNR) і резервів збитків, які заявлені, але недооцінені (*incurred but not enough reported* – IBNER). Ризик рідко може бути повністю анульований, навіть у разі застосування складних методів актуарних оцінок, через невизначеність, яка властива страховому (перестраховому) бізнесу.

Ризик андеррайтингу – ризик андеррайтингового управління.

Уразливість страховика до ризику відхилення залежить від андеррайтингових процедур контролю якості ризиків, що приймаються на страхування, розсудливої оцінки страхових премій, впливів і місткості прийнятих ризиків.

Невдалі андеррайтингові рішення мають прямий вплив на прибутковість компанії через відсутність належного рівня внесків для покриття прийнятого рівня ризиків, який вище ніж очікувані страхові виплати, а потреба реалізації активів для фінансування страхових виплат виникне раніше, ніж очікується.

Диверсифікація ризиків, так само, як і запобігання надмірної акумуляції та концентрації збитків (страхових виплат), повинна бути ретельно оцінена менеджерами з андеррайтингу. Менеджерам необхідно мати відповідну кваліфікацію і досвід, щоб оцінити вразливість страховика. Вони мають також повністю розуміти обсяги і доречність їхньої програми перестраховування та гарантувати, що програма відповідає природі й цілям їхнього бізнесу.

Кредитний ризик

Кредитний ризик є ризиком невиплати страховику дебіторської заборгованості від третіх осіб. Це може відбутися через невиконання зобов'язань боржників щодо сплати належних премій або безпосередньо, або від брокерів. Неплатоспроможність головних перестраховиків спричинить серйозні фінансові ускладнення через їх нездатність виконати прийняті зобов'язання. Це основна область кредитного ризику для страховиків, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя.

Інша область кредитного ризику – інвестиційний напрям діяльності, де збитки можуть бути у разі банкрутства контрагента. Крім того, у разі зменшення рейтингової оцінки контрагента вартість інвестицій також зменшується.

Ризик перестраховування.

Обсяг і якість перестраховування буде встановлювати рівень захисту для страховика. Придбання недостатнього покриття може призвести до фінансових ускладнень у разі великих неочікуваних страхових вимог. Відповідно, ризик неадекватної програми перестраховування повинен бути визнаний як ключовий ризик. Перестраховий захист має менше значення для компанії, що здійснює страхування життя, яка незначною мірою покладається на перестраховування.

Операційний ризик.

Операційний ризик – це ризик, пов'язаний із внутрішніми недоліками, включаючи некомпетентність в управлінні, помилкові реалізації (*misselling*),

шахрайство, злочинні наміри, помилки систем і процесів. Андеррайтинговий менеджмент є лише частиною операційного ризику. Операційний ризик взаємопов'язаний зі всіма іншими факторами ризику в межах страхової компанії.

Інвестиційний (або ринковий) ризик.

На рівні компанії інвестиційний ризик пов'язаний з управлінням інвестиціями. Інвестиції здійснюються страховиками з метою майбутнього фінансування очікуваних страхових виплат. Таким чином, суттєво важливо контролювати й управляти ризиками портфеля інвестицій для зменшення ризику незадовільних результатів і недоотримання доходів. Є, звичайно, зовнішні фактори, такі, як коливання ринкової вартості, що визначають ефективність інвестицій (див. системні ризики). Інвестиційний ризик, імовірно, буде менш визначальним для компаній зі страхування життя, що стосується інвестиційних продуктів, коли більша частина інвестиційного доходу спрямовується страхувальникам. Проте акціонери найчастіше несуть значний ризик для певних типів страхових продуктів. Існує також кредитний ризик, пов'язаний з інвестиціями (див. кредитний ризик).

Ризик ліквідності.

Ризик ліквідності – це ризик нездатності страховика реалізувати свої активи для виконання фінансових зобов'язань. Цей ризик зумовлений можливістю реалізації певних активів, затримками в процесі продажу й погодженням прийняти більш низькі ціни. Ризик ліквідності взаємопов'язаний з інвестиційним ризиком.

Ризик узгодження (відповідності).

Ризик узгодження – це ризик невідповідності (неналежної відповідності) активів зобов'язанням. Цей ризик в основному зумовлений невідповідністю валюти, строків, ризиком процентних ставок та інфляційним ризиком, і має головне значення в страхуванні життя. Якщо компанія відповідно не узгодила активи і пасиви, це може призвести до інвестиційних збитків, коли виникає потреба реалізації активів для покриття зобов'язань. Наприклад, для страхування життя є необхідністю узгодження зобов'язань щодо виплати ануїтету з інвестиціями в активи, що мають подібну схему оплати (цінні папери з фіксованим доходом).

Ризик витрат.

Ризик витрат є специфічним ризиком для компаній зі страхування життя, які мають високі фіксовані витрати, що повинні бути компенсовані навантаженням витрат на ведення справи в преміях. Відшкодування цих

витрат залежить від рівня існуючого бізнесу страховика. У страхуванні життя операційні й адміністративні видатки також можуть збільшитися через збільшення тривалості дії договорів понад очікуваний строк, що застосовувався під час обчислення страхових премій. Для інших видів страхування головною складовою ризику є значна вартість судових витрат щодо врегулювання позовів, таких, як відповідальність роботодавця та відповідальності власників транспортних засобів.

Ризик припинення дії договорів.

Відмова (або скасування) страхувальником договору страхування до закінчення строку його дії призведе до більше низького рівня покриття фіксованих витрат. Для страховиків, що здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, це – незначна проблема через більш коротку тривалість договору страхування. Коли сплачена авансова комісія важко покрити витрати від дострокового припинення дії договорів.

Ризик резервів (забезпечення).

У тих випадках, коли резерви (забезпечення) встановлюються на більш низькому рівні, ніж реально необхідно, фінансовий стан компанії видається кращим, ніж він є фактично. Це може призвести до ухвалення неправильних андеррайтингових рішень. Наприклад, на основі того, що доступно більше капіталу, ніж насправді існує, укладаються більш ризикові договори страхування або збільшується обсяг страхування. Також можуть бути ухвалені інші невідповідні управлінські рішення.

Інші фінансові ризики.

Інші фінансові ризики – це інші ризики, що могли дати початок фінансовій втраті для страхової компанії. Наприклад, надання гарантій на користь третіх осіб, непередбачені зобов'язання, позабалансове фінансування, ризики, пов'язані з інвестиціями в дочірні компанії й асоціації, ризики, пов'язані зі змінами в оподатковуванні (податковий ризик).

Систематичні ризики (рівень страхового сектору)

Систематичні ризики зумовлені зовнішніми факторами, які впливають на всю галузь страхування. У більшості випадків страхова компанія не може контролювати ці ризики.

Юрисдикційний і правовий ризики.

Юрисдикційний і правовий ризики пов'язані з фінансовим впливом змін у регулюванні й законодавстві. Страховики повинні розуміти наслідки змін законодавчих і регуляторних вимог, забезпечення виконання вимог наглядових органів щодо внутрішніх систем. Наприклад, рішення суду

в США мали істотний вплив на вимоги в страхуванні відповідальності відносно азбестозу та забруднення. У страхуванні життя ймовірно оскарження страхувальниками в судах ставок розподілу бонусів, визначені компаніями, що може істотно змінити розмір зобов'язань за договорами страхування.

Компаніям у цілому необхідно розглянути питання адекватності власного забезпечення (резервів) відповідно до судових рішень стосовно страхових компаній. Випадок із *Equitable Life* у Великобританії, пов'язаний з гарантованою ставкою ануїтету, слугує прикладом того, як рішення суду може негативно вплинути на конкретну компанію, що змусило іншу частину страхової галузі переглянути власні зобов'язання стосовно аналогічних договорів страхування.

Ризик ринкових змін.

Страхові компанії перебувають під впливом позиції споживачів та дії конкурентів. Потреби споживачів і їх ставлення до купівлі страхової послуги є головними чинниками, що сприяють зростанню обсягів страхових продажів. Імовірно, слід очікувати значної конкуренції між компаніями стосовно премій і страхових продуктів. Маркетингові стратегії, конкурентні премії й продукти, здатність адаптуватися до ринкових змін та ефективне використання різних каналів збуту допоможе страховикові зменшувати ризик фінансових втрат від змін ринку.

На ринку страхування іншого, ніж страхування життя, одним з основних ринкових чинників є страховий цикл. Наприклад, вихід на ринок нових конкурентів, що нерідко призводить до зниження премії та надвиробництва на ринку. У цей час існує підвищений ризик у страховиків, що укладають неконкурентні договори страхування.

Системні ризики (ризики локальної/глобальної економіки)

Системні ризики, пов'язані з локальними або глобальними економічними та соціальними факторами, які можуть опосередковано вплинути на страхові компанії. У більшості випадків страховик не в змозі контролювати ці ризики.

Коливання ринкової вартості інвестицій.

Це ризик, пов'язаний з мінливістю ринкової вартості активів, зокрема знецінення активів через економічні умови. Залежно від характеру інвестицій коливання вартості активів буде впливати на страховика сильніше або менше. Тому необхідно, щоб цей ризик перебував під контролем інвестиційного менеджера, про що згадувалося в інвестиційному ризику

компанії. Також важливо зауважити, що в страхуванні життя частина інвестиційного ризику переноситься на страхувальника.

Ризик змін навколишнього середовища.

Ризик змін навколишнього середовища є ризиком істотного збільшення частоти природних небезпек і екологічних змін. Менеджери з андеррайтингу повинні прагнути знизити чутливість до великих втрат через природні небезпеки шляхом обмеження прийняття ризиків на певних територіях. Одним з останніх прикладів зміни стану навколишнього середовища є недавній кліматичний феномен Ель-Ніньо, що викликав значне збільшення частоти природних небезпек і, отже, страхових виплат. У страхуванні життя на випадок смерті і захворювання природні загрози збільшують смертність і захворюваність.

Ризик соціальних змін.

Демографічні зміни й поведінка споживачів є основними рушійними силами соціального ризику. Демографічні зміни, такі, як збільшення тривалості життя, мають значний фінансовий вплив у страхуванні життя, оскільки тривалість деяких полісів (наприклад, довічних ануїтетів) залежить від тривалості життя страхувальника. Збільшення тривалості життя негативно впливає на вартість довічного ануїтету, однак позитивно на вартість строкового страхування життя. Соціальні зміни також впливають на страхову галузь у цілому. Наприклад, у Великобританії, страхова галузь зіштовхується із зростанням частоти й суми позовів, пов'язаних із компенсацією за нещасні випадки й травми в результаті збільшення схильності до претензії. Інші соціальні зміни, такі, як зростання злочинності та крадіжок, побічно впливають на кількість страхових випадків. Для страхування життя швидке зростання захворюваності на СНІД призвело в деяких країнах до значного збільшення страхових премій для строкового страхування.

Ризик економічного циклу.

Ризик економічного циклу – це ризик, пов'язаний з економічними змінами через зовнішні фактори й процеси. Наприклад, у періоди спаду у страховій галузі існує ризик зниження страхових продажів і, отже, зменшення обсягів премії. Інші другорядні фактори, пов'язані з економічними змінами, також опосередковано впливають на страхову галузь, наприклад, зростання безробіття може призвести до збільшення вимог щодо компенсації застави, а в страхуванні життя призводить до збільшення ризику дострокового припинення дії договору через нездатність платити відповідні внески або необхідність страхувальника реалізувати свої капіталовкладення. Безробіття

може також збільшити злочинність, тому страхові вимоги, пов'язані зі злочинністю й крадіжками, у страхуванні іншому, ніж страхування життя, також будуть зростати.

Ризик інфляції.

Ризик інфляції – це ризик, пов'язаний з істотним збільшенням темпів інфляції. Для страхування іншого, ніж страхування життя, ефект високих темпів інфляції має велике значення під час розрахунку страхових резервів для видів страхування з "довгими хвостами", тобто для тих напрямів бізнесу, за яких вимоги можуть врегульовуватися тривалий час після звітної дати. Для страхування життя темпи інфляції відіграють важливу роль для довгострокових договорів, якщо страхові виплати корегуються на інфляцію або навантаження для покриття витрат на ведення справи зафіксовано в номінальному розмірі. Інфляція має особливе значення для страхування здоров'я та медичного страхування, оскільки інфляція страхових виплат, швидше за все, буде вище, ніж економічна інфляція.

Процентний ризик.

Процентний ризик є ризиком, безпосередньо пов'язаним з рапто-вими змінами процентних ставок. Наприклад, якщо процентні ставки зростають, це може призвести до більш повільного повернення інвестицій (крім грошей) і знеціненню інвестиційних вартостей. У страхуванні життя раптове зниження процентних ставок негативно позначиться на страхових резервах відносно чинних договорів, оскільки для багатьох продуктів страхові резерви розраховуються шляхом дисконтування майбутніх виплат. Існує ризик неплатоспроможності, якщо не додержуватися відповідності активів зобов'язанням стосовно процентних ставок. У страхуванні життя зростання процентних ставок може призвести до дострокового припинення дії договорів, тому що страхувальник не зможе сплачувати премії або йому буде потрібно реалізувати свої інвестиції.

Валютний ризик.

Валютний ризик змін курсів валют має великий вплив на страховиків із значним обсягом бізнесу в іноземних країнах або на глобальних страховиків. Цей ризик може бути зменшений шляхом інвестування в активи тієї валюти, у якій існують зобов'язання. В інвестиційному страхуванні життя частку цього ризику може нести страхувальник.

Ризик технологічних змін.

Цей ризик пов'язаний зі швидким розвитком нових технологій. Технологічні зміни впливають на різні сфери страхового бізнесу. Наприклад, вони можуть мати значний негативний вплив на здоров'я людей, результатом чого є збільшення страхових виплат в страхуванні здоров'я та страхуванні відповідальності роботодавця. Технологічні зміни, імовірно, призведуть до збільшення забруднення, що може підвищити рівень і частоту виплат зі страхування відповідальності.

Технологічні зміни також безпосередньо впливають на ефективність каналів збуту і, отже, на дохід від страхових премій. Одним з останніх прикладів є використання Інтернету для страхових продажів, це скорочує адміністративні витрати страховика й тим самим дав змогу страховикам зробити більш конкурентоспроможні ціни на продукцію. Це може негативно впливати на страховиків, що використовують більш традиційні канали збуту, однак не всі споживачі мають доступ до Інтернету або хочуть купити страхову послугу в такий спосіб. Такі клієнти, більш імовірно, оцінять поради та особисте спілкування традиційних каналів збуту.

Технологічний розвиток буде також впливати на традиційні напрями страхування, такі як морське, авіаційне страхування, страхування автотранспортних засобів через модернізацію матеріалів і технологій, що використовуються під час побудови кораблів, літаків та автомобілів. Швидкий розвиток і еволюція систем інформаційних технологій може вплинути на збитки страховиків.

Типи ризиків страховика¹

Ризик андеррайтингу

Страхові компанії приймають ризики шляхом проведення андеррайтингу договорів страхування. Ризики андеррайтингової категорії асоціюються як з загрозами, що покриваються окремими видами страхування (вогонь, смерть, ДТП, ураган та інше), так і з окремими процесами, пов'язаними з веденням страхового бізнесу в цілому. Найпоширеніші ризики, що стосуються більшості видів страхування:

- ризик процесу андеррайтингу – ризик, пов'язаний з можливими фінансовими втратами компанії від селекції та прийняття на страхування ризиків;

¹ Джерело: *A Global Framework for Insurer Solvency Assessment, A Report by the Insurer Solvency Assessment Working Party of the International Actuarial Association, 2004.*

- ризик оцінки – ризик того, що ціна, встановлена компанією за договорами страхування, буде неадекватною майбутнім зобов'язанням за цими договорами;
- ризик дизайну продукту – ризик, пов'язаний з можливою неадекватністю дизайну (умов страхування) та ціни продукту компанії очікуванням споживачів;
- ризик страхових виплат (за кожним видом загроз окремо) – ризик, що кількість страхових випадків буде більше ніж очікується, або що окремі страхові виплати будуть набагато більшими, ніж очіувалося, які спричиняють у результаті непередбачені збитки. Це включає ризик настання такого страхового випадку та ризик того, що розмір страхової виплати може несприятливо зростати після того, як страховий випадок настав;
- ризик економічного середовища – ризик, що суспільні умови будуть змінюватися несприятливо для страховика;
- ризик нетто-утримання – ризик, що більш високе власне утримання страхових ризиків приведе до більших збитків у зв'язку з катастрофічними подіями або концентрацією настання страхових випадків;
- ризик поведінки страхувальника – ризик того, що клієнт буде діяти несподіваним образом, що призведе до негативних наслідків для компанії;
- ризик резервування – ризик того, що технічні резерви, задекларовані у фінансовій звітності страховика для виконання зобов'язань перед страхувальниками, виявляться неадекватними прийнятим ризикам.

Кредитний ризик

Кредитний ризик – це ризик дефолту й зміни кредитної якості емітентів цінних паперів (в інвестиційному портфелі компанії), контрагентів (у тому числі за договорами перестрахування, деривативами, депозитами) і посередників, з якими працює компанія. До цієї категорії включаються:

- прямий ризик дефолта – ризик того, що страховик не одержить грошові потоки або активи, які йому належать, тому що інша сторона оголосила про дефолт за своїми зобов'язаннями;
- ризик зниження рівня (рейтингу) або міграційний ризик – ризик зміни можливості майбутнього дефолта контрагента, що негативно вплине на поточну вартість договору з цим контрагентом;
- непрямий кредитний ризик або ризик спреду – ризик, пов'язаний зі сприйняттям ринком збільшення ризику (наприклад через циклічність бізнесу чи сприйняття кредитної вартості у відносинах з іншими контрагентами);

- ризик розрахунків – ризик затримки між наміченою та безпосередньою датою проведення трансакцій на оплату (передачу) активів;
- суверенний ризик – ризик уразливості до збитків внаслідок зменшення вартості іноземних активів або збільшення вартості зобов'язань, деномінованих в іноземних валютах;
- ризик концентрації – ризик збільшення уразливості (чутливості) до збитків, пов'язаних із концентрацією інвестицій в одну географічну область або економічний сектор;
- ризик контрагента – ризик змін вартості перестраховування, умовних активів та зобов'язань (наприклад, свопи, які не відображаються в балансі).

Ринковий ризик

Ринковий ризик походить із рівня або волатильності (мінливості) ринкових цін на активи. Ринковий ризик включає чутливість (уразливість) до руху таких фінансових змінних, як курси акцій, процентні ставки, обмінні курси й товарні ціни, а також уразливість опціонів до руху базових цін на активи. До ринкового ризику відносять уразливість до несподіваних рухів фінансових змінних або до руху фактичної або неявно вираженої волатильності вартості активів і опціонів. До цієї категорії належать:

- ризик процентних ставок – ризик чутливості до збитку від коливання процентних ставок;
- фондовий і майновий ризик – ризик уразливості до збитку внаслідок коливань ринкових цін на акції та інші активи;
- валютний ризик – ризик, пов'язаний із змінами вартості валют, що зменшує вартість іноземних активів або збільшує вартість зобов'язань, деномінованих в іноземних валютах;
- базовий ризик – ризик зміни співвідношення прибутків за інструментами, що змінюються від кредитної якості, ліквідності, строку погашення, таким чином це уразливість компанії до коливань ринкових вартостей, яка не залежить від вартості зобов'язань;
- ризик реінвестицій – ризик того, що доход від фондів, що будуть реінвестовані, виявиться нижче, ніж очікується;
- ризик концентрації – ризик збільшення уразливості до збитків, пов'язаних із концентрацією інвестицій в одну географічну область або економічний сектор;
- ризик невідповідності активів і зобов'язань – полягає у розбіжності строків або сум грошових потоків від активів, що забезпечують зобов'язання, та грошових потоків за зобов'язаннями;

- позабалансовий ризик – ризик змін вартостей умовних активів і зобов'язань, таких, як свопи, які не відображаються в балансі.

Операційний ризик

Концепція операційного ризику з'явилася в банківському секторі та спочатку мала визначення додаткових умов, а саме всі інші ризики, крім ринкових і кредитних. Базельський комітет з банківського нагляду (*Basel Committee on Banking Supervision* – BCBS) запропонував вимоги до капіталу для операційних ризиків банківських організацій. Для оцінювання вимог до капіталу ці специфічні ризики повинні бути визначені та виміряні, що призвело до прийняття визначення, яке розроблено Британською банківською асоціацією (*British Banker's Association*). Операційний ризик (для цілей капіталу) визначається як "ризик збитків внаслідок неадекватних або помилкових внутрішніх процесів, людей, систем або зовнішніх подій". Наведене визначення припускає включення законодавчих ризиків, але виключає стратегічний ризик, ризик репутації та системний ризик.

Ризик ліквідності

Ризик ліквідності властивий фінансовому сектору. У контексті страхування ризик ліквідності – це уразливість до збитків у випадку недостатності необхідних ліквідних активів для забезпечення страхових зобов'язань за виплатами. Мовою фінансового сектора ризик ліквідності страховика називається ризиком балансової ліквідності (*funding liquidity risk*), що для банків означає необхідність відповідати зростаючій потребі в готівці для покриття заборгованості. Страховик повинен знати про потенційні ризики ліквідності, що пов'язані з достроковим припиненням дії договорів страхування. Збитки за ризиком ліквідності можуть статися через необхідність неочікуваного займу або продажу активів за непередбачено низькими цінами. Профіль ліквідності компанії є функцією активів і зобов'язань.

Страхові компанії зі страхування життя часто пропонують своїм клієнтам опції¹, які можуть призвести до проблем з ліквідністю. Страховики, що займаються страхуванням іншим, ніж страхування життя, іноді стикаються з необхідністю проводити виплати раніше строку і змушені в такому випадку продавати інвестовані активи передчасно або на невідповідних умовах.

¹ Право страхувальника на вибір певних умов страхування протягом строку дії договору страхування.

Існують різні рівні менеджменту ліквідності:

- щоденний менеджмент грошей, що звичайно є функцією казначейства компанії;
- поточний менеджмент потоку готівки – оцінка потреби в готівці на наступні 6 – 24 місяці;
- ризик стресової ліквідності, який фокусується на ризику катастроф.

Важливо зауважити, що менеджмент ризику стресової ліквідності варто розглядати окремо від управління активами і пасивами. Тому він зазвичай не покривається актуарною оцінкою й не може бути включений у звичайне вимірювання ризикового капіталу, він найбільш за все є окремою й незалежною основою менеджменту фінансового ризику.

Можливі причини ризику ліквідності

- потреба в грошових коштах унаслідок великих збитків;
- зниження кредитного рейтингу;
- негативна суспільна думка – незалежно від об'єктивності;
- погіршення стану економіки;
- інформація про проблеми в інших компаніях у тому ж або суміжному секторі бізнесу.

Міри ризику та загальні підходи до вимірювання ризику

Ризик можна характеризувати ймовірністю (частотою) подій, розподілом можливих збитків унаслідок настання певних подій, волатильністю (мінливістю) фінансових змінних (процентних ставок, курсів валют та інше), а також чутливістю критеріїв діяльності до перерахованих факторів. Відповідно існує дві основні категорії мір ризику: імовірнісні (статистичні) величини та показники чутливості [273, с. 254].

Чутливість – це зміна одного економічного показника залежно від зміни іншого показника. Параметри чутливості можна представляти графічно. На рис. Б.1 наведений приклад графіка зміни економічного показника V (наприклад, вартості активу) залежно від зміни фактора впливу S (наприклад, валютного курсу, процентної ставки).

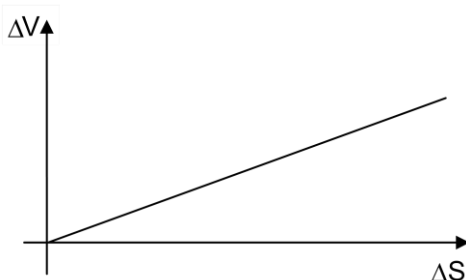

Рис. Б.1. Приклад графічного зображення параметра чутливості

Для вимірювання чутливості фінансових інструментів широко використовують показники дюрації, коефіцієнти бета, дельта та інші. Певною мірою характеризують чутливість або поріг чутливості критеріїв економічної діяльності до змін зовнішніх або внутрішніх факторів такі показники фундаментального економічного аналізу, як коефіцієнти ліквідності, фінансової стійкості, еластичності, плече фінансового та операційного важелів, а також ключові індикатори ризику (*key risk indicators* – KRIs) [273, с. 484], що будуються розрахунковим або аналітичним методом шляхом зіставлення показників. На основі розрахунку KRIs отримують раннє попередження стосовно можливих негативних станів і тенденцій. Темпи розірвання контрактів, коефіцієнти претензій, витрат та об'єднаний коефіцієнт можна віднести до KRIs, які вимірюють технічний ризик страховика. KRIs є основним інструментом вимірювання операційних ризиків, які використовуються для відстеження та прогнозування операційних подій [102].

Важливе місце у вимірюванні ризику належить статистичній групі показників, до якої входить *середньоквадратичне (стандартне) відхилення* (СКВ). Цей показник вимірює ступінь розкиду значень навколо очікуваного рівня. СКВ широко застосовується для оцінювання фінансових ризиків: процентних, валютних, цінових та іноді називається волатильністю. Волатильність разом із *коефіцієнтом варіації* (відношення СКВ до математичного очікування) добре характеризує рівень симетричного ризику, для яких перевищення середнього очікуваного рівня прибутку дорівнює потенційному недоотриманню прибутку.

На відміну від фінансових ризиків, які є симетричними, більшість інших характеризуються асиметрією, коли потенційний дохід є стосовно невеликим до потенційного збитку. Такі ризики вимірюються ймовірністю небезпечних подій (або параметрами розподілу ймовірності настання втрат), а також розподілом суми можливих збитків від настання таких подій.

Традиційні міри ризику часто не можуть бути агреговані в сукупний показник, не завжди якісно дозволяють контролювати ризик. Певною мірою ці проблеми краще розв'язує показник *"вартості під ризиком"* (*value at risk – VaR*). Це виражена у грошових одиницях оцінка величини, яку не перевищать очікувані протягом даного періоду часу втрати із заданою ймовірністю (рівнем довіри – $1-\alpha$) [273, с. 285]. За умови того, що VaR є популярною мірою ризику через відносну простоту розуміння та практичну корисність застосування, вона має недоліки, пов'язані з відсутністю інформації про розподіл збитків та найгірший можливий збиток за межами VaR. Крім того, для VaR не завжди виконуються чотири властивості когерентних мір ризиків [273, с. 327; 392], які є важливими для вимірювання ризиків, у тому числі властивість субаддитивності: може бути так, що VaR портфеля буде більшою, ніж сума VaR субпортфель.

Як альтернатива VaR і для врахування слабких сторін VaR під час оцінювання ризику додатково використовують *полудисперсію* [273, с. 326], яка відображає розкид тільки тих значень, які менше середнього очікуваного рівня, та *очікуваний дефіцит (недостачу)*, який є математичним очікуванням втрат за умови, що втрати перевищують певний рівень (наприклад VaR). Останній показник має багато англійських синонімів: *expected shortfall – ES, shortfall, mean excess loss, tail loss, tail VaR, Conditional VaR – CVaR* [23; 38; 273, с. 328].

На основі VaR найчастіше вимірюється симетричний ризик доходності активів або портфеля активів, процентний ризик, валютний та інші види ринкових ризиків. Графічне зображення величини VaR та ES для симетричного ринкового ризику наведено на рис. Б.2.

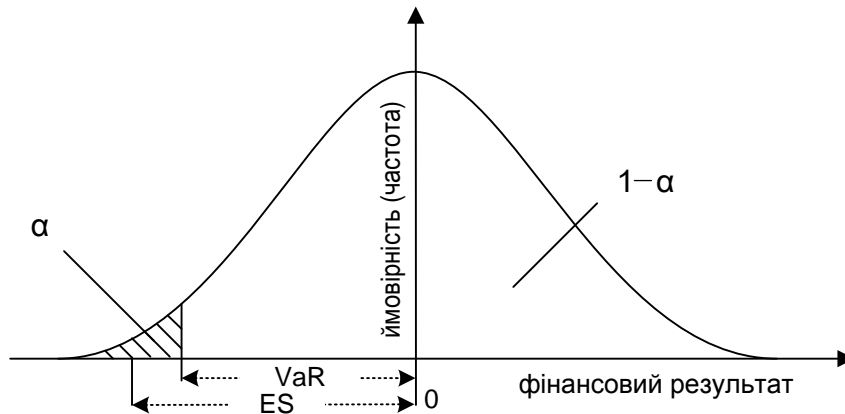

Рис. Б.2. Величини VaR та ES для симетричного ризику

Для оцінювання VaR ринкового ризику на практиці використовують параметричні методи (дельта-нормальний, дельта-гамма-вега наближення) або методи повного оцінювання (історичного моделювання, Монте-Карло) [273, с. 311].

Вимірювання асиметричних ризиків (зокрема, кредитного, смертності) часто передбачає побудову функції розподілу збитків, з якої можна визначити всі основні міри ризику: очікуваний збиток (*expected loss* – EL) – математичне очікування збитку, VaR, ES. На рис. Б.3 наведено графічне зображення цих величин для функції розподілу збитків.

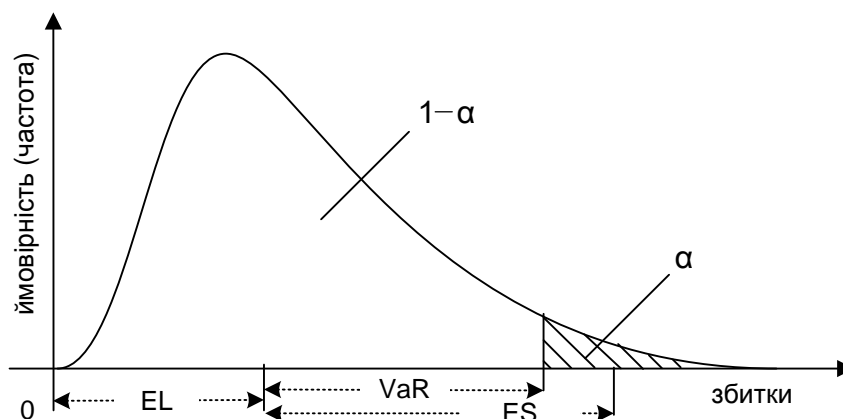

Рис. Б.3. Величини EL, VaR та ES для асиметричного ризику

Крім показників EL, VaR та ES, вимірювання асиметричного ризику неможливо без оцінювання ймовірності настання збиткової події та визначення розподілу кількостей подій збитку.

Найновішим підходом в оцінюванні ризиків є застосування концепції VaR в корпоративному середовищі. Аналізу та вимірюванню впливу ризику підлягають доходи та грошові потоки. Фінансовими критеріями для оцінювання ризику можуть бути *прибуток під ризиком* (*Earnings-at-Risk – EaR*), *прибуток на акцію під ризиком* (*Earnings-per-Share-at-Risk – EPSaR*), *грошовий потік під ризиком* (*Cash-Flow-at-Risk – CFaR*) [416, с. 12]. Розрахунок EaR, EPSaR, CFaR здійснюється в декілька етапів [147; 416]:

1) визначення часового горизонту (квартал, рік, інший період часу) та рівня довіри для розрахунку вибраного показника;

2) визначення масштабу аналізу та побудова карти ризику: відокремлення всіх компонентів показника, визначення факторів ризику для кожного компонента, вибір типів функцій для побудови залежності фінансових результатів від факторів економічної діяльності та ринкових змінних;

3) генерація сценаріїв: визначення розподілу факторів ризику, конструювання коваріаційної матриці факторів ризику, комп'ютерна генерація сценаріїв із використанням визначеного розподілу та сконструйованої матриці;

4) розрахунок значення вибраного критерію для кожного сценарію, що був генерований;

5) визначення мір ризику для отриманого розподілу фінансового критерію:

- СКВ;
- рівень довіри – ймовірність того, що фінансовий результат не буде нижчим за заданий рівень;
- очікувана (середня) різниця між цільовим і очікуваним рівнем показника;
- максимальна різниця між цільовим і очікуваним рівнем показника.

Крім наведеного підходу *CorporateMetrics* стосовно визначення фінансових показників під ризиком існують інші методи розрахунку: за допомогою регресійного аналізу та методом аналогів [147]. Фінансові критерії EaR, EPSaR, CFaR відіграють важливу роль в аналізі платоспроможності компанії.

Кількісним виміром сукупного ризику може виступати волатильність (мінливість) ринкової вартості компанії, для оцінювання якої використовують СКВ дохідності акцій (якщо вони перебувають в обігу на фондовому ринку) або СКВ рентабельності активів [273, с. 574]. На відміну від EPSaR, розрахунок СКВ дохідності акцій або рентабельності активів набагато простіший. Критеріями оцінювання сукупного ризику можуть також виступати показники результатів діяльності з урахуванням ризику (*risk-adjusted performance measures*): скорегована на ризик рентабельність капіталу (*risk-adjusted return on capital* – RAROC), рентабельність капіталу, скорегованого на ризик (*return on risk-adjusted capital* – RORAC).

Зміст

Перелік скорочень	3
Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретико-методичні основи пруденційного нагляду у сфері страхування.....	7
1.1. Концептуальні засади пруденційного нагляду і регулювання у сфері страхування.....	7
1.1.1. Концептуальні основи пруденційного нагляду і регулювання страхової діяльності	7
1.1.2. Концептуальні основи захисту прав споживачів фінансових послуг у пруденційному нагляді і регулюванні страхової діяльності.....	34
1.2. Визначення основних ризиків діяльності страховика.....	39
1.3. Методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості страхової діяльності у пруденційному нагляді	48
Розділ 2. Інструментарій пруденційного нагляду у сфері страхування....	62
2.1. Загальні підходи до формування інструментів пруденційного нагляду.....	62
2.2. Оцінювання достатності капіталу страхових компаній у пруденційному нагляді.....	80
2.2.1. Особливості визначення та регулювання достатності капіталу страхових компаній	80
2.2.2. Підходи до оцінювання достатності капіталу страхових компаній у пруденційному нагляді	94
2.3. Елементи стандартизації у сфері управління ризиками для виконання контрольних функцій пруденційного нагляду.....	111
2.4. Діагностичний моніторинг страхової діяльності у пруденційному нагляді.....	132
2.5. Стрес-тестування страховиків у пруденційному нагляді	144
2.5.1. Сутність та економічний зміст стрес-тестування	144
2.5.2. Урахування ризиків страхових компаній під час стрес-тестування.....	150
2.5.3. Технології моделювання під час стрес-тестування та їх перевірка	154
2.5.4. Визначення сценаріїв розвитку страхового ринку України з урахуванням розвитку інструментів пруденційного нагляду.....	166
Розділ 3. Апробація інструментарію пруденційного нагляду.....	173
3.1. Оцінювання достатності капіталу страхових компаній з урахуванням вимог <i>Solvency II</i>	173
3.2. Оцінювання стійкості ринку страхування життя в Україні	177
Висновки.....	185
Використана література	188
Додатки.....	233

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Внукова Наталія Миколаївна
Корват Олена Валеріївна
Опешко Наталія Сергіївна

ПРУДЕНЦІЙНИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

Монографія

Відповідальний за випуск *Внукова Н. М.*

Відповідальний редактор *Оленич М. М.*

Редактор *Бутенко В. О.*

Коректор *Маркова Т. А.*

План 2016 р. Поз. № 6-НВ.

Підп. до друку 02.07.2016 р. Формат 60 x 90 1/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 16,25. Обл.-вид. арк. 20,31. Тираж 500 пр. Зам. № 113.

Видавець і виготівник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*